

การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกอีสาน

นางสาวพรสวรรค์ สุวรรณศิริ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-17-5116-8

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

AN ANALYSIS OF PHAYA-ISAN : VALUES, EXISTENCE AND TRANSMISSION

Miss Pornsavarn Suvannasri

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Development Education

Department of Policy, Management and Leadership in Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic year 2004

ISBN 974-17-5116-8

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกอิสลาม
โดย	นางสาวพรสวรรค์ สุวรรณศรี
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กวรรณิการ์ สัจกุล
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริย์ สินลารัตน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กวรรณิการ์ สัจกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อมรวิรัช นาคทรรพ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ สายแสง)

พรสวรรค์ สุวรรณศรี : การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกอิสาน (AN ANALYSIS OF PHAYA-ISAN : VALUES, EXISTENCE AND TRANSMISSION) อาจารย์ที่ปรึกษา :

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กมลนิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุขฉายา : 267 หน้า. ISBN 974-17-5116-8

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของมรดกอิสาน 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การดำรงอยู่ของมรดกอิสานในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอิสานในปัจจุบัน 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดมรดกอิสาน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และแนวทางการสืบทอดมรดกอิสาน ได้รับการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านมรดกอิสาน

ผลการวิจัย พบว่า

1. คุณค่าของมรดกอิสานจำนวน 283 บท พบว่า 1) คุณค่าที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล ได้แก่ ด้านการพัฒนาตน จำนวน 280 บท และด้านพัฒนาสังคมจำนวน 109 บท 2) คุณค่าที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้าน ๆ ได้แก่ ครอบครัวยุคใหม่ จำนวน 42 บท การเมือง/การปกครองจำนวน 43 บท เศรษฐกิจ จำนวน 41 บท การศึกษาจำนวน 28 บท และศาสนาจำนวน 101 บท

2. การดำรงอยู่ของมรดกอิสาน พบว่า 1) สถานภาพการดำรงอยู่ ได้แก่ มรดกที่ไม่มีการใช้ จำนวน 31 บท มรดกที่มีการใช้อยู่ จำนวน 252 บท และมรดกที่มีการเปลี่ยนแปลง จำนวน 12 บท 2) ลักษณะการดำรงอยู่ ได้แก่ การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ การเขียนตำรา การเขียนกลอนลำ การเทศน์ การพูดคุยกันบางโอกาส งานเลี้ยงต้อนรับ การบายศรีสู่ขวัญ การเป็นวิทยากรบรรยาย และการใช้มรดกผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต

3. แนวทางการสืบทอดมรดกอิสาน พบว่า มีวิธีการดังนี้ 1) สถาบันการศึกษาทุกระดับจัดทำเป็นหลักสูตร ให้มีการเรียนการสอนกันอย่างจริงจัง 2) องค์กรที่เกี่ยวข้องต้องช่วยกันศึกษาค้นคว้า สืบรวจข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้วนำมาจัดทำเป็นข้อมูลที่สะดวกในการศึกษาและทำความเข้าใจ ตลอดจนช่วยกันเผยแพร่โดยใช้สื่อที่น่าสนใจ 3) จัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมเผยแพร่มรดกให้ครอบครัวและคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของมรดก จัดฝึกอบรมวิทยากร จัดทำสื่อการเรียนรู้ 4) ควรได้ชี้แจงอธิบายรูปแบบของมรดกอิสานให้ชัดเจนและสอนให้คนรุ่นใหม่เขียนมรดกได้

ภาควิชา	นโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา	ลายมือชื่อนิติ.....
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา	2547	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4384633527 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORD : VALUES / EXISTENCE / TRANSMISSION

PORNSAVARN SUVANNASRI :AN ANALYSIS OF PHAYA-ISAN : VALUES, EXISTENCE AND TRANSMISSION. THESIS ADVISOR : ASST.PROF. KANNIGA SACHAKUL, Ph.D., THESIS CO-ADVISOR : ASSO.PROF. SUKUNYA SUDCHAYA, 267 pp. ISBN 974-17-5116-8

The objectives of the research were : 1) to analyze values of Phaya-Isan 2) to analyze the existence of Phaya-Isan in the context of current social Isan community and 3) to present ways of Phaya-Isan transmission. The research was designed as both quantitative and qualitative one which the researcher studied related documents, made field trip studies, did in-depth interviews, took non-participated observations and attended the panel discussion among Phaya-Isan experts to collect and analyze data, They were categorized into three aspects : the value, the existence and the transmission, which were verified by Phaya-Isan experts.

Research findings were as follows :

1. The values of 283 Phaya-Isan verse. they affected two parts : persons and societies. The former were 280, 29, and 109 verse that affected persons on self development, occupation and social development respectively. And, the latter, 42,43,41,28 and 101 verse affected families, politic, economic, educational and religion institutes.

2. 283 Phaya-Isan existent were 31 unused, 252 using and 12 changed. They were in various forms, namely, radio and television programs academic texts, verses, preachments, conversations in welcoming parties, Baisri-Sue-Khuan ceremonies, lectures and uses Phaya-Isan through the Internet.

3. There were four means to transmit Phaya-Isan : 1) All school levels should set a curriculum dealing with phaya-Isan and then support a serious study, 2) Organizations engaging Phaya-Isan must assist on studying and searching information from various sources ; moreover, apply it as the convenient and understandable information including dissemination through interesting media. 3) Community learning center should be founded as an information center ; activities promoting and disseminating Phaya-Isan, along with, training program and instructional creation should be held as well, to encourage people to realize the significance and values of Phaya-Isan. 4) The obvious forms of Phaya-Isan should be explained and instructed to young generation so that they can compose Phaya-Isan themselves.

Department of Policy, Management and Leadership in Education

Field of study Development Education

Academic Year 2004

Student's signature.....

Advisor's signature.....

Co- advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กวรรณิการ์ สัจกุล และรองศาสตราจารย์สุกัญญา สุขฉายา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็นอันมีค่า ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ และขอกราบขอบพระคุณบุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยเหลือในการวิจัย ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ประธานกรรมการ อาจารย์ ดร.อมวิรัช นาคกรทรรพ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิวาพร ณ ถลาง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ สายแสง กรรมการ ที่ช่วยกลั่นกรองให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์และทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น

รองศาสตราจารย์อุดม บัวศรี รองศาสตราจารย์จารุวรรณ ธรรมวัตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรชัย ศรีสารคาม อาจารย์สมพงษ์ พลະสุรย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดนุพล ไชยสินธุ์ และ ดร.อดิศร เพียงเกษ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของผลยาและความหมาย ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กฤษณา ยอดมงคล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปานุพันธ์ จันทรากุลนนท์ อาจารย์ศิวรักษ์ พรหมรักษา อาจารย์ยิ่งศักดิ์ คชโคตร และเพื่อน พี่ น้อง พัฒนศึกษาทุกคน ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจมาโดยตลอด และทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแต่บรรพบุรุษของชาวอีสานที่ได้สืบทอดมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าไว้ให้ลูกหลานชาวอีสานได้ศึกษาและภาคภูมิใจมาจนถึงปัจจุบัน

สุดท้ายขอระลึกถึงพระคุณพ่อ แม่ ที่ได้ปลูกฝังและเป็นแบบอย่างความมุ่งมั่นในการศึกษาแก่ลูก

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ

บทที่

1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	
1	
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
คำถามของการวิจัย.....	6
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา.....	38
ผลญา : ภูมิปัญญาอีสาน.....	46
ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา วัฒนธรรม และการพัฒนา.....	57
แนวคิดเกี่ยวกับระบบคุณค่ากับภูมิปัญญาไทย.....	63
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	69
3. วิธีดำเนินการวิจัย.....	79
ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณค่าของผลญาอีสาน.....	79
ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาการดำรงอยู่ของผลญาอีสาน.....	80
ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอการสืบทอดผลญาอีสาน.....	84

สารบัญ

	หน้า
แผนภูมิสรุปวิธีดำเนินการวิจัย.....	87
4. การวิเคราะห์คุณค่าของผลวิจัย.....	89
การอธิบายและวิเคราะห์คุณค่าของผลวิจัย.....	90
คุณค่าของผลวิจัยที่ให้ออกคิดต่อบุคคล.....	134
คุณค่าของผลวิจัยที่ใช้บอรรถเปรียบเทียบสังคม.....	158
5. การดำรงอยู่ของผลวิจัย.....	176
สถานภาพการดำรงอยู่ของผลวิจัย.....	176
ลักษณะการดำรงอยู่ของผลวิจัย.....	190
6. การสืบทอดผลวิจัย.....	198
ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดผลวิจัย.....	198
แนวทางการสืบทอดผลวิจัย.....	201
7. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	211
สรุปผลการวิจัย.....	211
การอภิปรายผล.....	216
ข้อเสนอแนะ.....	242
รายการอ้างอิง.....	245
ภาคผนวก.....	256
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	267

สารบัญตาราง

ณ

ตารางที่	หน้า
1 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่ากับภูมิปัญญาไทย.....	66
2 การอธิบายความหมายและวิเคราะห์คุณค่าของปัญญา.....	90
3 การเปลี่ยนแปลงปัญญา.....	188
4 การเปรียบเทียบสังคมอีสานดั้งเดิมกับสังคมอีสานที่เปลี่ยนไป จากมุมมองที่ได้จาก การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของปัญญาอีสาน.....	234

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 สรุปวิธีดำเนินการวิจัย..... 87

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการพัฒนาประเทศนั้น ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นกระบวนการที่ทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) ซึ่งกระบวนการนี้มีอิทธิพลอย่างมาก ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน ส่งผลกระทบให้คนไทยส่วนใหญ่ที่มีระดับความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปรับตัวเองไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ เช่น การละทิ้ง และหมดความนิยมในรูปแบบการดำรงชีวิต ค่านิยมแบบไทยที่เคยมี ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตมาช้านาน หันมารับรูปแบบใหม่ที่ทันสมัยอย่างรวดเร็ว โดยขาดความรู้ ความเข้าใจ ที่จะปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบและระบบใหม่ได้ ทำให้เกิดความขัดแย้งและความไม่ราบรื่นเท่ากับสมัยเมื่อยังดำเนินชีวิตอยู่ตามรูปแบบเดิม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2532 : 372) ทั้งนี้ เพราะขาดการทบทวนว่า รูปแบบเดิมนั้น บางอย่างก็อาจจะเหมาะสมกับสิ่งใหม่ ควรนำมาปรับปรุงให้เข้ากับสิ่งใหม่ จะเป็นความเหมาะสมในสังคมนั้นอย่างมีเหตุผลและถูกต้อง ดังพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2515 ความตอนหนึ่งว่า

...การลบล้างของเก่า เพื่อสร้างชิ้นใหม่นั้น อาจทำให้สิ่งดีที่มีอยู่แล้วต้องถูกทำลายไปด้วย และทำให้ความเจริญต่าง ๆ ต้องหยุดชะงักลง การสร้างสรรค์ควรจะกระทำได้ด้วยวิธีการที่แยบคายกว่านั้น โดยร่วมกันคิดแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นและสร้างสิ่งที่ยังขาดอยู่ให้สมบูรณ์ขึ้นมา...

ดังนั้น การนำเอาสิ่งดี ๆ ในอดีตของวิถีชีวิตไทยอันรุ่งโรจน์ ที่เราเลอลทอดทิ้งโดยไม่มี การสืบสาน กลับมารับใช้เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน และนำบทเรียนที่ดีที่สุดในปัจจุบันไปรับใช้อนาคต โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นไทยที่มีวิถีชีวิตอันเรียบง่าย มีสติ และด้วยภูมิปัญญาอันอุดมสมบูรณ์แห่งวัฒนธรรมไทย จะทำให้เกิดความมั่นใจที่จะปรับตัวและก้าวทันกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย และเครื่องมือที่สำคัญในการสืบสานทางวัฒนธรรม ก็คือการศึกษา ดังที่ วีระ บำรุงรักษา (2544 : 40) กล่าวว่า “การศึกษา คือ กระบวนการสร้างสรรค์และการสืบทอดวัฒนธรรม” ดังนั้น หากจะใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อในการพัฒนา จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ธรรมไปสู่คนในสังคม เพื่อให้คนที่ได้รับการพัฒนาแล้วกลับมาสร้างสรรค์สังคมอีกครั้งหนึ่ง เหมือนกับบทบาทการศึกษาในอดีตของไทยที่ทำหน้าที่ในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยมา โดยตลอด ดังนั้นการศึกษา วัฒนธรรม และการพัฒนา จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

โดยเหตุที่สังคมทั้งหลายมีความแตกต่างกันทางสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม จึงทำให้แต่ละกลุ่มชนมีวิถีชีวิตและประสบการณ์พื้นฐาน แตกต่างกันไปตามเหตุปัจจัยและพลวัต ทางวัฒนธรรมแห่งกลุ่มชนนั้น และโดยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ อีสานเป็นภูมิภาคที่อิทธิพล จากภายนอก ทั้งด้านวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ เข้ามาช้ากว่าภาคอื่น ๆ ซึ่งสายตาคน สมัยใหม่อาจมองเป็นล้าหลัง เป็นความด้อยพัฒนา แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกจะพบว่า อีสานมีเวลา และโอกาสเป็นตัวของตัวเอง ในอันที่จะ “เลือกรับ” และ “ปรับตัว” เป็นเอกเทศกว่าภูมิภาคอื่น และโดยพื้นฐานที่สั่งสมมามากมาเป็นเวลาช้านาน คนอีสานได้ใช้ความอดุสาหะ ปรับตัวกับธรรมชาติ ที่ไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนภูมิภาคอื่น ๆ คนอีสานมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยประสาน สัมพันธ์และแลกเปลี่ยนกับชนทางลาว เขมร รวมไปถึงเวียดนามแบบค่อยเป็นค่อยไปตลอดมา

คนอีสานโดยรวมยังยึดมั่นอยู่ในวิถีชีวิตแบบสังคมประเพณี ซึ่งมีพื้นเพพึ่งพาตนเอง เคารพความศักดิ์สิทธิ์ ความลึกลับแห่งธรรมชาติ ในคติความเชื่อเรื่อง “ผี” พุทธศาสนาเถรวาทก็ได้ เข้ามาเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นแกนของวัฒนธรรมโดยผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีบนพื้นฐานวัฒนธรรม ข้าว การผสมผสานดังกล่าว ปรากฏผลเป็นครรลองชีวิตที่เรียกว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ อันเป็นที่ยอมรับเป็นจารีตแม่บทของคนอีสานสืบมาหลายชั่วคนจนถึงทุกวันนี้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540 : 34-35) ซึ่งแนวความคิดดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุจิต มีจันที (2540) ที่ได้ศึกษา การควบคุมทางสังคม โดยศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณีวัฒนธรรม จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน พบว่า ชาวอีสานยังเชื่อในเรื่องบาป บุญ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างจริงใจ และยังมีความเชื่อ แบบผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์ และผี รวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ

นอกจากประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว มีบริบทและความเป็น มาอันยาวนานแล้ว ยังได้รับการถ่ายทอด สั่งสม และขัดเกลา (Socailization) สามารถตอบสนอง ปัญหา หรือความต้องการพื้นฐานในสังคมอีสานอย่างสมดุล และต่อเนื่องตลอดมา จึงทำให้ประเพณี และวัฒนธรรมของชนกลุ่มนี้ยังคงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน (บุญสม ยอดมาลี, 2537 : 143)

คนอีสานเป็นคนมีศักยภาพในการเรียนรู้และการทำงานทุกอย่าง ตั้งแต่เป็นกรรมกร เป็นช่างฝีมือต่าง ๆ จนถึงงานศิลปะและวิชาชีพระดับสูง ตลอดจนระดับบริหาร โดยอาศัยจำนวนที่มาก

และคุณภาพ ศักยภาพที่พร้อมจะเรียนรู้พัฒนาได้ จึงกลายเป็นกำลังคนของประเทศที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และเกษตรกรรมตลอดมา ด้วยภูมิปัญญาความสามารถดังกล่าวนี้เอง คนอีสานที่ไม่ยอมแพ้ชีวิตจำนวนไม่น้อย จึงมีปฏิริยาตอบโต้ปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นผลพวงของแผนพัฒนา โดยการคิดหาทางเลือกใหม่ที่เหมาะสมกับพื้นฐานคนอีสาน ด้วยการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีมารับใช้ความต้องการแก้ปัญหาใหม่ ให้มีน้ำ มีอาหาร มีกิน มีใช้ มีความร่มเย็นเป็นสุข ดังจะเห็นได้จากผลงานความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้านหลายท่าน เช่น หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล บ้านท่าสว่าง ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง แห่งบ้านสระคูณ มหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และอีกหลาย ๆ ท่าน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540 : 35-36) และผลงานแห่งความสำเร็จเหล่านี้ได้กลายเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นได้ ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากปัจจัยความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ ที่ประเทศต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันกำลังเผชิญอยู่

โดยนัยที่ว่า วัฒนธรรมคือกลไกหรือเครื่องมือชนิดหนึ่ง ที่จะทำให้คนเราปรับตัวให้อยู่ในสังคม และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ และวัฒนธรรมคือระบบความสัมพันธ์ของคนในชาติ และคนที่รวมกันในกลุ่มชนเดียวกัน มีพัฒนาการสืบต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2532 : คำนำ) ตามนัยดังกล่าวนี้ คนอีสานมีบรรพบุรุษได้ศึกษาและสังเกตความเปลี่ยนแปลง แล้วมาช่วยกันพิจารณาความเหมาะสมให้เกิดความประสานสอดคล้อง ซึ่งเท่ากับเป็นการพัฒนาความสามารถ เลือกเฟ้นหรือตัดตัดสินใจ ในแบบฉบับที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีสานออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คนอีสานมีความรู้ความสามารถในการคิดประดิษฐ์ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น บั้งไฟผาย เลียงไหม กรอไหม ทอผ้า ตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง มีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีสาธารณสถานที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ศาลากลางบ้าน หนองน้ำ ป่าไม้ มีวิธีการอนุรักษ์แหล่งน้ำและป่าไม้อย่างแยบยล โดยอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกฎและกติกามีข้อห้ามที่เรียกว่า “คะลำ” เป็นแนวปฏิบัติทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม

ด้วยเหตุที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทำให้คนอีสานสังเกต จดจำ วิเคราะห์ สรุปผลที่เกิดขึ้น นำมาเปรียบเทียบกับชีวิตและสังคมมนุษย์ และร้อยเรียงเป็นบทพญาภาษิต ในรูปแบบของกาพย์กลอนคล้องจองไพเราะ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นคำสอน คำแนะนำ คำเตือนสติ และข้อคิดในการดำรงชีวิต เช่น **แสนสิมีความรู้เต็มพุงเพียงปาก ไตสอนโตบได้ ใ**
สีย้องว่าดี หมายความว่า แม้มีความรู้มากมาย หากสอนตนเองไม่ได้ คือ ไม่สามารถห้ามตนเองไม่ให้ทำความผิด และไม่สามารถนำความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองได้ ก็ไม่มีใครยกย่องนับถือ นอกจากนี้ ยังเป็นคำปริศนา คำทาย คำตลกเหน็บแนม คำเกี่ยวพาราสิ เช่น **น้องได้ดอมจิต ตั้งประสงค์ชายเฮียงฮ่วม พี่เอย ย่านท้อ คือกบเขียดฮ้องเดือนห้าก่อนฝน** หมายความว่า

น้องปรารภนาพี่ชายมาร่วมเรียงเคียงหมอน เหมือนกับกบเขียดร้องขอฝน คือ หนุ่มสาวเปรียบเทียบความแห้งแล้งของพืชที่รอฝนเหมือนความรู้สึกของตน ความกรุณาของธรรมชาติ คือ ความกรุณาของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ดีให้ร้ายแก่ตนได้ ถ้อยคำสำนวนเหล่านี้ มีทั้งที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และที่บอกเล่าสืบต่อกันมาด้วยการขับลำทำเพลง และการพูดจาในชีวิตประจำวัน (คำหามาคนโค, 2537 : ก) เช่นเดียวกับ บุญเกิด พิมพิพรรเมธากุล (2544 : 2) ที่กล่าวว่า

...ผญา คือ ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวอีสาน ซึ่งใช้ติดต่อสื่อสารกัน เพื่อแสดงออกถึงความรู้ สติปัญญา และความเฉลียวฉลาดของผู้พูด หรือผู้ใช้...

ในสังคมที่รวมกันเป็นกลุ่มชนหรือชุมชนย่อมมีภาษาใช้ร่วมกัน มีวัฒนธรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตร่วมกัน ทำให้ภาษาพัฒนาไปตามลักษณะค่านิยมของชนหมู่นั้น ๆ เพราะ “ภาษาเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับสภาพแวดล้อม มนุษย์นั้น ต้องใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม และเป็นสื่อที่ใช้ในการสื่อสารกันระหว่างคนในกลุ่มสังคมเดียวกัน” (รุ่งอรุณ ทิฆมชุกรเกียรติ, 2532)

ผญา เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชี้ให้เห็นถึงปรัชญาชีวิตของชาวอีสานในอดีต โดยเสนอทั้งในรูปแบบที่แลเห็นได้ง่ายและสลับซับซ้อน ยกตัวอย่าง รูปแบบผญาที่แลเห็นได้ง่าย คือ ผญาที่ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ให้ข้อคิดแบบตรงไปตรงมา ผู้ฟังเข้าใจได้ทันที เช่น **เป็นนายให้ฮักไพร เป็นใหญ่ให้ฮักหมู เป็นปู่ให้ฮักหลาน เป็นกวนให้ฮักลูกบ้าน** หมายความว่า เป็นเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชาให้รักไพรหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นใหญ่จงรักเพื่อนฝูงหรือหมู่คณะ เป็นปู่จงรักหลาน เป็นกำนันจงรักลูกบ้าน สำหรับผญาที่มีความสลับซับซ้อนนั้น มักเป็นผญาที่ใช้สำนวนโวหารและความเปรียบ ต้องอาศัยการตีความ เช่น **เห็นว่าแนวเสื่อเฒ่าจำศีลอย่าฟ้าวเชื่อ ลางเทื่อเห็นหมู่นื้อศีลสิม่วงแตกเพ** หมายความว่า เห็นเสื่อเฒ่าจำศีลอย่ารีบด่วนไว้วางใจ บางทีเสื่อเห็นเนื้อทรายศีลอาจจะแตกก็ได้ ผญาบทนี้ เป็นคำสอน เตือนสติให้รอบคอบในการคบคน ไม่ควรรีบด่วนไว้วางใจคน โดยเฉพาะคนที่มีประวัติไม่ดีมาก่อน แม้เขาประกาศหรือแสดงตนว่าได้กลับเนื้อกลับตัวแล้ว ก็อย่ารีบไว้วางใจ หากมีสิ่งยั่วยวนใจเขาอาจกลับคืนสู่นิสัยเดิมได้ ดุจดั่งเสื่อเฒ่าจำศีล หากมีเนื้อทรายผ่านมา เสื่ออาจจับเนื้อทรายกินก็ได้

ปรัชญาชีวิตส่วนใหญ่ของคนอีสานที่แฝงในผญา จะเน้นความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ การชี้ให้เห็นคุณธรรมความดี การทำความดี ละเว้นความชั่ว การชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว ตลอดจนวิธีการดำรงชีวิตในทางสายกลาง ความเชื่อใน

กฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผนวกจึงเป็นมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษของชาวอีสานสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งสะท้อนค่านิยมและทัศนคติของคนอีสานในอดีต ปัจจุบัน นักเทคโนโลยีและหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียง จะนำผลมามาใช้สอนอบรมประชาชน เพื่อโน้มน้าวจิตใจ สร้างศรัทธาให้มุ่งมั่นในกุศลกรรม ในการสื่อสารประจำวัน หากใช้ผลมาใช้ในการสื่อสารกับมวลชน เช่น ในการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งในเขตภาคอีสาน หรือแม้กระทั่งการรณรงค์ให้ประพฤติปฏิบัติ หรือดเว้นการปฏิบัติตามนโยบายของทางราชการ เป็นต้น ผลสามารถทำให้เกิดจิตสำนึกแบบท้องถิ่นนิยมได้เป็นอย่างดี เพราะผลมา คือ สีลาโวหารที่นิยมในท้องถิ่น ชาวบ้านจะชื่นชอบในตัวผู้พูด และมีความรู้สึกกลมกลืนเป็นหมู่คณะเดียวกัน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2538 : 8) ดังนั้น ผลมา จึงเป็นภูมิปัญญาของชาวอีสานที่สั่งสมมาจากการปฏิบัติจริง และถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นความรู้ดั้งเดิมที่ชาวอีสานภาคภูมิใจตลอดมา

ผลมาจึงถือว่าเป็นความรู้กระแสวัฒนธรรมหรือความรู้ดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนอีสาน ซึ่งน่าจะมีส่วนสำคัญในการสร้างความสามารถศักยภาพให้แก่คนอีสานได้มากมายเช่นนี้ แต่จะเห็นได้ว่า กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่สืบทอดผลมาในปัจจุบัน จะมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มนักเทคโนโลยี หมอลำ นักการเมืองบางคน สื่อมวลชน เป็นต้น ผลมาไม่ได้แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานเหมือนอดีต ซึ่งเป็นที่น่าเป็นห่วงว่า มรดกทางภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าของคนอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จะเลือนหายไปในที่สุด หากไม่มีการสืบทอด เนื่องจาก การสืบทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาไทยนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีผลต่อความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นผาสุก ทั้งยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า ผลมามีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างไร ปัจจุบันมีการใช้ผลมาในรูปแบบใด ในบริบทเช่นไร ตลอดจนแนวทางในการสืบทอดผลมา และจะมีวิธีการนำผลมาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคตได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผลมาอีสาน
- 2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์การดำรงอยู่ของผลมาอีสาน ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอีสานในปัจจุบัน
- 2.3 เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดผลมาอีสาน

คำถามของการวิจัย

- 3.1 ฃญามีคุณค่าต่อวิถีชีวิตคนอีสานอย่างไร
- 3.2 ฃญามีการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างไร
- 3.3 จะมีแนวทางหรือวิธีการสืบทอดฃญาอีสานอย่างไร

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. ฃญา หมายถึง คำพูดหรือสำนวนที่มีลักษณะร้อยกรอง ซึ่งเขียนขึ้นจากโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์หรือผู้พูดที่สั่งสมจากประสบการณ์ชีวิต ที่ผูกพันอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี การปกครอง ความเชื่อ ค่านิยม จริยธรรม และปรัชญาในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยถ่ายทอดออกมาเป็นศิลปะทางภาษา ที่แสดงถึงความคิดอันเฉียบแหลมซึ่งแฝงอยู่ในถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหาร มีความหมายลึกซึ้ง เพื่อแสดงความสามารถในการใช้ภาษาและแฝงคติสอนใจให้ผู้คนนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

2. ฃญาภาษิต หมายถึง คำกล่าวที่แฝงปรัชญาชีวิต ซึ่งมุ่งให้เป็นคติสอนใจทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้แง่คิดที่มีประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

3. คุณค่าของฃญา หมายถึง ประโยชน์หรือบทบาทของฃญาที่ใช้เป็นคำสอนหรือข้อคิดต่อบุคคลและใช้อบรมระเบียบสังคม

4. การดำรงอยู่ของฃญา หมายถึง การที่ฃญาได้ถูกนำมาใช้อยู่จนถึงปัจจุบันโดยใช้ตามความหมายและคุณค่าที่สอดคล้องกับบริบทใหม่

5. กระบวนการถ่ายทอด หมายถึง วิธีการ ขั้นตอน และบริบทในการถ่ายทอดฃญาจากผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง

6. แนวทางการสืบทอดฃญา หมายถึง การธำรงไว้ซึ่งคุณค่าของฃญา โดยผ่านการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และตามอัยาศัย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ฃญาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์คุณค่า ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะฃญาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวและฃญาภาษิตเท่านั้น

2. การอธิบายฃญา ตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิและในกรณีที่ผู้ทรงคุณวุฒิอธิบายแตกต่างกัน ผู้วิจัยจะพิจารณาจากความคิดเห็นของส่วนใหญ่

3. การวิเคราะห์คุณค่าของฃญา ใช้กรอบในการวิเคราะห์ดังนี้

3.1 คำสอนหรือข้อคิดที่มีต่อบุคคล 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการพัฒนาตน และพัฒนาสังคม

3.2 คำสอนหรือข้อคิดที่ใช้อบรมระเบียบสังคม 5 ด้าน ได้แก่ ครอบครัว การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา

4. การศึกษาวิเคราะห์สถานภาพการดำรงอยู่ของฌญาอีสาน ผู้จ้ยนำฌญาทั้ง 283 บท ไปตรวจสอบโดยการสอบถามกลุ่มบุคคลในเขตพื้นที่ภาคอีสาน จำนวน 3 กลุ่ม โดยแบ่งตามช่วงอายุ ได้แก่ ช่วงอายุ 15 -25 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นใหม่ ช่วงอายุ 26-45 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นกลาง ช่วงอายุ 46 ปีขึ้นไป เป็นตัวแทนคนรุ่นเก่า โดยวิเคราะห์ในประเด็น ต่อไปนี้

4.1 ฌญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้

4.1.1 ไม่เคยได้ยิน หรือจำไม่ได้

4.1.2 ยังกงจำได้ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้

4.2 ฌญาที่ดำรงอยู่ หรือฌญาที่มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน

4.2.1 ยังกงใช้ในชีวิตประจำวัน

4.2.2 ใช้เฉพาะกิจ บางโอกาส

4.3 หากฌญานั้นมีการใช้้อยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่ตัวฌญา เช่น คำ เสียง หรือเปลี่ยนแปลงที่ความหมาย

5. เอกสารที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ เป็นเอกสารที่ได้รับการปริวรรตเรียบร้อยแล้ว

6. ระบบของการจัดพิมพ์ จะยึดหลักตามวิธีการของพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ) พุทธศักราช 2515

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้รู้ถึงความหมายของฌญาอีสาน
2. ทำให้รู้ถึงคุณค่าและความสำคัญที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสานที่สะท้อนผ่านฌญา
3. ทำให้รู้ถึงฌญาอีสานที่มีการใช้้อยู่ในสังคมปัจจุบัน
4. เพื่อการเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบทอดฌญา ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าให้คงอยู่สืบไป
5. ทำให้รู้ถึงกลไกในการปรับตัวของชุมชนอีสาน เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทใหม่
6. ทำให้รู้ถึงการนำเอามรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่ามาปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ทำหน้าที่ใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ เพื่อการดำรงอยู่และพัฒนาชุมชนอีสานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
7. เป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่น ให้รู้จักนำเอามรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานทางภูมิปัญญาของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตสืบไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ ประกอบด้วย หนังสือทั่วไป หนังสืออ้างอิง วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย วารสาร หนังสือพิมพ์ เอกสารทางราชการ ทั้งเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ โดยครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
2. แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา
3. ผนว : ภูมิปัญญาอีสาน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษ วัฒนธรรม กับการพัฒนา
5. แนวคิดเกี่ยวกับระบบคุณค่ากับภูมิปัญญาไทย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รายละเอียดแต่ละหัวข้อ มีดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

สังคมมนุษย์แต่ละสังคม มักมีความแตกต่างกันในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของกาการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และค่านิยมต่าง ๆ แต่ภายใต้ความแตกต่างเหล่านี้ สังคมทุกหนแห่งทั่วโลกมีลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือ สังคมเป็นการรวมตัวกันเพื่อความอยู่รอดของสมาชิก การที่สังคมจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น พฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคนจะต้องเป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ (predictable) สมาชิกทุก ๆ คน จะต้องคาดคะเนได้ว่า คนอื่นจะมีพฤติกรรมเช่นไรในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์ ความสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2540 : 11)

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นวิถีทางที่ทำให้มนุษย์อยู่ในโลกด้วยความผาสุก วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ได้เรียนรู้ในฐานะสมาชิกของสังคม ดังนั้น การพิจารณาวัฒนธรรม ควรจะได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

- 1.1 มโนทัศน์ทางวัฒนธรรม
- 1.2 ความมั่นคงทางวัฒนธรรมกับความมั่นคงของชาติ
- 1.3 การศึกษาและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม
- 1.4 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- 1.5 วัฒนธรรมกับการพัฒนา

1.1 มโนทัศน์ทางวัฒนธรรม

เมื่อศตวรรษก่อน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยถูกประเทศมหาอำนาจทางการเมืองของโลกในขณะนั้น ซึ่งมีอังกฤษและฝรั่งเศส บีบคั้นด้วยแสนยานุภาพทางการทหาร หวังจะยึดครองไปเป็นอาณานิคม เป็นผลให้ประเทศไทยต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า “การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเท่านั้น เป็นหนทางเดียวที่จะรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติเอาไว้ได้” โดยใช้มาตรการและแนวทางของอังกฤษ เป็นรูปแบบมาตรฐานในการดำรงชีวิต

ผลจากการปรับปรุงประเทศ เพื่อให้ทันสมัยเช่นเดียวกับชาวยุโรปในครั้งนั้น เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาวิถีชีวิตชาวไทยเป็นครั้งแรก อิทธิพลวัฒนธรรมแบบยุโรป ได้เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาล ซึ่งมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยพิจารณาเห็นว่า วิถีชีวิตของคนไทยโดยทั่วไปยังล้าหลัง เป็นที่ดูถูกดูแคลนของชาวต่างชาติ จึงนำเอาคำว่า “วัฒนธรรม” เข้ามาใช้ในการปรับปรุงคุณภาพและวิถีชีวิตไทย ครอบคลุมเรื่องราวขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และวิถีชีวิตเดิม โดยการตั้งทวงวัฒนธรรมแห่งชาติ ขึ้นในปี พ.ศ. 2483 แล้วออกพระราชกำหนดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี และส่งเสริมสนับสนุนสร้างสรรค์แนวทางใหม่มาบังคับ ให้ราษฎรปฏิบัติแทนรูปแบบประเพณีดั้งเดิม โดยที่คำว่า “วัฒนธรรม” ยังไม่เป็นที่เข้าใจของประชาชนแพร่หลายเช่นปัจจุบันนี้ คำว่า “วัฒนธรรม” จึงเป็นศัพท์บัญญัติที่คนสมัยนั้นนิยมใช้กันแพร่หลาย ทั้ง ๆ ที่เชื่อว่า คนจำนวนมาก ไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า คำนี้มีความหมายอย่างไร มีเนื้อหาอะไรบ้าง เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยอย่างไร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 9) ต่อจากนั้น จึงมีผู้รู้ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และสรุปเกี่ยวกับมโนทัศน์ทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1.1.1 ลักษณะของวัฒนธรรม

เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของคำว่า วัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น จึงต้องพิจารณาแยกแยะให้เห็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. ทุกสังคมต้องมีวัฒนธรรม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคมย่อมมีลักษณะเฉพาะที่แสดงออกให้ปรากฏ จนทำให้นักวิชาการบางท่านใช้เขตของวัฒนธรรมเป็นเครื่องแบ่งอาณาเขตของประเทศชาติได้

2. วัฒนธรรม เป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง (integrative) เช่น ความรู้ ความเชื่อ วิธีในการดำเนินชีวิต สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

3. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นสังเหนืออินทรีย์ (Superorganic) โครว์เบอร์ (Kroeber, 1952 : 20-30 อ้างถึงใน สุพิศวง ธรรมพันทา, 2532 : 9) กล่าวว่า “มนุษย์เท่านั้นที่มีวัฒนธรรมซึ่งเป็นสังเหนืออินทรีย์ กล่าวคือ สัตว์นั้นมีเพียงลักษณะของอินทรีย์ตามธรรมชาติ โดยสัตว์จะถ่ายทอดลักษณะอินทรีย์และการปรับตัวตามสภาวะธรรมชาติที่เรียกว่า สัญชาตญาณ (Instinct) ให้แก่ลูกหลาน ขณะที่มนุษย์มีการถ่ายทอดทั้งลักษณะอินทรีย์และวิธีการปรับตนเหนือธรรมชาติที่เป็นระบบสัญลักษณ์ (Symbolic system) นั้น เกิดจากการใช้ปัญญาที่มีอยู่ในตัวมนุษย์คิดสร้าง และเปลี่ยนแปลงลักษณะธรรมชาติให้เหมาะต่อการดำรงชีวิตที่ดี การถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์ต่อกันของมนุษย์นั้น กระทำเป็นกระบวนการเรียนรู้ (Learned process) จากพ่อแม่ผู้ลูกหลานหรือจากลูกหลานขึ้นไปสู่พ่อแม่ก็ได้”

4. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (pattern of learned behavior) พฤติกรรมที่จัดเป็นวัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่กระทำกันภายในกลุ่มอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบฉบับหรือนิสัยของกลุ่มนั้น ๆ ผู้คนต้องเรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมนี้ จึงจะสามารถปรับตัวและมีชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ ได้ ดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งของวัฒนธรรม

5. วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม (Social heritage) วัฒนธรรมเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ มนุษย์เรียนรู้วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษและบุคคลรุ่นก่อน ซึ่งเป็นผู้รักษาวัฒนธรรมเอาไว้ จึงเป็นเหตุให้วัฒนธรรมได้มีการถ่ายทอดผ่านมือไปสู่บุคคลรุ่นใหม่เรื่อยมาไม่ขาดสาย เราจึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม คือเป็นมรดกทางความคิด ความรู้ และวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งศีลธรรมจรรยาที่คนในสังคมได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

6. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต (Ways of life) หรือแผนดำเนินชีวิต (design for living) ของมนุษย์ การที่คนไทย คนอเมริกัน คนญี่ปุ่น หรือชาติอื่น ๆ มีความแตกต่างกัน และมีลักษณะเฉพาะของ

ตนเอง ทำให้เราสามารถจำแนกวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งออกจากอีกสังคมหนึ่ง โดยไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใคร สูงต่ำ ลำหัด หรือป่าเถื่อนกว่าของอีกวัฒนธรรมหนึ่ง เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสังคมได้ดำเนินสืบเนื่องกันมา และมีการแสดงออกให้เห็นโดยแจ่มชัด แตกต่างกันไป

7. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง (Culture is changed) วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพสมัย จะเปลี่ยนช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับกาลเวลา และการยอมรับของสังคม เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น วัฒนธรรมก็เปลี่ยนไปตามความต้องการของมนุษย์ที่คิดจะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวัฒนธรรมของตนให้เจริญก้าวหน้าขึ้น

8. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ (Culture is shared) จะต้องเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับถือปฏิบัติร่วมกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความรู้สึกรักหวงแหนปรารถนาที่จะรักษา และเผยแพร่วัฒนธรรมของตน เนื่องจากพวกเขามีความรู้สึก เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั่นเอง

จากลักษณะเด่นของวัฒนธรรมที่กล่าวมา 8 ประการ นั้น สอดคล้องกับการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก ที่นักมานุษยวิทยาได้สรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ 6 ประการ ด้วยกันดังนี้ (ยศ สันติสมบัติ, 2540 : 11-12)

1. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared ideas) และค่านิยมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรม คนในวัฒนธรรมเดียวกันจะสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งทำให้พฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องต้องกันกับผู้อื่น เช่น ค่านิยมอย่างหนึ่งในสังคมไทย คือการเคารพนับถือผู้ใหญ่ เมื่อเด็กพบผู้ใหญ่ที่ตนรู้จักเด็กทราบดีว่า ตนควรยกมือไหว้เพื่อทักทายและแสดงความเคารพ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็สามารถคาดคะเนได้ว่า เด็กจะไหว้ตน และตนควรจะรับไหว้

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (culture is learned) ที่ละเล็กทีละน้อย จากการเกิดและเติบโตมาในสังคมแห่งหนึ่งวัฒนธรรมเปรียบเสมือน “มรดกทางสังคม” ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (enculturation) ซึ่งรวมทั้งการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับสั่งสมมาจากการเป็นสมาชิกสังคม จากกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนี้ มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่า ตนควรมีพฤติกรรมเช่นไรในสถานการณ์ต่าง ๆ พฤติกรรมเช่นไรที่คนยอมรับว่าดีงามและถูกต้อง มนุษย์จะรับเอาทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่สังคมยอมรับมาเป็นของตน

3. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) พฤติกรรมของมนุษย์มีต้นกำเนิดมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของเราเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินตรา

สัญญาณไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น สัญลักษณ์สำคัญที่มนุษย์ใช้ก็คือ “ภาษา” ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อความหมายระหว่างกันและกัน นอกจากนั้น ภาษาและระบบสัญลักษณ์อื่น ๆ ยังช่วยให้มนุษย์สามารถเก็บรวบรวมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบ และสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

4. วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้ วัฒนธรรมมีหน้าที่สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนเพื่อให้สังคมทำงานไปอย่างมีระบบ นอกจากนั้น วัฒนธรรมยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

5. วัฒนธรรมคือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ตัวอย่างเช่น มนุษย์ทุกแห่งหนทั่วโลกพยายามกำหนดนิยามความหมายของชีวิต และกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต อาจจะถูกออกมาในรูปของความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม เทพปกรณัม จักรวาลวิทยา เป็นต้น เมื่อมนุษย์ในสังคมแห่งหนึ่งพยายามกำหนดนิยามความหมายของอำนาจ กระบวนการกำหนดความหมายดังกล่าวก็ย่อมกลายมาเป็นการสร้าง “แนวความคิด” พื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของสังคมนั้น

ในกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่าง ๆ นี้เองมนุษย์ได้สร้าง “สถาบัน” หรือ “องค์กร” ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่รองรับการตีความดังกล่าวข้างต้น เช่น เมื่อมีการกำหนดนิยามความหมายของอำนาจ ก็ย่อมมีการจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันทางการเมืองขึ้นมาตามการตีความดังกล่าว การตีความในทุก ๆ ด้าน ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงหรือการตีความใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบและเนื้อหาของสถาบันสังคมตามไปด้วย

6. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งหากแต่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นผลมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (diffusion) เช่น ความคิดและค่านิยมที่มาจากวัฒนธรรมอื่นและมีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับในวัฒนธรรมของเรา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติ และใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเทคโนโลยีทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย หากเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเกินไปจนกระทั่งวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติไม่อาจเปลี่ยนแปลงตามได้ทัน ก็อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมล่า” (Culture lag) และทำ

ให้มนุษย์ในสังคมนั้น เกิดความรู้สึกแปลกแยก (alienation) หรืออาจมีผลกระทบรุนแรงถึงขั้นทำให้วัฒนธรรมเกิดการแตกแยกสลายไป

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมและสังคมเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ถ้าสังคมมนุษย์ปราศจากวัฒนธรรมแล้ว สังคมมนุษย์ก็จะไร้ความหมาย ไร้คุณค่าใด ๆ และไม่อาจต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตนเองได้ จึงถือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนจะต้องช่วยกันสร้างสรรค์ และพัฒนาวัฒนธรรมของตนเพื่อสังคมของตนจะได้อยู่รอดปลอดภัยต่อไป

1.1.2 ความหมายของวัฒนธรรม

มีนักคิดเรื่องวัฒนธรรมตามแนวความคิดทางมานุษยวิทยาได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักมานุษยวิทยาท่านแรกที่ใช้คำว่า “วัฒนธรรม” คือ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด เบอ์เนทท์ ไทเลอร์ (Sir Edward Bennett Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ในหนังสือ Primitive Culture (1871) ไทเลอร์ ได้ให้คำจำกัดความของ “วัฒนธรรม” ไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ ผลรวมของระบบ ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม” ไทเลอร์ เชื่อว่า วัฒนธรรมก็คือ สังคมทั้งสังคมที่มีลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมความรู้ ความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นที่สมาชิกในสังคมมีอยู่หรือได้มาเข้าไว้ด้วยกัน

นักมานุษยวิทยารุ่นต่อ ๆ มา ได้แปลความหมายของคำว่าวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปตามแนวความคิดและทฤษฎีที่นักมานุษยวิทยาแต่ละท่านใช้ ในปี ค.ศ. 1952 โคโรเบอร์ (A.L. Kroeber) และไคลด์ คลักคอน (Clyde Kluckhohn) ได้สำรวจงานเขียนทางด้านมานุษยวิทยา และพบว่านักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมต่างกันออกไปกว่า 100 ความหมาย โดยส่วนใหญ่แล้ว คำจำกัดความของวัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (belief system) และค่านิยมทางสังคม (social values) วัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรมคือกฎระเบียบหรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิต (way of life) ของคนในสังคม เป็นต้น

นอกจากนี้ ทั้ง โคโรเบอร์ และ คลักคอน ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับวัฒนธรรม ในหนังสือ The Nature of Culture (1952) ดังต่อไปนี้ (Merwyn S. Garbarino, 1977 : 74)

1. วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการปรับตัวของมนุษย์ซึ่งมีลักษณะพิเศษกว่าการปรับตัวทางชีววิทยา
2. วัฒนธรรม หมายถึง ส่วนของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ ที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น กฎหมาย ความเชื่อ และอื่น ๆ
3. วัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมรวมทั้งความสามารถและความเคยชินอื่น ๆ ที่มนุษย์ได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคม
4. วัฒนธรรม หมายถึง องค์กรของความรู้ความเข้าใจซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม
5. วัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่ได้มาจากการเรียนรู้ ซึ่งตรงข้ามกับพฤติกรรมที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและรวมถึงผลผลิตของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วย
6. วัฒนธรรม หมายถึง ความคิดของคนในสังคมที่มีอยู่ร่วมกัน รวมทั้งการปฏิบัติและความเชื่อต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคม

คำนิยามเหล่านี้ สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ คำนิยามวัฒนธรรมที่เป็นจริง (realist) และคำนิยามวัฒนธรรมที่เป็นอุดมคติ (idealist) วิธีการศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นจริงเป็นการสังเกตอาการที่ปรากฏให้เห็น พฤติกรรมและผลผลิตของพฤติกรรม ส่วนวิธีการศึกษาวัฒนธรรมอุดมคติเป็นวิธีการศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจว่าเจ้าของวัฒนธรรมมีความคิดเกี่ยวกับคำนิยามและบรรทัดฐานทางสังคมของเขาอย่างไร กล่าวโดยสรุปก็คือวัฒนธรรมตามที่นิยามตามความเป็นจริงเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ ส่วนวัฒนธรรมอุดมคติเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องสรุปเอาเอง

แต่เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำ คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากภาษาอังกฤษคำว่า “Culture” คำนี้มีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงาม

คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้ จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

มีคำกล่าวว่า “มนุษย์เกิดในวัฒนธรรม” ที่จะเกิดอยู่นอกวัฒนธรรมนั้นไม่มี คนจะเป็นคนขึ้นได้ก็ด้วยมีวัฒนธรรม ถ้าไม่มีวัฒนธรรมก็ไม่ใช่คน เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีวิถีชีวิตอย่างธรรมชาติเท่านั้น วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญของคน เพราะเข้าไปแทรกซึมและประกอบเป็นรูปวิถีชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดมาโดยไม่มีใครรู้สึกตัว และอะไรคือ “วัฒนธรรม” ตามที่กล่าวข้างต้น พระยาอนุมานราชธน (2515 : 8-12) อธิบายไว้ว่า คำว่า “วัฒนธรรม” มีความหมายเป็นหลายนัย และใช้เรียกชื่อกันเป็นหลายแง่หลายชื่อ สุดแต่จะต้องการใช้แง่ไหน ชื่อไหน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วัฒนธรรม มนุษย์จะมีสภาพเป็นความเจริญ มีอยู่ที่วัฒนธรรมซึ่งมีในตนอยู่ในระดับสูงหรือระดับต่ำ เหตุนี้ คำว่า วัฒนธรรมจึงแปลความพยานะว่า “สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม”

2. วิถีชีวิตสังคม มนุษย์จะมีความเป็นอยู่อย่างไรจะเจริญหรือเสื่อม ก็มาแต่วัฒนธรรมเป็นตัวการบั่นให้ เหตุนี้ วัฒนธรรมจึงเรียกว่า วิถีชีวิตของสังคมได้อีกชื่อหนึ่ง วิถีชีวิตของมนุษย์ในหมู่คณะใด เรามองเห็นโดยตรงไม่ได้ จะเห็นได้ก็ทีพฤติกรรม ภาษา และกิจกรรมของสังคมเท่านั้น

3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม มนุษย์เกิดและเติบโตต่อมาได้ก็ด้วยมีคนอื่นอยู่ใกล้และแวดล้อมตนอยู่ เป็นผู้คอยประคับประคองเลี้ยงดู เมื่อเจริญวัยอยู่ในหมู่คณะใด ก็เกิดความเคยชินกับวัฒนธรรมของหมู่คณะนั้น และถือเอาเป็นวิถีชีวิตของตน จะมีพฤติกรรมเป็นความประพฤติอย่างไร พูดภาษาอะไร และประกอบกิจกรรมอย่างไร ก็เป็นไปตามแบบวัฒนธรรมของมนุษย์ในหมู่คณะที่แวดล้อมตนอยู่ คำว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคมจึงเป็นอีกชื่อหนึ่งของวัฒนธรรม

4. มรดกสังคม มนุษย์จะมีวัฒนธรรมขึ้นได้ ก็ด้วยการเรียนรู้จากคนอื่น ทั้งที่ตายไปแล้ว และยังมีชีวิตอยู่ โดยรับความรู้นั้นไว้เป็นมรดกตกทอดกันมาเป็นลำดับ คำว่า “มรดกสังคม” จึงเป็นอีกชื่อหนึ่งของวัฒนธรรม มรดกสังคมนี้ ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันตามถิ่นที่อยู่และหมู่คณะ มีงอกงามและเสื่อมได้ แล้วแต่เงื่อนไขความเป็นไปของถิ่นที่อยู่นั้นและหมู่คณะนั้น

5. การถ่ายทอดทางสังคม การรับเอามรดก สังคมไว้ได้ก็ด้วยมีผู้อื่นถ่ายทอดให้ด้วย จัดเป็นหนังสือขึ้นไว้ ด้วยการอบรมสั่งสอนให้หรือด้วยการเอาอย่างกัน เรียกเป็นคำเฉพาะในวิชามานุษยวิทยา วัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมประภคต (enculturation) แปลว่าการทำให้เกิดมีวัฒนธรรมแทรกซึมขึ้นในตนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพราะฉะนั้น คำว่า การถ่ายทอดทางสังคม จึงเป็นอีกชื่อหนึ่งของวัฒนธรรม

6. ประเพณีประเพณี โดยเหตุที่การถ่ายทอดทางสังคม มีลักษณะสืบ ๆ ต่อเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมจึงเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า ประเพณี (tradition)

ดังนั้น ถ้าจะนิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ตามที่พระยาอนุมานราชธน กล่าวแล้วนั้น สรุปได้ว่า

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญอกงามในวิถีแกชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรม คือ วิถีและชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้อย่างยั่งยืน

วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อเป็นประเพณีกันมา

วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และจำแนกออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือระเบียบประเพณี เป็นต้น

วัฒนธรรม คือ มรดกทางสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญอกงาม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2538 : 92 – 93) ได้แสดงปาฐกถา เกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรม ไว้ว่า

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อกันมาได้และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

วัฒนธรรม คือผลรวมของทุกสิ่ง ซึ่งเป็นความเจริญอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะพื้นฐานของความเจริญอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญอกงามของสังคมนั้น ๆ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2525 : 21) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชีวิตและพลัง ย่อมเสริมสร้างตัวเองและถ่ายทอดตัวเอง ไม่ว่าจะวัฒนธรรมนั้นจะดีหรือชั่ว จะควรหรือไม่ควรอย่างไร จะอยู่ที่ไหน จะมีใครศึกษาหรือไม่ ถ้าวัฒนธรรมนั้นยังมีชีวิตยังมีพลังอยู่แล้ว บุคคลก็ย่อมได้รับวัฒนธรรมนั้น และมีวัฒนธรรมนั้นในที่สุด

สุมน อมรวิวัฒน์ (2537) ได้กำหนดความหมายและขอบข่ายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการแสดงออกและการสื่อความหมายของความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ที่

เห็นได้ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม และแน่นอนที่สุด วัฒนธรรมเป็นผลแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยีทั้งปวง

อมรา พงศาพิชญ์ (2541 : 1) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์ วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้น วัฒนธรรมก็คือ ระบบในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ ดังนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว จึงนิยมให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติวัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และมีการถ่ายทอด

จากคำอธิบายความหมาย ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยากจะแยกกันไม่ออก มนุษย์ทุกชาติทุกสังคม ต่างก็มีวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งอาจจะแตกต่างหรือเหมือนกันก็ได้ แล้วแต่ความจำเป็น และข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากรต่าง ๆ วัฒนธรรมเปรียบเสมือนเขี้ยวเล็บของมนุษย์แต่ละสังคม เพื่อช่วยให้การดำรงชีวิตของมนุษย์สืบต่อกันไปได้อย่างน้อยที่สุดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (วิเชียร รักการ, 2529 : 29) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์” ดังนั้น จากความหมายที่นักวิชาการไทยและต่างประเทศได้ให้ไว้ จึงสรุปว่า วัฒนธรรม มีลักษณะดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในอาณาบริเวณหนึ่ง
2. พฤติกรรมที่เห็นว่า เป็นวิถีชีวิตมนุษย์นั้น ไม่ใช่เป็นพันธุกรรมแต่เป็นการเรียนรู้
3. พฤติกรรมดังกล่าวจะสืบทอดกันต่อ ๆ ไป โดยอาศัยตัวมนุษย์เอง และมนุษย์เอง

ก็อาศัยสัญลักษณ์เป็นตัวสื่อ

1.1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

จากลักษณะและคำนิยามของวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้ว ทำให้ทราบว่า วัฒนธรรมมีขอบข่ายกว้างขวางมาก ดังนั้น การแบ่งประเภทของวัฒนธรรม จะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจในทัศนวัฒนธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการแบ่งประเภทวัฒนธรรมดังกล่าว มีผู้รู้ ผู้ศึกษาทางด้านวัฒนธรรม ได้จัดแบ่งไว้ ดังต่อไปนี้

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) (2524 : 110-111) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพกาย เพื่อให้ได้อยู่ดีกินดี มีความสะดวกสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ สิ่งความจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุทธโปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัว ก็สังเคราะห์เข้าอยู่ในประเภทนี้ได้

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ หมายถึงถึงสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา และศาสนา และจรรยา ศิลปะและวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามหรือสบายใจ

วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ ย่อมเกี่ยวพันและเหลื่อมล้ำกันอยู่อย่างที่ว่าว่า “สุขภาพสบายใจ” ซึ่งถ้าขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สมบูรณ์ หรือหนักไปในประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็เกิดความไม่สมดุลกัน เจริญไปในทางวัตถุเกินไป แต่ทางจิตใจไม่เจริญไปตาม ในที่สุดก็กลับเป็นหายนธรรม เจริญไปในทางจิตใจเกินไป แต่ทางวัตถุไม่เจริญตามก็เป็นเรื่องของฤษีชีเปลือยชนิดที่ตัดขาดจากสังคม เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ จึงต้องมีสัมพันธ์ตามส่วนที่ควรกัน อันอยู่ในดุลพินิจของสังคม

นอกจากนี้ ฌองค์ เฌ็งประชา (2531 : 4 – 7) นักสังคมวิทยา ได้แบ่งวัฒนธรรม ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (Ideas Thinking) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญทำบาป การเชื่อถือโชคลาง

2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms Doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย

ก. วิถีชาวบ้าน (Folkways) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคม ควรจะปฏิบัติ เช่น การบวชของลูกชายเมื่ออายุครบ 20 ปี เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามอาจได้รับการติฉินนินทา

ข. จารีต (Mores) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม สังคมอาจรังเกียจและอาจถูกตัดออกจากสังคม เป็นต้นว่า การเลี้ยงดูพ่อแม่ ทอดแทนเมื่อท่านแก่เฒ่า และเราอยู่ในภาวะที่จะรับผิดชอบได้

ค. กฎหมาย (Laws) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ เช่น การหยุดรถเมื่อมีสัญญาณไฟแดง ตามกฎจราจร

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Having) ได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย

ตามประกาศตั้งกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2485 ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. คติธรรม คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักหรือคติในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากทางศาสนา เช่น คติการพึ่งตนเอง การแก้ไขความผิดพลาด การแก้ไขความทุกข์กายทุกข์ใจ เป็นต้น

2. เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เช่น การบริหาร การปกครอง ผู้ปกครองย่อมต้องมีศัพิตราชธรรม มีพรหมวิหารธรรม เป็นต้น

3. วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน รูปแบบการก่อสร้างด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และอื่น ๆ เป็นต้น

4. สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม นอกจากหมายถึงคุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันแล้ว ยังรวมทั้งระเบียบมารยาทที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคมทุกชนชั้น เช่น หลักการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดอง หน้าที่ของบุคคลในสังคม ระเบียบประเพณี อันได้แก่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมานี้ ไม่ว่าจะแบ่งออกเป็น 2, 3 หรือ 4 ประเภทก็ตาม เมื่อพิจารณาแล้วโดยสรุป ก็จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ กับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุนั้นเอง อย่างเช่น ในการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท วัฒนธรรมทางแนวความคิด และวัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน ก็คือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุและถ้าแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คติธรรม, เนติธรรม และสหธรรม ก็คือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเช่นเดียวกัน

1.1.4 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมในสังคมต่าง ๆ นั้น เป็นผลมาจาก การมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป ตามลักษณะองค์ประกอบของวัฒนธรรม ซึ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมดังกล่าว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ฮาวิลแลนด์ (Haviland, 1972 : 36) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี เป็นกิจกรรม กระบวนการหรือวิธีการที่มนุษย์ใช้เทคโนโลยีระดับต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเอาประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม
2. ลักษณะทางสังคม เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือคนกับธรรมชาติ เพื่อให้ตนเองและสังคมอยู่รอดได้อย่างสมดุลย์
3. ลักษณะที่เป็นแนวความคิด อุดมการณ์ หรือ จินตนาการ

มนุษย์สามารถดำรงตนอยู่ได้โดยใช้ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้สภาวะทางจิตใจ (Mentality) อยู่ในสภาวะที่จะคิดคำนึง ไคร่ครวญ เกี่ยวกับสภาวะการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว กำลังเกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดในอนาคต ซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ จึงจะต้องมีความยืดหยุ่น ให้สามารถปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา

พระยาอนุมานราชธน (2515) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมออกเป็น 5 หมวด โดยแต่ละหมวดมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. เผ่าพันธุ์การดำรงชีวิต (Life) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรูปร่าง หน้าตา เผ่าพันธุ์ของคน การดำรงชีวิต เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ตลอดจนที่อยู่อาศัย
2. สังคม (Socail) เกี่ยวข้องกับครอบครัว การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนพัฒนาการเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเมืองการปกครอง
3. ศาสนาและจริยธรรม (Religion) เป็นเรื่องของความเชื่อพื้นฐาน กิริยามารยาท การประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนจารีตประเพณี

4. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นเรื่องของรสนิยม ความงาม เช่น การละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ ภาพลักษณ์ที่ประชาชนแสดงออกในด้านดนตรี การละคร ฟ้อนรำ และภาพลักษณ์ของที่อยู่อาศัย

5. ภาษาและวรรณกรรม (Language) เป็นเรื่องของการสืบสาน สืบทอดความรู้ เช่น การพูด การขีดเขียน และการอ่าน เพื่อความเข้าใจของเผ่าพันธุ์

ทั้งนี้ วัฒนธรรมจะคงอยู่หรือเปลี่ยนไปนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น กับการดิ้นรนพัฒนาตนเอง และกระแสดัดตนจากวัฒนธรรมต่างชาติ

1.1.5 ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม และขณะเดียวกัน วัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรม จึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดงามที่เหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามหากสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ล้าหลังมีแบบของพฤติกรรมที่ไม่ดี มีค่านิยมที่ไม่เหมาะสมก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้าและในที่สุดก็อาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2531 : 16 – 17)

คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมนั้นมีมากมาย จึงสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมมนุษย์ (Culture in an organization and unity of society) มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงต้องสร้างข้อตกลง กฎ และระเบียบขึ้นใช้เพื่อเป็นเครื่องมือควบคุม สังคมมนุษย์ได้กำหนดบรรทัดฐานทางสังคมต่าง ๆ เช่น วิถีประชา (Folkways) ขนบประเพณี (Mores) กฎหมาย (Laws) ค่านิยม (Values) และความเชื่อ (Beliefs) เป็นต้น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมลักษณะหนึ่งขึ้นใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต โดยกำหนดบทลงโทษไว้หากไม่ปฏิบัติตาม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องบังคับและควบคุมผู้คนให้ประพฤติเป็นระเบียบเดียวกันทั้งหมด และขณะเดียวกันก็สร้างความรู้สึกร่วมกันเกี่ยวกับความเป็นกลุ่ม พวกเดียวกันของทุกคนจากคนกลุ่มอื่น

2. วัฒนธรรมแสดงถึงอัจฉริยภาพของมนุษย์เกี่ยวกับการดำรงชีวิต (Culture reveals man's intelligence in leading ways of life) เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ไม่เอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ แม้เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างปกติจากอดีต

กาล มนุษย์ยุคแรก รู้จักปรับใช้สิ่งแวดล้อมด้วยเทคนิคง่าย ๆ แล้วอาศัยกระบวนการทางสังคมถ่ายทอดระบบความรู้ ความคิด ไปสู่ชนรุ่นต่อ ๆ มา ฉะนั้นในทุกวันนี้มนุษย์จึงเพียรพยายามสร้างสรรค์ปรุงแต่งวัฒนธรรมด้วยสติปัญญาอันปราศรัยเบรื่อง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความปรารถนาที่ลึกซึ้ง และซับซ้อนยิ่งขึ้นทุกที (สุพิศวง ธรรมพินทา, 2532 : 6-7)

3. วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติหรือประจำหมู่คณะ วัฒนธรรมในสังคมหนึ่งย่อมมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมของสังคมอื่น ผู้คนในสังคมหนึ่งย่อมมีบุคลิกภาพเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนบุคลิกภาพของคนในสังคมอื่น ตัวอย่างเช่น คนไทยย่อมไม่เหมือนกับคนชาติอื่น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่า คนไทยได้รับการอบรมสั่งสอนและเจริญเติบโตอยู่ในสิ่งแวดล้อมของสังคมไทย ในขณะที่คนชาติอื่นก็มีวัฒนธรรมของตนเอง ได้รับการอบรมบ่มนิสัยและเจริญเติบโตอยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบนั้น ข้อเท็จจริงนี้บอกเราว่า การทำ การพูด การคิด ที่เรียกรวมว่า “พฤติกรรมทางสังคม” (Social behaviour) นั้นได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวัฒนธรรมของสังคม ถ้าเราใช้หมายถึงลักษณะนิสัยเฉพาะบุคคล เรียกว่า บุคลิกภาพ (Personality) ถ้าหมายถึงบุคลิกภาพของสังคมก็เรียกว่า ลักษณะประจำชาติ (National characteristics) ลักษณะประจำชาติก็ส่งผลเป็นเอกลักษณ์ของชาติ จึงเห็นได้ว่าการที่ชาติหนึ่ง ๆ มีเอกลักษณ์ของชาติของตนเอง เป็นผลมาจากการมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง (วราคม ที่สุกะ, 2544 : 68)

ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์พัฒนาขึ้นโดยลำดับอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ในการปรับปรุงรับเอาหรือสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมขึ้นมาใช้ ถ้าวัฒนธรรมมีความเหมาะสมมากก็สามารถช่วยให้สังคมเจริญขึ้นได้มากเป็นเงาตามตัว และความเหมาะสมของวัฒนธรรมก็คือ การก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคม

1.2 ความมั่นคงทางวัฒนธรรมกับความมั่นคงของชาติ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในพิธีเปิดวันรณรงค์วัฒนธรรมไทย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2537 ไว้ว่า

...ชาติไทยเรา มีความเจริญด้วยศิลปกรรม จรรยา และศิลปวัฒนธรรม อันครบถ้วนทุกสาขา ที่สืบทอดต่อเนื่องมาแต่บรรพกาล สิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติล้ำค่าเป็นนิมิตหมายสำคัญอย่าง

เอก ที่แสดงให้เห็นความเป็นชาติไทย คนไทย ซึ่งแตกต่างจากชาติอื่น คนอื่น จึงเป็นสิ่งที่คนไทยพึงศึกษาให้เห็นแจ้งถึงคุณค่าและพยายามถนอมรักษาไว้ด้วยความรู้ ความสามารถ และความฉลาดรอบคอบเพื่อมิให้ต้องสูญหายและแปรสภาพไปในทางเสื่อม ในการนี้ ทุกคนจะต้องหมายแก้ไข และตระหนักว่า การศึกษาและรักษาวัฒนธรรมไทยแท้จริง คือ การจรรโลงรักษาอิสรภาพ และความเป็นไทยและคนไทยแต่ละคนไว้นั่นเอง...

เผ่าชนหรือกลุ่มชนใด ย่อมมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมภูมิศาสตร์และความรู้สึกนึกคิด และสร้างสรรค์ของสังคมนั้น ๆ วิถีชีวิตและพฤติกรรมของสังคม เป็นเสมือนอารมณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นเครื่องประดับโลก เป็นมรดกของเผ่าพันธุ์ที่สืบทอดกันมา ศิลปะและวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติเป็นองค์ประกอบของอารยธรรมโลก ถ้าคนไทยเราไม่มีประวัติศาสตร์ ภาษา ศิลปะ และศาสนา ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองไทยแล้ว เราจะมีสภาพเป็นประเทศ เป็นชาติ หรือไม่ วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดชนชาติ ชุมชน สังคม และเผ่าพันธุ์ของมนุษย์

ทุกประเทศทั่วโลกต่างมีเอกลักษณ์ที่แบ่งวิถีชีวิตเป็นของตนเอง ซึ่งบ่งบอกถึงรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นชาติที่สืบเนื่องถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตกาล และประพฤติปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเอกลักษณ์ที่ว่ามี ได้หมายถึงลักษณะเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึง ลักษณะทางวัฒนธรรมในส่วนรวม ซึ่งมีจุดเด่นเป็นลักษณะของวัฒนธรรมนั้นโดยตรง ลักษณะส่วนรวมดังกล่าว นั้น ย่อมไม่เหมือนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมอื่น เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศที่เป็นบ้านใกล้เรือนเคียงกัน จะมีส่วนคล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย แต่ถ้านำมาพิจารณาเปรียบเทียบกันจะมองเห็นส่วนแตกต่างได้อย่างชัดเจน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 26)

ชาติไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรมมานานนับพันปี บรรพบุรุษของไทยได้สร้างสรรค์ความเจริญ ทั้งด้านการปกครอง การเมือง การต่างประเทศ และศิลปวัฒนธรรม อันเป็นวิถีชีวิตของคนไทย สืบทอดมาถึงอนุชนรุ่นต่อ ๆ มาทุกยุคทุกสมัย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้ คนไทยได้ปกป้องรักษาประเทศชาติให้พ้นจากภัยรุกรานของอริราชศัตรู รักษาเอกราชของชาติไว้ตลอดมา และได้พัฒนาศิลปวัฒนธรรมไว้เป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นไทย และเชิดหน้าชูตาคนในชาติ ดังนั้น การมีวัฒนธรรมไทย จึงเป็นสิ่งที่คนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจ เพราะวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะเป็วัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติ ต่างก็เป็นเอกลักษณ์และรากฐานความมั่นคงของประเทศ

ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทยนั้นมีหลากหลาย ล้วนเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ เช่น ชาติไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ มีสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ก็เป็นวิถีไทยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเป็นไทย ส่วนวัฒนธรรมในด้านดนตรี นาฏศิลป์ และวรรณกรรมไทย ซึ่งมีคุณลักษณะรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของไทย รวมทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมไทยนั้น ก็มีคุณลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากชาติอื่นโดยสิ้นเชิง และอื่น ๆ อีกมาก เช่น อาหารไทย ทั้งคาวหวาน ก็มีศิลปะการประกอบอาหาร ใช้เครื่องเทศ พริก สมุนไพร มีรสชาติเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยโดยเฉพาะ รวมทั้งศิลปะการประดิษฐ์ประดับตกแต่ง ซึ่งมีลักษณะวิจิตรบรรจง ก็เป็นที่ขึ้นชื่อเลื่องลือไปทั่วโลก เป็นที่นิยมของคนต่างชาติจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นที่น่าภาคภูมิใจเช่นเดียวกัน (กำธน สินธวานนท์, 2543 : ปาฐกถาพิเศษ)

ในปัจจุบันเป็นที่ตระหนักรู้กันว่า หลายชาติต้องสูญเสียเอกราช สูญเสียประเทศ และต้องระเห่ร่อนไปอาศัยอยู่ในประเทศอื่น ๆ นับเวลาเป็นร้อยเป็นพันปี เช่น ยิว หรือพวกปาเลสไตน์ แต่คงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมของตนเองเอาไว้ได้ ในที่สุดก็กลับมาสร้างชาติ สร้างแผ่นดินของตนได้สำเร็จ เพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือและพันธะที่ยึดเหนี่ยวคนเข้าด้วยกันได้แน่นแฟ้นกว่ากิจกรรมอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรม การเมือง และเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเป็นสิ่งเดียวที่ทำให้คนที่หน้าตาผิวพรรณแตกต่างกัน สามารถรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวได้ (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2541 : 191) เช่นเดียวกับแนวความคิดของ วีระ บำรุงรักษา (อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 33) ได้กล่าวไว้ในเรื่องเดียวกันว่า

... วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสร้างความมั่นคงของหมู่คณะ วัฒนธรรมของหมู่คณะใดที่สร้างขึ้นมาแล้ว มีการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน และสืบทอดกันมายาวนานจนอยู่ในสายเลือดและจิตวิญญาณของสมาชิก ในรุ่นต่อ ๆ มาแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะหมดสิ้นไปได้ วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องเชื่อมโยงให้คนหรือสมาชิกมีความผูกพันกันอยู่ตลอดไป ถึงแม้จะมีการแบ่งแยกด้วยพลังอื่นใดก็ตาม แต่ถ้าสมาชิกเหล่านั้นได้พบกัน ได้รู้จักกันในโอกาสต่อมา ก็ย่อมจะรวมตัวกันได้อีกอย่างง่ายดายประดุจน้ำ ถึงแม้จะถูกแบ่งแยกไปอยู่คนละภาชนะ แต่เมื่อน้ำมารวมกันในภาชนะใหม่ ก็จะสามารถอยู่จนแยกไม่ได้ วัฒนธรรมจึงเปรียบประดุจน้ำที่พร้อมจะเชื่อมประสานเป็นเนื้อเดียวกันได้ทุกเมื่อ...

ดังนั้น หากชาติใดสามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้มากเท่าใด ความเป็นชาติ ก็ยิ่งมีความมั่นคงมากขึ้นเท่านั้น เพราะวัฒนธรรมช่วยพัฒนาประชาชน สังคม และประเทศชาติ ได้ดังต่อไปนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 33)

1. ศึกษาเรื่องการดำรงชีวิต เพื่อทราบประวัติศาสตร์ของตนเอง ทำให้รู้ว่าเราเป็นใคร มีสภาพสังคมอย่างไร และภาคภูมิใจในชาติและเผ่าพันธุ์ตนเอง นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบว่า ชาติของตนมีเกียรติภูมิมากน้อยแค่ไหน ควรแก้ไขตนเองอย่างไร เป็นต้น

2. ศึกษาเรื่องของสังคมและสถาบันต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เพื่อปรับปรุงชีวิต ครอบครัว และสถาบันทางสังคม พัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ วิถีชีวิตที่เหมาะสม สร้างค่านิยมและร่วมรับผิดชอบต่อสังคมครอบครัว กำกับควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของส่วนรวม

3. ศึกษาศาสนา จริยธรรม เพื่อควบคุมสังคมไม่ให้สับสนวุ่นวายเป็นจราจล นำคุณธรรมและหลักธรรมมาเสริมสร้างความผาสุกให้ตนเอง ใช้กลไกทางศาสนาและพิธีกรรม ประเพณี สร้างความสงบสุขให้กับสังคม ทำให้คนมีจรรยาบรรณ ศีลธรรม จริยธรรม เกิดความมั่นคงในสังคม และประเทศชาติ

4. ศึกษาสุนทรียศาสตร์ เพื่อยกระดับบรรณนิยมของตนเอง เสริมอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และรายได้ ยกย่องคุณภาพของบ้านเมือง(อาคาร-สถานที่) และไม่ลืมกีฬา นันทนาการพื้นบ้าน เป็นต้น

5. ศึกษาภาษา วรรณกรรม และเพื่อนต่างเผ่าพันธุ์ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ สังคม ประเทศชาติ พัฒนาความรู้ เพื่อทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เข้าใจเพื่อนต่างเผ่าพันธุ์ ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

ด้วยความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีต่อความมั่นคงของหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชนในชาติ ต้องช่วยกันรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่คู่ชาติตลอดไป สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า **“วัฒนธรรมไทย คือ หัวใจของชาติ”** หรือ **“การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาชาติ”**

1.3 การศึกษาและการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์มีมาช้านาน จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้เอง ที่การศึกษานี้เริ่มกระทำกันอย่างจริงจังในกลุ่มของนักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยา ยุโรป ตะวันตก ความหมายวัฒนธรรมที่บัญญัติเมื่อ ค.ศ. 1871 ของบิดานักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ เอ็ดเวิร์ด เบอ์เนตท์ ไทเลอร์ (Edward Bennett Tylor) ที่กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือ ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม” เป็นความหมายอมตะ สำหรับนักวิชาการ และผู้สนใจวัฒนธรรมทั่วไปที่นำมาศึกษาต่อจนถึงทุกวันนี้

แนวคิดเรื่องการศึกษาวัฒนธรรม มีเรื่องพึงระวังอยู่ คือเรื่องการตีความหรือตีค่าวัฒนธรรม มนุษย์เราอดไม่ได้ที่จะคิดว่า วัฒนธรรมของตัวเองนั้นดีที่สุดในฐานะการวิเคราะห์หรือศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมอื่นจึงอดไม่ได้ที่จะใช้ค่านิยมหรือความคิดจากประสบการณ์ส่วนตัวมาวัดหรือประเมินวัฒนธรรมอื่น ความคิดที่ว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่าวัฒนธรรมของสังคมอื่นนี้ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า ethnocentrism ซึ่งหมายถึงอคติทางวัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงเป็นอย่างยิ่ง เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสังคม มีรูปแบบและประวัติความเป็นมาของตน ย่อมจะต้องถูกพิจารณาภายในสังคมนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ใดที่จะนำมาพิจารณาเปรียบเทียบหรือตีค่าวัฒนธรรมได้ วัฒนธรรมจึงควรจะต้องได้รับการพิจารณาเฉพาะกับตัวของตัวเอง (Cultural relativity) และไม่ควรจะมีการเปรียบเทียบว่า วัฒนธรรมใดดีกว่ากัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2541 : 24-25)

การศึกษาวัฒนธรรมที่แล้วมา เรามักเพ่งเล็งไปถึงอดีต เรื่องของอดีตมีอยู่สองทางคือ เก็บไว้ดูหรือเก็บไว้เพื่อรู้ทางหนึ่ง และเก็บไว้เพื่อใช้อีกทางหนึ่ง ของในวัฒนธรรมไทยในอดีตหลายอย่างใช้ในสมัยนี้ไม่ได้ เมื่อใช้ไม่ได้บางคนก็ไม่เก็บคิดว่าใช้ไม่ได้แล้วจะสอนกันไปทำไม เราลืมไปว่ามีการเก็บอีกวิธีหนึ่ง คือเก็บไว้เพื่อรู้เมื่อมันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเรา เราก็ต้องรู้เอาไว้

เราทุกคนมีปัญหาเฉพาะหน้าว่าทำอย่างไรชีวิตจึงจะอยู่ได้ คนแก่และคนหนุ่มเข้าใจชีวิตของตนคนละอย่าง แล้วก็เลือกตำราชีวิตไปตามวิถีทางที่ตนเข้าใจ ในแง่นี้ คนหลายคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องรู้เรื่องของอดีตเลย แต่ความเข้าใจชีวิตเช่นนั้นเป็นการเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ บางที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง หรือต่อส่วนรวมเลย ถึงตรงนี้ผู้ให้การศึกษาจึงต้องเข้ามาช่วย (พิทยา สายหู อ่างถึงใน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2525 : 43-44)

การให้การศึกษาทางวัฒนธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการถ่ายทอด การสืบทอดและการเสริมสร้างทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

อมรา พงศาพิชญ์ (2541 : 20-21) ได้อธิบายถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมว่า เมื่อวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ ก็ย่อมจะหมายความว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควร อะไรไม่ควร เช่น ในสังคมไทย พ่อแม่สอนลูกให้ไหว้ผู้อาวุโสกว่า ผู้น้อยไม่ควรยืนค้ำศีรษะผู้ใหญ่ การสอนในลักษณะนี้นอกจากจะเป็นการสอนถึงพฤติกรรมแล้ว ยังเป็นการถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์ด้วย การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งไม่เคยตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง

การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะถือวิธีการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้น มิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุก ๆ เรื่อง ข้อตกลงคือการกำหนดหลักใหญ่ ๆ กำหนดแนวคิดที่สำคัญไว้ เมื่อทุกคนรู้ถึงหลักใหญ่แล้วก็จะประพฤติปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หลักที่สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือค่านิยม ค่านิยมคือข้อกำหนดที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ยอมรับและยึดถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นพื้นฐานเพื่อใช้วินิจฉัยพิจารณาเลือกประพฤติปฏิบัติไม่ให้ขัดกับการยอมรับของสังคม

เมื่อมีค่านิยมของสังคมเป็นแกนกลางให้สมาชิกของสังคมยึดเป็นหลัก พฤติกรรม แนวความคิด วิธีการทำงาน ตลอดจนการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ ย่อมจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ และเมื่อทุกอย่างสอดคล้องกัน ก็หมายความว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมก็ดำเนินไปได้อย่างไม่มีปัญหา ถึงแม้ว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมอาจจะหมายถึงว่า ลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา แต่ค่านิยมและหลักใหญ่ที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมก็ยังไม่เปลี่ยนไป

เนื่องจากว่า วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ ซึ่งสมาชิกของสังคมตกลงกันว่าจะใช้ร่วมกัน มนุษย์ที่อยู่คนละสังคมนั้นย่อมจะมีวัฒนธรรมที่เท่ากัน เพราะในเมื่อแต่ละกลุ่มตกลงกันเอง ข้อตกลงของแต่ละกลุ่มก็ย่อมจะไม่เหมือนกันและวัฒนธรรมของสังคมจึงไม่เหมือนกัน อาจมีบางส่วนที่คล้ายกันและบางส่วนที่เหมือนกัน แต่เมื่อรวมเป็นระบบสัญลักษณ์แล้วจะพบว่า สังคมที่ต่างกันจะมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นนิสัยของมนุษย์ ซึ่งพ่อแม่จะต้องถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน และจะเป็นมรดกตกทอดสืบทอดกันไปจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเสมอ วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประดิษฐ์คิดค้นของคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมเดียวกัน หรืออาจรับมาจากสังคมอื่นที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องติดต่อกันก็ได้ ดังนั้นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม สามารถถ่ายทอดได้ 3 ทาง คือ

1. ทางด้านจิตใจ ซึ่งแสดงออกทางพฤติกรรม เป็นการบอกถึงความเจริญ การมีธรรม รู้จักควบคุมตน การควบคุมสังคม และการจัดระเบียบของสังคม เป็นความเจริญที่เกิดขึ้นเหนือสัญชาตญาณ

2. ทางด้านวัตถุ มนุษย์รู้จักประดิษฐ์คิดค้น ตกแต่งวัตถุที่มีอยู่ตามธรรมชาติเพื่อรับใช้ชีวิต เป็นการประดิษฐ์เครื่องมือในการทำมาหากิน เครื่องใช้ในครัวเรือนเพื่อความสะดวกของชีวิต รวมถึงการประดิษฐ์ตกแต่งที่อยู่อาศัย เช่น ตึก อาคาร วัด โบสถ์ เครื่องนุ่งห่ม และศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ

3. ทางด้านเทคโนโลยี ได้แก่ เครื่องจักรกล เครื่องผ่อนแรง เครื่องยนต์ คอมพิวเตอร์ ดาวเทียม จรวด เครื่องบิน รถไฟ รถยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุ โทรศัพท์ โทรเลข เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นงานทางฝีมือ หรือเทคนิคชั้นสูง ซึ่งมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมารับใช้ชีวิต ให้ผลทั้งทางด้านคุณภาพ ความรวดเร็วแน่นอน ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม เป็นผลงานทางเทคนิค

การถ่ายทอดวัฒนธรรม คือ การให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ประพฤติปฏิบัติในวัฒนธรรมทั้ง 3 ด้าน ตามสถานภาพ บทบาท หน้าที่ และสติปัญญาของตนที่รับได้ในแต่ละบุคคล การถ่ายทอดวัฒนธรรมจะได้ผลดี สืบทอดต่อไปได้ยั่งยืน ต้องอยู่บนพื้นฐานค่านิยมในสังคมนั้น ๆ ด้วย ฉะนั้น ค่านิยมจึงเป็นตัวแปรสำคัญของชีวิต ในการพัฒนาตนเองและสังคมเพื่อให้มีคุณภาพ

การศึกษาที่เป็นการสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมในแง่ศิลปะหรือในแง่อะไรก็ตาม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ (2525 : 39-40) อธิบายไว้ว่า มีหลักอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก เราต้องสอนให้เด็กเห็นความสำคัญของศิลปะหรือวัฒนธรรมเสียก่อนว่า ศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น มีความสำคัญต่อชีวิตต่อประเทศชาติอย่างไร เราจะต้องชี้ให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ต้องชี้ให้เห็นปรัชญา ซึ่งจะทำให้เขามีความเข้าใจ มีความรักศิลปะมากขึ้น

ประการที่สอง เราต้องชี้ให้เขาทราบว่า เราสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมไทยไปทำไม

ประการที่สาม เราจะสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมอย่างไร วิธีสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมนั้น เราต้องรู้ก่อนว่าวัฒนธรรมคืออะไร อะไรเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม เราจะสืบทอด

และเสริมสร้างไปทำไม เราจะสืบทอดและเสริมสร้างอย่างไร การสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมนั้นทำเฉพาะในโรงเรียนไม่พอ จะต้องมีส่วนแวดล้อมต่าง ๆ อีกมากมาย ให้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ถ้าเรามีประสบการณ์เพียงพอ ได้สัมผัสได้จะต้องด้วยตนเองแล้ว จะทำให้เราเข้าใจซาบซึ้งในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การศึกษาด้านวัฒนธรรม คือการจัดสภาพแวดล้อม บรรยากาศและกระบวนการส่งเสริม สืบทอด และอบรมสั่งสอนวัฒนธรรมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ซึมซับรับเอาอย่างมีเหตุผล มีวิจารณญาณ สามารถนำไปปฏิบัติเสริมคุณค่าประโยชน์ความดีงามแก่ชีวิตอย่างต่อเนื่องยาวนาน มีความผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตแต่ละบุคคลในชุมชน

การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะบูรณาการผสมผสานทั้งด้านปรัชญาความคิด ความเชื่อ ศิลปกรรมสุนทรียภาพ ศิลปะ พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะที่ยืดหยุ่น หลากหลาย แต่ต้องมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคง การจัดการกระบวนการและกิจกรรมต้องเน้นที่แก่นแท้และรากเหง้าของภูมิปัญญาชุมชน ชีวิตของคนในชุมชนมากกว่าที่จะศึกษาพิธีกรรมการแสดงที่ผิวเผิน ผู้ที่รับผิดชอบในการศึกษาด้านวัฒนธรรม จึงต้องมุ่งเน้นกระบวนการปลูกฝัง บ่มเพาะ ซึมซับ ประสบการณ์การเรียนรู้แก่เด็กอย่างต่อเนื่อง มิใช่มุ่งผลทางธุรกิจหรือผลทางการประชาสัมพันธ์เท่านั้น

การศึกษาด้านวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทำความเข้าใจและฝึกปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็ได้เสพความซาบซึ้งดีงามและรื่นรมย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมไม่มุ่งเน้นความเป็นชาตินิยมจนเกินไป ไม่ปลุกกระตุ้นให้ต่อต้านวัฒนธรรมสากล หากแต่เน้นการเข้าถึงสาระ อันเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมซึ่งเป็นคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งและไม่ใช่แห่งศิวอันแข็งกระด้าง วัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทั้งในทิศทางที่เจริญและทิศทางที่เสื่อม การศึกษาด้านวัฒนธรรมจึงเป็นการสร้างรากฐานทางความคิดที่มั่นคงแก่ผู้เรียน ให้สามารถรับวัฒนธรรมปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ไม่เลื่อนไหลไปตามกระแส แต่รู้เท่าทันปรับตัวได้ และคงความเป็นไทยอย่างมีศักดิ์ศรี

การศึกษาด้านวัฒนธรรมและการเสริมสร้างคุณธรรม จึงเป็นองค์คุณที่สำคัญของสาระทางการศึกษา แนนอนที่สุดการศึกษาด้านวัฒนธรรมย่อมไม่แยกตัวออกจากสาระความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทุกองค์ประกอบเป็นสาระที่ผสมกลมกลืนกัน เกิดเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์

ของหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนและการสืบทอดทางวัฒนธรรมในครอบครัวและชุมชน (สุนทรอมรวิวัฒน์, 2537)

1.4 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Change) หมายถึง ความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง การขัดเกลาทางสังคมและการศึกษาระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ยังหมายถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของระบบวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณี พิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับในเวลาที่แตกต่างกันไป เช่น 10 ปี 20 ปี หรือ 50 ปี

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เกิดจากกระบวนการหลายกระบวนการ ดังต่อไปนี้ (งามพิศ สัตย์สงวน, ม.ป.ป. : 8-13)

1. การประดิษฐ์คิดค้น (Invention)
2. การค้นพบ (Discovery)
3. การแพร่กระจาย (Diffusion)
4. การติดต่อทางวัฒนธรรม (Acculturation)
5. การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation)
6. ความทันสมัย (Modernization)
7. นวัตกรรม (Innovation)

1. การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) หมายถึง กระบวนการที่สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนถูกทำขึ้นมา เป็นการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ขึ้นมา สิ่งใหม่ ๆ ดังกล่าวอาจเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เกวียน รถยนต์ เครื่องบิน บ้าน หรืออาจเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น กฎหมาย ค่านิยม อุดมการณ์ใหม่ ๆ เมื่อประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมาแล้ว มักก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ตามมาด้วย

2. การค้นพบ (Discovery) หมายถึง กระบวนการที่บางสิ่งบางอย่างถูกค้นพบ โดยสิ่งของต่าง ๆ เหล่านั้นมีอยู่แล้ว แต่ไม่รู้กันจนกระทั่งมีคนไปค้นพบสิ่งนั้นเข้า เช่น กระแสไฟฟ้า คือการค้นพบแต่หลอดไฟ คือ การประดิษฐ์คิดค้น การค้นพบเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

3. การแพร่กระจาย (Diffusion) หมายถึง ส่วนต่าง ๆ ที่เฉพาะของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปยังอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ในบางกรณีส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมดังกล่าวจะแพร่กระจายไปยังสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก การแพร่กระจายเป็นวิธีการหนึ่งที่สังคมต่าง ๆ ได้รับนวัตกรรม (Innovation) ซึ่งคือสิ่งของใหม่ ๆ จากภายนอกสังคม การแพร่กระจายเป็นผลมาจากการที่วัฒนธรรมต่างกันมาติดต่อกันไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองวัฒนธรรมที่มาติดต่อกัน โดยทั่วไปการแพร่กระจายเป็นกระบวนการ 2 ทาง คือ มักเป็นการแลกเปลี่ยนกันและกัน ไม่ใช่ให้แค่ฝ่ายเดียว

4. การติดต่อทางวัฒนธรรม(Acculturation)การติดต่อทางวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อชน 2 กลุ่ม ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันมาติดต่อกัน แต่ละกลุ่มอาจให้อิทธิพลซึ่งกันและกันได้ แต่ถ้าการติดต่อเป็นไปในระยะเวลาสั้น ๆ ก็อาจไม่มีอิทธิพลที่ยาวนาน แต่ถ้าติดต่อกันยาวนานขึ้น อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อกันได้ ซึ่งอาจเป็นการให้อิทธิพลแต่ฝ่ายเดียวหรือส่งผลกระทบต่อกันทั้งสองฝ่ายได้ นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า “Acculturation” เมื่อพูดถึงปรากฏการณ์ดังกล่าว แต่นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษใช้คำว่า “Cultural Contact” ซึ่งมีความหมายคล้าย ๆ กัน ศัพท์ทั้ง 2 คำหมายถึงปรากฏการณ์ที่ 2 วัฒนธรรมที่ต่างกันมาติดต่อกันไปเรื่อย ๆ การติดต่อดังกล่าวทำได้หลายทาง เช่น โดยการทำสงครามกัน การตกเป็นเมืองขึ้น การถูกยึดครองทางการทหาร การตกอยู่ใต้ปกครองของจักรวรรดินิยม การอพยพ การเคลื่อนย้ายแรงงาน การค้า การแลกเปลี่ยนทางเทคโนโลยี ในปัจจุบันมีการติดต่อกันในช่วงสั้น ๆ เช่น การท่องเที่ยว หรือติดต่อกันทางอ้อม โดยทางสื่อสารมวลชนและการแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ เมื่อวัฒนธรรมที่ต่างกัน 2 วัฒนธรรมมาติดต่อกันไปเรื่อย ๆ ในที่สุดจะมีผลกระทบทำให้แบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

5. การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation) ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง คือการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อระหว่างวัฒนธรรม เป็นผลมาจากการที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มคนต่าง ๆ แทนที่วัฒนธรรมของตนเองโดยวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยทั่วไปกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม จะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ กระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นในระดับวัฒนธรรมย่อยด้วย ในอนาคตอัตราการผสมผสานทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยคงจะเร็วยิ่งขึ้น

6. ความทันสมัย (Modernization) ความทันสมัยเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น ในสังคมกำลังพัฒนา กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้น เมื่อสังคมกำลังพัฒนารับเอาวัฒนธรรม ทั้งทางวัตถุและวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุของสังคมอุตสาหกรรมมาใช้ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุได้แก่เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร สื่อสาร การแพทย์ การศึกษาและด้านอื่น ๆ ส่วนวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุของสังคมตะวันตก เช่น ค่านิยม คุณดการณ์ โลกทัศน์ แบบแผนการเลือกคู่ การแต่งงาน ระบบราชการและสิ่งอื่นอีกมาก เมื่อนำมาใช้แล้วมักทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมกำลังพัฒนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักไม่ราบรื่น มักเกิดอย่างต่อเนื่อง หลายอย่างและหลายระดับ ทำให้มีผลกระทบต่อสถาบัน สังคมทุกสถาบัน ชุมชนทุกแห่งและมีผลกระทบต่อชีวิตทุกด้านของสมาชิกในสังคมกำลังพัฒนา

ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างขวางรวมเอาปรากฏการณ์ต่อไปนี้ไว้ด้วย คือ การเป็นอุตสาหกรรม การเป็นเมือง และระบบราชการ

6.1 การเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) การเป็นอุตสาหกรรมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงจากสังคมหรือชุมชนเกษตรกรรมไปสู่การเป็นสังคมหรือชุมชนอุตสาหกรรม เพราะการใช้เทคโนโลยีแบบเครื่องจักรต่าง ๆ ทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอย่างมากภายในเวลารวดเร็ว ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อป้อนตลาดการค้าขนาดใหญ่ โดยใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง และมีการพัฒนาระบบโรงงานมากมายหลายประเภท ชุมชนต่าง ๆ ในสังคมไทยจำนวนหนึ่ง อยู่ในกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรมเพราะนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตในโรงงานประเภทต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทอย่างมากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

6.2 การเป็นเมือง (Urbanization) การเป็นเมือง หมายถึง สัดส่วนของประชากรตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น เขตเมืองเป็นเขตการตั้งถิ่นฐานที่มีขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นของประชากรสูง มีวัฒนธรรมย่อยมากมาย ประชากรในเมืองมีความแตกต่างกัน ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว มีความสัมพันธ์กันแบบทางการ มีการจำแนกความแตกต่างและมีความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้น ที่อยู่และที่ทำงานของคนในเมืองมักแยกจากกัน การควบคุมทางสังคมมักเป็นทางการ โดยทั่วไปสังคมต่าง ๆ มักใช้จำนวนประชากรเป็นตัวกำหนดเขตเมืองระดับต่ำสุดของจำนวนประชากรในเมืองมี 2,500-5,000 คน

6.3 ระบบราชการ (Bureaucracy) ระบบราชการหมายถึง โครงสร้างทางสังคมที่มีการจัดระเบียบสูงต่ำต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ เพื่อบริหารองค์กรขนาดใหญ่อย่างมีเหตุผลและมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพขององค์กรจะมีมากที่สุด เมื่อผู้มีอำนาจหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ มีบทบาทที่ถูกต้องกำหนดไว้ อย่างชัดเจน ถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ เพื่อตัดสินใจที่ขึ้นอยู่กับความรู้ทางเทคนิค มีวินัยเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ และคนเข้ามาทำงานในองค์กรตามความสามารถ มีระบบการควบคุมการให้เงินเดือน และการเลื่อนขั้น รวมทั้งการลงโทษด้วย

ปัจจุบันระบบราชการมีบทบาทสำคัญมากในทุกสังคม เพราะเป็นระบบที่กำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อวางแผนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อประชากรทุกคนในสังคมไทย นโยบายสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลไทย คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นั้น มีผลกระทบต่อชนบทไทยอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน

7. นวัตกรรม (Innovation) นวัตกรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา คำว่านวัตกรรม หมายถึง กระบวนการรับของใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อนมาใช้ในสังคมหรือชุมชนของใหม่ดังกล่าวอาจเป็นนวัตกรรมทางวัตถุ (Material Culture) เช่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการสื่อสารการแพทย์ การขนส่ง การศึกษา การเกษตร หรือการตลาด ส่วนของใหม่ที่เป็นวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) เช่น ความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ หรือแบบแผน พฤติกรรมใหม่ ๆ ในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากของเดิม

วัฒนธรรมมีธรรมชาติคล้ายคลึงกับสรรพสิ่งในโลก กล่าวคือ เมื่อมนุษย์สร้างขึ้นแล้ว ก็ใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการในชีวิต แต่เมื่อเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์ก็ต้องมีการปรับปรุงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการนั้นให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรือมีการพัฒนาต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดมนุษย์เห็นว่า พัฒนาต่อไปได้ยาก หรือผลประโยชน์ไม่คุ้มกับการลงทุนแล้ว จึงยุติการพัฒนาวัฒนธรรมนั้น ๆ ต่อไป วัฒนธรรมนั้นจึงไม่มีหน้าที่ที่ต้องรับใช้มนุษย์ก็จะตายหรือสลายไปในที่สุด ดังนั้นวัฒนธรรมย่อม เกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้สร้างวัฒนธรรมนั่นเอง

1.5 วัฒนธรรมกับการพัฒนา

นับตั้งแต่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ ได้กำหนดทศวรรษเพื่อการพัฒนาขึ้นมา โดยเน้นความสำคัญของมิติวัฒนธรรมในการพัฒนา ซึ่งการกำหนดครั้งนั้น สืบเนื่องมาจาก การตื่นตัวครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่วไป โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว พวกนักวิตกกังวลเกี่ยวกับความผิดพลาดและผลร้ายของการพัฒนาที่ผ่านมา ที่มุ่งความเจริญทางวัตถุ การขยายตัว

เจริญเติบโตด้านปริมาณการเพิ่มพูนจากตัวเลข ด้วยการพัฒนาที่เน้นหนักด้านเศรษฐกิจ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเจ้าบทบาทสำคัญ แม้จะประสบความสำเร็จมีคุณค่าเป็นประโยชน์ แก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้มากน้อยก็จริง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่จากการพัฒนานั้น ก็มีความร้ายแรงเป็นอันมาก ซึ่งกล่าวโดยสรุปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาแบบที่ผ่านมา มีดังนี้

1. ด้านธรรมชาติแวดล้อม การพัฒนาในยุคที่ผ่านมา ได้สร้างมลภาวะขึ้นเป็นอันมาก ก่อให้เกิดภาวะดินเสีย น้ำเสีย อากาศเสีย ทรัพยากรร่อยหรอ ชั้นบรรยากาศเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นอันตราย ระบบนิเวศกำลังพังทลายจากมลพิษ และสารเคมีต่าง ๆ จนกระทั่งรู้สึกกันว่าโลกใบนี้ จะถึงแก่การอดสูนที่เรียกว่าไม่ยั่งยืน ขณะนี้มนุษย์ยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

2. ด้านสังคม ปัญหาสังคมก็มีมากขึ้น มีการเบียดเบียนกัน เอาัดเอาเปรียบกัน ความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมขยายกว้างขึ้น มีความยากจนแค้นแค้นที่แก้ไม่ตก ปัญหาเยาวชน ความเสื่อมจากศีลธรรม อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ก่อให้เกิดการขาดความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และความล่มสลายของชุมชน นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ระหว่างประเทศ สงครามและการก่อการร้ายเกิดขึ้นทั่วไป ทำให้มนุษย์ขาดความอบอุ่นและขาดภูมิคุ้มกัน นำไปสู่ปัญหาทางจิตใจและสังคมอย่างรุนแรง ในความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมสมัยใหม่ ไม่สามารถจัดระบบการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ

3. ด้านชีวิตของมนุษย์ ปรากฏว่ามีปัญหาเพิ่มขึ้นทั้งทางกายและทางใจ ในทางกายก็มีโรคร้ายแรงที่เกิดจากสภาพจิตใจเสื่อมโทรมบ้าง เกิดจากธรรมชาติแวดล้อมเสียเป็นพิษ และเกิดจากสารเคมีบ้าง เกิดจากความวิปริตทางสังคมบ้าง เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคแพ้อากาศ โรคเอดส์ เป็นต้น ส่วนในทางจิตใจ เกิดจากมนุษย์ไม่สามารถเผชิญกับความซับซ้อน ผันผวน ของเรื่องทั้งหมดข้างต้นได้ จึงปรากฏออกมาเป็นความเครียด ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของมนุษย์ ก่อให้เกิดปัญหามากมายจิตใจเร่าร้อนกระวนกระวาย แม้วัตถุพร้อมแต่ก็ไม่มีความสุข บังเกิดความเหงา ว้าเหว่ หดหู่ หมดหวัง ติดยาเสพติด รู้สึกแปลกแยก คนฆ่าตัวตายเพิ่มมากขึ้น ฆ่าคนอื่นด้วย โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว (พระเทพเวที, 2532 : 17-18)

นอกจากนี้ พระเทพเวที ยังสรุปว่า ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา นั้นเป็นการพัฒนาที่ขาดดุลยภาพ คือ เป็นไปอย่างไม่สมดุล เป็นความเจริญอย่างกระจัดกระจาย ขาดความประสานกลมกลืน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การเสียสมดุล ความสมดุลนั้น เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตมนุษย์และสังคมของมนุษย์ เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนา

วัดดูกับการพัฒนาด้านจิตใจ ความสมดุลระหว่างมนุษย์(ทั้งกายและใจ) ธรรมชาติแวดล้อม กับสังคม ความสมดุลระหว่างเก่ากับใหม่ ความสมดุลระหว่างการพึ่งตนเองกับการพึ่งพา และที่สำคัญความสมดุลระหว่างสังฆธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม ดังนั้น ความสมดุลประการต่าง ๆ นี้ จะต้องสร้างให้มีขึ้นในการพัฒนา โดยใช้วัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งหมายถึง การนำเอาประสบการณ์ ความชัดเจน และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบกันไว้ในสังคมของตน ออกมาใช้เป็นเครื่องมือในการที่จะเผชิญต้อนรับ ปรับ ดัดแปลง และสร้างสรรค์ จัดทำสิ่งใหม่ ๆ ให้เข้ากันและบังเกิดคุณค่า อำนวยประโยชน์ แก่ชีวิต และสังคมอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้น แม้การพัฒนาจะเป็นสิ่งจำเป็นต่อคุณภาพของทุกสังคม แต่แนวทางการพัฒนาที่ดีนั้น จะต้องให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่อดินฟ้าอากาศ ทรัพยากร และวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ถ้าการพัฒนาไม่มีความสมดุลและตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง สังคมนั้นก็จะมีควมก้าวหน้า ประชาชนประสบกับความสุข แต่เมื่อใดที่การพัฒนาขาดการพิจารณาพื้นฐานเหล่านั้น ย่อมจะเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตผู้คน การพัฒนานั้นย่อมพบกับความล้มเหลวในที่สุด

ในรอบ 20 ปีเศษที่ผ่านมา ภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ได้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ จนภูมิภาคนี้ เป็นเขตที่เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้ามากที่สุด อย่างไรก็ตาม ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจของโลก ที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติแวดล้อม สังคม และชีวิตของมนุษย์ ดังที่กล่าวแล้วนั้น แต่ข้อเท็จจริงที่ว่า ในรอบ 20 ปี ที่ผ่านมา เราไม่อาจแยกวัฒนธรรมออกจากการพัฒนาใด ๆ ได้ ไม่ว่าจะ สังคมนั้นมีระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือมีทิศทางการเมืองและเศรษฐกิจระดับใดก็ตาม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา มีลักษณะ 2 ประการ ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 31)

1. วัฒนธรรมในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดโดยตรงของการบันดาลใจในการพัฒนา และในทางกลับกัน การพัฒนาจะเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมใหม่ให้มีบทบาทสำคัญในการวางกฎเกณฑ์ของสังคม

2. การเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิม กับการพัฒนาอย่างถูกวิธี สามารถส่งเสริมเอกลักษณ์ทางการสร้างสรรค์เพื่อป้องกันมิให้วัฒนธรรมที่หลากหลายมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวกันจนแยกไม่ออก

เช่นเดียวกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (ม.ป.ป. : 8-9) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา ไว้ว่า มิติทางวัฒนธรรมมีฐานะเป็นพลังที่สร้างสรรค์ต่อการพัฒนาในด้านหลัก ๆ อย่างน้อย 3 ด้านด้วยกัน คือ

1. ด้านเป้าหมายการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรม จะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ 3 เป้าหมาย ที่เชื่อมโยงกัน คือ การเคารพในคุณค่า และศักดิ์ศรีของมนุษย์ การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม

2. ด้านทิศทางการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรม จะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายแนวทางมากขึ้น แทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับการคิดอย่างมีบริบท ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละกรณี และยังช่วยในการศึกษาปัญหาของการพัฒนาอีกด้วย ทำให้เกิดทางเลือกในการพัฒนา และการเลือกเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนา ระหว่างชุมชนแทนการครอบงำทิศทางการพัฒนา

3. ด้านกระบวนการพัฒนา มิติทางวัฒนธรรม จะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถเข้าใจว่า กระบวนการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้น เริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็กระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดรับกับบริบททางสังคม และธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด ตลอดจนการแลกเปลี่ยน และความร่วมมือกับสังคมภายนอกในระดับต่าง ๆ

ดังนั้น การลงทุนพัฒนาใด ๆ ก็ตาม จะต้องทำควบคู่ไปกับการลงทุนในด้านวัฒนธรรม ความคิด เพราะจะช่วยให้เกิดพลังขึ้นนำแนวทางการพัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างเป็นองค์รวม ซึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540 : 49) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา ในชุมชนไทยกับวัฒนธรรมไทย ไว้ว่า วัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมชาวบ้าน เป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง ตรงกับความคิดและอุดมคติของคนส่วนใหญ่ การที่ปัญญาชน นักวิชาการ และนักพัฒนาวิเคราะห์ร่วมกันกับชาวบ้าน จะทำให้ชาวบ้าน มีจิตสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้น นานเข้ากลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก คือลึ้มไปว่าทำอย่างนั้น เพราะอะไร การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชน จะช่วยให้สามารถรู้ที่ค้นค้นหาได้ว่า การปฏิบัติและพิธีกรรมที่มีมาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์ และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตสำนึก อิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา เห็นภัยของการครอบงำของวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอกที่มุ่งเพื่อเอาไรต์เอาเปรียบชาว

บ้าน อุดมการณ์ของคนที่ยี่สิบเปรียบ ถ้าไม่ถูกครอบงำแล้วจะทำให้เกิดอุดมการณ์ทางการต่อสู้ที่มีพลัง
 ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นปราการที่แข็งแกร่งที่สุด และเป็นพลังสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
 สังคมไทย มีสินทรัพย์ซึ่งถือว่าเป็นทุนที่มีค่ามหาศาล คือ มรดกทางวัฒนธรรมอันเก่าแก่ดังกล่าวแล้ว
 นั้น ช่วยร้อยรัดชาวบ้านไทยไว้ด้วยกันอย่างมีจิตสำนึกและเอกลักษณ์

นอกจากนี้ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540 : คำนำ) ยังได้เสนอข้อคิดจากประเทศญี่ปุ่น
 เรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา ไว้ว่า วัฒนธรรมแห่งชาติคือตัวตั้งในการพัฒนาประเทศ ญี่ปุ่นพัฒนา
 เศรษฐกิจ พัฒนาอุตสาหกรรม โดยรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนชาติไว้ ในสมัยเมจิที่ญี่ปุ่นยังมี
 เทคโนโลยีล้าหลังไม่ทันตะวันตก ญี่ปุ่นก็มีคำขวัญของชาติว่า “เทคโนโลยีตะวันตก จิตใจญี่ปุ่น” หมาย
 ความว่า ญี่ปุ่นรับจากตะวันตกเพียงด้านเทคโนโลยี แต่จิตวิญญาณ อารมณ์ความรู้สึก ยังเป็นแบบ
 ญี่ปุ่นอยู่ ญี่ปุ่นก็รักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้ ขณะเดียวกับที่สามารถเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้
 เป็นอย่างดี ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างที่น่าชื่นชม ที่การเกิดระบบตลาดไม่อาจทำลายความสัมพันธ์แบบเดิมที่
 อบอุ่น ไม่อาจทำลายครอบครัวและชุมชน ไม่อาจทำลายวัฒนธรรมชุมชน สังคมมีความกลมเกลียว
 ไม่มีการขัดแย้งที่รุนแรง อีกทั้งวัฒนธรรมแห่งชาติยังเป็นแกนกลางที่รวมพลังคนทั้งชาติให้มีจุดหมาย
 ร่วมกัน คือเพิ่มกำลังการผลิตของประเทศโดยส่วนรวม

เช่นเดียวกับ การหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกและแนวคิดแบบฝรั่ง ได้เข้ามามีอิทธิ
 พลในประเทศไทยในปลายรัชกาลที่ 4 และสืบกระแสนต่อมาในรัชกาลที่ 5 แต่คนไทยสมัยนั้นรับอิทธิพล
 ฝรั่งก็เพียงแต่ส่วนที่ทำให้บ้านเมืองพัฒนาเป็นหลัก เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนนหน
 ทาง บ้านเรือน ที่ทำการรัฐบาล ตลอดจนจวนเจ้าเมือง ซึ่งกระจายไปทั่วประเทศ จะมีรูปแบบฝรั่งบ้าง
 ก็ตาม แต่วิถีชีวิตคนยังคงเป็นไปแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่า ระบบและวิถีทางแบบฝรั่ง จะทำ
 ให้มาตรฐานชีวิตคนไทยดีขึ้นหรือไม่ อิทธิพลฝรั่งได้ขยายมากยิ่งขึ้น ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดเกล้าทรงสร้างอุดมการณ์ของชาติขึ้น คำว่า ชาติ ศาสนา และพระ
 มหากษัตริย์ ซึ่งกล่าวว่า เลียนแบบอังกฤษ ได้เข้ามาเป็นแนวคิดแบบใหม่ เพราะเชื่อกันว่า สถาบันทั้ง
 3 ประการนี้ เป็นกลไกแห่งความมั่นคงของประเทศ เป็นการรวมเอาคนทั้งประเทศเข้าด้วยกันด้วยความ
 ผูกพันทางวัฒนธรรม

ประเทศไทยก็เป็นชาติที่มีวัฒนธรรมของตนเองมาช้านานเช่นเดียวกับญี่ปุ่น และนับว่า
 ชาติที่สังคมไทยส่วนใหญ่ สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองที่เข้มแข็ง ทุกชุมชนก็มีต้นทุนทาง
 วัฒนธรรมอยู่ก่อนแล้วทั้งนั้น ไทยเราจึงน่าพิจารณาความสำเร็จของญี่ปุ่นในเรื่องนี้ โดยให้ความสำคัญ

กับวัฒนธรรม โดย ถือว่า วัฒนธรรมคือสินทรัพย์ที่มีค่าสูงสุดของชาติ ที่จะใช้เป็นตัวตั้งในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาที่ทำให้ต้นทุนทางวัฒนธรรมสูญเสียบไป ก็จะทำให้สังคมนั้นล้มละลายทั้งทางศีลธรรม ภูมิปัญญา และศักดิ์ศรี ดังนั้น การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม จึงเป็นการพัฒนาที่จะสร้างภาวะสมดุลให้เกิดขึ้น ในเมื่อวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพัฒนาเศรษฐกิจ มีบทบาทโดดเด่นในโลกยุคปัจจุบัน เราจึงจะต้องให้ความสนใจต่อสิ่งเหล่านี้ให้มาก โดยโยงเข้ามาประสานบรรจบกับวัฒนธรรม ด้วยการพัฒนาอย่างถูกต้อง คือ ให้เป็นการพัฒนาที่ประสานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เข้ากับวัฒนธรรม ให้ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่มีอยู่ ออกมาเสริมหนุน และกล่อมเกลารวมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ให้กลมกลืนเข้าสู่วิถีชีวิตของประชาชนอย่างมีคุณค่าที่เกื้อกูล และเสริมวัฒนธรรมให้อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทางที่จะนํามนุษยชาติสู่สันติสุข และอิสรภาพที่แท้จริง

2. แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เพราะการศึกษาคติชน เป็นการศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชน ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจแนวทางในการศึกษาดังกล่าว จึงขอเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายของคติชนวิทยา

คำว่า "คติชนวิทยา" เป็นศัพท์ทางวิชาการ ซึ่งแปลมาจากคำ Folklore ในภาษาอังกฤษ นักวิชาการในประเทศไทย แปลคำ Folklore ไว้หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น แปลว่า คติชาวบ้าน คติชนวิทยา คติชนชาวบ้าน และวัฒนธรรมพื้นบ้าน

พระยาอนุมานราชธน (2524 : 54) ได้อธิบายคำ Folklore ไว้ว่า Folklore คือ ความรู้ปรัมปราของชาวบ้าน ซึ่งหมายถึง วิชาอันเกี่ยวกับปรัมปราคติที่ชนชั้นชาวบ้าน ซึ่งยังไม่รู้จักหนังสือสอนหรือเอาอย่างและเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาด้วยการจำ เช่น นิยาย นิทาน ภาษิต ปริศนา คำทาย คติความเชื่อถือ ความรู้ เช่น ยากกลางบ้าน การหุงข้าวให้หมูนหม้อเวียนขวา เหล่านี้ เป็นต้น

เมื่อวิชาการทางด้าน Folklore เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย กิ่งแก้ว อรรถากร (2519 : 4) ได้เสนอความเห็นว่าคำว่า "คติชาวบ้าน" นั้น มีนัยว่า เป็นเรื่องราวของ "ชาวบ้าน" ในชนบทเท่า

นั่น คำว่า "คติชน" จึงน่าจะเหมาะกว่า สำหรับแทนคำ Folklore ในความหมายของตัวข้อมูล โดยให้เหตุผลไว้ดังนี้

1. คติชาวบ้าน เป็นคำซึ่งให้ความหมายแคบกว่า ขอบข่ายของวิชาทั้งคำ "ชาวบ้าน" ก็เป็นคำที่สร้างความเข้าใจผิดง่าย ว่าวิชานี้เกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบทหรือบุคคลบางระดับชั้น ของระบบเศรษฐกิจและสังคม แต่ความเป็นจริงแล้ว วิชา Folklore นี้เกี่ยวข้องกับคนทุกสถานภาพโดยคำนึงถึงภาวะที่บุคคลเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม Folk หรือกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ ชาวชนบทเป็นกลุ่มชนประเภทหนึ่งเท่านั้น คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูลเพียงส่วนหนึ่งที่นักคติชนวิทยาสนใจ

2. คติชนวิทยา ใช้แทนคำ Folklore หมายถึงศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิตตามประเพณีของกลุ่มชน

จากการให้ความหมายของ "คติชนวิทยา" ของนักวิชาการที่กล่าวมานั้น อาจสรุปลักษณะสำคัญของคติชนวิทยา ได้ดังนี้ คือ

1. คติชนวิทยา หมายถึงความรู้ ในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ นิทานประเภทต่าง ๆ พิธีกรรม สุภาษิต เพลง คำพังเพย เป็นต้น
2. คติชน มักใช้ภาษาพูดเป็นวิธีถ่ายทอด เป็นส่วนมาก
3. คติชนวิทยา เป็นความรู้ที่แพร่หลายทั่ว ๆ ไป ที่ชาวบ้านสั่งสมกันมานานจากประสบการณ์ การเรียนรู้สืบทอดต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคนในฐานะที่เป็นความรู้ธรรมดา แตกต่างจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์

2.2 ความสำคัญของการศึกษาคติชนวิทยา

ปัจจุบันนี้ ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ความเป็นอยู่อย่าง "ชนชาวบ้าน" นับวันแต่จะหมดไป สังคมสมัยนี้กลายเป็น Mass Society แม้มนุษย์จะอยู่กันคับคั่ง เต็มบ้าน เต็มเมือง แต่ก็ต่างคนต่างอยู่ ในสมัยที่มนุษย์อยู่กันแบบ Folk Society นั้น ทุกคนช่วยเหลือกันอย่างใกล้ชิด จึงจะอยู่รอดได้ทั้งหมด แต่สมัยนี้ผู้คนต่างมีอาชีพ ไม่ต้องช่วยเหลือกันโดยตรง ก็อยู่รอด

แม้มนุษย์สมัยนี้จะต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างมวลมนุษย์เองก็จางลง แต่ก็ยังสามารถก้าวหน้าต่อไปได้เรื่อย ๆ จนถึงขั้นเดินทางไปอวกาศได้ มนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดและเพื่อความสะดวกสบาย ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงมี

คำถามว่า เมื่อมนุษย์สามารถเจริญก้าวหน้าต่อไปได้เรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง เหตุใด จึงต้องหันกลับไปศึกษาอดีต อันได้แก่ วิถีชีวิตของ “ชาวบ้าน” อยู่อีก คำตอบก็คือ “เพราะว่าอดีตเป็นรากเหง้าของปัจจุบัน” จริงอยู่ มนุษย์สมัยนี้ก้าวหน้าไปอย่างเร่งรัด ทั้งนี้ ก็เพราะได้อาศัย “กองทุน” ที่บรรพชนมอบให้ต่อ ๆ กันมา

กองทุน คือ ความสำเร็จของชนรุ่นก่อน ซึ่งได้ก่อตัวและเพิ่มพูนขึ้นมาเป็นทอด ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ความสำเร็จของมนุษย์ยุคหนึ่ง ๆ มิใช่ยุติลงเพื่อเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งอดีต หากกลายเป็น “กองทุน” อันมีชีวิตชีวา สำหรับสร้างความสำเร็จในยุคต่อ ๆ มา

ดังนั้น การศึกษาอดีตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุดเป็นวิสัยของมนุษย์ที่ต้องการจะรู้ว่า ตนคือใคร มาจากไหนเสียก่อน จึงจะตั้งหลักมั่น เพื่อก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นใจ เราต้องเข้าใจอดีตเสียก่อน จึงจะสามารถรับมือกับปัจจุบัน และวางหลักสร้างอนาคตอย่างมั่นคง อนึ่ง การศึกษาอดีต มิใช่เพื่อจะดึงชีวิตให้ถอยหลังไปสู่สภาพในอดีต หากเพื่อความเข้าใจและรู้คุณค่าของปัจจุบัน จะได้รับมือกับสถานการณ์เฉพาะหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ และจะได้จัดวางอนาคตอย่างฉลาดรอบคอบ

การศึกษาอดีตมิใช่เพื่อเอามาใช้ในปัจจุบันโดยตรง หากแต่ให้รู้แจ่มแจ้งถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้รู้ว่าเรายืนอยู่ที่ใด และให้ตระหนักว่า มนุษยชาติได้เดินทางมาจากจุดใด กว้างถึงตัวเราในวันนี้ ดังที่ Redfield (1970 อ้างถึงใน ประมวล คิดค้นสัน, 2521 : 7) นักมานุษยวิทยา ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “คนในสังคมสมัยใหม่ จะเข้าใจตนเองได้ถ่องแท้ ก็เมื่อมองดูสังคมแบบโบราณ ซึ่งยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในหมู่ชนชาวบ้าน”

ถ้ามนุษย์ในสมัยปัจจุบันไม่ศึกษาให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของชีวิตมนุษย์ในอดีต จะทำให้หลงผิด คิดว่าเราวิเศษแล้ว เพราะเกิดมาเป็นมนุษย์ ถึงอย่างไรก็ต้องดำรงความเป็นมนุษย์ต่อไปแน่ ๆ ความหลงผิดเช่นนี้ทำให้ขาดความระมัดระวังข้อมูลอันมีค่าที่ได้จากการศึกษาอดีต การศึกษาความสำเร็จของบรรพชน หรือการสืบสาวให้เห็นความเจริญติดต่อกันมิขาดสาย อันเป็นมรดก ซึ่งชนรุ่นก่อน ๆ มอบต่อกันมาถึงตัวเรา ข้อมูลที่เราเอามาใช้ในการศึกษาเช่นนี้ ได้จาก “คติชาวบ้าน” (ประมวล คิดค้นสัน, 2521 : 5-8) ซึ่ง พระยาอนุমানราชธนะ (อ้างถึงใน ประคอง นิมมานเหมินต์ และคณะ, 2531 : 3) ก็ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาคติชนวิทยาในงานเขียนต่าง ๆ หลายครั้งว่า “การศึกษาคติชน จะช่วยให้ทราบถึงเรื่องราวของชีวิต ความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อ และความรู้สึกของประชาชนคนไทยในอดีต

จนถึงปัจจุบัน ซึ่งความรู้เหล่านี้ จะหาจากที่อื่นไม่ได้” เช่นเดียวกับ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518 : 270) ได้กล่าวเน้น ให้เห็นความสำคัญของคติชน เช่นกันว่า

...คติชาวบ้าน เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของคนพื้นบ้าน
พื้นเมือง ตั้งแต่แรกเกิดถึงวันตาย จึงเป็นที่ประมวลความรู้สัจนึกคิด
ความเชื่อ ความกลัว ความนิยม รวมตลอดจนการบันเทิงในรูปแบบ
ต่าง ๆ ทั้งยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความพยายามของมนุษย์ที่จะจัด
ระเบียบของชีวิตของตนและสังคม ตลอดจนความตั้งใจจะปรับปรุง
สภาพชีวิตให้งดงามและประณีตขึ้น เหตุฉะนั้นการศึกษาคติชาวบ้าน
จึงเป็นทางช่วยให้เรารู้จัก และเข้าใจสภาพของชีวิตและวัฒนธรรม
ของมนุษย์โดยทั่วไปดียิ่งขึ้น...

การศึกษาคติชาวบ้าน หรือคติชนวิทยา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้มีความรู้
และความเข้าใจในความรู้สัจนึกคิด พฤติกรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ซึ่งมีคุณ
ค่าสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์อย่างยิ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากคติชนวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเรื่อง
ราวหรือวิถีชีวิตตามประเพณี (lore) ของกลุ่มชน (folk) ในทุกระดับชั้นของสังคม ข้อมูลทางคติชนวิทยา หรือ
"คติชน" เป็นผลผลิตทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า นิทาน เพลง
กาพย์ ความเชื่อ และประเพณี คติชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต แบบแผน
ความประพฤติ ปรัชญา สุนทรียะ และภูมิปัญญาของมนุษยชาติ คติชนของกลุ่มชนใด ย่อมสื่อให้เห็น
ความเป็นตัวตนของกลุ่มชนนั้น นอกจากนี้ คติชนยังเป็นเครื่องมือและกลไกที่สำคัญในการสร้างสรรค์ระบบ
ความคิด และแบบแผนความประพฤติ ซึ่งมีส่วนรักษาและจรรโลงวัฒนธรรมให้เข้มแข็งและดำรงอยู่ได้
ความเข้าใจคติชนดังกล่าว ทำให้เข้าใจถึงชีวิตจิตใจของคนในสังคมต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก
และสามารถดำรงความเป็นชาติไว้ได้ (บัวผัน สุพรรณยศ, 2544 : 147) เพราะสังคมต้องการวัฒนธรรม
เพื่อเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ทำให้คนรู้จักตนเอง เข้าใจความจริง ความถูกต้องซื่อสัตย์ และอนาคตของตน
ยิ่งสังคมเคลื่อนไปข้างหน้ามากขึ้นเท่าไร ยิ่งต้องการวัฒนธรรมที่หนักแน่นมั่นคงมากขึ้นเท่านั้น

2.3 บทบาทหน้าที่ของคติชนวิทยา

วิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom, 1965 : 279-298 อ้างถึงใน ฝ่องพันธุ์
มณีรัตน์, 2539 : 89-111) ได้กล่าวถึง การศึกษาคติชนในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. บริบททางสังคมของคติชนวิทยา ได้แก่ การศึกษาเรื่องราวในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับคติชน คือ ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอดคติชน โดยเหตุนี้เอง ผู้สนใจศึกษา จึงศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นต่าง ๆ ดังนี้

1.1 สนใจศึกษาว่ารูปแบบคติชนประเภทต่าง ๆ ได้รับการถ่ายทอด หรือมีการเล่าให้ผู้ฟัง ฟังเมื่อไร และที่ไหน

1.2 ใครเป็นผู้เล่าหรือถ่ายทอด คติชนที่เขาถ่ายทอดนั้น เขาถือว่าเป็นสมบัติส่วนตัวของเขาหรือไม่ ใครเป็นผู้ฟัง

1.3 วิธีการที่ผู้เล่าหรือผู้ถ่ายทอด ได้นำมาใช้ในการถ่ายทอดคติชน ได้แก่ การแสดงท่าทาง การแสดงออกทางสีหน้า การเล่นละคร การแสดงบทบาทต่าง ๆ การล้อเลียน เป็นต้น

1.4 ศึกษาการที่ผู้ฟังหรือผู้ดู มีส่วนร่วมในขณะที่มีการถ่ายทอดคติชน ได้แก่ การหัวเราะ การยอมรับ การตอบสนองต่อผู้เล่า การวิพากษ์วิจารณ์ หรือการให้กำลังใจผู้เล่าการร้องเพลงหรือเต้นรำ หรือการแสดงบทบาทบางตอนในคติชนบางประเภท เช่น นิทาน เป็นต้น

1.5 การจัดแบ่งลำดับชั้นของคติชน ว่าเรื่องใดมีความสำคัญหรือถือว่ามีศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องเล่าที่แต่งขึ้น เรื่องโกหก ซึ่งชาวบ้านยอมรับ เนื่องจากเรื่องเหล่านี้ มีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเวลา โอกาส และสถานที่ ที่มีการเล่า หรือการถ่ายทอดคติชนแต่ละประเภท

1.6 ทศนคติของประชาชนที่มีต่อการแบ่งลำดับชั้นของคติชนเหล่านั้น ชาวบ้านเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย รวมทั้งเหตุผลที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากทัศนคติเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

2. การศึกษาบริบททางวัฒนธรรม หรือความสัมพันธ์ระหว่างคติชนกับวัฒนธรรม การศึกษาในแนวนี้นี้มีความสำคัญมาก ความเกี่ยวข้องระหว่างคติชนกับวัฒนธรรมนั้น แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 คติชนเป็นกระจกส่องให้เห็นวัฒนธรรม แนวความคิดที่ว่า คติชนเป็นกระจกส่องให้เห็นวัฒนธรรมนี้ เป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักมานุษยวิทยาโดยทั่วไป คติชนช่วยอธิบายหรือให้รายละเอียดเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี สถาบันทางสังคม และเทคโนโลยีต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงออกของชาวบ้านในด้านความเชื่อและทัศนคติอีกด้วย

นักมานุษยวิทยาที่ต้องการศึกษาวัฒนธรรม จำเป็นต้องรวบรวมคติชนในการปฏิบัติงานสนาม เพราะคติชนช่วยในการสืบสาวถึงเนื้อหาวัฒนธรรม และเป็นเครื่องประกันว่า จะไม่มี

การมองข้ามรายละเอียดเนื้อหาวัฒนธรรมไปเป็นอันขาด เนื่องจากการศึกษาคติชน เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนและจิตใจของชาวบ้าน เป็นกุญแจทำให้ผู้ศึกษารู้ถึงเหตุการณ์ในอดีต และประเพณีสมัยโบราณ ซึ่งสูญไปแล้ว แม้ว่า การศึกษาคติชนไม่สามารถศึกษาย้อนหลังไปได้มากเท่ากับที่นักวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมต้องการ แต่ก็สามารถทำให้รู้จักลักษณะเด่น ๆ ของวัฒนธรรม ซึ่งไม่อาจศึกษาได้โดยวิธีการอื่น คติชาวบ้านเปิดเผยให้เห็นถึงสาระสำคัญของวัฒนธรรม เช่น ทศนคติ ค่านิยม และใช้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงแนวความคิดของชาวบ้านอีกด้วย

2.2 คติชนเป็นตรงข้ามกับวัฒนธรรม ความขัดแย้งระหว่างคติชนกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในวัฒนธรรม ก่อให้เกิดปัญหาและแนวความคิดหลายประการ นักวิชาการต่าง ๆ พยายามให้คำอธิบายการเกิดเหตุการณ์แปลก ๆ ผิดธรรมดา และขัดแย้งกับความเป็นจริงที่มีอยู่ในคติชนมานานนับศตวรรษ ดังนั้น การพิจารณาว่าคติชนเป็นเพียงกระจกเงาที่ส่องให้เห็นวัฒนธรรมแท้จริง และถูกต้องของสังคมแต่เพียงอย่างเดียว โดยละเลยการศึกษาสอบสวนให้ทราบถึงพฤติกรรมปัจจุบันของชาวบ้านในสังคม แบบแผนในอุดมคติ และทศนคติของชาวบ้าน จึงเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง ยกตัวอย่างคติชนของไทยที่มีเหตุการณ์น่ากลัวและไม่เคยปรากฏอยู่จริงในวัฒนธรรม เช่นเดียวกับ เหตุการณ์ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วฆ่านางบัวคลี่ เพื่อเอากุมารทองซึ่งเป็นลูก เรื่องตามองลาย ก็มีเรื่องฉีกนางยมโดยออกเป็นสองซีก เป็นต้น การศึกษาและการแปลความหมายของคติชน จึงต้องทำด้วยความระมัดระวังอยู่เสมอ

3. การศึกษาหน้าที่ของคติชน นักมานุษยวิทยาสนใจศึกษาคติชนว่า ให้อะไร หรือมีหน้าที่อย่างไร เมื่อกล่าวถึงหน้าที่ของคติชน อาจแยกออกได้เป็น 5 ประการ ดังนี้

- 3.1 คติชนให้ความบันเทิง
- 3.2 คติชนช่วยระบายนามณ์เก็บกด และความคับข้องใจของชาวบ้าน
- 3.3 คติชนช่วยให้วัฒนธรรมเข้มแข็งขึ้น
- 3.4 คติชนทำหน้าที่ให้การศึกษา
- 3.5 คติชนทำหน้าที่รักษาแบบแผนพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วในสังคม

โดยเหตุนี้ ถ้าจะสรุปถึงหน้าที่ของคติชนต่าง ๆ ดังได้กล่าวไว้แล้ว ก็อาจจัดได้ว่า หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของคติชน ได้แก่ การรักษาความมั่นคงทางวัฒนธรรม เนื่องจากคติชน ช่วยทำให้ชาวบ้านปฏิบัติพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ถูกต้องตามแบบแผนของวัฒนธรรม นอกจากนี้คติชนยังช่วยทำหน้าที่ควบคุมสังคม ยอมรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม หรือตามแบบแผนของ

วัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน คติชนนี้สืบทอดต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน โดยอาศัยกระบวนการการศึกษา ซึ่งจุดมุ่งหมายใหญ่ของการให้การศึกษา ได้แก่ การมุ่งรักษาแบบแผนวัฒนธรรมที่มีอยู่นั้นเอง อาจมีผู้แย้งว่า คติชนบางประการขัดแย้งกับความเป็นจริงทางวัฒนธรรม และบรรทัดฐานซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคม และเรื่องเหล่านี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นความคิดเพื่อฝัน ซึ่งต้องการหนีให้พ้นไปจากสภาพกดดันต่าง ๆ คติชนจึงเป็นเครื่องผ่อนคลายความคับข้องใจ และความตึงเครียดของชาวบ้าน ซึ่งถ้าหากมีมาก ๆ เข้า ก็อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการสลายตัวทางสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมผิดไปจากเดิม ส่งผลให้สถาบันทางสังคมอ่อนแอได้ ดังนั้น คติชนประเภทที่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมนี้ จึงเป็นสิ่งช่วยรักษาวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้ดำรงอยู่สืบต่อไปได้ จะไม่พบคติชนใด ที่เสนอแนะให้ปัจเจกบุคคล หรือชาวบ้านทำลาย หรือละเลยขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ถ้าพิจารณาในแง่นี้ ก็จะได้คำตอบว่า คติชนเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความมั่นคงของวัฒนธรรม เป็นมาตรฐานทางจริยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของเด็ก ให้วางวัดด้วยการยกย่องชมเชยแก่ผู้ใหญ่ที่ทำถูกต้อง และลงโทษผู้ทำผิดด้วยการเยาะเย้ย ดุฎก หรือวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้ชาวบ้านมีเหตุผลในการตัดสินใจ เมื่อเกิดปัญหาในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้เขาพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตน และช่วยให้ชาวบ้านมีวิธีการผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดจากความไม่เสมอภาคทางสังคม จึงกล่าวได้ว่า คติชนรักษาวัฒนธรรมโดยการบังคับและควบคุมให้คนในสังคมทำตาม ในเวลาเดียวกัน ก็ช่วยให้คนเหล่านี้มีทางออกจากอารมณ์คับข้องใจและเก็บกดต่าง ๆ

จากแนวความคิดข้างต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิราพร สฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 12-24) ที่ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่และความสำคัญของคติชนในสังคมไทย พบว่า คติชนประเภทต่าง ๆ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมอันหนึ่งและได้ยกตัวอย่าง บทบาทของคติชนประเภทเรื่องเล่า (narratives) ดังต่อไปนี้

1. คติชนกับการเป็นทางออก (social outlet) สำหรับความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ กับทางออกของความขัดแย้งในครอบครัวไทย
2. มุขตลกกับการเป็นทางออกของความกดดันจากกฎเกณฑ์และระเบียบทางสังคม เช่น เรื่องศรีธนญชัย
3. คติชนกับการให้การศึกษาและอบรมระเบียบสังคม เช่น เรื่องลูกกตัญญู
4. คติชนกับการถ่ายทอดความเชื่อและพิธีกรรม เช่น เรื่องพญาคันคากของท้องถิ่น

5. คติชนกับการสร้างเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เช่น เรื่องตามองถ่ายของท้องถิ่นภาคใต้ เรื่องขุนเจืองหรือท้าวเจืองของท้องถิ่นภาคเหนือกับอาณาจักรสิบสองปันนา เชียงตุง ล้านนา รวมไปถึงฝั๋งลาว

2.4 คติชนวิทยากับการพัฒนามนุษย์

การศึกษาคติชนเป็นการศึกษาเรื่องราวของสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ ในลักษณะที่แตกต่างจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์และสังคมวิทยา คติชนวิทยามุ่งศึกษาถึงสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และสิ่งเหล่านี้สืบเนื่องกันมาด้วยการจำการปฏิบัติมากกว่าการบันทึกข้อมูล ที่ถ่ายทอดเหล่านั้นไม่ปรากฏผู้แต่ง ผู้ประดิษฐ์ และผู้ทำให้เกิดขึ้น แต่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยการบอกเล่า อบรมสั่งสอน และการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง จึงเป็นสิ่งปรากฏอยู่ในกลุ่มชนต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป หรือมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน วิถีชีวิตที่แตกต่างเหล่านี้มีประเภทต่าง ๆ ได้แก่ การใช้ถ้อยคำ เช่น เพลง นิทาน ประเภทไม่ใช้ถ้อยคำ เช่น งานศิลปะ งานฝีมือ ประเภทผสม เช่น การละเล่นของเด็ก ละคร ประเพณี

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หน่วยเล็กที่สุด คือ ครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญอันมั่นคงของสังคม ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม เป็นการสืบเนื่องชีวิตของสังคม นอกจากนี้ครอบครัวยังสนองความต้องการทั้งทางกายภาพและทางสังคมให้แก่สมาชิกใหม่ รวมทั้งถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกใหม่ด้วย สมาชิกใหม่ของสังคมต้องการการอบรมสั่งสอน ต้องการแบบอย่าง ต้องการความรักความอบอุ่น ความปลอดภัย และความมีพันธะต่อกันระหว่างสมาชิกใหม่ คือ ลูก หลาน กับพ่อแม่ และผู้ใหญ่ในเครือญาติ เป็นพันธะที่ต้องการผูกพันอย่างลึกซึ้ง และนานกว่าสัตว์ประเภทอื่น ข้อมูลทางคติชน มีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตของงาม และพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมมนุษย์ตั้งแต่เริ่มชีวิต จนกระทั่งสิ้นชีวิต และเมื่อสังคมมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น สถาบันต่าง ๆ ของสังคมก็มีมากขึ้น เพื่อสนองความต้องการในการที่ต้องอยู่ร่วมกันของมนุษย์ พร้อมทั้งขยายบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบกว้างขวางออกไป สถาบันต่าง ๆ ของสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันนันทนาการ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันการสื่อสาร เป็นต้น คติชนวิทยา มีความสำคัญต่อการดำเนินงาน เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์แก่สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ มากบ้าง น้อยบ้าง แล้วแต่บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละสถาบันที่มีต่อสังคม ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในสังคมเหล่านั้น เปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่ดีขึ้น

สามารถสนองความต้องการของตนเองได้อย่างเหมาะสมตามอัตภาพ อยู่ในกรอบและระเบียบแบบแผน วัฒนธรรมที่ดีงาม ตามมาตรฐานที่ยอมรับของสังคม พร้อมทั้งสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น ชีวิตจะมีคุณภาพได้ต้องอาศัยสถาบันต่าง ๆ ของสังคม ร่วมกันทำหน้าที่ตามบทบาท และความรับผิดชอบของสถาบันนั้น ๆ ตามที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้กระทำ ถ้าสถาบันใดสถาบันหนึ่งทำหน้าที่ผิดพลาด บกพร่อง หรือละเลย ก็ย่อมเป็นผลเสียต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ในขณะเดียวกัน สมาชิกแต่ละคนของสังคมก็ต้องพิจารณาตนเอง ยิ่งเป็นไปตามเป้าหมายของสังคมมากเพียงใด คุณภาพชีวิตก็จะดียิ่งขึ้นเท่านั้น สิ่งที่สถาบันของสังคมไม่ควรจะละเลยในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

เมื่อประชาชนกลุ่มใหญ่ของประเทศดำเนินชีวิตโดยอาศัยความรู้ ความคิด ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับชีวิตที่อยู่ในแต่ละสิ่งแวดล้อมแต่ละสมัย เพื่อให้ชีวิตได้ผ่านไปด้วยคุณภาพที่ดี ชีวิตที่มีคุณภาพ คือ ชีวิตที่เติบโตในแวดวงวัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น การพัฒนาคนจะต้องพัฒนามาจากพื้นฐานเดิมของชีวิต คติชนเป็นวิถีชีวิตเดิม ฉะนั้น คติชนวิทยาจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้มีคุณภาพที่ดีดังกล่าว สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

3. ฃญา : ฃมิปัญญาอีสาน

ชาติไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ สืบทอดกันมานานนับพันปี โดยบรรพบุรุษของเราได้นำความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ถ่ายทอดให้คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีกรปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย เพื่อนำความรู้นั้น ๆ มาใช้ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยความรู้ความสามารถเหล่านี้ รวมเรียกว่า "ฃมิปัญญา" สิ่งดีงามอันเกิดจากฃมิปัญญาอีสานมีมากมายสุดคณานับ การบอกถึงคุณค่าของดีอีสาน จึงเป็นงานอันยิ่งใหญ่ที่จะดึงคนรุ่นใหม่ให้ย้อนหา "วิถีชีวิต" ของคนอีสานในอดีต ชีวิตไม่รุ่มร้อน กระทบกระวายเป็นกระบวนการดำรงชีวิตที่ให้ความสำคัญ ทั้งทางกายและทางใจไปพร้อม ๆ กัน บนพื้นฐานแห่งวัฒนธรรมอีสาน

ฃญาเป็นฃมิปัญญาอันล้ำค่าของคนอีสานที่สะท้อนค่ากล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดี และเป็นข้อมูลคติชนแบบหนึ่ง เพราะเป็นภาษิตพื้นบ้านที่บรรพบุรุษอีสานใช้สั่งสอนลูกหลานมาตั้งแต่อดีต ดังนั้น เพื่อทำความเข้าใจ จึงขอเสนอมนทัศน์เกี่ยวกับฃญาตามลำดับหัวข้อ ดังต่อไปนี้

3.1 ความหมายของผญา

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (2538 : 72) ได้ให้ความหมายของ "ผญา" ไว้ว่า ผญา คือ สำนวนภาษิตที่ชาวอีสานนิยมใช้พูดจากัน ส่วนใหญ่หนุ่มสาวเกี่ยวพาราสีกัน มักจะใช้คำพูดที่มีความหมายโดยนัย เพราะเห็นว่าเป็นคำพูดที่มีความหมายดี การมคมคาย และมีความหมายหลายแง่มุม คำผญาที่หนุ่มสาวใช้ได้ต่อกันนั้นเรียกว่า "ผญาเครือ" ส่วนผญาที่ใช้พูดเชิงสั่งสอนว่ากล่าวบุตรหลานนั้น ต่างจากผญาเครือเพราะใจความมุ่งที่จะให้คิดเตือนใจ ซึ่งคำผญาเหล่านี้เป็นสำนวนที่จดจำสืบต่อกันมา หรือจดจำมาจากหมอลำบ้าง คำเทศน์ของพระภิกษุบ้าง สำนวนในวรรณกรรมอีสานบ้าง

นอกจากนี้ยังได้มีผู้ นักวิชาการ ให้ความสนใจ และศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผญาและให้ความหมายของ "ผญา" ไว้ดังต่อไปนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526) กล่าวว่า ผญาหรือผะหยา เป็นลักษณะกวีนิพนธ์ระดับชาวบ้านที่แสดงถึงความคิดอันเฉียบแหลม ซึ่งแฝงอยู่ในคำพูดที่เต็มไปด้วยแงงามทางภาษา มีลักษณะเรียบง่ายและออบอวลด้วยกลิ่นไอของสังคมชนบท ประดับเป็นอารมณ์แห่งถ้อยคำ

ปรีชา พิณทอง (2528) ได้ให้ความหมาย ผญา ว่า คำว่า "ผญา" มาจากปัญญา หรือ ปรัชญา คือ ความฉลาด ความรอบรู้หรือรู้รอบ นักปราชญ์โบราณอีสานได้กล่าวไว้ว่า "เงินเต็มพา บ่ถ่อผญาเต็มปุม" หมายความว่า คนมีเงินมาก ผู้คนปัญญามากไม่ได้

ลำลี รักสุทธิ (2540) ได้ศึกษาผญาและกล่าวว่า ผญา เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน ที่นักปราชญ์โบราณอีสานแต่งขึ้น เพื่อให้เป็นคติสอนใจ และให้ผู้คนนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่า คนอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถดำรงความเป็นหมู่กลุ่ม ความเป็นญาติพี่น้อง มีการช่วยเหลือเอื้ออาทร แบ่งปัน เฉลี่ยเจือจาน มีน้ำใจที่ดั่งามต่อกัน ส่วนใหญ่จะอาศัยแนวคำสอนจากผญาภาษิตซึ่งแทรกปนอยู่ในวรรณคดีอีสานบ้าง นิทานพื้นบ้านบ้าง เป็นคติในการดำเนินชีวิต

จากความหมายเกี่ยวกับผญาที่กล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า ผญา หมายถึง คำพูดหรือสำนวนที่มีลักษณะร้อยกรอง ซึ่งเขียนขึ้นจากโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ หรือผู้พูดที่สั่งสมจากประสบการณ์ชีวิต ที่ผูกพันอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี การปกครอง ความเชื่อ ค่านิยม

จริยธรรม และปรัชญาในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยถ่ายทอดออกมาเป็นศิลปะทางภาษา ที่แสดงถึงความคิดอันเฉียบแหลมซึ่งแฝงอยู่ในถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหาร มีความหมายลึกซึ้ง เพื่อแสดงความสามารถในการใช้ภาษาและแฝงคติสอนใจให้ผู้คนนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

3.2 ลักษณะของฉญา

จากรูรณ ธรรมวัตร (2526 : 26-70) กล่าวว่า ฉญาเป็นคำพูดที่มีองค์คุณ 5 ประการ ดังนี้

1. ฉญาเป็นคำพูดที่มีประโยชน์ ภารกิจโดยตรงของฉญามี 2 ลักษณะ คือ ฉญาเป็นแก่นแท้ของสุภาสิต เป็นยอดคำสอนที่ให้สาระประโยชน์ เป็นความพยายามยกระดับสติปัญญา ยกกระดับจิตใจของผู้ได้ยิน ภารกิจอีกประการหนึ่งของฉญา คือ ฉญาเป็นคำคมถ่ายทอดอารมณ์ของหนุ่มสาวในลานชอง

2. ฉญาเป็นคำพูดที่เหมาะสมแก่การ ฉญาเป็นคำพูดที่มีหลักวาทศิลป์ คือ ผู้พูดรู้จักหยั่งสถานการณ์ของผู้ฟัง แล้วจึงเรียบเรียงฉญาให้เหมาะสมแก่โอกาส เหมาะสมแก่วัย เพศ อาชีพ ตลอดจนจิตวิญญาณของผู้ที่ตนพูดคุยด้วย การที่ต่างกันทำให้ผู้จ่ายฉญาต้องดัดแปลงถ้อยคำให้ถูกแก่กรรมและวาระ

3. ฉญาพูดคำสัจจะ ฉญาเป็นคำพูดที่มักจะนำสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนลักษณะต่าง ๆ ทางชีววิทยา มาเป็นแบบฉบับในการอธิบายความรู้สึกนึกคิด คือ ความสุข ความทุกข์ ความสมหวัง ความสิ้นหวัง คล้ายกับว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน เป็นมิตรในยามยาก เป็นครูผู้ชี้แนวทางในการครองตน ครองชีวิต เป็นสิ่งกำหนดแนวคิดต่าง ๆ

4. ฉญาพูดคำอ่อนหวาน ลึกซึ้ง ประกอบด้วยสุนทรียรส สามารถเล้าโลมใจผู้ฟังได้อย่างประหลาด สุนทรียรสในบทฉญานั้น เกิดขึ้นโดยอาศัยความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ให้เหมาะสมแก่ความ การเลือกใช้สำนวนโวหารและความเปรียบเทียบที่ทำให้เกิดมโนภาพ เกิดความแจ่มแจ้งในการบรรยายและพรรณนา

5. ฉญาพูดด้วยเมตตาจิต ฉญาเป็นคำพูดที่เปี่ยมด้วยเมตตาจิต เพราะโดยเนื้อแท้แล้วฉญาไม่ใช่คำพูดที่เพียงแต่จะสื่อความเข้าใจเท่านั้น แต่ฉญายังสื่อความรู้สึก ความปรารถนาดี จากผู้จ่ายฉญาไปยังผู้ฟัง เช่น ฉญาเกี่ยวพาราสิ สื่อความรัก ความผูกพันระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว ฉญาให้พรและฉญาภาสิต สื่อความปรารถนา สื่อแนวทางที่ดีไปยังผู้ฟัง เป็นต้น

3.3 ประเภทของผลญา

การแบ่งประเภทของผลญา นักปราชญ์พื้นบ้านชาวอีสานโบราณไม่ได้แบ่งเป็นหมวดหมู่หรือเป็นประเภทแต่ประการใด การแยกประเภทของคำผลญาที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นการแยกประเภทโดยนักวิชาการ และผู้รู้รุ่นต่อ ๆ มา เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และจดจำ แก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้า และนำไปประพจน์ปฏิบัติ ซึ่งมีการแยกประเภท ดังนี้

3.3.1 แบ่งตามลักษณะคำประพันธ์

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (2538 : 72) ได้แบ่งประเภทของผลญาตามลักษณะคำประพันธ์ไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. คำญาบาทเดียว คำญาบาทหนึ่ง ๆ มี 6-8 คำ ซึ่งเวลาพูดจะแบ่งเป็น 2 จังหวะ หรือ 2 วรรค วรรคละ 3-4 คำ ซึ่งจะส่งสัมผัสกัน ตัวอย่าง เช่น

หมาหลายเจ้า	กินข้าวหลายเฮือน
กินข้าวโต	อย่าใสความเพิน
เฒ่าเสียดาย	ตายเสียชื่อ
ควายตุ้มักชน	คนจนมักเว้า
แหวนด้อยอนหัว	ผัวด้อยอนเมีย

2. ญาซ้ำคำหน้า คือ ญาที่จะขึ้นต้นคำหน้าวรรคตรงกัน เป็นการซ้ำคำเล่นคำ มีความหมายเด่นขึ้นอีกด้วย เช่น

เจ้าเฮือนพาเว้า	เจ้าเหล่าพากิน
เอิ้นกินแล่นไส่	เอิ้นใช้แล่นหนี
อยากจนให้ซี้ตี	อยากมีให้เฮ็ดทาน
บ่อนดำให้คุณ	บ่อนพูนให้ถาก
มีเฮือนบ่มีฝา	มีนาบ่มีฮ่อง
มีเงินให้เพิ่นกู๋	มีซูให้เพิ่นเล่น

3. คำผญาล้อคำ คือ คำผญาที่สร้างขึ้นโดยนำคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน นำหน้าวรรค หรือคำตรงข้ามเพื่อให้มีความหมายโดดเด่นขึ้น และสัมผัสกันด้วย เช่น

สีกิมก็เสียดาย	สิบายก็ชี้เดียวด
หัวดำไปก่อน	หัวด่อนนำกัน
คนหลักคำไกล	คนไปคำไกล
นั่งให้เบิ่งที่	หนีให้เบิ่งบ่อน
เฮ็ดนาย่าแพงกล้า	ไปคำอย่าแพงทีน

บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล (2544 : 4 -14) ได้แบ่งประเภทของผญาอีสานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. คำผญาที่แบ่งตามลักษณะที่คล้องจองรับหู อาจจะเป็นร้อยแก้ว หรือ ร้อยกรอง ซึ่งแบ่งย่อยได้อีก 4 ประเภท ดังนี้

1.1 คำผญาที่เป็นร้อยแก้ว เช่น *กินได้ ใ้ยาว* (กินจุ กินเท่าไรไม่รู้ จักอ้อม ใช้เรียกคนอดอยากทุกข์เข็ญ เพิ่งได้พบอาหารดี ๆ รับประทาน) *คะลำน้ำกินด่อน* (รังเกียจน้ำแกง แต่กินเนื้อที่อยู่ในแกง ใช้เปรียบเทียบคนที่รังเกียจอย่างใดอย่างหนึ่งในเรื่องเดียวกัน)

1.2 คำผญาที่เป็นคำกลอน หรือคำกาพย์บ้าง หรือเป็นกลอนฉันบ้าง เช่น *ของกินหน้อย จนใจผู้แบ่ง* (ของกินมีอยู่เพียงน้อยนิด แต่คนต้องการมีจำนวนมาก ทำให้ผู้แบ่งใจ ใ้บอกถึงความลำบากใจของคนผู้มีหน้าที่แบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่คนจำนวนมาก เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้รับ)

1.3 คำผญาที่มีลักษณะสัมผัสซ้ำคำหน้า คือ คำผญาที่นำเอาคำต้นของวรรคแรกมาใช้ซ้ำคำแรกของวรรคหลัง เป็นการย้ำคำและเน้นคำให้มีความหมายเด่นและหนักแน่นขึ้น เช่น *เจ้าเฮือนพาเว้า เจ้าเหล่าพากิน* (เจ้าของบ้านพาพูดจึ่งพูด และเจ้าของเหล่าพากิน จึ่งกินตาม ใช้เปรียบเปรยว่า ที่ตนได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ลงไปนั้น ไม่ว่าจะในทางดีและทางร้าย เพราะมีคนสำคัญพาทำจึงได้ทำตาม)

1.4 ผญาล้อคำ คือ คำผญาที่มีลักษณะนำเอาคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน มา นำหน้าวรรคหน้าและวรรคหลังของบท เพื่อให้มีความหมายโดดเด่นขึ้น เช่น *หัวดำไปก่อน หัวด่อนนำหลัง* (หัวดำให้เดินไปก่อน แล้วให้พวกหัวหงอกเดินตามหลัง ใช้ในการเตือนสติ ในการร่วมกัน

ทำงานให้แก่สังคมหรือชุมชนของตนว่า ให้พวกหนุ่มแน่น หรือพวกคนรุ่นใหม่ลุยไปก่อนเลย ส่วนพวกคนแก่ให้ช่วยคิดรอบคอบคอยชี้แนะอยู่เบื้องหลัง)

ความสั้นยาวของฉญา ขึ้นอยู่กับใจความที่ต้องการสื่อสาร จำนวนคำในแต่ละวรรค ไม่แน่นอนตายตัว มีคำเสริม คำแทรก คำสร้อย เพิ่มเข้ามาเพื่อให้ได้ความหมาย หรือให้ได้จังหวะในการพูด ดังนั้น การจัดแบ่งประเภทของฉญาตามลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์มีลักษณะเด่นอยู่สองประการ คือ

ประการแรกเป็นฉญาที่มีสัมผัสนอกสัมผัสในเพื่อให้ถ้อยคำคล้องจองกัน เกิดความไพเราะ สละสลวย เช่น

1. การบอกลักษณะ และขนาดของสิ่งของต่าง ๆ โดยอาศัยการพิจารณาจากการออกเสียงสระตามการอ้าปาก ถ้าอ้าปากน้อย แสดงว่าของสิ่งนั้นเล็กน้อย ถ้าอ้าปากกว้างขึ้น แสดงว่าของสิ่งนั้นใหญ่ขึ้น เช่น ถ้าต้องการบอกลักษณะว่า ผอม จะใช้คำว่า ค่องย่อง โคงโย่ง ค่างย่าง ลักษณะแหลมยาวใช้ว่า จืดลืด จอดลอด เป็นต้น

2. การนำคำเสริมที่มีเสียงสระเดียวกันกับคำหลักมาเสริม เช่น หมอบ เสริมเป็น หมอบจอบคอบ แคง(ตะแคง) เสริมเป็น แคงแลงแกง เป็นต้น

3. การกล่าวเป็นสำนวน เช่น ภูเขาเขียวขอ ฟันง้อบป้องพาย เป็นต้น

ชาวอีสานได้นำถ้อยคำคล้องจองกันเหล่านี้ มาใช้สร้างบทกลอนหรือร้อยกรองพื้นบ้านให้เกิดความไพเราะ ตัวอย่าง ฉญาที่มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน เช่น *แนวหมากต้องบ่อ่อน หล่นไกลกก แนวมดกบ่อ่อนมีหัวล้าน* (ลูกกระท้อนไม่หล่นไกลต้น ตระกูลคนมดกยอมไม่มีคนหัวล้าน หมายความว่า ลูกไม้ยอมหล่นไม่ไกลต้น)

ประการที่สอง ไม่มีทั้งสัมผัสนอกสัมผัสใน คือ ไม่คล้องจองกัน เพียงเป็นสำนวนที่เล่นคำให้ไพเราะเพราะพริ้ง หรือคำคมเฉย ๆ ก็ได้ ไม่ค่อยจำกัดจำนวนคำและข้อบังคับเท่าใดนัก แต่จะมีการกำหนดจังหวะและเสียงหนักเบาหรือระดับเสียงวรรณยุกต์สูงต่ำ ของคำที่นำมาเรียงกันเป็นวรรคหรือประโยค การใช้ระดับเสียงสูงต่ำ ทำให้ถ้อยคำที่นำมาเรียงร้อยเป็นฉญา มีลักษณะคล้ายเสียงดนตรี ฉญาที่ไม่มีเสียงสัมผัสแต่มีจังหวะหนักเบาและเสียงสูงต่ำเป็นหลักในการเขียน เพื่อพูดหรืออ่านออกเสียง ให้ได้เสียงที่เสนาะไพเราะชวนฟังไม่น้อยกว่าฉญาที่มีสัมผัส เช่น *ไม้ลำเดียวล้อมอ้วบอ้วบ ไพร่บ่พร้อมแบ่งบ้านบ่เฮือง* (ไม้ลำเดียวล้อมรั้วไม่ทั่วถึง ราษฎรไม่เห็นพ้องด้วยบ้านเมืองก็ไม่รุ่งเรือง)

3.3.2 แบ่งตามลักษณะเนื้อหา

บุญเรื่อง ถาวรสวัสดิ์ (2519 : 4-9) ได้จำแนกลักษณะเนื้อหาของผลฎาออกเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. หมวดที่เป็นสุภาษิต
2. หมวดที่ว่าการเกี่ยวพาราดี
3. หมวดที่ว่าด้วยการประชดประชัน ชิงดีชิงเด่น
4. หมวดที่ว่าด้วยคำสอนต่าง ๆ

จากรูวรรณ ธรรมวัตร (2526 : 1-12) ได้แบ่งประเภทของผลฎาออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. ฎาเกี่ยวพาราดี
2. ฎาภาษิต
3. ฎาอวยพร
4. ฎาเกี่ยวแบบตลก
5. ฎาแบบสาส์นรัก

สุนทร วีระภัทร (2538) ได้ศึกษาเรื่องผลฎา ของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โดยได้จัดประเภทของผลฎาไว้ 4 ประเภท คือ

1. ฎาภาษิต เป็นคำกล่าวที่ส่วนมากมีระหว่าง 1-2 วรรค หรือประโยคเป็นคำกล่าวเพื่อสั่งสอนแนะนำให้ผู้ได้ยินได้ฟัง ระลึกและจดจำ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติในทางที่ดียามหรือที่ถูกที่ควร
2. ฎาคำพังเพย ได้แก่ ฎาที่พูดเป็นประโยคสั้น ๆ เพื่อเป็นคติเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นคำพูดคมคายชวนให้คิด เป็นคำที่เป็นปัญหาหรือตลก คำไพเราะเพราะพริ้ง น่าฟัง ชวนฟัง หรือชวนให้เพลิดเพลิน
3. ฎาเกี่ยว เป็นคำผลฎาที่ส่วนมากเป็นคำพูดของหนุ่มสาว เพื่อก่อให้เกิดความรักใคร่ซึ่งกันและกัน และหากเป็นที่พออกพอใจกันทั้งสองฝ่ายก็จะได้แต่งงานกัน
4. ฎาอวยพร เป็นคำพูดของคนเฒ่าคนแก่ คนรักใคร่ชอบพอกัน มีเจตนาดีต่อกัน พูดให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้ฟังหรือผู้รับพร เพื่อให้กำลังใจ ความชื่นใจ ความสบายใจ ประสบความสุขความเจริญ ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ใช้ในพิธีบายศรีสู่ขวัญและพิธีมงคลต่าง ๆ

3.4 โอกาสใช้คำผญา

ข้อสำคัญในการใช้ผญานั้น จะต้องเลือกใช้ให้ถูกกาลเทศะเหมาะสมกับผญาแต่ละประเภท เช่น ผญาประเภทสุภาสิตหรือคติเตือนใจผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ส่งสอนลูกหลาน อาจจะเป็นในพิธีแต่งงาน พิธีบวช เป็นต้น ผญาประเภทคำพังเพยหรือคำคม ใช้ในโอกาสทั่วไป ไม่ค่อยจำกัด ส่วนคำอวยพรก็ใช้ในโอกาสที่มีการให้พรกัน เช่น ขณะผูกแขนในพิธีบายศรีสู่ขวัญ หรือการอวยพรในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนผญาเกี่ยว ปกติใช้เมื่อชายหนุ่มไปหาหญิงสาวที่บ้านของฝ่ายหญิง และหนุ่มสาวอาจพูดจาหยอกเย้าหรือเกี่ยวพาราสีกัน ในขณะที่พบกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ โอกาสที่จะได้พบกัน และจ่ายผญากัน มีหลายโอกาสซึ่งเกี่ยวเนื่องกับประเพณีพื้นบ้านของชาวอีสาน ดังที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526 : 2-12) ได้กล่าวอธิบายไว้ ดังนี้

1. ประเพณีการลงช่วง คำว่า "ช่วง" ในภาษาอีสานหมายถึง บริเวณบ้านหรือลานบ้าน ประเพณีการลงช่วงเป็นประเพณีที่พวกสาว ๆ ชาวชนบทลงมาทำงานกันเป็นกลุ่ม ๆ ในเวลากลางคืน โดยปกติมักจะเป็นหน้าหนาว คือ หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว อันเป็นเวลาที่บ้านแห้ง และชาวบ้านว่างจากการงานในท้องนา พอดตกตอนเย็นต่างคนก็ต่างถือฟืนมาก่อไฟร่วมกัน แล้วนั่งเป็นวงล้อมกองไฟ บันฝ้ายคุยกันไป เป็นเหมือนสโมสรของหนุ่มสาวชาวชนบทด้วย เรื่องที่คุยกันก็เป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องชาวบ้านหรือเรื่องปัญหาหัวใจแล้วแต่ใครจะนึกออก เรื่องที่หนีไม่พ้น คือเรื่องนินทาผู้ชายที่ลานบ้านนั้น เขาจะใช้เสื้อปูนั่ง บางแห่งอาจจะตีหมอนคือมีการปลุกร้านเตี้ย ๆ สูงประมาณ 2 ฟุตเตรียมมากพลู่ บุหรี่ ชันน้ำดื่มไว้พร้อม การลงช่วงเป็นที่ชื่นชอบของป่าวสาวยิ่งนัก เพราะจะได้ลงเล่นสาว(เกี่ยวสาว) ผู้ป่าวหรือหนุ่มน้อยจะติดพิณ เป่าแคนไปจีบสาวตามลานบ้านที่ลงช่วง เสียงพิณเสียงแคนทำให้สาว ๆ สนใจ ดังนั้น ผู้ป่าวจึงต้องฝึกฝน เป่าแคน ติดพิณ ให้ชำนาญเพื่อมัดใจสาว ทำให้เกิดความคิดประดิษฐ์ท่วงทำนองแคน ที่เรียกว่า ลายแคนให้ไพเราะน่าฟัง เช่น ลายสุดสะแนน ลายไต้ซ่าน ลายสร้อยใหญ่ ลายภูตอมดอก ซึ่งเป็นท่วงทำนองที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของอีสาน ความรักของหนุ่มสาวจึงเป็นป่อเกิดของดนตรีและกวีชาวบ้าน เสียงแคนที่คู่กับผญา เมื่อหนุ่มที่เป่าแคนหรือติดพิณมาเล่นสาวที่ลานช่วง พ่อแม่ก็ปล่อยให้ลูกสาวเป็นอิสระ เพื่อให้ชายหญิงได้ศึกษากันไปด้วย ช่วงเวลาการลงช่วงจะยาวนานถึง 4-5 เดือน ระยะเวลาใครจะชอบพอกันหรือคุยกับใครพ่อแม่ก็ไม่ว่า แต่จะล่วงเกินกันไม่ได้เป็นอันขาด ถือเป็นเรื่องร้ายแรงมาก ในสมัยโบราณนั้นป่าวสาวจะเกี่ยวกันด้วยผญา ซึ่งเรียกว่า "จ่ายผญา"

2. ประเพณีลงครกกระเดื่องตำข้าว เป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของชาวอีสานที่เปิดโอกาสให้ บ่าวสาวได้พบปะพูดคุยกัน การตำข้าวจะตำกันในตอนเช้าตรู่ หรือตอนกลางคืน โดยเฉพาะในคืนเดือน หมาย ก่อนจะตำข้าวต้องดักข้าวเปลือกใส่กระบุงเสียก่อน นำไปที่ครกมอพร้อมด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ การตำข้าวแต่ละครั้ง จะตำสำหรับกินในวันเดียวเท่านั้น วันรุ่งขึ้นก็ตำใหม่ สตรีนางใดตำข้าวเก่งจะทราบได้จาก จังหวะครกที่สม่ำเสมอชวนฟัง หากใครตำข้าวไม่เป็น จังหวะของครกจะไม่สม่ำเสมอ ทำให้เมล็ดข้าวหักไม่สวย จึงมีญาเปรียบเทียบกับนักปกครองที่ขาดความชำนาญว่า เหมือนสตรีตำข้าวไม่เป็น ว่า "ขาดบ่เคยชั่ง ย่านแห่่งพาดก ขาดบ่เคยชี่ครกสากกะเบือชิวาเดิน" ช่วงเวลาตำข้าวนี้หนุ่มสาวจะมีโอกาส ได้คุยกัน สาวใดรูปร่างมุ่น ๆ จะขันอาสามาช่วยตำข้าวมาก โดยสาวไม่ต้องทำอะไร การพูดคุยเกี่ยวกัน ก็ยกผลญามาพูดจาโต้ตอบกัน ใครมีคารมคมคายดีก็จะนำมาแสดงให้บ่าวสาวเพศตรงข้ามเกิดความ สนใจและชื่นชมในความสามารถของตน

3. ประเพณีลงแขก เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตวัฒนธรรมของสังคมชนบท ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความสนิทสนมเห็นใจกัน ในกรณีที่ชาวบ้านมีงานที่ต้องใช้ แรงงานมาก และต้องการทำให้เสร็จภายในวันเดียว ลำพังสมาชิกในครอบครัวจะทำไม่เสร็จ เจ้าของ งานจะขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วย วิธีการเช่นนี้เรียกว่า "ลงแขก" งานลงแขกเป็นงานที่สนุก เพราะชาวบ้านจะ ไปรวมตัวกัน เพื่อช่วยกันโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ตามปกติแล้วเมื่อถึงเวลาดำนาจะไม่ค่อยมีโอกาสลง แขก เพราะต่างคนต่างก็รีบดำนาของตนให้ทันกับน้ำ หากน้ำแห้งหมดก็จะปักดำไม่ได้ การลงแขกที่ทำกัน มากคือ การลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าว ขนข้าวขึ้นยุ้ง ในขณะที่ทำงานบ่าวสาวก็จะมีโอกาสได้สังเกต อุปนิสัย และความสามารถในการทำงานของแต่ละฝ่าย บ่าวสาวที่เจ้าคารมก็จะจ่ายญาโต้ตอบกันโดยมี เพื่อน ๆ ของตนเป็นกองเชียร์

ประเพณีการลงแขกทำงานของชาวอีสานนี้ ในปัจจุบันยังคงมีอยู่ เป็นประเพณีที่แสดง ถึงความมั่งคั่งทางจิตใจ ความรักเพื่อนพ้อง แสดงให้เห็นว่าน้ำจิตน้ำใจในหมู่คนอีสานนั้นมันคงยิ่งนัก

4. ประเพณีการอ่านหนังสือผูก เป็นธรรมเนียมการเล่นของหนุ่มสาวชาวอีสาน การอ่านหนังสือผูก คือ การอ่านวรรณกรรมที่จารึกไว้ในใบลานเพื่อเป็นมหรสพแก่ผู้ฟังนั่นเอง นิยมอ่านในงานศพ (งันเฮือนดี) งานฉลองสตรีที่อยู่ไฟหลังการคลอดบุตร (งันหม้อกรรม) เป็นต้น

ประเพณีการอ่านหนังสือผูก เป็นมหรสพคล้ายกับประเพณีขับเสภาของภาคกลาง ได้รับทั้งรสแห่งความบันเทิงใจและแบบแผนในการดำเนินชีวิต

5. ประเพณีการเล่นหมอลำ หมอลำเป็นการละเล่นพื้นเมืองที่พัฒนาการมาจากการอ่านหนังสือผูก คำว่า "หมอลำ" ในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายเช่นเดียวกับ "นัก" ในภาษาไทยกลาง หมายถึงผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้ชำนาญการในวิชาชีพต่าง ๆ เช่น "หมอลำ" คือ ผู้ชำนาญการในการประกอบยารักษาโรค เป็นต้น

การแสดงหมอลำในสมัยแรกเริ่มนั้น มีลักษณะคล้ายเพลงพื้นบ้านอย่างอื่น ๆ ที่มีหมอลำ เพลงสมัครเล่น ยังมีได้มีหมอลำเพลงยึดถือเป็นอาชีพเช่นทุกวันนี้ หมอลำจะออกโรงเล่น เมื่อมีงานในละแวกบ้านใกล้ ๆ เช่น งานศพ งานทำบุญบ้าน งานเทศกาลประจำปีของหมู่บ้านตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ สาเหตุแรกคงจะเป็นว่า ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ จดจำเรื่องราวต่าง ๆ ในวรรณคดีได้ ได้รับเชิญให้มาเล่านิทานให้ชาวบ้านฟัง ผู้เล่าอาจจะเล่าโดยเอาหนังสือผูกมาอ่านให้ฟังบ้าง เล่าปากเปล่าบ้าง

ศิลปะการเล่นหมอลำในยุคแรกนั้น เป็นลักษณะของหมอลำพื้น คือเล่าเรื่องราวตามพงศาวดารบ้าง ประวัติศาสตร์บ้าง นิยายปรัมปราบ้าง เป็นการเล่าเรื่องแบบง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก ต่อมามีการนำดนตรีพื้นบ้านที่เรียกว่า แคน เป่าคลอเสียงลำ เพื่อความสนุกเร้าใจ การลำลักษณะนี้เรียกว่า "ลำกลอน" ผู้ลำมีทั้งชายและหญิง ลำตามเนื้อเรื่องหรือบทกลอนที่จดจำมา หมอลำจึงเปรียบเหมือนคลังสมองของผลญา เป็นผู้รวบรวมผลญาไว้ครบถ้วนทุกประเภท นอกจากหมอลำเป็นผู้รวบรวมบทผลญาไว้ในคลังสมองของตนแล้ว หมอลำยังนำไปเผยแพร่ให้รู้จักกันอย่างกว้างขวางอีกด้วย

เมื่อกล่าวถึงโอกาสการใช้ผลญา ผลญาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางภาษา ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี เช่น ประเพณีลงช่วงเข็นฝ้าย ประเพณีลงครกกระเดื่อง ประเพณีลงแขก โดยมีส่วนเสริมให้ประเพณีเหล่านี้มีชีวิตและจิตใจ เต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งมิตรภาพและความรัก และในขณะเดียวกันผลญา ได้เป็นบ่อเกิดของประเพณีการอ่านหนังสือผูก และประเพณีการเล่นหมอลำ ประเพณีทั้งสองอย่างนี้ มีส่วนในการอนุรักษ์และส่งเสริมให้บทกวีของชาวบ้านที่จดจำกันมาหลายชั่วอายุคน ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

3.5 คุณค่าของผลญา

ผลญาเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่มีความไพเราะ สละสลวย และมีความหมายที่ดี แฝงคติข้อคิดต่าง ๆ อย่างมากมาย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2527 : 126-127) ได้สรุปคุณค่าของผลญาไว้ดังนี้

1. เป็นคติเตือนใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง จะได้แก้ไขความประพฤติของตน หรือปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
2. เป็นถ้อยคำคม ช่วยให้ผู้ได้ยินได้ฟังเกิดความสำนึก ทำให้รู้จักคิด เป็นการฝึกสติปัญญา และทำให้พูดจาหลักแหลมอันแสดงถึงคุณลักษณะของผู้เฉลียวฉลาดและคงแก่เรียน
3. คำพูดที่ไพเราะ คำอวยพรที่เป็นสิริมงคล ย่อมก่อให้เกิดความปลื้มปิติ มีความสุข ผู้พูดและผู้ฟังมีความสุขและความสบายใจ
4. การพูดคติเตือนใจ คำอวยพรที่ดั่งามให้แก่กัน เป็นการแสดงความเมตตาและหวังดีต่อกัน ทำให้เกิดความรักใคร่นับถือกัน เป็นการส่งเสริมความสามัคคี
5. ทำให้เกิดความรักใคร่ในระหว่างหนุ่มสาว อันเป็นผลต่อเนื่องให้ชีวิตสมรสอยู่กันด้วยความสุขราบรื่น
6. การพูดเกี่ยวกันด้วยผลญา เป็นการหลีกเลี่ยงการใช้คำพูดตรง ๆ อันอาจเป็นคำที่ไม่ค่อยเหมาะสมหรือหยาบคายบางคำ เป็นเครื่องแสดงถึงความละเอียดอ่อนของจิตใจและจรรยา มารยาทอันดี และแสดงถึงวัฒนธรรมอันดีของผู้เป็นเจ้าของผลญาด้วย
7. เป็นการทำให้ผู้ที่ได้ยินได้ฟังเกิดความซาบซึ้งในวรรณคดีและส่งเสริมความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน
8. เป็นการฝึกความจำ เพราะผู้จะพูดผลญาได้ ส่วนมากจะต้องท่องจำมาก่อน จำได้มาก ๆ ฝึกจนเกิดความเชี่ยวชาญและแตกฉานก่อน จึงจะก้าวไปถึงขั้นจ่ายผลญาเป็นกลอนสดได้
9. เป็นการฝึกสมองให้เป็นคนมีไหวพริบปฏิภาณดี เกิดสติปัญญาหลักแหลม เพราะผู้จ่ายผลญาต้องใช้สมองอย่างฉับไว และได้อ่านหรือฟังวรรณกรรมอีสานมาด้วย การได้พูดหรือจ่ายผลญาบ่อย ๆ จะก่อให้เกิดปัญญาเฉลียวฉลาดได้
10. เป็นการส่งเสริมให้ผู้พูดและผู้ฟังรู้จักใช้ภาษาที่สวยงาม และเป็นการรักษาภาษาไทยท้องถิ่นเอาไว้มิให้สูญหาย
11. เป็นการทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเกิดความสนุกสนาน บันเทิงใจ
12. เป็นการเพิ่มความสนุกสนานครึกครื้นให้แก่งาน เมื่อมีการจ่ายผลญากันในระหว่างการทำงาน หนุ่มสาวที่ทำงานจะได้รับความเพลิดเพลิน และบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยในระหว่างการทำงานด้วย
13. เป็นการรักษาจารีตประเพณีหรือวรรณคดีพื้นเมืองของไทยไว้ในรูปของผลญา
14. ผู้พูดผลญาเก่ง ๆ จะได้รับการยกย่องนับถือจากคนอื่น ๆ ว่าเป็นผู้คงแก่เรียน เป็นนักปราชญ์ ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อถือแก่คนอื่นด้วย

15. เป็นการช่วยสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

จากคุณค่าของแผนที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า แผนที่นั้นแฝงข้อคิด คำสอน ที่ส่งผลทั้งต่อบุคคล และสังคม เช่น คำสอนที่ส่งผลต่อบุคคล ส่วนใหญ่แล้วเน้นในเรื่องของการพัฒนาตน การประพฤติตน ปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ด้านการพัฒนาอาชีพ สอนในเรื่องจรรยาบรรณในการประกอบอาชีพ ให้ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตลอดจนสอนในเรื่องการประพฤติ ปฏิบัติตนต่อผู้อื่น เพื่อให้อยู่ในสังคมอย่างสงบสุข ส่วนข้อคิดคำสอนที่ส่งผลต่อสังคมนั้น ก็ครอบคลุมไปถึงสถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมนั้น ๆ เช่น ครอบครัว การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา เป็นต้น

4. ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา วัฒนธรรม และการพัฒนา

พระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช 2542 มาตรา 4 ได้ให้ความหมายของ การศึกษา ไว้ว่า "การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต"

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำมาใช้ในการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ มนุษย์ทุกคนจำเป็นที่จะต้องได้รับการศึกษาและการเรียนรู้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน หรือการศึกษาตามอัธยาศัย และจะต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต

การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในบุคคล ซึ่งจะต้องเป็นความสมบูรณ์ที่สมดุลทั้งทางกายและจิตใจ ดังพระราชดำรัสในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ด้านการศึกษากับการพัฒนา ตอนหนึ่งว่า

... การศึกษา เป็นปัจจัยหลักในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ตลอดจนความประพฤติและคุณงามความดีของบุคคลให้ดำรงตนอยู่ในสังคมและโลกได้อย่างมั่นคง และมีความสงบร่มเย็นได้ แม้ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วเพียงใดก็ตาม...

ดังนั้น กระบวนการศึกษาจึงเป็นกระบวนการหรือวิธีการที่ช่วยให้คนได้รู้จักโลก รู้จัก การดำเนินชีวิตในโลก และรู้จักสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในโลก แต่สำหรับการสร้างความรู้ การใช้ความรู้ และการพัฒนาความรู้ เพื่อการดำรงชีวิตในโลกและในสังคมของมนุษย์เป็นเรื่องของวัฒนธรรม และที่สำคัญคือการสืบทอดความรู้ การใช้ความรู้ และการพัฒนาความรู้ซึ่งสัมพันธ์กับโลกภายนอกนั้น ก็ถือเป็นเรื่องวัฒนธรรมด้วย ดังนั้น จึงเป็นภาพชัดว่า "การศึกษา คือ กระบวนการสร้างสรรค์และการสืบทอดวัฒนธรรม" (วีระ บำรุงรักษา, 2544 : 40)

ในอดีตการศึกษามีบทบาทในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด มาถึงยุคการศึกษาไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะการศึกษาในระบบหรือการศึกษาแบบที่ดำเนินอยู่ในสถานศึกษาทั่วไปนั้น มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมของชาติทุกระดับทั้งทางบวกและลบ กล่าวคือ การศึกษาในระบบในปัจจุบันทั่วโลก มักจะมุ่งการสร้างสรรค์ และการถ่ายทอดวัฒนธรรมสากล ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของวิชาการตะวันตกเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการลดความแตกต่างในทางความคิดและค่านิยมต่าง ๆ ระหว่างชนชาติต่างวัฒนธรรมทั้งหลาย ดังนั้น คนในโลกที่ผ่านการศึกษาในระบบมักจะสื่อสารความรู้สึกนึกคิด และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้มากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้าม การที่การศึกษาในระบบ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมทุกระดับน้อยลง ทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาเหล่านี้ ขาดความรู้ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ น้อยลง จึงไม่สามารถสื่อสารความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่มียุคเดิมมากขึ้น จึงเกิดสิ่งที่เรียกว่าช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) หรือช่องว่างระหว่างวัฒนธรรม (Cultural Gap) มากขึ้น จึงมีการสื่อสารที่ตรงกันน้อยลง เยาวชนรุ่นหลังที่มีการศึกษา จึงไม่บังเกิดความภาคภูมิใจ และไม่รักวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ กลับไปนิยมชาวตะวันตกและประเทศตะวันตกมากขึ้น

การศึกษาไทยในปัจจุบันจึงเป็นการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชาติ เพราะ การศึกษาปัจจุบันมักจะใช้เนื้อหาสาระของวิชาการตะวันตกเป็นหลักสูตร สิ่งที่เหลืออยู่ที่เรียกว่า ความเป็นไทย ให้แก่ปัญหาและความต้องการของชาติมีเพียงภาษาไทย ซึ่งใช้เป็นสื่อการสอนเท่านั้น และจำกัดอยู่เพียงภาษาไทยราชการหรือภาษาราชการ เนื้อหาสาระของหลักสูตร ตลอดจนวิธีการเรียนการสอนของการศึกษาในระบบส่วนใหญ่เป็นเรื่องของเนื้อหาที่ค่อนข้างไปทางสากลดังกล่าว แต่ที่เป็นวัฒนธรรมไทยที่นอกเหนือไปจากภาษาไทยภาคกลางแล้ว เนื้อหาสาระและวิธีการก็เป็นเรื่องของวัฒนธรรมภาคกลางหรือวัฒนธรรมของทางราชการเป็นประการสำคัญ ที่บรรจุลงในหลักสูตรและใช้ใน

การสอนทั่วประเทศ ทั้ง ๆ ที่เรื่องเหล่านั้นไม่ค่อยสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้น การศึกษาในระบบจึงไม่ค่อยได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วนใหญ่ของชาติ ภาวะเช่นนี้ ก็มีข้อดีและข้อเสียเช่นกัน ในข้อดีก็คือ คนในชาติจะมีความรู้สึกนึกคิดที่ร่วมกันและเข้าใจกันได้ การจัดหลักสูตรในลักษณะนี้ จะช่วยให้การรวมชาติสามารถบังเกิดความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา และมักจะเป็นความจำเป็นในการสร้างชาติให้เข้มแข็งเพื่อป้องกันการแบ่งแยกและการแตกแยกของชนในชาติ สำหรับข้อเสียก็คือ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่ได้รับการสร้างสรรค์และถ่ายทอดด้วยกระบวนการศึกษา ก็ จะเสื่อมโทรมและสูญหายไปและยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนมาได้ ซึ่งนับเป็นความสูญเสียใหญ่หลวงเช่นเดียวกัน หรืออาจจะกล่าวได้ว่า การศึกษาดังกล่าวถึงแม้จะช่วยพัฒนาชาติ แต่มิได้ช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นเท่าที่ควร เป็นผลให้คนไทยเหล่านั้นขาดความภาคภูมิใจในตนเองและขาดความเชื่อมั่นในที่สุด ซึ่ง วีระ บำรุงรักษา (2544 : 43-46) ได้ศึกษาปัญหาและความต้องการด้านวัฒนธรรมของการศึกษาไทย และได้นำเสนอแนวคิดไว้ 3 ประเด็น ดังต่อไปนี้

4.1 ปัญหาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม มีอยู่ 4 ประการ คือ

4.1.1 หลักสูตรปัจจุบันโดยส่วนรวมยังไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการอันแท้จริงของชุมชนหรือท้องถิ่น จึงทำให้ผู้รับการศึกษาไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมของเขาได้ ไม่มีความภูมิใจในท้องถิ่น หลักสูตรปัจจุบันทุกประเภทและทุกระดับ ไม่ค่อยจะได้นำเนื้อหาสาระอันเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมเหล่านั้น มาบรรจุเพื่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน เนื้อหาสาระที่เรียนกันในปัจจุบันมักจะเป็นเรื่องที่ไกลตัวมากกว่าเรื่องที่อยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ

4.1.2 วิธีเรียนวิธีสอนยังคงเป็นไปตามแนวคิดและปรัชญาการศึกษาของชาวตะวันตก เสียส่วนใหญ่ ครูผู้สอนขาดความตระหนักและขาดการประยุกต์ใช้วิธีการเรียนการสอนอันเป็นวิธีการตามความคิดและภูมิปัญญาของชาวบ้าน และวิธีการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นสถาบันการสถาบันการศึกษาหลักในสมัยก่อนของสังคมไทยว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น การศึกษาที่เป็นอยู่คงไม่สามารถช่วยให้คนไทยรู้จักพึ่งตนเอง และคงไม่สามารถช่วยคนไทยสามารถปรับตนเองได้ดีในสังคมไทย ซึ่งส่วนใหญ่ยังเป็นสังคมชนบท

4.1.3 ครูอาจารย์ในระบบโรงเรียน ล้วนแต่ได้รับการฝึกอบรมกันมาตามแนวทางการฝึกหัดของครูชาวตะวันตกเป็นประการสำคัญ แต่เรื่องของการคิดหรือความคิด ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการศึกษายังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องตรงกัน ถึงแม้จะเป็นการคิดหรือความคิดของตะวันตก ก็ยังไม่

สามารถเข้าใจได้ลึกซึ้ง หรือวิธีคิดตามแนวพุทธศาสตร์ซึ่งเกี่ยวพันกับความเป็นไทย ก็ยังมีความรู้ในเรื่องนี้น้อยมาก

4.1.4 สถาบันการศึกษาไทย ยังไม่ได้สร้างฐานวิชาการที่มั่นคงของชาติ กล่าวคือ ความรู้ของชาติทุกประเภท ทุกระดับที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของคนไทย ยังไม่มีการรวบรวมและเรียบเรียงให้เป็นเรื่องเป็นราวอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง

4.2 ปัญหาวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา มีอยู่ 5 ประการ คือ

4.2.1 สถาบันการศึกษามุ่งถ่ายทอดวัฒนธรรมตะวันตก

4.2.2 การเสื่อมโทรมและถดถอยของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

4.2.3 คนไทยและสถาบันดั้งเดิมของไทย มีวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย กระบวนการสังคมประกิด แต่การศึกษาปัจจุบันไม่ได้จัดให้ผู้เรียนสัมผัสกับสิ่งเหล่านี้

4.2.4 วัฒนธรรมของชาติซึ่งมีเนื้อหาสาระดี แต่ขาดพัฒนาารูปแบบที่ทันสมัย และขาดนำไปใช้ในการแก้ปัญหาและสนองความต้องการใหม่ ๆ

4.2.5 การศึกษาทุกประเภทและทุกระดับควรจะได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมพื้นเมือง วัฒนธรรมของชาติ และวัฒนธรรมสากล ในระบบการศึกษาอย่างมีสัดส่วนเหมาะสม

4.3 แนวทางการแก้ไขปัญหา มีอยู่ 7 ประการ คือ

เพื่อให้การศึกษาไทยมีสัมพันธภาพอันดี กับการวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศในศตวรรษต่อไป แนวทางในการแก้ไขปัญหาคควรจะเป็น ดังนี้

4.3.1 ปรับปรุงหลักสูตรทุกประเภทและทุกระดับ ให้มีการถ่ายทอดเนื้อหาสาระของวัฒนธรรมที่เหมาะสมให้มากขึ้น

4.3.2 ในส่วนของวิธีเรียนวิธีสอนก็เช่นเดียวกัน ควรจะได้มีการพัฒนาปรัชญาการศึกษาไทย โดยยึดพุทธศาสตร์เป็นแนวทางและผสมผสานด้วยปรัชญา และความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นและแต่ละภูมิภาคเข้าไว้

4.3.3 ให้การศาสนาและการวัฒนธรรม ได้เข้ามามีบทบาทในการศึกษาของชาติให้มากขึ้น

4.3.4 ควรจะได้มีการสร้างฐานวิชาการของชาติ โดยรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ของสังคมไทย เช่น ภาษา ภูมิปัญญาของชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมไทย

4.3.5 ควรจะมีการปรับปรุงรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีหลักธรรมคำสอนเป็นเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อสามารถใช้สอน ในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของคนไทยในสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

4.3.6 ควรส่งเสริมการนำหลักพุทธปรัชญามาใช้เป็นหลักในการพัฒนาการศึกษาและวิชาการของไทยให้แพร่หลาย

4.3.7 ในการจัดทำแผนงานและโครงการของหน่วยงานทางการศึกษาทั้งหลาย ควรจะบูรณาการการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมให้สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

นอกจากการศึกษา มีภารกิจสำคัญที่จะทำให้คนไทยภูมิใจในวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิใจในความเป็นไทย ความเป็นท้องถิ่น เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมแล้ว การศึกษาต้องเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมไทยที่มีมาข้างในกับวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาจากภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก ให้ประสานสอดคล้อง ให้ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้ จนก่อให้เกิดความเจริญงอกงามของสังคมไทยอย่างแท้จริงสืบต่อไป ดังทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2541 : 66) ที่กล่าวว่า

...เมื่อเราสัมพันธ์กับวัฒนธรรมนอก ไม่เฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก จะเป็นวัฒนธรรมใดก็ตาม เราจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าทำอะไร จะเอามันมาใช้ประโยชน์ได้คือสิ่งที่ต้องรู้จักเลือกเอาส่วนที่ดี มองจับเอาคุณค่าที่เป็นประโยชน์ โดยแยกแยะวิเคราะห์ และที่สำคัญเมื่อใช้ปัญญารู้จักเลือกแล้วก็ต้องรู้จักดูดย่อย ให้กลายมาเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา แล้ววัฒนธรรมของเราก็จะอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น...

แนวคิดดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับ แนวคิดของ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 107-108) ที่กล่าวว่า การเตรียมบุคลากรในชาติให้พร้อม และเอื้อต่อการพัฒนาประเทศระยะยาวนั้น การจัดการศึกษาที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือ การศึกษาต้องเตรียมคนให้มีความเป็นท้องถิ่น พร้อมกับความเป็นสากล การจัดการศึกษาจะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมี

ความสนใจความเปลี่ยนแปลงของโลก และมีความสามารถที่จะก้าวทันความเปลี่ยนแปลงนั้น ขณะเดียวกัน ก็ต้องคำนึงถึงความต้องการของคนในท้องถิ่นด้วยการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรที่มีอยู่ ช่วยให้เกิดการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยแต่ละแห่ง ตลอดจนจนทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ สร้างสรรค์ความเจริญอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นให้ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ก็ได้กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญของงานของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดการเรียนรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา วัฒนธรรม และการพัฒนานั้น มีสภาพเช่นเดียวกับการเจริญเติบโตของต้นไม้ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ส่วน คือ (กรมศิลปากร, มปป. : 73)

1. รากและโคนต้นเปรียบเสมือนวัฒนธรรม ซึ่งบ่งบอกให้เห็นพันธุกรรมของต้นไม้ นั่น ๆ เป็นกำเนิดของชีวิต บอกให้รู้ว่าเป็นพันธุกรรมชนิดใด เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศแบบไหน จะให้ผลผลิตอย่างไร เป็นคนเผ่าใด ชาติใด และวัฒนธรรมระดับใด
2. ลำต้น คือ กระบวนการศึกษา ซึ่งทำหน้าที่สืบทอดสายพันธุกรรมดั้งเดิมไปสู่การพัฒนา จะเพิ่มผลผลิตได้มากน้อยแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แข็งแรงของลำต้น คือ การศึกษา ฉะนั้น รากและลำต้นจะต้องสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมกับการศึกษาจึงแยกจากกันไม่ได้
3. ดอกใบ กิ่งก้านสาขา คือ การพัฒนา ซึ่งเป็นผลจากการทำงานของรากและลำต้น หรือวัฒนธรรมดั้งเดิมกับการศึกษา

วัฒนธรรม การศึกษา และการพัฒนา จึงมีความสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่มาช้านาน ดังนั้น การจัดการศึกษา ไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรม อัน

เป็นวิถีชีวิตของคนไทยมาใช้เป็นกรอบและทิศทางในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาประชาชนชาวไทย และประเทศชาติต่อไป

5. แนวคิดเกี่ยวกับระบบคุณค่า กับภูมิปัญญาไทย

5.1 แนวคิดเกี่ยวกับระบบคุณค่า

คุณค่าเกิดจากกระบวนการในการดำรงชีวิต สิ่งที่ตอบสนองของความปรารถนาได้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่า คุณค่าจึงเป็นสิ่งช่วยเหลือ ทำให้ความปรารถนาของมนุษย์เต็มบริบูรณ์ และยังมีส่วนช่วยเหลือในการสงวนรักษา และพัฒนาชีวิต นำบุคคลให้เข้าถึงการรู้จักตนเองและพัฒนาตนเอง แต่คนเราเรียนรู้ที่จะประทับใจในสิ่งต่าง ๆ และแต่ละคนก็มีความประทับใจในสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป มนุษย์เราจะค่อย ๆ เรียนรู้ และตีค่าของสิ่งต่าง ๆ เมื่อเราอยู่ในชนบทรวมเนียมประเพณีนั้น ๆ แต่ละคนก็เลือก หรือรวมแนวคิดทางด้านคุณค่า จนเกิดเป็นทัศนคติส่วนบุคคลขึ้นมา และส่งผลต่อการตัดสินใจคุณค่า ซึ่งการตัดสินใจคุณค่า มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ (กิติมา ปรีดีติติก, 2520 : 32-33)

1. แบบที่เป็นอัตนัย คือ เอาตัวเองเข้าเป็นเครื่องตัดสินใจ โดยใช้เหตุผลเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ไม่ใช่การตัดสินใจตามอำเภอใจ ซึ่งโดยปกติการตัดสินใจจะมีสาเหตุมาจากสิ่งภายนอก เช่น สาเหตุจากความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ในสังคม จากเหตุการณ์ในอดีต จากธรรมชาติภายนอก และจากโครงสร้างของมนุษย์ เช่น รสนิยมในรสชาติอาหาร จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

2. การพิจารณาคุณค่าตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยความรู้สึกรู้สึกนอกตัวไม่ใช่ตามความพอใจของคนใดคนหนึ่ง ได้แก่ ความฉลาด ความสวยงาม ความถูกต้อง ความสมบูรณ์ เป็นความเข้าใจที่เป็นนามธรรม มีความลึกซึ้งและเป็นความจริงในตัวของมันเอง

การตัดสินใจคุณค่าแบบอัตนัย และการพิจารณาคุณค่าตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ ล้วนเกิดจากกระบวนการในการดำรงชีวิตที่ผูกติดหรือสัมพันธ์กับความเชื่อ ชนบทรวมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม ในฐานะที่เราเป็นสมาชิกคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น การพิจารณาคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาหรือวิเคราะห์ทั้งระบบ หรือที่เรียกว่า ระบบคุณค่า (Value System)

ความเชื่อในกฎเกณฑ์ประเพณี เป็นระเบียบทางสังคมของชุมชนดั้งเดิม ความเชื่อนี้ เป็นรากฐานระบบคุณค่าต่าง ๆ เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ความเมตตาเอื้ออาทรต่อผู้

อื่น ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติรอบตัวและในสากลจักรวาล ความเชื่อเรื่องผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ เป็นที่มาของการดำเนินชีวิตทั้งของส่วนบุคคลและของชุมชนโดยรวม การเคารพในผีปญา ซึ่งเป็นผีประจำหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นลูกหลานของปู่ตาเดียวกัน การรักษาป่าที่มีบ้านเล็ก ๆ สำหรับผีปลูกอยู่ติดหมู่บ้าน ผีป่า ทำให้คนตัดไม้ด้วยความเคารพ ขออนุญาต เลือกดัดต้นไม้แก่ และปลูกทดแทน ไม่ทิ้งสิ่งสกปรกลงแม่น้ำด้วยความเคารพในแม่คงคา กินข้าวด้วยความเคารพในแม่โพสพ คนโบราณกินข้าวเสร็จ จะไหว้ข้าว หรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน คนจะเดินทางไกล หรือกลับจากการเดินทาง สมาชิกใหม่ในชุมชน คนป่วยหรือกำลังฟื้นไข้ คนเหล่านี้จะได้รับพิธีขวัญ เพื่อให้เป็นสิริมงคล มีความอยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ ยังมีพิธีสืบชะตาชีวิตของบุคคลหรือของชุมชน

นอกจากพิธีกรรมกับคนแล้ว ยังมีพิธีกรรมกับสัตว์และธรรมชาติ มีพิธีขวัญข้าว สู่ขวัญควาย สู่ขวัญเกวียน เป็นการแสดงออกถึงการขอบคุณ การขอขมา พิธีดังกล่าว ไม่ได้มีความหมายถึงว่า สิ่งเหล่านี้มีจิตมีผีในตัวมันเอง แต่เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์กับจิต และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสากลในธรรมชาติทั้งหมด ทำให้ผู้คนมีความสัมพันธ์อันดีกับทุกสิ่ง คนขับแท็กซี่ในกรุงเทพฯ ที่มาจากหมู่บ้าน ยังซื้อดอกไม้แล้วแขวนไว้ที่กระจกในรถ ไม่ใช่เพื่อเซ่นไหว้ผีในรถแท็กซี่ แต่เป็นการรำลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลจักรวาล รวมถึงที่สิ่งอยู่ในรถคนนั้น

ผู้คนสมัยก่อน มีความสำนึกในข้อจำกัดของตนเอง รู้ว่ามนุษย์มีความอ่อนแอและเปราะบาง หากไม่รักษาความสัมพันธ์อันดีและไม่คงความสมดุลกับธรรมชาติรอบตัวไว้ คงไม่สามารถมีชีวิตได้อย่างเป็นสุขและยืนนาน ผู้คนทั่วไปจึงไม่อดกล้าในความสามารถของตน ไม่ทำทลายธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และรักษาภาวะเบียบประเพณีอย่างเคร่งครัด ชีวิตของชาวบ้านในรอบหนึ่งปี จึงมีพิธีกรรมทุกเดือน เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังเช่น งานบุญประเพณีของชาวอีสาน ที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง คือ

เดือนอ้าย (เดือนที่หนึ่ง) บุญเข้ากรรม ให้พระภิกษุเข้าปริวาสกรรม

เดือนยี่ (เดือนที่สอง) บุญคุณลาน ให้นำข้าวมากองกันที่ลาน ทำพิธีก่อนนวด

เดือนสาม บุญข้าวจี่ ให้ถวายข้าวจี่ (ข้าวเหนียวปั้นชุบไข่ทาเกลือนำไปย่างไฟ)

เดือนสี่ บุญพระเวส ให้ฟังเทศน์มหาชาติ คือเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก

เดือนห้า บุญสงน้ำ หรือบุญสงกรานต์ ให้สงน้ำพระ ผู้เฒ่าผู้แก่

เดือนหก บุญบังไฟ บูชาพญาแถน ตามความเชื่อเดิม และบุญวิสาขบูชา ตามความเชื่อของชาวพุทธ

เดือนเจ็ด บุญชำระ (บุญชำระ) ให้นบนานพระภูมิเจ้าที่ เลี้ยงผีปู่ตา

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ

เดือนสิบ บุญข้าวสาก ทำบุญเช่นเดียวกับเดือนเก้า แต่ถึงรวมผีไม่มีญาติด้วย (ภาคใต้มีพิธีคล้ายกัน คือ งานพิธีเดือนสิบ ทำบุญให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว แบ่งข้าวปลาอาหารส่วนหนึ่งให้แก่ผีไม่มีญาติ พวกเด็ก ๆ ขอบแย่งกันเอาของที่แบ่งให้ผีไม่มีญาติหรือเปรต เรียกว่า “การชิงเปรต”

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

เดือนสิบสอง บุญกฐิน จัดงานกฐินและลอยกระทง

ระบบคุณค่า จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นระบบที่คอยกำกับกิจกรรม หรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่น โดยมี “คน” และ “การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน” เป็นเป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะเน้นการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับคน” (สังคมหรือชุมชน) ความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับธรรมชาติ” (การผลิต การจัดสรรทรัพยากรและการเลือกใช้เทคโนโลยี ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดสิ่งเหล่านี้) และความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับคุณธรรม” (กายกับจิต) ระบบคุณค่าจึงปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่าง ๆ และกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน

5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบคุณค่ากับภูมิปัญญาไทย

ระบบคุณค่ามีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาไทยอย่างแนบแน่น เพราะภูมิปัญญาไทยเป็นประสบการณ์สั่งสมจากการที่มนุษย์ในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ เคยสัมผัสกับธรรมชาติ สัมผัสกันในหมู่มนุษย์เอง และสัมผัสกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เมื่อมีประสบการณ์กับสิ่งเหล่านี้แล้ว เพื่อความอยู่รอดเพื่อความสวัสดิ์ เพื่อความมั่นคง และเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคม และชาติพันธุ์นั้น ๆ จึงเกิดปัญญาขึ้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540 : 1)

ดังนั้น จากความสัมพันธ์ระหว่างระบบคุณค่าและภูมิปัญญาไทยข้างต้น สรุปเป็นตาราง ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างระบบคุณค่ากับภูมิปัญญาไทย

ระบบคุณค่า	ภูมิปัญญาไทย
จัดความสัมพันธ์ :	เกิดจาก :
1. คนกับคน	1. คนสัมพันธ์กับคน
2. คนกับธรรมชาติ	2. คนสัมพันธ์กับธรรมชาติ
3. คนกับคุณธรรม	3. คนสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากตารางพบว่า มีข้อแตกต่างกันบ้างในด้านการเขียน แต่เมื่อพิจารณาหรือทำความเข้าใจให้ชัดเจนแล้ว เป็นมโนทัศน์เดียวกัน เช่น ระบบคุณค่าที่จัดความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับธรรมชาติ” ธรรมชาติในที่นี้หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งมีทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งภูมิปัญญาไทยได้แบ่งออกให้เห็นชัดเจน คือ แยกเป็นธรรมชาติจริง ๆ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น นอกจากนี้ ข้อแตกต่างทางด้านการเขียนอีกประการหนึ่งก็คือ ระบบคุณค่าที่จัดความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับคุณธรรม” แต่ภูมิปัญญาไทย ไม่ได้เขียนไว้ ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่า ภูมิปัญญาไทยทั้ง 3 รูปแบบนั้น คุณธรรมได้เข้าไปแทรกอยู่แต่ละรูปแบบอยู่แล้ว เช่น คนสัมพันธ์กับคน คนก็ต้องมีคุณธรรมที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม และเกิดความสัมพันธ์กับคนด้วยกัน จึงเกิดมีปัญญา ถ้าคนไม่มีคุณธรรม ก็เกิดสิ่งตรงกันข้าม คือ จะมีพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย กิจกรรมที่ทำร่วมกับคนอื่นก็ล้มเหลว ไม่ก่อให้เกิดปัญญาได้ เช่นเดียวกับอีก 2 รูปแบบ ที่คนสัมพันธ์กับธรรมชาติ คนสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ก็ต้องมีคุณธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพียงแต่ระบบคุณค่าได้แยกให้เห็นชัดเจนกว่า เพราะระบบคุณค่า เป็นระบบที่ต้องคอยกำกับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่น ๆ ดังเช่นที่กล่าวแล้วข้างต้น

ดังนั้น การพิจารณาด้าน “คุณค่า” ที่แฝงอยู่ในทุกตัวคน และแม้แต่ในระบบต่าง ๆ ภายนอกตัวคน ต้องมองส่วนทั้งหมด หรือที่เรียกว่า “มองแบบองค์รวม” ก็คือ ในกิจการใด ๆ ก็ตาม ไม่พิจารณาเฉพาะคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งของชีวิต แต่พิจารณาให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคุณค่าด้านนั้นกับคุณค่าด้านอื่น ๆ เช่น ยกตัวอย่างเปรียบเทียบเรื่องของระบบหรือแบบแผนการรักษาโรคตามโรงพยาบาลแพทย์สมัยใหม่ที่ไม่เข้าใจว่า ชีวิตเป็นองค์รวมของร่างกายกับระบบคุณค่าต่าง ๆ ก็จะถามอาการของผู้ป่วย (โดยเฉพาะผู้ป่วยที่เป็นชาวบ้าน) สองสามคำ ใช้เวลาตรวจอีกเล็กน้อย แล้วเขียน

ขยุกขยิก ผู้ป่วยก็มองไม่ออกว่าที่หมอเขียนเกี่ยวกับตัวเขานั้นมันอะไร แพทย์จึงมุ่งแต่รักษาโรค ลืมเรื่องการรักษาคน ซึ่งมีด้านที่เป็นคุณค่าอยู่ด้วย ลืมคิดไปว่า รักษาโรคต้องทำไปพร้อมกับการรักษาคน อีกทั้งยังมีโรคจำนวนมากที่ร่างกายเรารักษาตัวเองได้อยู่แล้ว เพียงแต่อย่าเสียขวัญ เสียกำลังใจ ซึ่งทำให้ร่างกายเราอ่อนแอลงอีก

การมองณูกาก็เช่นเดียวกัน ไม่ควรมองแต่ผลมาเป็นคำสอนเรื่องนั้นเรื่องนี้เท่านั้น แต่ควรมองและวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบคุณค่าและภูมิปัญญาไทย เพื่อให้เห็นคุณค่าที่เป็นองค์รวม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสร้างกรอบวิเคราะห์คุณค่าผลมาจากแนวคิดระบบคุณค่าและภูมิปัญญาไทยดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

5.3 กรอบในการวิเคราะห์คุณค่าผล

การวิเคราะห์คุณค่าของผล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

5.3.1 คุณค่าของผลที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

5.3.1.1 ด้านการพัฒนาตน ได้แก่ ความรู้ สุขภาพ ทั้งสุขภาพกายและใจ การแก้ปัญหา มีสติปัญญา ความคิด การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ให้เหตุผล เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข มีคุณธรรมจริยธรรม อารมณ์ บุคลิกภาพ อดกลั้น พอใจ ไม่พอใจ กลัว โกรธ รักการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

5.3.1.2 ด้านการพัฒนาสังคม ได้แก่ ปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อบ้าน ชุมชน ประเทศ และโลก เป็นต้น

5.3.2 คุณค่าของผลที่ใช้อบรมระเบียบสังคม แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

5.3.2.1 ด้านครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวหน่วยกลาง (Nuclear Family) คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และครอบครัวขยาย (Extended Family) คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และวงศาคณาญาติ ทำหน้าที่สร้างสมาชิกใหม่ มาทดแทนสมาชิกที่ตายไป เลี้ยงดู และให้ความอบอุ่น ทั้งร่างกายและจิตใจแก่สมาชิกใหม่

อบรมสั่งสอนให้รู้จักกฎระเบียบของสังคมและกรอบประเพณี และศีลธรรมอันดีงาม และสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมนอกบ้านได้

5.3.2.2 ด้านการเมืองการปกครอง สถาบันการเมืองการปกครองนั้นจะมีฐานะทางสังคมเหนือกว่าสถาบันอื่น ๆ มีทั้งอำนาจในการทำ ประสาน ปกครองและค้ำจุน สถาบันอื่น ๆ เรามีสถาบันการเมือง การปกครองเพื่อช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ช่วยวางแผนนโยบายต่าง ๆ ให้หลักประกันเสรีภาพของแต่ละบุคคลให้เท่าเทียมกัน เพื่อความมั่นคงต่อชีวิตของบุคคลในการดำรงชีวิต ในสังคมแบบแผนของการปฏิบัติของสถาบันการเมืองการปกครองเกี่ยวกับเรื่องความมั่นคง และความปลอดภัยของสังคม

5.3.2.3 ด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ด้านการผลิตของใช้ การแลกเปลี่ยน การให้บริการต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของสังคม

5.3.2.4 ด้านการศึกษา เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิดใหม่ให้แก่สมาชิกเพื่อให้สมาชิกมีความรู้ ความสามารถ มีวัฒนธรรม และคุณธรรม ส่วนการศึกษา คือ การสร้างสมและการถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหาและความเจริญ ทางด้านพุทธิปัญญา จิตใจ อารมณ์ สังคมและพลานามัย และการศึกษาชั้นนั้น เป็นการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความคิด และนำไปพัฒนาความสามารถของบุคคล

5.3.2.5 ด้านศาสนา ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และก่อให้เกิดแบบความประพฤติ ประกอบด้วย

5.3.2.5.1 ความเชื่อ ศาสนาทุกศาสนาย่อมต้องการให้บุคคลมีความศรัทธา และมีความเชื่อในศาสนา เหตุ และการพิสูจน์ถือว่าเป็นสิ่งที่สนับสนุนความเชื่อและมักจะเน้นความเชื่อจักรวาล ธรรมชาติ มนุษย์กับพระเจ้า

5.3.2.5.2 ความรู้สึกทางอารมณ์ ศาสนาเชื่อมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ เช่น ความรัก ความกลัว เป็นต้น ความรู้สึกทางอารมณ์ จะเป็นลักษณะใดจะขึ้นอยู่กับว่า ศาสนานั้นสอนอย่างไร

5.3.2.5.3 พฤติกรรมที่แสดงออก ศาสนามีสภาพสำคัญในการสร้างแบบแผนพฤติกรรมว่าสิ่งไหนดีหรือไม่ดี สิ่งไหนควรกระทำหรือไม่ และแล้วแต่ศาสนาร่วมมีแนวทางพฤติกรรมเป็นอย่างไร

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคติชนที่มีต่อสังคม ทั้งที่เป็นเพลงพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน หมอลำ ตลอดจน ฃญา เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงนำเสนอ โดยจัดเรียงตามปีพุทธศักราช ดังต่อไปนี้

สุกัญญา สุจฉายา (2523) ได้ศึกษาเรื่องเพลงปฏิพากย์ของภาคกลาง และสรุปบทบาทของเพลงปฏิพากย์ไว้ ดังนี้

1. สร้างความบันเทิง หน้าที่หลักของเพลงปฏิพากย์ คือ ให้ความเพลิดเพลิน เพลงทุกเพลงจะมีลักษณะสนุก คือ มีเนื้อหาสนุก เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวพราสาดี ปะทะคารม ระหว่างชายหญิง โดยมีไฉนารเซิงสังวาส ซึ่งเรียกเสียงฮาเสียงหัวเราะจากผู้ฟังได้ มีจังหวะสนุก ฟังแล้วคึกคักสนุกสนาน เวลาร้องมีท่าทางประกอบ มีทั้งการรำอย่างสวยงาม และรำอย่างยั่วเย้า

2. สร้างความสามัคคี เพลงปฏิพากย์สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่คนในสังคม เพลงที่สืบเนื่องจากการรวมหมู่ใช้แรงงาน เช่น เพลงเรือ เพลงส่งฟาง เพลงชักกระดาน ทำให้เกิดความพร้อมเพรียงในขณะที่ลงแรงพร้อมกัน ส่วนเพลงที่ร้องในเทศกาล เช่น เพลงระบำ เพลงพวงมาลัย สร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในหมู่บ้าน

3. ให้การศึกษาแก่คนในสังคม เพลงปฏิพากย์ได้สอดแทรกความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ความรู้ทางโลก ได้แก่ แนวทางการดำเนินชีวิต และค่านิยมต่าง ๆ ในสังคม ส่วนความรู้ทางธรรม ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ และส่วนที่เป็นหลักธรรมะ

4. ระบายความเก็บกดอันเนื่องมาจากภาวะทางเศรษฐกิจ

5. ระบายความเก็บกดอันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์ ประเพณี และค่านิยมบางประการ โดยเฉพาะในเรื่องการแสดงออกทางเพศ

6. บันทึกเหตุการณ์ และวิพากษ์วิจารณ์สังคม

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2525) ได้ศึกษาบทบาทของวรรณกรรมอีสานประเภทคำสอน ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมคำสอนมีจุดมุ่งหมายเบื้องต้น คือ มุ่งให้เกิดผลการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ผู้อ่าน แก่วงศ์ตระกูลและสังคม หลักคำสอนจึงเป็นเกณฑ์กำหนดว่าอะไรคือสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ เกณฑ์ที่กำหนดมีทั้งเกณฑ์ที่เป็นจริงและเป็นอุดมคติ หลักคำสอนหลักคำสอนเหล่านั้นมีบทบาทในการกำหนดบุคลิกภาพ และลักษณะพฤติกรรมหลายด้านด้วยกันคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในวรรณกรรมคำสอนนั้น มี 2 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั่วไปและความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ ความสัมพันธ์ทั้งสองลักษณะมีหลายระดับ ทำให้ก่อรวมตัวกันเป็นสิ่งคมมีรูปลักษณะที่หนักแน่นมั่นคง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั่วไปนั้นเป็นไปเพื่อมนุษย์เพื่อจะได้พึ่งพาอาศัยกัน ผู้เข้มแข็งย่อมปกครองผู้อ่อนแอ ลักษณะการอยู่ร่วมกันนั้น อยู่กันเป็นช่วง เป็นคุ้ม เป็นบ้าน เป็นเมือง คนสิบคนมีหน้าที่ปกครองหนึ่งคน เป็นต้น

2. สถานภาพของสตรี ภาวะของสตรีสูงเกือบทัดเทียมบุรุษ มีภาระหน้าที่ค่อนข้างหนัก และมีสิทธิภาพตามควร ได้รับการยอมรับไม่ยิ่งหย่อนกว่าบุรุษ เช่น สตรีได้รับมอบหมายให้เป็นแม่เมืองปกครองไพร่แทนบุรุษ สตรีมีสิทธิได้รับทรัพย์สินที่สามีหามาได้ เป็นต้น ดังนั้น ในวรรณกรรมคำสอนจึงกำหนดให้สตรีมีคุณลักษณะที่เปรียบพร้อมไปด้วการศึกษาที่มีค่านิยมที่ดีและทำหน้าที่ในครอบครัว ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง

3. โลกทัศน์เกี่ยวกับบุรุษ คุณสมบัติที่ดีของบุรุษนั้นวรรณกรรมคำสอนให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติภายในเป็นอย่างมากเช่น มีความรู้ดี มีศีลธรรมดี มีความขยันหมั่นเพียร คุณสมบัติภายนอก เช่น รูปร่างมั่งคั่ง ร่ำรวย ตระกูลสูง มียศฐาบรรดาศักดิ์ วรรณกรรมไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร

4. คำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจระดับพื้นฐาน เช่น การได้มาซึ่งอาหารเครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัยนั้น ได้จากการเสาะแสวงงด้วยตัวเอง โดยทั้งหญิงและชายต่างเป็นแรงงานผลิตในทางเกษตรกรรมที่สำคัญ การดำเนินชีวิตนั้นความสำเร็จขึ้นอยู่กับความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน รู้จักเก็บออม ไม่หมกมุ่นในการพนัน การใช้จ่ายโภคทรัพย์ ซึ่งแบ่งออกเป็นดังนี้ การให้ทาน การเกื้อกูลญาติ และสำหรับเลี้ยงตนเอง วรรณกรรมคำสอนเน้นให้ทุกคนมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบการให้ยืมและการช่วยเหลือคนอื่น ไม่เอาตัวรอดเพียงคนเดียว ปัญหาที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การคดโกง การขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ เป็นต้น

5. ความคาดหวังในอนาคต วรรณกรรมคำสอนได้สะท้อนผลสำเร็จในการแก้ปัญหาซึ่งจะเกิดขึ้นในภพหน้าด้วยความเชื่อในเรื่องนรก สวรรค์

6. วรรณกรรมคำสอนกับสังคมปัจจุบัน บทบาทของวรรณกรรมคำสอนนั้น เป็นสิ่งที่เหมาะสมคู่ควรกับสังคมสมัยก่อน คือ วรรณกรรมเป็นสื่อการอบรมบ่มนิสัยของปวงชน มีผลในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และสังคม ในภาวะปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไปมีองค์กรซึ่งทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ปวงชนโดยตรง ประกอบกับสู่ทางในการเรียนรู้ชีวิต เรียนรู้โลก มีหลายแนวทาง เช่น การใช้สื่อมวลชนและประสบการณ์ ตรงที่ได้จากการปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อมเป็นต้น วรรณกรรมคำสอนจึงลดบทบาทลงมีฐานะเป็นเพียงกระจกเงาสะท้อนให้เห็นสังคมในอดีตบางแง่มุม

นิภาภรณ์ สังคะกุล (2527) ได้ศึกษาญาเกี่ยวกับบ้านชูชาติ ตำบลอาจสามารถ อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด ในด้านบริบทของการจ่ายญาเกี่ยว ฉันทลักษณ์ ศิลปะการใช้ภาษา และภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมพบว่า ญาเกี่ยว มีที่มาจากบทกลอนที่ชายหญิงบ้านชูชาติผูกขึ้นเอง และจดจำจากผู้สูงอายุ ซึ่งจดจำมาจากหมอลำกลอนและหมอลำหมู่อีกชั้นหนึ่ง จุดมุ่งหมายในการจ่ายเพื่อสร้างความบันเทิงใจในการพูดคุยหยอกล้อระหว่างหนุ่มสาว

ญาเกี่ยวจัดแบ่งตามลักษณะ และสถานภาพของบุคคลที่ถูกเกี่ยว แบ่งเป็นญาเกี่ยวสาวไทยแขก ญาเกี่ยวสาวแม่ฮ้าง ญาเกี่ยวสาวลงช่วง ญาเกี่ยวสาวดำข้าว ญาเกี่ยวสาวลงแขก ญาเกี่ยวสาวเอาบุญ บริบทของญาเกี่ยว ได้แก่ เวลา สถานที่ โอกาสและบรรยากาศของการจ่ายญา ญาเกี่ยวกล่าวถึงความรู้สึกระหว่างชายหญิง โดยอ้างอิงสภาพธรรมชาติส่วนสำนวนเปรียบเทียบที่มุ่งแสดงความรักและความเห็นอกเห็นใจ กล่าวถึงวัฒนธรรมด้านวัตถุและวัฒนธรรมด้านจิตใจ

ฉันทลักษณ์ของญาเกี่ยวไม่มีรูปแบบตายตัว แต่ละบทไม่กำหนดจำนวนคำและจำนวนวรรคที่แน่นอน ความไพเราะอยู่ที่เสียงสัมผัสและความหมายที่ลึกซึ้งกินใจ มีคำสร้อยและคำเสริมท้ายวรรคและหน้าวรรค เพื่อให้เกิดความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น ศิลปะการใช้ภาษากล่าวเปรียบเทียบโดยอ้างถึงบุคคล สัตว์ พืช สิ่งของและเครื่องใช้เพื่อประกอบคำพูดในญาเกี่ยว การใช้ภาษาที่ปลุกเร้าอารมณ์ ถ้อยคำโวหารที่ทำให้เกิดภาพพจน์ และใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์ทั้งรูปธรรม และนามธรรม

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม พบว่า ญาเกี่ยวกล่าวถึงระบบครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมทางวัตถุ และความเชื่อ

สมปอง จันทอง (2530) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมภาษาอีสานจากญาชาวบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอมือทอง จังหวัดยโสธร โดยรวบรวมจากการถ่ายทอดมุขปาฐะ และจัดประเภทตามเนื้อหาของญา คือ ญาภาษิต ญาคำพังเพย ญาอวยพร ผลการศึกษาพบว่า ด้านรูปแบบของญามี 3 ประเภท คือ ญาที่มีสัมผัสต่อเนื่อง ญาไร้สัมผัสต่อเนื่อง และญาแบบผสมผสาน จากญาแสดงให้เห็นวัฒนธรรมอีสานในด้านภาษา เอกลักษณ์ภาษาอีสานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปะการใช้ถ้อยคำ การสร้างคำและการตกแต่งคำ ตลอดจนการจำแนกระดับถ้อยคำและสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตสังคมชาวบ้านอีสาน

สงวน ศรีอระพิมพ์ (2534) ศึกษาจำญาย่อยจากหัวดอนตาล กล่าวว่าญาเป็นคำพูดคล้องจองในลักษณะการสัมผัส และการเล่นน้ำหนักของคำ มีความหมายลึกซึ้ง มีความหมายทางวรรณศิลป์ เป็นเอกลักษณ์ทางวรรณกรรมท้องถิ่น มีเนื้อหาสาระหลายอย่างทั้งใช้ในการสั่งสอน ใช้เป็น

คำพูดเกี่ยวกับพาราซี และใช้เป็นคำอวยพร และได้แบ่งผลงาออกเป็น 4 ประเภท คือ 1. ฃญา่ยอย เป็นฃญาที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวกับพาราซีกัน 2. ฃญาโตงโตย มีลักษณะเป็นคำเปรย ซึ่งอาจจะเป็นข้อเตือนใจแก่ผู้ฟังเปรียบได้กับคำพังเพยของภาคกลาง แต่มิใช่เป็นคำสอนเหมือนฃญาภาษิต 3. ฃญาอวยพร เป็นคำฃญาที่กล่าวเพื่อให้พรแก่บุคคลต่าง ๆ เช่น อวยพรเด็ก อวยพรผู้ใหญ่ 4. ฃญาภาษิต เป็นคำฃญาที่ใช้สั่งสอนต่างๆ ไป

จากรูรณ ธรรมวัตร (2536) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า การที่หมอลำดำรงสืบต่ออยู่ได้ในสังคมมานานหลายชั่วคนนั้น เพราะอำนวยประโยชน์แก่สังคมไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง การอำนวยประโยชน์หรือบทบาทที่มีต่อสังคมมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นความตั้งใจของหมอลำ โดยมีบทบาทเป็นที่ทราบและเข้าใจในสังคม อีกประการหนึ่ง เป็นบทบาทที่เป็นผลพลอยได้หรือแอบแฝง ผู้แสดงหรือเจ้าของวัฒนธรรม อาจจะไม่ได้ตั้งข้อสังเกต

บทบาทโดยตรงของหมอลำ มีดังนี้

1. สร้างความมั่นคงทางจิตใจ และรักษาความสัมพันธ์ในวงศ์เครือญาติให้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น

2. หมอลำให้เกิดการรวมตัวที่เป็นเอกภาพ และให้ความบันเทิงใจ

3. ให้การศึกษาแก่มวลชน

4. เป็นสื่อสารมวลชน

5. มีบทบาทสร้างสำนึกทางการเมือง

6. ผ่อนคลายความกดดันของสังคม

7. มีบทบาทรักษาพฤติกรรมของสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน

นันทรวี ชันยง (2537) ได้ศึกษา ลำซิ่ง ลำกลอนแนวใหม่ของอีสาน พบว่า ลำซิ่ง เป็นลำที่ปรับเปลี่ยนมาจากลำกลอนทำนองขอนแก่น โดยการนำเอากลองชุด พิณ กีตาร์ เบส มาบรรเลงประกอบ และได้นำเอาเพลงสมัยนิยม กับทำนองที่เร้าใจมาประกอบการแสดงมากขึ้น การลำซิ่งเริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา

ในด้านองค์ประกอบของการแสดง ลำซิ่งประกอบไปด้วย ภาษา ดนตรี และศิลปะการแสดง ด้านภาษาหมอลำซิ่ง ใช้ภาษาประกอบด้วย กลอนลำ เพลง คำเจรจา และคำสอย ดนตรีประกอบด้วย เครื่องดนตรี วงดนตรี ทำนองที่บรรเลง ทำนองขับร้อง และทำนองเจรจา ศิลปะการแสดงประกอบด้วย การแต่งกาย รูปแบบการแสดง เทคนิคการนำเสนอ และความเหมาะสมกับวัฒนธรรม

องค์ประกอบเหล่านี้ จะเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชม

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างลำซิ่งกับวิถีชีวิตของคนอีสาน พบว่า กลอนลำ คำสอย คำเจรจา ดนตรี และเพลง ที่ใช้ในการลำซิ่ง บังให้ทราบถึงวิถีชีวิตของคนอีสานในด้านประเพณีและความเชื่อ คือ กลอนฮึดลืบสองคองลืบสี่ ในเนื้อหาของกลอนลำ กล่าวถึงความเชื่อของคนอีสานว่า เมื่อได้ปฏิบัติตามฮึดลืบสองคองลืบสี่แล้ว จะทำให้เป็นสิริมงคลแก่การดำเนินชีวิต ด้านสังคม การเมือง การปกครอง พบว่า หน่วยงานทางราชการและเอกชน ได้นำหมอลำซิ่งไปเป็นสื่อในการหาเสียง และแต่งกลอนลำที่ให้สาระรณรงค์ให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังคม การเมือง การปกครอง กลอนลำบางตอนกล่าวถึง สภาพสังคมอีสานว่า เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นบ้าง ด้านการให้การศึกษา พบว่า การลำซิ่ง สามารถให้ความรู้แก่ประชาชนได้มาก เช่น กลอนลำรณรงค์โรคเอดส์ รณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ เนื้อหาของกลอนลำกล่าวถึงวิธีป้องกัน และรักษา ด้านเศรษฐกิจ พบว่า การลำซิ่งทำให้บุคคลหลายฝ่ายมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เช่น หมอลำซิ่ง หมอแคน นักดนตรี เจ้าของลำนำหมอลำ และเจ้าของรถบรรทุก เป็นต้น

สุนทร วีระภัทร (2538) ได้ศึกษาผลของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวม จัดประเภท และวิเคราะห์รูปแบบ และเนื้อหาสาระผล ซึ่งรวบรวมได้จำนวน 1,248 ลำนวน ผลการศึกษาพบว่า ผลของชาวผู้ไทยจัดประเภทได้เป็น ผลภาสิต ผลคำพังเพย ผลเกี่ยว และผลอวยพร

ด้านรูปแบบผลของชาวผู้ไทยแบ่งได้เป็น ผลที่มีสัมผัส ผลที่ไม่มีสัมผัส ผลที่เล่นคำซ้ำ และผลที่เล่นคำล้อม ผลที่มีสัมผัสจำแนกออกเป็นผลวรรคเดียว และผลที่มีหลายวรรค ผลที่ไม่มีสัมผัสแบ่งเป็นผลที่เป็นกลุ่มคำ และผลที่เป็นประโยค

เนื้อหาของผลสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด การบวช เรื่องกรรม นรก และสวรรค์ ชาวผู้ไทยเชื่อว่าผู้ที่ประกอบกรรมดีย่อมได้รับผลดี และได้ขึ้นสวรรค์ ผู้ที่ประกอบกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วและตกนรก ความเชื่อเรื่องความไม่ประมาท และความเชื่อเรื่องการทำบุญ ด้านการปฏิบัติตนในสังคมมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว : และวงศ์ญาติชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ญาติโดยสายเลือด และญาติโดยการแต่งงาน ด้านการศึกษาอบรม ชาวผู้ไทยเห็นว่าการศึกษาอบรมมีความสำคัญต่อชีวิต ต่อการทำมาหากินและการพัฒนาตนเองและสังคม ด้านความรัก และการครองเรือน เน้นการสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น ด้านการทำมาหากิน ชาวผู้ไทยยึดมั่นในการประกอบ

อาชีพสุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้านการสังคมชาวผู้ไทยเห็นว่าการสังคมและการคบหาสมาคมกันเป็นสิ่งที่จำเป็น นอกจากนี้ยังยกย่องผู้มีเกียรติยศ ชื่อเสียง และตำแหน่งหน้าที่การงาน

วิมล คำศรี (2540) ได้ศึกษา ภาชิตและสำนวน ซึ่งเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะเมื่อนครศรีธรรมราช พบว่า มีคุณค่าและบทบาทสำคัญยิ่งต่อการศึกษา สังคม และชุมชน ในแง่มุมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าวรรณกรรมมุขปาฐะเมื่อนครศรีธรรมราช สรุปได้ ดังนี้

- 1.1 คุณค่าทางอารมณ์ คือ ใช้ลีลาของถ้อยคำลักษณะต่าง ๆ
- 1.2 คุณค่าทางสังคม คือ เป็นสื่อสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมด้านต่าง ๆ
- 1.3 คุณค่าทางสติปัญญา คือ ให้ความรู้ทั้งทางศิลปะและศาสตร์สาขาต่าง ๆ
- 1.4 คุณค่าทางคติธรรมและจริยธรรม คือ ให้แง่คิดและแนวปฏิบัติต่าง ๆ อัน

เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพสังคม

1.5 คุณค่าทางด้านศิลปกรรม คือ ให้คุณค่าตามแนววรรณศิลป์ ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. บทบาทของวรรณกรรมมุขปาฐะเมื่อนครศรีธรรมราช วรรณกรรมมุขปาฐะเมื่อนครศรีธรรมราช มีบทบาทสำคัญต่อสังคมหลายด้าน เป็นต้นว่า ด้านจริยธรรม การปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะบทบาทด้านจริยธรรมนั้นเน้นมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตามพอจะจำแนกบทบาทของวรรณกรรมมุขปาฐะที่มีต่อสังคมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 บทบาทในลักษณะของการอนุรักษ์ และพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ อันหมายถึง วรรณกรรมมุขปาฐะที่สนับสนุนสังคมนั้น ๆ ดำรงอยู่ เป็นไปและพัฒนาไปตามแบบแผนของสังคม เป็นต้นว่า มีการนำเอาวรรณกรรมมุขปาฐะ ไปใช้ในการเรียนการสอน และจัดกิจกรรมทางวิชาการ กิจกรรมทางวัฒนธรรมในสถานศึกษาระดับต่าง ๆ มีการนำมาเป็นสื่อในการส่งเสริมพัฒนาจริยธรรม การปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

2.2 บทบาทในลักษณะของการต่อต้านสังคมด้านต่าง ๆ อันหมายถึง วรรณกรรมมุขปาฐะที่ขัดต่อสภาพสังคมที่เป็นอยู่ เป็นลักษณะของการเสนอแนวคิดแปลกใหม่ไปจากสภาพของสังคม เช่น ใช้วรรณกรรมมุขปาฐะ ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่อต้านภัยเอดส์ ต่อด้านภัยยาเสพติด และต่อต้านสภาพความเสื่อมโทรมทางสังคมด้านอื่น ๆ เป็นต้น

สุจิต มีจันทร์ (2540) ได้ศึกษา การควบคุมทางสังคม โดยศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณี วัฒนธรรม จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเป็นแหล่งรวบรวมหลักการ และกฎเกณฑ์การควบคุมสังคมไว้อย่างพร้อมมูล ดังนี้ กฎเกณฑ์ด้านการควบคุมสังคม กฎเกณฑ์ด้านการปกครองหรือรัฐศาสตร์ กฎเกณฑ์ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ด้านความเชื่อ กฎเกณฑ์ด้านศาสนา และกฎเกณฑ์ด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่บางเรื่องในปัจจุบันก็อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น ด้านจารีตประเพณี ปัจจุบันชาวอีสานยังมีความเชื่อในเรื่องการบวช เพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ ซึ่งประเพณีนี้มีมาแต่โบราณและบุคคลได้ยึดถือมาจนปัจจุบัน แต่ก็มีบางส่วนที่มีความเชื่อดนัยลดลง เป็นต้น

วนิดา ขจรเดช (2542) ได้ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา และภาษาของ ฃญาบ้านหนองกุง ตำบลกุดดง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย กับฃญาบ้านโนนชาย เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยศึกษาจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม แล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการการวิจัยพบว่า

ฃญาบ้านหนองกุงมีทั้งหมด 220 บท ฃญาบ้านโนนชายมีทั้งหมด 213 บท ฃญาทั้งสองหมู่บ้าน แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ฃญาภาษิต ฃญาอวยพร และฃญาเกี่ยว

เปรียบเทียบด้านรูปแบบ ฃญาภาษิตพบว่า มีรูปแบบประเภทไม่มีสัมผัสต่อเนื่อง มีลักษณะร่วมกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากรูปแบบฃญาไม่มีการบังคับกฎเกณฑ์แน่นอน ฃญาอวยพรมีลักษณะแบบฮ้ายหรือแบบร้าย มีการบังคับคณะ สัมผัสนอกและสัมผัสใน ฃญาเกี่ยวมีรูปแบบคล้ายโคลงตันวิซขุมาลีของลาว แต่ไม่บังคับกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว ด้านเนื้อหา ฃญาภาษิตมีลักษณะร่วมกันมากที่สุดในด้านหมวดการกิน เนื้อหาฃญาอวยพร มีลักษณะร่วมกันทั้งหมดในด้านการอวยพรเกี่ยวกับสุขภาพและการประกอบอาชีพ เนื้อหาฃญาเกี่ยวมีลักษณะร่วมกันมากที่สุดในเชิงประชดประชัน ส่วนลักษณะแตกต่างในการเปรียบเทียบเนื้อหาฃญาอยู่ที่จำนวนตัวบทที่มีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากันด้านการใช้ภาษา ฃญาภาษิตมีลักษณะร่วมกันในด้านการใช้อุปมาอุปไมยมากที่สุด ส่วนการใช้ปฏิพาทย์ ไม่มีลักษณะการใช้ร่วมกัน ฃญาอวยพรมีลักษณะร่วมกันมากที่สุดในการใช้ขอติพจน์ ฃญาเกี่ยวมีลักษณะร่วมการใช้สัญลักษณ์มากที่สุด

ปรีชา อุยตระกูล (2543) ได้ศึกษาวรรณคดีกับชีวิตของคนอีสาน พบว่า วรรณคดีอีสานนั้นมีบทบาทใกล้ชิดกับชีวิตของชาวอีสานเป็นอย่างยิ่ง จนถึงได้ว่า วรรณคดีคือ สภาพหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวอีสาน ดังนั้นเห็นจากที่ชาวอีสานได้ใช้วรรณคดี เข้ามาเกี่ยวข้องกับโอกาสต่างๆเช่น

1. ใช้วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม โดยเหตุที่ชาวอีสานมีพิธีกรรมที่ทำในโอกาสต่าง ๆ ในรอบปีมาก ทั้งพิธีกรรมที่เนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมที่เนื่องด้วยความเชื่อในเรื่องภูติผีวิญญาณ การทำพิธีกรรมแต่ละครั้งก็เพื่อให้เกิดความมั่นใจ หรือเกิดความหวังในชีวิต เช่น พิธีสู่ขวัญ ยามที่ฝนแล้งมีพิธีแห่นางแมวขอฝนก็นำวรรณคดีเรื่อง พระยาคนคากเข้าไปเกี่ยวข้อง

2. ใช้วรรณคดีเป็นเครื่องให้ความบันเทิงอย่างหนึ่งในสมัยก่อนสิ่งที่เป็นการบันเทิงของชาวอีสานที่มีอยู่อย่างจำกัด การอ่านหนังสือวรรณคดีหรือที่เรียกว่าหนังสือผูก จึงเป็นสิ่งบันเทิงอย่างหนึ่งที่นิยมกันอย่างทั่วไป โดยเฉพาะการอ่านหนังสือผูกในงานศพ หรือที่เรียกว่า " งันเฮือนดี "

3. ใช้วรรณคดีเป็นสื่อในการสอนศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อมกล่าวคือ ในทางตรงได้แก่การที่พระนำไปให้เทศน์ เช่น เทศน์เรื่องมหาชาติในงาน " บุญพระเวด " ส่วนทางอ้อม คือ การสอดแทรกคำสอนทางศาสนาลงในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ใช้อ่านสู่กันฟังในโอกาสอื่น ๆ

4. ใช้วรรณคดี เป็นสื่อในการถ่ายทอดชนบประเพณีของสังคมตลอดจนสื่อให้ความรู้ประเภทอื่น ๆ เช่น ตำรายา ตำราหมอดู ตำราวิทยาคม เป็นต้น

อดิศร เพียงเกษ (2543) ได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องบุญบาป ที่ปรากฏอยู่ในบทผญาอีสาน พบว่า สังคมคนโบราณอาศัยคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นข้อวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ให้อยู่ในกรอบประเพณีที่ดีงาม คนอีสานที่เรียนหรือเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและมีความสามารถในการถ่ายทอดเป็นคำผญาได้ ก็นำคำสั่งสอนนั้นมาผูกเป็นผญา ใช้อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา เป็นการถ่ายทอดจากปากต่อปาก จดจำเล่าขานกันมา หรือมีผู้นิยมเรียกกันในเวลาต่อมาว่า "วรรณกรรมมุขปาฐะ"

ชาวอีสานได้ผ่านกระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองมาเป็นเวลาช้านาน มีอารยธรรม มีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง และรับเอาวัฒนธรรม อารยธรรมจากภายนอกมาประยุกต์เข้ากับของตนเองอยู่ตลอดเวลา จนมีความเชื่อ ความคิด และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะตัว

คติว่าด้วยการทำบุญ บาปในบทผญาอีสานก็เป็นไปตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญและส่วนใหญ่คือการทำบุญตามแนวแห่งบุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นหลักและในการทำบาปก็อยู่ในขอบเขตของอกุศลกรรมบถ 10 เป็นสำคัญ ที่นอกไปจากนั้น เป็นประเด็นย่อยที่เพิ่มเติมเข้ามา ซึ่งนับเป็นความชาญฉลาดของปราชญ์ชาวอีสาน ที่ประยุกต์เพิ่มให้ได้ในภาคปฏิบัติอันแสดงถึงภูมิปัญญาที่น่าสรรเสริญ

บทผญาเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านสาระเกี่ยวกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวอีสาน การสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ของสังคมคนภาคอีสาน ซึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธ

ศาสนา เป็นสิ่งที่พบมากในบทผญา ความเชื่อในเรื่องบุญ-บาป ได้บรรเทาความรุนแรงของปัญหา ลดช่องว่างทางสังคมซึ่งยุ่งเหยิงขึ้นทุกทีนั้น ผญาได้สะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของภาษาถิ่นและ เอกลักษณ์ของคนไทยอย่างหนึ่งคือ ความเชื่อในเรื่อง บุญ-บาป ความเชื่อในเรื่องนี้ แม้จะไม่ทันสมัยหรือไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังเป็นปลอบใจคนผู้สิ้นหวัง ให้เข้าถึงหลักธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงอาจพิจารณาได้ว่าบทผญามีใช่เป็นเพียงสื่อมุขปาฐะเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น หากแต่เป็นวรรณกรรมที่เป็นมรดกตกทอดของชาวอีสาน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมความงามของภาษาสืบต่อไปด้วย

ประคอง กองทุ่งมน (2544) ได้ศึกษาผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษาประเภท รูปแบบ ความเชื่อ โดยเก็บข้อมูลจากชาวบ้านและพระภิกษุ จำนวน 30 คน จากการสังเกตผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้าง ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นำมาวิเคราะห์ตามความมุ่งหมายที่กำหนด แล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า

ผญาอวยพร แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ผญาอวยพรตามโอกาส ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 โอกาส คือ ผญาอวยพรในโอกาสทั่ว ๆ ไป และผญาอวยพรในโอกาสพิเศษ ผญาอวยพรตามประเภทผู้รับพร ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ ผญาอวยพรให้แก่ละแวกแต่ละวัย และผญาอวยพรให้แก่ละอ่าชีพ

แบบของผญาอวยพรมี 2 รูปแบบคือ รูปแบบผญาอวยพรตามชั้นหลักัษณ์ มี 4 แบบ คือ ร่ายสุภาพ โคลงสุภาพ กาพย์ยานี 11 และกลอนสุภาพ รูปแบบผญาอวยพรตามวิธีการให้พร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการให้พรโดยทั่วไป และรูปแบบการให้พรในพิธีกรรม

ความเชื่อของชาวบ้านสูงยางที่ปรากฏในผญาอวยพรมีทั้งหมด 4 ความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับความสุข ความเชื่อเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อเกี่ยวกับผี วิญญาณและโลกหน้า และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสูตรขวัญ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ยึดแนวทางของศาสนาพุทธ พราหมณ์ ผี เทวดา โดยเชื่อว่าผญาอวยพรจะสามารถถอบรม น้อมน้าวจิตใจคนแต่ละวัยแต่ละอ่าชีพให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีความซื่อสัตย์ สุจริต นับถือผู้อาวุโส ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมที่บรรพบุรุษเคยกระทำสืบทอดมาโดยผู้จ่ายผญาเป็นปราชญ์หมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์ ผู้สูงอายุหรือมรรคทายก ซึ่งเป็นผู้มีจิตวิทยาสูง ให้พรตรงตามแรงปรารถนาสามารถปรับเปลี่ยนถ้อยคำในภาษาให้ผู้ฟังได้เกิดความยินดี เกิดแรงศรัทธาในการทำบุญ

โชติวุฒิ พลวิเศษ (2545) ได้ศึกษาตีความผญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวทางอันควรประพฤติของชาวอีสาน

มีพื้นฐานอันเนื่องมาจากระบบจารีต หลักพระพุทธศาสนา ความเชื่ออันเนื่องมาจากพรหมณ์และภูติผี เพราะจากการวิเคราะห์เนื้อหาที่พบในฉญา ฉญาเป็นคำพูดที่เป็นคำสั่งจะ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ เป็นคำพูดที่มีความหมายล้าลึก ซึ่งสะท้อนภาพทางจริยธรรมของคนในสังคม เป็นผลอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับการฝึกฝนและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ทำให้ค่านิยมของชาวอีสานในอดีตพยายามเรียนรู้ฉญาให้มาก เพราะ"ปัญญา" ในฉญาจะสอนให้ชาวอีสานรู้จักคิดและใช้เหตุผลต่อการกระทำ ซึ่งแฝงไว้ด้วยคำทางจริยธรรมเพื่อทราบแนวทางอันพึงประพฤติกมากที่สุด

จากการวิเคราะห์ฉญาในเชิงพุทธศาสตร์ พบว่า ชาวอีสานมิได้ต้องการความสุขเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต ชาวอีสานยอมลำบากตรากตรำ อาจเรียกได้ว่ายอมเป็นทุกข์ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญาให้แก่ตนเองอย่างมาก ถือได้ว่าปัญญาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ชาวอีสานต้องแสวงหาความรู้แก่ตนเองตามแนวคิดอันเนื่องมาจากปัญญา โดยการปลุกฝังและจดจำเพราะฉญาคือปัญญา เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่ความหลุดพ้น โดยพยายามให้ตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ความหลุดพ้นของชาวอีสาน มีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดในชีวิต คือ ต้องอาศัยตัวเองเป็นผู้กระทำ ซึ่งผลจากการกระทำนี้ นอกจากเป็นประโยชน์ต่อตนเองแล้ว ยังต้องเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วย ถ้าทุกคนในสังคมประพฤติดีแล้ว สังคมจะดีตามมา หลักการหรือทฤษฎีจริยศาสตร์มิได้เป็นส่วนสำคัญต่อแนวคิดของคนในสังคม

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่นำเสนอมาข้างต้น พบว่า คติชาวบ้าน ยังมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน โดยเฉพาะฉญา แต่งานวิจัยเกี่ยวกับฉญาส่วนใหญ่ เป็นการศึกษารวบรวมฉญา และนำมาจัดแบ่งประเภท ศึกษารูปแบบ ศิลปะการใช้ภาษา และการวิเคราะห์เนื้อหาของฉญา มีงานวิจัยที่ศึกษาบริบทในการใช้ฉญา 1 เล่ม และศึกษาตีความฉญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งก็ถือว่าเป็นการศึกษาคคุณค่า ส่วนงานวิจัยคติชาวบ้านประเภทอื่น ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน หมอลำ ลำซิ่ง เป็นงานวิจัยที่เน้นบทบาทหน้าที่ และวิเคราะห์ให้เห็นวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นหลัก สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของฉญาในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงการนำมรดกทางภูมิปัญญามาปรับใช้เพื่อการดำรงอยู่ ท่ามกลางภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางในการสืบทอดฉญายังไม่มีใครศึกษาไว้ ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้จะทำให้เห็นกระบวนการปรับตัวของคนอีสาน เพื่อให้เข้ากับบริบทใหม่ และทัศนะเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดภูมิปัญญาของกลุ่มชน จึงเป็นประเด็นคำถามที่ควรจะต้องศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่า และการดำรงอยู่ของฌณาอีสาน เพื่อนำไปสู่แนวคิดและแนวทางการนำเสนอกระบวนการสืบทอดฌณาต่อไปในอนาคต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษา 4 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาวเคราะห์คุณค่าของฌณาอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร
- ขั้นตอนที่ 2 เป็นการศึกษาการดำรงอยู่ของฌณาอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม
- ขั้นตอนที่ 3 เป็นการศึกษาเสนอแนวทางการสืบทอดฌณาอีสาน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ
- ขั้นตอนที่ 4 สรุปและประมวลผล

วิธีดำเนินการวิจัย มีรายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวเคราะห์คุณค่าของฌณาอีสาน

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าของฌณาอีสาน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 โดยใช้การศึกษาเอกสาร ดังนี้

1.1 การดำเนินการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมฌณาจากเอกสารปฐมภูมิ(primary source) ได้แก่ วรรณกรรมคำสอน นิทาน แถบบันทึกเสียง และเอกสารทุติยภูมิ (secondary source) ได้แก่ ตำราและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัย เป็นต้น ได้ฌณาทั้งหมด จำนวน 283 บท

การตรวจสอบเอกสาร ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของเอกสารที่นำมาศึกษาทั้ง 2 ประเภท ซึ่งจะตรวจสอบจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ทางด้านวิชาการ จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับ ตลอดจนแหล่งที่มาของเอกสารนั้น ๆ ด้วย

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากเอกสารทั้ง 2 ประเภทมาแล้ว ผู้วิจัยนำผลทั้งหมดมาเลือกสรร จัดหมวดหมู่ แปลผลตามตัวอักษร อธิบายความหมายผล และวิเคราะห์คุณค่า โดยใช้ตารางวิเคราะห์ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นจากทฤษฎีและกรอบแนวการศึกษาในด้านวัฒนธรรม คติชนวิทยา ระบบคุณค่า การวิเคราะห์ภาษา และความรู้เกี่ยวกับผล รวมทั้งบริบทต่าง ๆ เพื่อการอธิบายความ ซึ่งองค์ประกอบในการวิเคราะห์คุณค่า มีดังต่อไปนี้

1. คำสอนหรือข้อคิดต่อบุคคล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้
 - 1.1 การพัฒนาตน
 - 1.2 การพัฒนาสังคม
2. คำสอนหรือข้อคิดที่ใช้อบรมระเบียบสังคม ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้
 - 2.1 ครอบครัว
 - 2.2 การเมืองการปกครอง
 - 2.3 เศรษฐกิจ
 - 2.4 การศึกษา
 - 2.5 ศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาการดำรงอยู่ของผลญาอีสาน

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการดำรงอยู่ของผลญาในปัจจุบัน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 โดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 2.1 การศึกษาสถานภาพของผลญาอีสาน

การศึกษาสถานภาพของผลญาอีสาน ผู้วิจัยนำผลญาจำนวน 283 บท ที่ศึกษารวบรวมไว้ในขั้นตอนที่ 1 ไปสอบถามบุคคล 3 กลุ่มในเขตพื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ ช่วงอายุ 15 - 25 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นใหม่ จำนวน 39 คน ช่วงอายุ 26 - 45 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นกลาง จำนวน 38 คน ช่วงอายุ 46 ปีขึ้นไป เป็นตัวแทนคนรุ่นเก่า จำนวน 39 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 106 คน (รายชื่อในภาคผนวก ก) โดยผู้วิจัย

สร้างตารางสำหรับใช้สอบถามสถานการณ์ภาพของผลยาอีสานจากบุคคลดังกล่าวในประเด็น ดังต่อไปนี้ (ตารางการเก็บข้อมูลในภาคผนวก ข)

2.1.1 ผลยาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้

2.1.1.1 ไม่เคยได้ยิน หรือจำไม่ได้

2.1.1.2 ยังคงจำได้ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้

2.1.2 ผลยาที่มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน หรือดำรงอยู่

2.1.2.1 ยังคงใช้ในชีวิตประจำวัน

2.1.2.2 ใช้เฉพาะกิจ หรือบางโอกาส

2.1.3 ผลยาที่มีการเปลี่ยนแปลง หากผลยานั้นมีการใช้อยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลง จะมีการวิเคราะห์ว่า การเปลี่ยนแปลงนั้น เปลี่ยนแปลงที่ตัวผลยา เช่น คำ เสียง หรือเปลี่ยนแปลงที่ความหมาย

ขั้นตอนที่ 2.2 การศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของผลยาอีสาน

การศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของผลยาอีสาน ศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) กลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนที่ใช้ผลยาอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

2.2.1 กลุ่มผู้อาวุโส เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีความรู้ความสามารถด้านผลยา และยังใช้ผลยาในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในงานพิธีกรรม ใช้เพื่อการสั่งสอนหรือให้ข้อคิดกับบุคคลทั่วไป

2.2.2 กลุ่มพระสงฆ์ เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในการเทศน์ และมีการแทรกผลยาในบทเทศน์นั้น ๆ

2.2.3 กลุ่มนักเขียนท้องถิ่น เป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียง งานเขียนดังกล่าวได้รับการเผยแพร่ในวงกว้าง ลักษณะงานเขียนอาจใช้ผลยาเป็นส่วนประกอบ หรืออาจเป็นงานเขียนที่เกี่ยวกับผลยาโดยตรง

2.2.4 กลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่น เป็นนักจัดรายการวิทยุท้องถิ่น ซึ่งมีการสอดแทรกผลพยา
ในรายการที่จัด หรือจัดรายการเกี่ยวกับผลพยาโดยตรง เป็นรายการวิทยุที่ได้รับความนิยมในวงกว้าง และ
ได้ดำเนินรายการอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 1 ปี

2.2.5 กลุ่มหมอลำ เป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นอย่างดี มีการ
สอดแทรกผลพยาในกลอนลำ

2.2.6 กลุ่มนักร้องเมืองหรือผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องผลพยา
และมีการนำผลพยาไปใช้ในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการโน้มน้าวใจ หรือเพื่อให้เกิดการ
รวมกลุ่ม

2.2.7 กลุ่มนักการศึกษา กลุ่มนี้หมายรวมถึงนักการศึกษาที่อยู่ในสถานศึกษาหรือไม่ได้
อยู่ในสถานศึกษาก็ได้ แต่มีความสนใจในการใช้ผลพยา และเล็งเห็นประโยชน์ในการใช้ผลพยา

2.2.8 กลุ่มผู้ใช้ผลพยาผ่านสื่ออื่น ๆ เช่น ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต เป็นกลุ่มที่นำผลพยามา
ใช้ผ่านสื่อที่ทันสมัยมากขึ้น

ผู้วิจัยได้ค้นหาผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งใน 8 ข้อ แต่ให้กระจายกลุ่มละ
1-2 คน และให้ครอบคลุมทั่วเขตพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งได้ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 15 คน ดังนี้

1. พระครูสุทัศน์ธรรมสุนทร อายุ 45 ปี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต
ศรีล้านช้าง วัดเลยหลง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
2. พระครูสุเทพสารคุณ อายุ 62 ปี รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น วัดเทพบูรณาราม
ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000
3. นายสมโภชน์ บรรเทา อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 224/1 บ้านกำเนิดเพชร ตำบลเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
4. นายประพนธ์ พลอยพุ่ม อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 115 ถนนเลย-ด่านซ้าย ซอยลุง
เดี่ยว อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
5. นายสาร สารทัศนันทน์ อายุ 88 ปี บ้านเลขที่ 16 ถนนสถลเชียงคาน ซอย 1
ตำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
6. นายบุญเกิด พิมพิ์วรเมธากุล อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 19/1 ถนนโพธิสาร หมู่ที่ 3
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000

7. ลุงจำปา (นามแฝง) อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 20/2 ถนนมิตรภาพ ซอยโรงเรียน
ไพบูลย์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000
8. นางสุภารัตน์ ศรีใสคำ อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งแต้ อำเภอ
เมือง จังหวัดยโสธร 35000
9. นายแสง แสงศรี อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 228 บ้านลุมพุก หมู่ที่ 1 ตำบลลุมพุก
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดยโสธร 35110
10. นางราตรี ศรีวิไล อายุ 51 ปี สำนักงานราตรี ศรีวิไล 41/60 ซอยเสรี ถนนมิตรภาพ
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000
11. นายประมวล พิมพ์เสน อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 78/3 หมู่ที่ 6 ตำบลในเมือง อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น 40000
12. นายคำภา สีโตดา อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 1227/40 ถนนคลองสมถวิล ตำบลตลาด
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000
13. นายแสง ไชยโตดา อายุ 82 ปี บ้านเลขที่ 506/5 ถนนนครสวรรค์ ตำบลตลาด
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000
14. นายสวิง บุญเจิม อายุ 65 ปี สำนักพิมพ์มรดกอีสาน 229-231 ถนนแจ้งสนิท
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000
15. นายมนัส สุขสาย อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 299 หมู่ที่ 11 บ้านพุทธรนิคม ตำบลไผ่
น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ โดยวิเคราะห์ว่า อนุญาตใดที่ไม่มีการใช้และมีการใช้หรือดำรงอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนวิเคราะห์ว่าอนุญาตที่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงอนุญาต จะใช้ตารางการเปลี่ยนแปลงของอนุญาต โดยใช้แนวการวิเคราะห์ตามประเด็นการสอบถามในข้อ 2.2 และพิจารณาจากบริบททางวัฒนธรรมร่วมด้วย สำหรับลักษณะการดำรงอยู่ของอนุญาตนั้น วิเคราะห์ถึงลักษณะการใช้อนุญาตในปัจจุบัน หรือกระบวนการถ่ายทอดอนุญาตว่า ใช้อย่างไร ในโอกาสใด หรือใช้ในบริบทใด เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอแนวทางการสืบทอดผลงานวิจัย

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาแนวทางเพื่อการสืบทอดผลงานวิจัย เพื่อรับใช้สังคมอีสานต่อไปในอนาคต ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 โดยใช้วิธีการศึกษา 2 ลักษณะ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview)

3.1.1 แหล่งข้อมูล

การศึกษาการสืบทอดผลงานวิจัย ผู้วิจัยจะศึกษาจากกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนที่ใช้ผลงานวิจัยในปัจจุบัน จำนวน 15 คน ซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มตัวอย่างในขั้นตอนที่ 2.2

3.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะ คือ การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก แต่ก่อนที่จะดำเนินการตามขั้นตอน 2 ลักษณะนี้ ผู้วิจัยจะต้องแนะนำตัว แจ้งวัตถุประสงค์ และสร้างความคุ้นเคยก่อน จึงดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป ดังนี้

3.1.2.1 การสังเกต (observation)

3.1.2.1.1 การจัดทำกรอบการสังเกต เพื่อเป็นแนวทางในการสังเกต ได้แก่ หน้าที่ใช้ โอกาสในการใช้ ลักษณะการใช้หรือกระบวนการถ่ายทอด บริบทในการใช้ เป็นต้น

3.1.2.1.2 การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้เวลาสังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วน และมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด แต่ถ้าหากมีกรณีใดมีข้อจำกัด ไม่สามารถให้การสังเกตได้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแทนทั้งหมด

3.1.2.1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต แบบบันทึกภาคสนาม อุปกรณ์ในการบันทึกภาพ เป็นต้น

3.1.2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview)

ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มบุคคลที่คัดเลือกแล้ว จำนวน 16 คน โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.1.2.2.1 การจัดทำกรอบการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1) เริ่มสนใจปัญหาตั้งแต่ตอนไหน ตอนนั้นมีความคิดอย่างไร เกี่ยวกับ ฌญา เข้าใจฌญาว่าอย่างไร

2) เรียนรู้ฌญาโดยวิธีใด จากแหล่งใด

3) ปัจจุบันใช้ฌญาในโอกาสใด ใช้เพื่ออะไร ในบริบทใด

4) ลักษณะการใช้ หรือกระบวนการถ่ายทอด

5) สิ่งที่ได้รับ หรือผลสะท้อนกลับเป็นอย่างไร

6) ความพึงพอใจในการใช้ คิดว่ามีปัจจัยอะไรสนับสนุน

7) ปัญหาอุปสรรคในการใช้ คิดว่ามีปัจจัยอะไร

สนับสนุน

8) ในปัจจุบันนี้ คิดว่าฌญายังมีคุณค่าอยู่หรือไม่ ยังรับใช้

สังคมปัจจุบันได้หรือไม่ คิดอย่างไร

9) แนวทางในการสืบทอดฌญา มีวิธีการใดบ้าง ทั้งใน

ระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย

3.1.2.2.2 เครื่องมือในการสัมภาษณ์ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แถบ

บันทึกเสียง อุปกรณ์บันทึกภาพ เป็นต้น

3.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากการสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึกมาแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาเลือกสรร จัดหมวดหมู่ ตีความ วิเคราะห์ เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดฌญา

3.2 การประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ

นำข้อค้นพบจากการวิเคราะห์คุณค่าของฌญา การดำรงอยู่ของฌญาในปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางในการสืบทอดฌญา เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านฌญา ด้านการศึกษา และผู้มีประสบการณ์ใน

การนำฎาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม จำนวน 6 คน ในวันที่ 22 มกราคม 2547 เวลา 13.00-16.00 น. ณ ห้องประชุมอาทิตย์ กำล้งเอก อาคารวิชญาการ สถาบันราชภัฏเลย เพื่อร่วมกันพิจารณาด้านความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล และความเป็นไปได้ในการสืบทอดฎาต่อไป ในอนาคต รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ มีดังต่อไปนี้

3.2.1 ดร.อดิศร เพียงเกษ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น

3.2.2 รองศาสตราจารย์อุดม บัวศรี บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

3.2.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรชัย ศรีสารคาม ประธานสภาวัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม

3.2.4 รองศาสตราจารย์จรรจรณ ธรรมวัตร ประธานโครงการปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ไม่ได้เข้าร่วมประชุม แต่ได้ตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้วิจัยโดยตรง)

3.2.5 ผู้ช่วยศาสตราจารย์دنุพล ไชยสินธุ์ โปรแกรมวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเลย

3.2.6 นายสมพงษ์ พละสุรย์ (คำหมาน คนไค) สถาบันพัฒนาวิชาการ

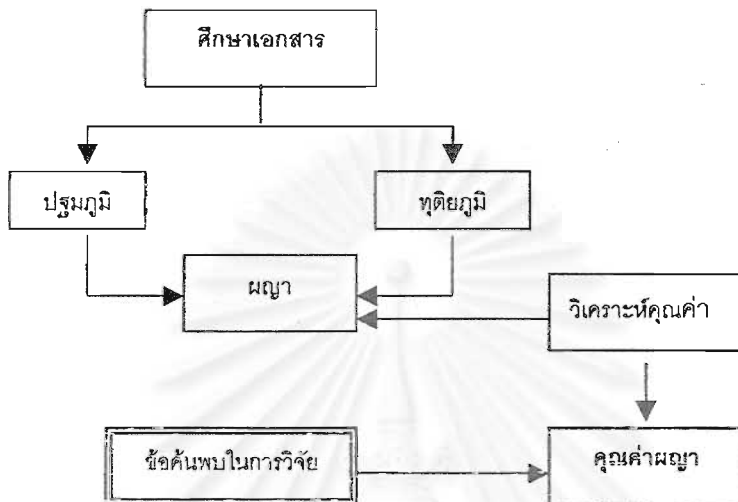
ขั้นตอนที่ 4 สรุป และประมวลผล

นำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางและวิธีการสืบทอดฎา เพื่อให้เกิดต่อสังคมอีสานมากยิ่งขึ้น

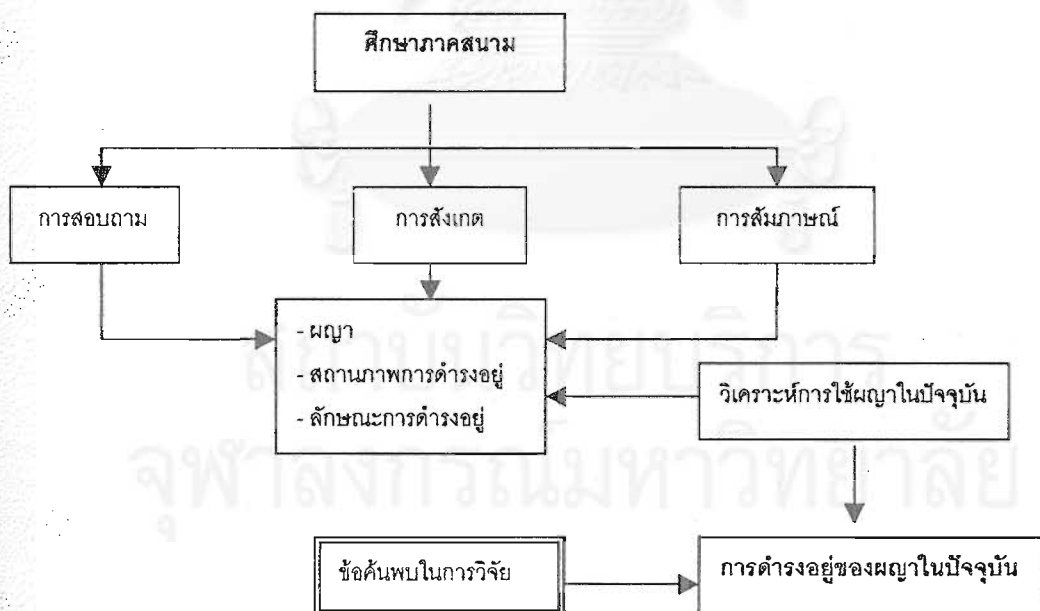
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิสรุปวิธีดำเนินการวิจัย

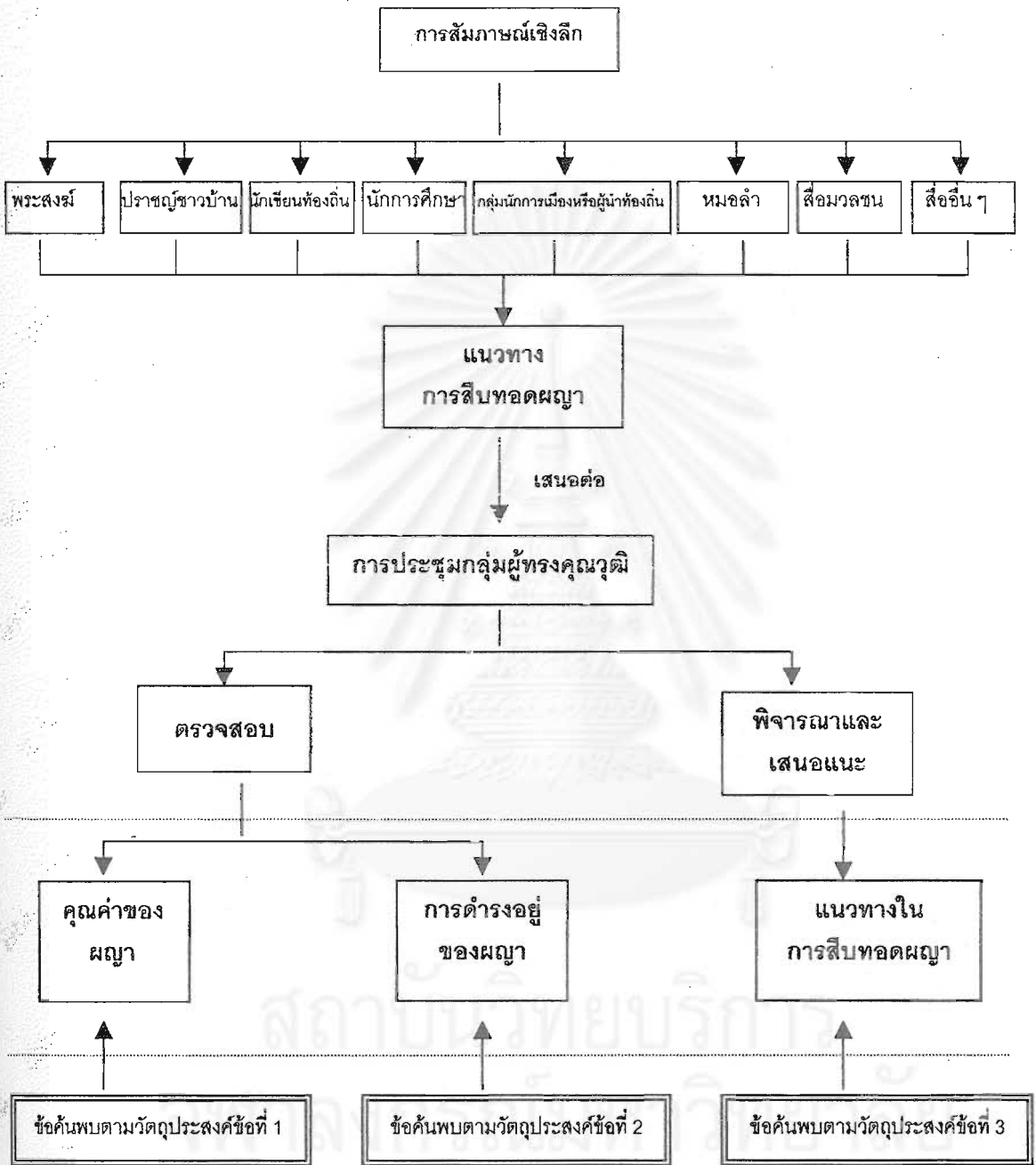
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผลยาอีสาน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาการดำรงอยู่ของผลยาอีสานในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอการสืบทอดผลญาติฐาน

ขั้นตอนที่ 4 สรุปและประมวลผล

บทที่ 4

การวิเคราะห์คุณค่าของงานวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของงานวิจัย ผู้วิจัยพิจารณาจากการอธิบายผลวิจัยเป็นหลัก โดยใช้กรอบแนวคิด คุณค่าที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล และสังคม ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าของงานวิจัยที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล 2 ด้าน ได้แก่ พัฒนาการ และพัฒนาสังคม
2. คุณค่าของงานวิจัยที่ใช้อบรมระเบียบสังคม 5 ด้าน ได้แก่ ครอบครัว การเมือง/การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา

ผลของการศึกษา ผู้วิจัยนำมาจัดหมวดหมู่โดยเรียงลำดับตามขนาดความสั้นยาวของผลวิจัย แล้วนำเสนอข้อมูลเป็นตาราง ดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
1	กินข้าวโต ไส้ความเพิน	กินข้าวตัวเอง แต่พูดเรื่องของคนอื่น	พูดเรื่องคนอื่น : เสียเวลาไม่เกิดประโยชน์	ไม่ควรเสียเวลาไปคุยเรื่องของคนอื่น ไม่เกิดประโยชน์อันใด	การพูดไม่นินทา	✓	✓					
2	กินน้อยบ่ตาย กินหลายเป็นช้อย	กินน้อยไม่ตาย กินมากเป็นช้ำ	กินน้อย : ประหยัด อดออม กินมาก : สูญสุร่าย	คนที่รู้จักใช้เงิน จะไม่อดตายต่างกับคนใช้เงินสุร่ยสุร่าย ในอนาคตจะได้รับความลำบากเป็นหนี้สิน	การประหยัด	✓				✓		
3	กินมำมา บ่คลำเบ็งท้อง	กินไม่หยุด โดยไม่คลำดูท้อง	กินไม่หยุด : ไม่ประมาณตน	ควรรู้จักประมาณตน ไม่โลภ	ให้รู้จักประมาณตน	✓				✓		✓
4	เกิดเป็นใหญ่ ให้เรียนผู้	เกิดเป็นใหญ่ให้เรียนรู้	ใหญ่ : อายุมากขึ้น เจริญด้วยตำแหน่ง ยศฐาบรรดาศักดิ์	คนที่เป็นผู้นำ มีตำแหน่งหรือยศฐาบรรดาศักดิ์ ควรศึกษาหาความรู้ให้มาก	การศึกษา	✓			✓		✓	
5	ขว้ำมเหนือ มาตกได้ มาตกทางด้านใต้	ข้ามทางด้านเหนือ มาตกทางด้านใต้	เหนือ : ความมุ่งหวัง ได้ : ตรงกันข้ามกับความมุ่งหวัง	ตั้งใจจะทำอย่างหนึ่ง แต่กลับได้ผลเป็นอย่างอื่น หรือผู้ที่เกิดในตระกูลสูง แต่ภายหลังเกิดตกต่ำ	การปล่อยวาง	✓						✓
6	คมในฝัก ตักว่านอกฝัก		คม : บัญญา ในฝัก : เก็บไว้ อำไว้ นอกฝัก : ใช้อวด	คนฉลาดควรพูดในเวลาและโอกาสที่เหมาะสม	การพูดให้ถูกกาลเทศะ	✓	✓					
7	ครันลีด้านให้ค่อยเพียรจา	คราวจะพูดได้ตอบให้ค่อยๆพูด		ให้มีจิตวิทยาในการพูดได้ตอบ ให้ใช้ความนุ่มนวล	การพูดได้แย่งอย่างนุ่มนวล	✓	✓					
8	ความดีฝังไว้แก้วคอก ความชั่วชักออกแก้วา		ฝังไว้แก้วคอก : สังสมความดีไว้กับตัว ชักออกแก้วา : ความชั่วมีเท่าไร ขุดเอามาพูด	การทำความชั่วครั้งเดียวก็ลบล้างความดีที่สะสมไว้	ความไม่ประมาท	✓	✓					
9	ความปากหวานดั่งอ้อย ใจส้มดั่งหมากนาว	คำพูดหวานเหมือนกับอ้อย แต่จิตใจเปรี้ยวเหมือนกับมะนาว	อ้อย : ไพเราะอ่อนหวาน มะนาว : ตรงกันกับความไพเราะ	คนที่ปากกับใจไม่ตรงกัน พูดจาไพเราะ แต่จิตใจโหดร้าย	การพูดไม่ตรงกับใจ	✓	✓					
10	คุณท่อกูเขา โทะเทอหัวเหา เล่าเป็นไปได้	บุญคุณท่อกูเขา โทะเทอหัวของหัวเหา เป็นไปได้อย่างไร	กูเขา : มาก ยิ่งใหญ่ หัวเหา : น้อยนิด	ทำคุณคนไม่ขึ้น	ทำคุณคนไม่ขึ้น	✓	✓					

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
11	เครื่องหลายมันขาด ยานหลายมันข้อง	ตั้งมากมันขาด หย่อนมากมันมัก เกี่ยวกับอะไร ๆ ได้ง่าย	ตั้ง : ไม่ยึดหยุ่น หย่อน : ยืดหยุ่น	ควรดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง โดยให้ รู้จักยืดหยุ่นตามสถานการณ์	การใช้ชีวิตตามทาง สายกลาง	✓						✓
12	เงินเต็มพา บ่ท่อมผญาเต็มปุม	เงินเต็มภาชนะ ไม่เท่ามีปัญญา เต็มพุง	เต็มภาชนะ เต็มพุง : มีมาก	มีปัญญาดีกว่ามีทรัพย์	การศึกษา	✓					✓	
13	จับให้หมั้น คั้นให้ตาย		จับให้หมั้น คั้นให้ตาย : ทำงานใดให้ เขาจริงเขาจึงไม่ทอดถอย	ต้องมีความพยายาม ทำให้ดีที่สุดและทำ ให้สำเร็จ อย่าย่อท้อต่ออุปสรรคขวางกั้น	ความเพียรพยายาม	✓				✓	✓	
14	ข้างชิตายทาวเครือ เสื่อชิตายทาวเหล่า	ข้างจะตายหวนกลับไปหาคง เสื่อจะตายหวนกลับไปสู่หมู	คง หมู : ถิ่นเดิมที่เกิดหรือถิ่นที่เคย อยู่อาศัย	ก่อนข้างและเสื่อจะตาย จะหวนกลับไปเข้า ป่าหรือสถานที่เคยอยู่ เปรียบเทียบกับคน เมื่อได้รับความทุกข์ทรมานหรือก่อนจะตาย มักนึกถึงบ้าน	ความผูกพันกับถิ่นที่ เคยอยู่อาศัยหรือสถานที่ ที่เกิด	✓	✓	✓				
15	ชี้โจนให้กระฮอก ชี้กระบอกให้หนู	ชี้โจนให้กระฮอก ชี้กระบอกให้หนู	ชี้ : บอกช่องทาง กระบอก หนู : คนอื่น หรือคนร้าย	บอกล่วงหน้าหรือจุดอ่อนให้ผู้อื่นได้รับรู้ โดย ไม่รู้ว่าเกิดผลร้ายตามมา	ความรอบคอบ	✓	✓		✓			
16	ชี้ไผ่แม่้นตา หลาไผ่แม่้นมือ	คนรักของใครก็ถูกตาคณัน เครื่องปั้นด้ายของใครก็ถูกมือคน นั้น	ถูกตา ถูกมือ : ความรู้สึกพึงพอใจ	คนแต่ละคนต่างก็มีความรู้สึกพึงพอใจใน สิ่งต่าง ๆ ต่างกัน	ความแตกต่างระหว่าง บุคคล		✓					
17	ซื้อควายยามนา ซื้อฝ้ายยามหนาว	ซื้อควายหน้านา ซื้อฝ้ายหน้าหนาว		ควายจะราคาแพงหน้านา ฝ้ายก็ราคา แพงหน้าหนาว ดังนั้น ต้องรู้จักวิเคราะห์ สถานการณ์เพื่อใช้จ่ายทรัพย์สินให้คุ้มค่า	การวางแผน	✓				✓	✓	
18	ดำพี่เจ็บน้อง ดำท้องเจ็บใจ		พี่กับน้อง ท้องกับใจ : คนใกล้ชิดคิดกัน	ก่อนจะทำอะไรต้องพิจารณาถึงผลที่จะ ตามมาด้วยว่าสิ่งที่เรานั้น จะส่งผล กระทบถึงใครบ้าง	ความรอบคอบ	✓						

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
19	ได้อาย่าหม่ำม บได้อาย่าหลาบ	ได้อาย่าหม่ำมใจ ไม่ได้อาย่าเช็ดหลาบ		ถ้าทำอะไรประสบความสำเร็จหรือได้สิ่งของ ต้องใจก็อย่าอยากได้อีกโดยไม่สิ้นสุด ควร ให้รู้จักพอ ตามแก่อัธยาศัยและความรู้ความ สามารถของตน และถ้าทำอะไรแล้วไม่ ประสบผลสำเร็จก็อย่าได้เซ็ดหลาบทอดถอย จงใช้ความอดทนพยายามทำสิ่งนั้นต่อไป เรื่อย ๆ จนประสบความสำเร็จ	ให้รู้จักประมาณตน ความเพียรพยายาม	✓			✓	✓	✓	✓
20	ตัดหนวยอ่ย่าไว้หน่อ ง่าพ้ออ่ย่าไว้ลูก	ตัดหนวยก็อ่ย่าให้เหลือหน่อ ง่าพ้อก็อ่ย่าให้เหลือลูกไว้	หน่อ ลูก : เชื้อสาย	การตัดความสัมพันธ์อย่างเด็ดขาด ไม่ให้ กลับมาทำร้ายเราได้	ความรอบคอบ	✓						
21	ตาบอดบให้่ออยู่ร่วมเฮือน ตาเบือนบให้่ออยู่ร่วมบ้าน	คนตาบอดไม่ให้่ออยู่ร่วมครอบครัว คนตาเหล่ไม่ให้่ออยู่ร่วมหมู่บ้าน	ตาบอด : ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี ตาเบือน : ไม่จริงใจ	ไม่ควรคบกับคนไม่รู้ผิดชอบชั่วดีและคนไม่ จริงใจ	การคบคน	✓	✓					
22	ตายหน้าดีกว่ตายหลัง	ตายข้างหน้าดีกว่ตายข้างหลัง	ตายข้างหน้า : มีความกล้าหาญ ตายข้างหลัง : ไม่มีความกล้า หาญ	การตัดสินใจไปเผชิญชีวิตเอาดาหน้า	ความกล้าหาญ	✓				✓		
23	ถ่มน้ำลายให้เหลือเว้งปล่อง นึ่งย้อยย้อให้เบ็งหว่างซา	ถ่มน้ำลายให้เหลือเว้งคูซ้อง นึ่งย้อยย้องให้คูหว่างซา		จะทำอะไรก็ตามให้ระมัดระวังกิริยาอาการ	ให้มีกิริยามารยาทที่ งดงาม	✓						
24	ถากไม้ไม่มีเหลี่ยมเค้า แสนชีกเลี้ยงก็บ่งาม	ถากไม้ไม่มีเค้าใครจะเกลี้ยง เกลาขนาดไหนก็ไม่งาม	เค้าใครง : แผนงาน	การทำงานใดก็ตามควรมีการวางแผนงาน และเค้าใครงให้ ชัดเจนก่อนทำไปได้ดี ถึงแม้จะสวยงามสักปานใด หากไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม ก็ไม่ดี	การวางแผน	✓	✓		✓		✓	
25	ถักจัดซี่ข้างก็ลอด ห่างจ่างค่างซ่มมอดก็คา	ที่แคบเพียงใด ซี่ข้างก็ลอดได้ ที่ กว้างแคไหนซ่มมอดก็ยังติดได้	ข้าง : คนร่ำรวย มอด : คนยากจน	คนที่ร่ำรวย หากไม่รู้จักประหยัดคอดม เงิน ทองที่มีอยู่ ก็อาจหมดได้ ตรงกันข้ามกับคน จนแต่รู้จักประหยัดคอดม เงินทองก็อยู่กับ ตัวและกลายเป็นคนมีฐานะร่ำรวยได้	การประหยัด	✓				✓		

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
26	ทำคุณได้โทษ โผดสัตว์ได้บาป	ทำคุณได้โทษ ปล่อยสัตว์ได้บาป		ทำดีไปแต่ผลที่ได้รับกลับตรงกันข้าม	ความรอบคอบ	✓	✓					✓
27	ทุกซีให้เลี้ยง ปากเกลี้ยงให้โลหนี่	คนทุกซียากให้อุปการะ คนประจบสอพลอให้โลหนี่		ถ้าพบคนที่ทุกข์ลำบากก็ให้ความช่วยเหลือ แต่ถ้าพบคนประจบสอพลอก็อย่าเข้าใกล้	การคบคน	✓	✓					
28	โทษถึงตีให้ดำ โโทษถึงฆ่าให้สออน	โทษถึงตีให้ดำ โโทษถึงฆ่าให้สั่งสออน	โทษถึงตี โโทษถึงฆ่า : โโทษหนักให้ดำ ให้สั่งสออน : ให้ลดหย่อนโทษ	ควรรู้จักให้อภัย ให้โอกาสกับคนที่ทำความผิด โดยการลดหย่อนโทษให้	การให้อภัย	✓	✓					✓
29	นาแล้วฆ่าควายเด็ก เด็กแล้วฆ่าคนหาญ	ทำนาเสร็จฆ่าควายเด็ก เสรีศึกฆ่าคนกล้าหาญ		ให้รู้จักบุญคุณของคนหรือสัตว์ ถึงแม้ว่าไม่ให้ประโยชน์อีกต่อไปแล้วก็ควรเลี้ยงดูเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ	ความกตัญญู	✓	✓	✓				✓
30	นุ่งผ้าลายหมาเห่า คั้นความเก่าผัดกัน	นุ่งผ้าลายหมาเห่า ชุดคู่ยี่เรื่องเก่าทำให้ทะเลาะกัน	นุ่งผ้าลาย : ประพัตตินิยม นิยม ย่อมถูกว่าเก่าทำให้ทะเลาะกัน	คนที่ประพัตตินิยมนิยม ย่อมถูกว่ากล่าวขณะเดียวกัน คนที่ชอบพูดถึงเรื่องที่ผ่านมา อาจทำให้ทะเลาะกัน	การอยู่ร่วมกันในสังคม	✓	✓	✓				
31	บุญบ่เคยตายนี้ แสนชื่อบ่ก็บ่เบื้อ	ถ้าหากมีบุญไม่ถึงควรวายให้กินยาพิษก็ไม่ตาย		ถ้ามีบุญ "จะตบนั้นก็ไม่วายตกไฟก็ไม่ไหม้" มีเหตุการณ์อะไรที่อาจทำให้เสียชีวิตก็แคล้วคลาดได้	การทำบุญ	✓						✓
32	บ่อนเข็ดอย่าทำ บ่อนคะลำให้ย้าน	สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อย่าแตะต้อง และสถานที่ต้องห้ามให้กลัว	สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ต้องห้าม : ความเชื่อของสังคม	ให้ปฏิบัติตามความเชื่อของสังคมนั้น อย่างเคร่งครัด	การอยู่ร่วมกันในสังคม	✓	✓	✓	✓			
33	บ่อนดำให้คูน บ่อนนูนให้ถาก	สถานที่ลุ่มให้ถมสูงขึ้น สถานที่สูงอยู่แล้วให้ถากลง	ที่ลุ่ม : คนไม่ดี ที่สูง : คนชั่ว ถมสูงขึ้น : การทำความดี ให้ถากลง : เลิกทำความชั่ว	คนที่ไม่มีความดีอะไรเลย ก็ให้รีบทำความดี สำหรับคนที่ทำแต่ความชั่ว ก็ให้เลิกทำเสีย	การทำความดี	✓						✓
34	ปลวกขนดินขึ้นเมื่อฟ้า ยังฮอดเมืองแดน	ปลวกขนดินขึ้นฟ้ายังถึงเมืองสวรรค์	ปลวก : ความเพียรพยายาม เมืองสวรรค์ : ความสำเร็จ	คนที่มีความเพียรพยายามย่อมจะประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม	ความเพียรพยายาม	✓	✓			✓		

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
35	ปลูกไม้ให้เป็นดง ปลูกบงให้เป็นเหล่า	ปลูกไม้ให้เป็นป่า ปลูกไม้ให้เป็น กอ	ดง กอ : ความสำเร็จ	จะทำการสิ่งใดต้องทำให้ได้ผลจริง ๆ	ความขยันหมั่นเพียร	✓				✓		
36	มีหลอกย้าย บ่ทอคนหลอน	มีหลอกไม่ร้ายเท่าคนหลอก		มีหลอกถึงจะน่ากลัวขนาดไหน ยังไม่ร้ายเท่าคน หลอกคน	การคบคน	✓	✓					
37	ผู้ดีตาย หน้าลายยัง	คนดีตาย หน้าลายรอด	หน้าลาย : คนไม่ดี	คนดีหรือคนที่เรารักมักตายเร็ว แต่คนชั่วหรือคน ที่เราชังกลับอายุยืนให้รำคาญใจ	ความเป็นอนิจจัง	✓						✓
38	ผู้สูงหลังเห็นต่ำ	คนอยู่สูงมองเห็นต่ำ	คนอยู่สูง : คนมีอำนาจ คนรำรวย คนอยู่ต่ำ : คนด้อยอำนาจ คน ยากจน	ผู้มีอำนาจ ผู้ปกครอง หรือผู้ที่รำรวยควรเอาใจ ใส่ดูแลผู้ด้อยอำนาจหรือผู้มีฐานะต่ำกว่า ยากจนกว่า	การปกครอง	✓			✓			
39	เพื่อนั่งให้ โตอย่างนั่งหัว	คนอื่นนั่งร้องให้ ตัวเราอย่างนั่ง หัวเราะ		คนอื่นเขากำลังมีความทุกข์แล้วตัวเองทำตัว สนุกสนานเฮฮาที่เท่ากับว่าเป็นคนที่ไม่รู้จักเห็น อกเห็นใจคนอื่นทำตัวไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓					
40	เพื่อนหุมโต อย่าเียงทางต่าง	คนเขายกย่องสรรเสริญเราก็อย่า เหินหน้าไปทางอื่น	เียงทางต่าง : หลงระเริง	คนอื่นเขายกย่องสรรเสริญก็อย่าหลงระเริง	ให้ถ่อมตัว	✓	✓					
41	มือนอนนอนอย่าเกือ เสือนอนอย่าปลุก	นอนนอนอย่าไปเสียด เสือ นอนก็อย่าปลุก	ตัวไหนนอน : คนที่ไม่สนใจอะไร แล้ว เสือนอน : คนที่โกรธที่กำลังระงับ สติอารมณ์	ไม่ควรทำในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ และอย่าทำใน สิ่งที่ให้โทษแก่ตนเอง	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓	✓	✓			
42	มักง่ายได้ยาก ลำบากได้ดี			อย่าเสียดงานหนัก เพราะจะลำบากในตอนท้าย ส่วนคนที่ลำบากมาก่อนต่อไปมักจะได้ดี	ความอดทน	✓						
43	มีตัวให้ช่างย่อง มีน้องให้ช่างออย	มีสามีให้พูดยกย่อง มีน้องก็ให้รู้วิธีปลอบ		เป็นหญิงควรรู้จักเอาใจสามีและญาติพี่น้อง	การพูด	✓		✓				

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
44	ไม้ลำเดียวต่างปล้อง พี่น้องยังต่างใจ	ไม้ไผ่ต้นเดียวกันยังมีหลายปล้อง ที่ น้องท้องเดียวกันยังมีจิตใจต่างกัน		คนแต่ละคนยังต่างจิตต่างใจ	การคบคน ความแตกต่างระหว่าง บุคคล	✓	✓		✓			
45	ไม้ข้อยังมีแก่น กล้วยแฉกยังมีเจ้า	ต้นข้อยังมีแก่น กล้วยปายยังมีเจ้าของ	แก่น : ที่พึ่ง	ทุกคนควรมีผู้ครองเป็นที่พึ่งพา	การมีผู้ครอง	✓		✓				
46	ยามตีบให้เห็น ยามเหม็นจึงพ้อ	ยามตีบไม่ให้เห็น ยามเหม็นจึงพบบ	ยามตีบ : มีความสุข ยามเหม็น : มีความทุกข์	คนเรามากก็ถึงคนใกล้ชิดเมื่อคราวทุกข์	การรักษาความ สัมพันธ์กับญาติพี่น้อง และมีตรสหาย	✓		✓				
47	ลูกเต่าปิ้งความพ่อแม่ ผีแก่เข้าหมอนายก	ลูกที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ผีตากให้ตกนรก	นรก : ความทุกข์อย่างแสนสาหัส	ลูกที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ จะได้รับความทุกข์ อย่างแสนสาหัส	ความกตัญญู	✓		✓				✓
48	เลี้ยงหมูมาจัวควายข้างม้า ให้เจียมข้าวแดขวางา	เลี้ยงหมูมา จัว ควาย ข้าง ม้า ให้ ระวังข้าว เขาและงา	เขี้ยว เขา งา : อันตราย	อย่าเข้าใกล้สิ่งที่เป็นอันตราย	ความไม่ประมาท	✓						✓
49	เลี้ยงให้เหลือ เกือให้อิ่ม	เลี้ยงให้เหลือ เลี้ยงให้อิ่ม		จะเลี้ยงใครต้องเลี้ยงให้เข้อิ่มหน้าสำราญ	ไม่ควรตระหนี่	✓	✓			✓		
50	ไวปากเสียศีล ไวตีนตกต้นไม้		ปากไว เห็นใจ : ขาดการไตร่ตรอง เสียศีล ตกต้นไม้ : ได้รับความ เสียหาย	การพูดหรือทำอะไรโดยขาดการไตร่ตรอง จะ ทำให้ได้รับความเสียหายภายหลัง	คิดก่อนพูด	✓	✓	✓	✓			
51	แลนไวกได้สามเหล่า เต่าเข้าได้สามหนอง	ตะกวดเร็วไปได้สามป่า เต่าช้าไปได้สามหนองน้ำ	ตะกวด เต่า : ความแตกต่างของ แต่ละบุคคล	คนเราแต่ละคน ถึงแม้แตกต่างกันก็ประสบ ความสำเร็จได้เหมือนกัน	ความแตกต่างระหว่าง บุคคล	✓	✓					
52	สีต่าน้ำดังออก สีตังน้ำตาออก	ขี้ต่าน้ำมูกออก ดูกมูกน้ำตาออก	น้ำมูกออก น้ำตาออก : ผลที่ตาม มา	เมื่อทำการอันเป็นผลร้ายแก่คนหนึ่งจะ กระเทือนถึงคนอื่น ๆ ได้ตรงกับภาษิตว่า "หยิกเล็บเจ็บเนื้อ"	ความรอบคอบ	✓	✓					

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผล (ต่อ)

ที่	ผล (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผล (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผล							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
53	เสียสัจนี้ ไตตายดีกว่า	เสียสัจ ตัวเองตายดีกว่า		คนที่มีความสัจจะรักษาคำพูดของตน แม้ต้องแลกด้วยชีวิตก็ยอม เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า "เสียชีพ อย่าเสียสัจ"	การรักษาคำพูด	✓							
54	หมกปลาแดกมีครู จีปุมีवाद	หมกปลาร้ามีครู จีปุมีวิธี	หมกปลาร้า จีปุ : การทำกิจการ	วิชาความรู้ต่าง ๆ ย่อมมีครู	ความกตัญญู	✓	✓				✓	✓	
55	ห่างห้องใส่ไข่แลน	เตรียมห้องกินไข่ตะกวด	เตรียมห้อง : ความหวัง ไข่ตะกวด : ขอมมีค่า	ไม่ควรมุ่งในสิ่งที่ยังมองไม่เห็น	ให้อยู่กับปัจจุบัน	✓				✓			
56	ให้ค่อยแคะค่อยไ้ ยังชิตได้ต่อนค่า	ให้ทำไปทีละเล็กละน้อยจึงจะได้ ทองคำ	ทองคำ : ผลสำเร็จ	จะทำการใด ให้ทำตามความรู้ ความสามารถของตนไปทีละเล็กละน้อย สักวันหนึ่ง ก็คงประสบผลสำเร็จ	ความเพียรพยายาม	✓				✓			
57	อุย้าผีเฝ้า อุย้าเจ้ายีน	ยาเเกรงผีจะอยู่ได้จนแก่เฒ่า ยาเเกรง เจ้าเมือง ก็อยู่ได้ยืนยาว	ผี เจ้า : ผู้มีอำนาจ เฝ้า ยีน : ไม่เดือดร้อน	ให้รู้จักเกรงผู้มีอำนาจ จะไม่ได้รับความเดือดร้อน	ให้รู้จักอ่อนน้อม	✓	✓		✓			✓	
58	อยากก็อย่าชู้อยากหลาย	อยากก็อย่าอยากมาก		หากมีความต้องการมากเพียงใดก็ตาม ก็ควรรู้จักยับยั้งชั่งใจ	ให้รู้จักประมาณตน	✓				✓		✓	
59	อยากกินนาให้เพียงของฝาก	อยากกินคักดินา ให้หมั่นเอาของไป ฝาก		ถ้าอยากได้ความดีความชอบ ก็ควรรู้จักวิธีเอาใจเจ้านาย	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓		✓				
60	อยากมีหลายมันไ้ อยากได้หลายมันตาย	อยากมีมากมันยากไ้ อยากได้มากมันตาย		ใครอยากจะมีทรัพย์สินมากในระยะเวลาที่รวดเร็ว มักอายุสั้นหรือเดือดร้อน เพราะอาจประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต	ไม่โลภ	✓				✓		✓	
61	อยากฮอดโวให้คลาน อยากฮอดนานให้แลน	อยากถึงโวให้คลาน อยากถึงข้าให้วิ่ง	คลาน : มีความรอบคอบ วิ่ง : ขาดความรอบคอบ ถึงโว : ประสบความสำเร็จเร็ว ถึงข้า : ประสบความสำเร็จช้า	อยากประสบความสำเร็จก็ให้รอบคอบ ตรงกันข้ามถ้าขาดความรอบคอบ ความผิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้ แทนที่จะถึงจุดหมายปลายทาง แต่ต้องมาแก้ปัญหาในสิ่งที่ผิดพลาดนั้นก็จะทำให้ช้าลง กว่าที่จะทำได้ก็ใช้เวลานานหรืออาจจะไปไม่ถึงเลยก็ได้	ความรอบคอบ	✓				✓			

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
62	อย่าทานตางถืม เผาผีตางเอาถ่าน	อย่าให้ทานกับของที่จะทิ้งแล้ว หรือเผาผีโดยหวังเอาถ่าน	ของทิ้งแล้ว : ของที่ไม่มีประโยชน์	คนเห็นแก่ได้ แม้แต่ของที่ทิ้งก็ไม่ทิ้ง ยัง เอาไปทำทานเพื่อหวังผลบุญ และแม้แต่การ เผาผีก็ยังหวังที่จะเอาถ่าน	ไม่ควรเห็นแก่ได้	✓						✓
63	อย่าเลี้ยงหมาหลง อย่างบงเข้าเขี้ย	อย่าเลี้ยงหมาที่หลงทางมา อย่าปลุกข้าวที่ไร้พันธุ์	หมาหลง : คนที่ไม่รู้ประวัติ	อย่าให้อุปการะเลี้ยงดูคนที่เราไม่รู้ประวัติ อาจทำร้ายเราได้เหมือนกับต้นข้าวไร้พันธุ์ ถ้านำมาปลูก หรือเอาใจใส่ดูแลอาจจะไม่ได้ ผลอะไร ทำให้เสียเวลาเสียทรัพย์ที่ลงทุนลง แรงไป	ความรอบคอบ	✓	✓					
64	อยู่ป่าอย่าทำเสื่อ ขี้เสื่ออย่าทำเงือก	อยู่ป่าอย่าทำเสื่อกับเสื่อไปทางเรืออย่า ทำเสื่อกับเงือก	เสื่อ เงือก : เจ้าของถิ่น	คนที่ไปอยู่ต่างถิ่นควรเคารพและให้เกียรติ เจ้าของถิ่นโดยให้สำรวม อย่าทำทนายผู้ที่เป็น เจ้าของถิ่น	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓					
65	อันคำเว้าดีหายาก เพียรยอมแพ้คำฮ้ายชู้อัน	อันคำพูดดีหายาก ซึ่งต่างจากคำพูดไม่ ดีทำง่าย		การพูดดีมีวาจาอ่อนหวาน เป็นการกระทำที่ ยากแต่ถ้าทำได้ย่อมเป็นสิริมงคล	การพูด	✓						
66	อืดแพ้เพื่อหลาย ตายเพื่อผู้เดียว	อดทนให้ชนะเพื่อคนอื่น ๆ ตายเพียง คนเดียว		ควรเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ ส่วนรวม	ให้เสียสละ	✓	✓	✓				
67	รักษาสลามปลาย จึงหายสามโทษ		สามปลาย : กาย วาจา ใจ	ให้เร่งรีบการทำความชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ จึงจะไม่โทษใดเกิดขึ้น	การทำความดี	✓						✓
68	เรือนไม่มีพ้อย้าว โจรชืเข้าลักของ	เรือนไม่มีพ้อบ้าน โจรจะเข้าขโมยของ คนเดียว	เรือนที่ไม่มีพ้อบ้าน : ผู้หญิงไม่ได้ แต่งงาน	ผู้หญิงที่ไม่มีแต่งงาน จะไม่มีคนคุ้มครอง	การมีคู่ครอง	✓		✓				
69	กรวยไปหน้าหากินปลา หนองใหม่ หนองเก่า แสนชื้อบ่อนกับมม	เดินผ่านไปหากินปลาหนองน้ำใหม่ ส่วนหนองน้ำเก่า ถึงมีปลาไหลให้เห็น ก็ไม่อยากจับ	หนองใหม่ : สิ่งที่อยู่ไกลตัว หนองเก่า : สิ่งที่อยู่ใกล้ตัว	ไม่สนใจในสิ่งที่มีอยู่ แสวงหาของใหม่ไป เรื่อย ๆ	การพอใจในสิ่งที่มีอยู่	✓				✓		✓
70	แก้วชื้อฆ่า ลิบชื้อฆ่าให้เอา แก่นกะยุงตี อย่าชื้อเอาบาลี ต๋อยตีตางค้อน	เมื่อตั้งใจจะฆ่า ก็ขอให้ใช้แก่นไม้พะยุง ตี อย่าใช้คำพูดตีแทนท่อนไม้	แก่นกะยุง : อาวุธ บาลี : วาจา	ถ้าจะฆ่าให้ตายก็ขอตายด้วยอาวุธอย่าใช้ วาจาฆ่ากันเลย	การพูดที่เป็นวจีทุจริต	✓	✓					✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลงา (ต่อ)

ร	ผลงา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลงา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลงา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
71	เกิดเป็นคนให้มีใจกว้าง เอาหูห่างฟังบ้านฟังเมือง	เกิดเป็นคนให้มีใจกว้าง ใช้หูฟังข่าวสารบ้านเมือง		ให้รู้จักรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นและ เหตุการณ์รอบด้าน	ให้รับฟังความคิดเห็น ของคนอื่น และรู้ทัน สถานการณ์	✓	✓						
72	เกิดเป็นคนให้หาความสู้ จึงปัฐคือควายไถนา	เกิดเป็นคนให้หาความสู้จึงจะไม่เชื่อ ซิมชนหน้าชนหลัง เหมือนควายไถ นา	ควาย : ความโง่เขลา	ควรพยายามศึกษาหาความรู้จะได้ไม่โง่เขลา	การศึกษา	✓						✓	
73	เกลี้ยงแต่ดอกทางโนนเป็น หมากเดือ หวานนอกเนื้อใน ส้มดังหมากนาว	เกลี้ยงกลาแต่ภายนอก ข้างโน เหมือนลูกมะเดือ ข้างนอกหวานแต่ ข้างในเปรี้ยวเหมือนมะนาว	มะเดือ : สวยงามแต่ภายนอก ภายในน่ารังเกียจ	ไม่ควรดูคนที่รูปร่างหน้าตา หรือสิ่งที่เห็น ภายนอกเท่านั้นต้องดูไปถึงจิตใจเขาด้วย	การคบคน	✓	✓						
74	แก้วบ่ผิดสามปีเป็นแสบ พี่น้องบ่แ้วสามปีเป็นเพื่อน	แก้วไม่ผิด สามปีเป็นหินลูกรัง ญาติพี่น้อง ไม่แวะเยี่ยมเยียนสามปี เป็นคนอื่น	แก้ว : ความเป็นญาติ หินลูกรัง : คนอื่น	การรักษาความสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง หาก ไม่ติดต่อหรือไปมาหาสู่ความเป็นญาติก็จะ จางหายไป	การรักษาความสัมพันธ์ กับญาติพี่น้อง	✓		✓					
75	โกขึ้นคองเขาเอาไปผ่า ไปเที่ยวค้าอ่าอ่วมทีนกัน	โกขึ้นเกาะคองแล้วขึ้นเขาเอาไปผ่า ไปค้าขายอ่าอ่วมทีนร่วมกัน	โกขึ้นคอง : คนที่ไม่รู้จักกาลเทศะ	คนที่ไม่รู้จักกาลเทศะมักถูกตำหนิหรือได้รับ อันตราย เหมือนโกที่ขึ้นไม้เป็นเวลาพอขึ้น จับคองก็ขึ้นเรื่อยไป ถือกันว่าเป็นโกไม้ดี มักถูกร่าก่อนตัวอื่น และคนที่จ่วมลงทุน ค้าขายด้วยกัน ก็ต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะอาจจะเกิดปัญหาภายหลังได้	ให้รู้จักกาลเทศะ การประกอบอาชีพ	✓	✓	✓	✓	✓			
76	ข้ามน้ำแล้วบ่ทอนปลดศั้ว มีฝัวแล้วอย่าลืมคุณพ่อแม่	ข้ามน้ำแล้วไม่ควรปลดสะพาน มีสามีแล้วอย่าลืมบุญคุณพ่อแม่	ข้ามน้ำ : ประสบความสำเร็จแล้ว ปลดสะพาน : เเน่คุณผู้มีพระคุณ	ควรสำนึกในบุญคุณพ่อแม่	ความกตัญญู	✓		✓					✓
77	เข็จงพันเฮือไว้หลายลำแ่ทำ เข็จงหมาข้าวไว้หลายบ้าน ทั่วเมือง	ให้ขุดถากเรือไว้หลาย ๆ ลำตามทำ น้ำ และให้แ่ข้าวไว้หลาย ๆ บ้านจน ทั่วเมือง	ขุดถากเรือ แ่ข้าว : การเตรียม พร้อม	ให้เตรียมพร้อมตลอดเวลา เหมือนกับการ ต่อเรือไว้หลาย ๆ ลำและจอดประจำไว้ที่ท่า น้ำและการแ่ข้าวไว้ประจำบ้าน เมื่อมีความ จำเป็นต้องการใช้ก็สามารถใช้ได้ทันที	ความไม่ประมาท	✓	✓	✓		✓			✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลงา (ต่อ)

ร.ร.	ผลงา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลงา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลงา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
78	เชื้องาหยั่งเข้วมาไว้ในเฮือน ให้เชื้อนแข็งยังบ้าน	ให้หาสุ่นขมาไว้ในบ้าน		ให้รู้จักเตรียมพร้อมอยู่เสมอ เหมือนกับการเลี้ยงสุ่นขไว้ป้องกันผู้ร้าย	ความไม่ประมาท	✓		✓					✓
79	คนซึ่งให้ยอแยงปานแว่น ดิโยกเข้าเอาถ้อยชูความ	คนที่เกลียดชังเรา ให้เป็นกระจกสองดูตัวเรา ให้นำเอาข้อดีเตียนมาไตร่ตรอง		ให้รับฟังคำติเตียนของผู้อื่น โดยเฉพาะคนที่เกลียดชังเรา เพราะคนพวกนี้มักพูดความจริง	ให้รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น	✓	✓		✓				
80	คนผู้มีกรรมฮ้อนปม็อรวมหุ่มห่อ แม่นจักตายก็มีคนคิดพ้อลิมจ้อยบ้งมหา	คนที่มีกรรมไม่มีกรรมหุ่มห่อตัว แม่นตายไปก็ไม่มีคนคิดถึง ลมสนิท ไม่มีใครพูดถึง		คนทำความชั่ว ไม่มีใครอยากคบหา	การทำความดี	✓							✓
81	คนหลักเป็นคนไปใจเบาคีตบักเสียดแล้ว หินแฮไหลล่องแก่ง โอ้อ้อสนั่นเนือง	คนฉลาดกลายเป็นคนโง่ เชื้อคนง่าย คิดไม่ถูกไม่ควร หินลูก รังไหลไปตามแก่ง ให้ร้องเสียงดังสนั่น	หินลูกรัง : คนไม่ดี ใจเบา : โง่ คนหลัก : คนฉลาด	สภาพสังคมจะไม่เหมือนเดิมคนที่ฉลาดก็จะทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องคนไม่ดีก็จะอึกเขิม	ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม	✓	✓						
82	ครันได้กินกะปิแล้วอย่าลิมคุดบั้งปลาแดก บาดท่าเขาแตกบ้านยังชิวได้ใส่แกง	หากได้กินกะปิแล้ว อย่าลิมบุญคุณกระบอกปลาธำ ถ้าหากว่ามีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นต้องทิ้งบ้านเรือนยังมีปลาธำไว้ใส่แกง	กินกะปิ : ได้ดีแล้ว กระบอกปลาธำ : คนที่เคยช่วยเหลือกัน	คนที่ได้ดีแล้ว อย่าลิมบุญคุณคนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลเรามา เพราะไม่ว่า ต่อไปภายหน้าอาจจะได้พึ่งพาอาศัยกันอีก	ความกตัญญู	✓	✓						✓
83	ครันว่าเขามีข้าวปามมีเงินได้ล้านชั่ง ครันว่ากินอ้อมท้อง ความฮ้ายกับมี	หากว่าเรามีข้าวแล้วเปรียบเหมือนมีเงินล้านชั่งและหากว่ากินจนอ้อมแล้ว ก็ยกก็ไม่มี	เงินล้านชั่ง : การเตรียมพร้อม	การมีข้าวอยู่ในยุ้งฉางหรือให้ท้องอ้อมเอาไว้ ถือว่าเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อการดำรงชีวิตต่อไปภายหน้า	ความไม่ประมาท	✓							✓
84	ครันกับเมื่อยมันเตื่อยกันลง หนั้นกับแวง มันแข็งกันขึ้น	ความเกียดครันกับความเหนื่อย ล้ามันจูดกันลง ความขยันกับมีแรงมันตั้งกันขึ้น		คนไม่ดีคบกับคนไม่ดีก็ยิ่งจะจูดกันลงในทางที่ไม่ดี ตรงกันข้ามคนดีคบกับคนดี ก็จะช่วยกันทำความดี	การคบคน	✓	✓						
85	ความตายนี้แขวนคอชูปาอย่างเฝาะแขวนฮ้อนด้อนเสมอตามตั้งกัน	ความตายแขวนคอชูปาอย่างก้าว ใครก็แขวนติดตัวเหมือนกันหมด		ไม่มีใครหนีพ้นความตายได้	ความไม่ประมาท	✓							✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลงา (ต่อ)

ร	ผลงา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลงา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลงา							
						ให้ข้อคิดต่อบุคคล		ใช้บรมระเบียบสังคมในด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
86	ครันทุกซีให้เลียงม้า เป็นกำพร้าวให้เลียงหมู	หากเจ้าทุกซียากให้เลียงม้า เป็นกำพร้าวให้เลียงหมู		ให้รู้จักทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพโดยการพึ่งตนเอง	การพึ่งตนเอง	✓				✓			
87	ครันได้กินลาบขึ้นอย่าลิมแจ่วแพว ผัก ได้กินพาเงินพาค้ออย่าลิมกะเบี่ยนฮ้าง	หากได้กินลาบเนื้ออย่าลิมน้ำพริกและ ผักแพวถ้าหากได้กินข้าวที่ภาชนะทำ ด้วยเงินและทองคำอย่าลิมภาชนะที่ ใส่สารับทำด้วยไม้ไม้เก่า ๆ		คนที่ได้ดีแล้วไม่ควรลืมความหลังเมื่อครั้งยากจน	การไม่ลืมตัว	✓			✓				
88	ครันพันขวานให้เหลียวเบ็งฟ้าครัน ยิงหน้าให้เหลียวเบ็งปลายปืน	หากใช้ขวานพันให้มองดูฟ้า หากยิงหน้าไม่ให้มองดูปลายปืน	มองดูฟ้า มองดูปลายปืน : ระมัดระวัง	ก่อนที่จะทำอะไรให้ระมัดระวัง และในนี้ถึง ผลที่จะเกิดตามมาด้วย	ความรอบคอบ	✓			✓				
89	คาดซีได้บ่ห่อนเสียด คาคซีเป็นผัวเป็นเมียบ่ห่อนฮ้าง	ถึงคราวจะได้ก็มักไม่เสียด ถึงคราวจะ ได้เป็นผัวเมียก็คงไม่เลิกวากัน		ความเชื่อเรื่อง "บุญเพสันนิวาส" ถ้าหากเป็น เนื้อคู่กันจริง ยังไงก็ได้เป็นสามี ภรรยา กัน ไม่มีวันร้างวากัน	การมีคู่ครอง	✓		✓					
90	คาดซีได้บินมาคือนกเจ้า คาคซีได้บินเจ้ายเจ็ดหนี	หากจะได้บินมาเหมือนนกเจ้า หากจะ ไม่ได้ก็บินหนี		ความเชื่อเกี่ยวกับโชควาสนา อะไรจะได้ก็ได้ อะไรไม่ได้ทำอย่างไรก็ได้ ดังนั้นควรทำใจ ยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น แม้ว่าจลั้มเหลวก็ตาม	การปล่อยวาง	✓						✓	
91	ความรหัลไว้ในใจสัจดออยู่ อย่าได้ฮู้ฮอดเบื่องหูฟังเพื่อนสอง	ความลับเก็บไว้ในใจอย่างมิดชิด อย่า ให้รู้ถึงหูบุคคลที่สอง		ควรรู้ว่าอะไรควรพูด ไม่ควรพูดโดยเฉพาะ เรื่องที่เป็นความลับไม่ควรพูดโดยเด็ดขาด	การพูดให้ถูกกาลเทศะ	✓	✓						
92	จับกินหน้ำออย่าซีซ่มเขากหมูป กินออย่าซีตังเวือ	วัวไม่กินหน้ำออย่าซ่มเขาก หมูไม่กินร่าออย่าตังเวือ	ซ่มเขากหัก ตังเวือบาน : การ บังคับ	ไม่ควรบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่ชอบหรือ ไม่เต็มใจทำ เพราะจะทำให้เกิดผลเสียตามมา	การเคารพสิทธิของคน อื่น	✓	✓						
93	งามแต่ข้าวเฮ็ดนาแคมเหมืองงาม แต่เมืองมีเจ้าผู้หนึ่ง	ข้าวงามเฉพาะที่อยู่ริมเหมืองฝายเมือง จะงามเพราะมีผู้ปกครองคนเดียว		การทำนาถ้าจะให้ได้ผลดีต้องทำนาใกล้คลอง หรือเหมือง และถ้าจะปกครองบ้านเมืองให้สงบ สุขร่มเย็นต้องมีผู้เป็นใหญ่ในเมืองนั้นเพียงคนเดียว	การประกอบอาชีพ การปกครอง	✓	✓		✓	✓			

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.น.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง / ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
94	เงาะสุบฮ้ายยังได้กล่อมรจนายังได้เป็นราชาชาลือทั้งค้าย	เงาะที่มีหน้าตารูปร่างซีเหร่ยังได้คู่กับรจนา อีกทั้งได้เป็นพระราชาราชที่คนล้าลือกันทั้งเมือง	เงาะ : คนที่รูปร่างหน้าตาซีเหร่ซีเห ร่ แต่จิตใจงดงาม	การพิจารณาคน ควรให้ความสำคัญที่จิตใจมากกว่ารูปร่างหน้าตาภายนอก	การคบคน	✓	✓						
95	จวงจันทน์คู้ทะเลนอนหอมแต่เมื่อใหม่บาดว่ากลักกลิ่นส้มชมแล้วเล่าเหย	ต้นจันทน์ ต้นคู้ ที่มีกลิ่นหอมจะหอมเฉพาะแรก ๆ ถ้าหากไปเกลือกกลักกับกลิ่นเหม็นเปรี้ยวความหอมก็จะหายไป	ต้นจันทน์ ต้นคู้ : คนดี กลิ่นส้ม : คนเลว	คนดีย่อมมีคุณค่าในตัว แต่เมื่อเกลือกกลักกับความเลวคุณค่าย่อมหมดไป	การคบคน	✓	✓						
96	จันทร์เพ็งแจ่งป่านแสงสุริเยศแสงกระบองหมื่นแหล่มป่านแจ่งแห่งเดือน	แสงของดวงจันทร์วันเพ็ญสว่างไม่เท่า แสงพระอาทิตย์แสงได้หมื่นแหล่ม ยังไม่สว่างเท่า กับแสงของดวงเดือน	พระอาทิตย์ ดวงเดือน : คนที่มี ฐานะสูง ดวงจันทร์ แสงได้ : คนที่มีฐานะ ต่ำ	แข่งบุญแข่งวาสนา แข่งกันไม่ได้จึงเป็นคติสอนใจ สำหรับคนที่ด้อยกว่าคนอื่นว่าให้พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่	การพอใจในสิ่งที่มีอยู่	✓				✓		✓	
97	เจ้าผู้โพธิศรีสร้อยใบปดนกบแก้วนหมากบ่หวานแซบช้อยกาเอียงบ่อชื่นชม	เจ้าผู้เปรียบเหมือนต้นโพธิ์ใบไม่ดกนกไม่ชอบมาอาศัย ผลไม่หวานจึงไม่เป็นที่ชื่นชอบของกาและนกเอี้ยง	ต้นโพธิ์ที่ใบไม่ดก : คนที่ประพฤติ ตนไม่ดี	คนที่ประพฤติไม่ดี ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย	การทำความดี	✓							✓
98	เจ้าอย่ามัวเมาต้นคนเดียวว่ามีหมู่ บาดไปพ้อใครง้อยชิหลงฮ้องสะเดิดตาย	เจ้าอย่าคิดถึงไปคนเดียวไม่มีเพื่อนหากไปพบเสือโคร่งที่ดุร้าย จะหลงร้องด้วยความกลัวตาย	เสือโคร่ง : ปัญหาอุปสรรค	ความสำคัญของการมีเพื่อน เพราะหากมีปัญหาหรืออุปสรรคเกิดขึ้น จะได้พึ่งพากันได้	การคบคน	✓	✓						
99	ใจประสงค์สร้างกลางดงก็ว่าท่งใจซีคร้านกลางบ้านก็ว่าดง	ถ้ามีใจต้องการแล้ว กลางป่าก็จะเป็นทุ่งใจเกียจค้ำกลางบ้านก็เป็นป่า	กลางป่า : เรื่องยาก ทุ่ง กลางบ้าน : เรื่องง่าย	ถ้ามีใจรักในงานที่ทำ เรื่องยากก็เป็นเรื่องง่าย แต่ถ้าไม่มีใจรักเรื่องง่ายก็เป็นเรื่องยาก	การประกอบอาชีพ	✓				✓			
100	จองปมีด้ามขีเป็นบ่วงดักแกงบุงปมีสายขีเป็นทอยาย้าง	ทัพพีไม่มีด้าม จะเป็นช้อนดักแกง กระบุงไม่มีสายจะเป็นกระทอใส่ยาสูบเก่าๆ	ทัพพี กระบุง : สิ่งมีค่า ช้อน กระทอ : สิ่งไร้ค่า	คนดีจะมีค่าโดดเด่นขึ้นมาได้ ต้องมีสิ่งเชิดชูหรือมีบริวารแวดล้อมที่ดี	คนดีต้องมีผู้ส่งเสริม	✓	✓						✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อ บุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
101	ชลธารน้ำไหลลงตามย้อม บ่หอนไหลลงวังขึ้นเทิงฟ้า ยอดคดอย	น้ำย้อมไหลลงตามร่องไม่เคยไหลขึ้นฟ้าสู่ ยอดคดอย	น้ำไหลตามร่อง : ชีวิตที่เป็นไปตาม โชคชะตา น้ำไหลขึ้นฟ้า : เป็นไปไม่ได้	คนเราเกิดมาย่อมเป็นไปตามโชคชะตาของตน เองไม่มีใครฝืนได้	กฎแห่งกรรม	✓						✓
102	ชายนันเว้นชั่วไว้ให้เฮ็ดทาง ดีอย่าประมาณศีลทาน ขาด ชวย สกุลกล้าแท้แล้ว	ผู้ชายให้เว้นการทำชั่ว ให้ทำ แต่ความดีอย่าประมาณศีลธรรมและการทำ ทานจะเป็นผู้ชายที่มีความกล้าหาญ		เป็นผู้ชายให้เว้นการทำชั่ว ให้ทำแต่ความ ดีจึงจะได้ชื่อว่าเป็นชายแท้	การทำความดี	✓						✓
103	ชาติที่คูล่าห้องราชสีห์เทียว ห้อง บ่หอนละถัมไว้หนีไปชั้นปา คา	ราชสีห์เคยอยู่ที่ไหน ก็จะไม่ยอมทิ้ง ถิ่นที่อยู่เดิม แล้วหนีไปขออาศัยอยู่ป่า คา	ราชสีห์ : คนที่มีอำนาจ มียศฐาบรรดาศักดิ์	คนที่มีอำนาจ มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงแล้ว จะ หนีในศักดิ์ศรีของตนเอง และไม่ขอความช่วยเหลือ จากใครง่าย ๆ โดยเฉพาะที่ด้อยกว่าตนเอง	ควรหยิ่งในเกียรติและ ศักดิ์ศรี	✓			✓			
104	ชาติที่แวนนามเขือราชสีห์ สัตว์ใหญ่ บ่หอนบินสอด แล้วไปได้ดังแหลง	ราชสีห์เป็นสัตว์ใหญ่ ไม่สามารถบิน ลัดเจวียนไปมาเหมือนกับเหยี่ยว	ราชสีห์ : คนที่มีอำนาจ มียศฐาบรรดาศักดิ์ เหยี่ยว : คนที่มีความสามารถพิเศษ	คนที่เป็นใหญ่มีอำนาจจะทำอะไรต้อง ไตร่ตรองให้รอบคอบ อย่าทำในสิ่งที่ทำไม่ได้จะ ทำให้อับอายขายหน้าได้	ความรอบคอบ	✓			✓			
105	ชาติที่เป็นหญิงนึ่งไปให้มัน แนยงกะยั้งแท้ ๆ แนแล้วจั้ง ค้อยยั้ง	เป็นผู้หญิงต้องนึ่งไปให้มัน ๆ ยั้งก็ยั้งจริง ๆ เล็งแล้วจั้งค้อยยั้ง	ยั้งให้มัน ๆ : มีจรรยาบรรณที่สม กับความเป็นหญิง	เกิดเป็นหญิง ก็ให้มีจรรยาบรรณที่งดงามสม กับความเป็นหญิง	ความประพฤติของผู้ หญิง	✓						
106	ชื่อว่าแนวความฐึ้นเเฮือนหา ยากครันบ่ออกจากบ้านบ่มี ได้ทอโย	ความรู้ในบ้านหายาก ถ้าหากไม่ออกจาก บ้านก็ไม่มีความรู้ได้มากพอ	ความรู้ในบ้าน : ความรู้ที่อยู่รอบ ๆ ตัวความรู้นอกบ้าน : ความรู้ที่หลากหลาย	คนเรามีความรู้แต่เรื่องรอบ ๆ ตัวไม่เพียงพอ ต้องรู้ให้กว้างขวาง รู้ให้มาก จึงสามารถนำไป ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่	การศึกษา	✓					✓	
107	ชื่อว่าสงสารซังกงเกวียน กำขอบเวรหากมาครอบแล้ว วอนไหวก็บ่ฟัง	วิญญูสงสารเหมือนกับกงเกวียนหมุนรอบมา บรรจบกัน เหมือนกับเวรกรรมหากมาถึงตัวเรา กราบไหว้อ้อนวอน ก็ไม่ฟัง	กงเกวียน : กรรม	คนที่เผชิญกับเวรกรรมเป็นเพราะสิ่งที่ตนเองได้ ทำไว้ ไม่มีใครหนีพ้น	กฎแห่งกรรม	✓						✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
108	เชื้อชาติแข็งป้อนถีนนำเหลา แนวหงส์คำป้อนบินนำขี้	ธรรมชาติแข็งไม่บินไปกับเหยี่ยว เช่นเดียวกับหงส์ ก็ไม่บินไปกับขี้	อีแรง หงส์ : คนประพฤติดี เหยี่ยว ขี้ : คนประพฤติไม่ดี	ไม่ควรไปคบค้าสมาคมหรือไปเข้ากลุ่มกับคนที่มีความประพฤติไม่ดี	การคบคน	✓	✓						
109	ชิตมน้ำลายให้เหลือขมบั้ง ปล่องชิตนขามอ่องให้เหลือขม ขมขามชิตนให้เหลือขมบั้ง	จะถ่มน้ำลายให้มองดูช่อง จะ กระโดดข้ามร่องให้ดูนามจะถาม ให้มองดูหน้า		ก่อนจะทำการใดให้พิจารณาด้วยความรอบคอบ เพราะถ้าหากขาดความรอบคอบ อาจก่อให้เกิด อันตรายและผลเสียได้	ความรอบคอบ	✓							
110	เ้าแก่แล้วมาพ้อ เครือหวาย ครั้นว่าชิจิตมรณตายแล มา พ้อที่ฮ้าง	เ้าแก่แล้วถึงมาพ้อเครือหวาย แต่ พ้อจวนจะตายแล้ว ถึงมาพ้อที่ร้าง	เ้าแก่ จวนจะตาย : สายเสีย แล้ว	การได้พบสิ่งที่ถูกใจหรือช่องทางทำมาหากินก็สาย เสียแล้ว	ความไม่ประมาท	✓							✓
111	คงหลวงนี้พึงคณาเนื้อแก้วน นกกากยีนขึ้นด้วยลำไม้ข่ม งาม	ป่าใหญ่ หมู่เนื้อชอบอยู่อาศัย นกก็ ชอบอยู่ต้นไม้ที่มีร่มเงา		ที่ใดมีแต่คนดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดีใคร ๆ ก็อยากอยู่ อาศัย	การทำความดี	✓	✓						✓
112	เด็กน้อยมีความขี้ สองสาม ความมัน่อง ผู้ใหญ่ผู้ตั้งล้าน อ้าไว้บไซ	เด็กมีความรู้สองสามเรื่องก็ลำพอง ใจและโอ้อวดตัว ผู้ใหญ่ผู้ตั้งล้าน เก็บไว้ไม่พูด		คนที่รู้น้อยมักโอ้อวดตนว่ารู้มาก ตรงกันข้ามกับคน ที่รู้มาก แต่กลับนิ่งไว้	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓						✓	
113	ตกต่ำด้อยต้อยต่ำนำทุกซกี้ ตาย ออย่าได้แถมเติมติดต่อ ตามกรรมซ้ำ	เมื่อตกทุกซกี้ได้ยากแล้วอย่าได้ก่อ กรรมซ้ำเติมอีก		เมื่อตกทุกซกี้ได้ยากแล้ว ก็อย่าก่อกรรมซ้ำเติมอีก	การทำความดี	✓							✓
114	ทานบมีใจตั้งชิวหวังปองเป็น ประโยชน์ใดเด หวังประโยชน์ แต่บทานทอดให้บุญชิตได้ อ้อมได้	การให้ทานหากจิตใจไม่มีเจตนาใน ทางกุศลจะได้ประโยชน์อะไร ถ้าใจ หวังเอาประโยชน์ แต่ไม่ทำบุญให้ ทานประโยชน์นั้น จะเกิดได้อย่างไร		การทำบุญให้ทาน ถ้าหากไม่มีเจตนาที่จะให้ด้วยใจ บริสุทธิ์แล้ว แม้แจกจ่ายทรัพย์เป็นทานไปมากมายเพียง ใดก็ไม่เกิดเป็นบุญในทางกลับกันถ้าหวังได้กุศลผลบุญ เพื่อประโยชน์ตนเองแต่ไม่เสียสละหรือให้ทานแก่ผู้อื่น กุศล ผลบุญก็ไม่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน	การทำบุญ	✓							✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
115	ทำการสร้างอันใดก็ให้อื่นตรงก่อน อย่าได้เห็นแก่ใกล้กินกล้วยหอมมเลย	ทำการสิ่งใดก็ให้ตรงก่อน ก่อน อย่าได้เห็นแก่ความ ง่ายเหมือนกินกล้วย		ให้ตรงตรง อย่างรอบคอบ ก่อนจะทำการ สิ่งใด อย่าคิดว่าเป็นเรื่องง่าย ๆ แล้ว ผลิผลมาทำ	ความรอบคอบ	✓			✓			
116	ทุกขบมีเสื้อผ้าผาเฮือนเพ็ทพอยู่ ทุกขบมีเข้าอยู่ห้องนอนลื้ออยู่เป็น	ทุกขบไม่มีเสื้อผ้าบ้านผุพัง ก็พอยู่ได้ แต่ทุกขบไม่มีข้าว อยู่ในห้องนอนนอนอยู่ไม่ได้		การให้ความสำคัญ เรื่องการกินมากกว่า การแต่งกายโดยให้มีข้าวกินก็พอ	การลำดับความสำคัญ	✓				✓		
117	ทำทานบ่ปรารถนาตั้งชีเอาหยังเป็นที่ เพ็ง มีแต่ปรารถนาบุญบ่สร้างชีไป ได้ฮ่อมได้	การให้ทานถ้าไม่ได้ทำด้วย ความตั้งใจจริงจะเอาอะไร เป็นที่พึ่ง ถ้าปรารถนาผล บุญแต่ไม่ได้สร้างจะเป็นไป ได้อย่างไร		การทำบุญทำทานควรทำด้วยใจบริสุทธิ์ถ้า อยากได้ผลบุญถ้าไม่สร้างบุญ ผลบุญนั้นก็ ไม่เกิด	การทำบุญ	✓						✓
118	ทำทานบ่มีศีลพร้อมผลบุญบ่เฮืองฮ่อม มีศีลครันบ่มีละเว้นชีเป็นได้จังได้	การให้ทานแต่ไม่มีศีลธรรม ผลบุญก็ไม่รุ่งเรื่องมีศีลธรรม แต่ไม่ละเว้น จะเป็นผลได้ อย่างไร		การทำทานแต่ไม่ปฏิบัติตนตามหลักศีล ธรรม ผลบุญก็ไม่เกิดและคนที่บอกว่าคุณ เองมีศีลธรรมแต่ไม่ละเว้นความชั่ว ผลบุญก็ ไม่เกิดเช่นกัน	การทำบุญ	✓						✓
119	ทุกขบเฝ้าบ่ว่าดี มีเฝ้าจั่งว่าพี่น้อง ลุงป้าเฝ้าว่าหลาน	ทุกขบยกคนอื่นว่าไม่ดี มั่งมี คนอื่นจึงเรียกพี่น้อง ลุงป้า เรียกว่าหลาน		ให้รู้จักสร้างฐานะ เพราะคนมีฐานะมักจะได้ รับการยอมรับนับถือจากบุคคลอื่น ส่วนคน ที่ยากจนก็ไม่มีใครอยาก คบค้าสมาคมด้วย	ความเพียรพยายาม	✓				✓		
120	เที่ยวทางบ่สุดเส้นอย่าถอยหลัง ให้เขาหุม ตามขอให้ตายหน้าพันเขา ชีย้อยว่าหาญ	เดินทางยังไม่สุดเส้นทาง อย่าถอยหลังให้เขาเหยียด ตายก็ขอให้ตายข้างหน้า โน้นเขาจึงจะยกย่องว่ากล้า หาญ	เดินทางยังไม่สุดเส้นทาง : ทำงานยังไม่สุดความสามารถ	จะทำอะไรก็ทำให้สุดความสามารถ และ ประสบผลสำเร็จให้ได้ อย่าถอยถอย เพราะ ถ้าถอยถอย คนอื่นเขาจะหัวเราะเยาะ หรือ คอยซ้ำเติม	ความเพียรพยายาม	✓	✓			✓	✓	
121	นกเต็นเต็นโดนลงกินก่อน นกเจ้าตั้งแหงหน้าเบ็งคาย	นกกะเต็นกะโดนลงกิน ก่อน นกเจ้าได้แต่แหง หน้าคุด	นกกะเต็น : คนที่ว่องไว นกเจ้า : คนที่เชื่องช้า	คนที่มีความคล่องแคล่วฉับไว มักมีโอกาส มากกว่าคนที่เชื่องช้า	การประกอบอาชีพ การปกครอง	✓	✓		✓	✓		

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
122	นักปราชญ์ย้ายให้หมอบให้ คลาน คนพาลตีให้หนีสิบโยชน์	นักปราชญ์ดู ขอให้หมอบให้ คลาน คนพาลที่ทำได้ด้วยให้ หนีไกลสิบโยชน์		ให้คนคนตีมีความรู้ และหนีให้ไกลคนพาล	การควบคุม	✓	✓					
123	นาไฮหลังประสงค์คำกล้าแก กล้าอ่อนมีบัพเพ้นหลังบ ประสงค์	นาลุ่มหรือนาเป็นแอ่งอยากคำ กล้าแก กล้าอ่อน ภูมิมากมาย แต่ไม่ต้องการ	นาลุ่มหรือนาเป็นแอ่ง : ผู้หญิง กล้าแก : คนอายุมาก กล้าอ่อน : คนอายุน้อย	ผู้หญิงควรเลือกคู่ครองที่อยู่ในวัยเหมาะสม กันจึงจะเข้ากันได้มากกว่า คนที่วัยไม่เหมาะ สมอาจจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาได้	การมีคู่ครอง	✓		✓				
124	นินทาเอื้องเจระจาสืบสอ เป็นดั่งคนถอน้ำเท็ดมออย่าถือ	การนินทาและการพูดส่อเสียด เหมือนกับคนถอน้ำที่ขยอ่าถือสา		ไม่ควรใส่ใจกับการนินทาเพราะในที่สุดแล้ว ก็หายไปเอง	การวางเฉย	✓	✓					✓
125	แนวคนเต้าเพ็งมีคุณได้ล่อนลั้ง เพ็งเห็นฟ้าก่อนแท้ตนเจ้าอย่า ลั้งความแท้แล้ว	คนแก่มีบุญคุณได้ลั้งล่อน เพราะเห็นฟ้ามาก่อนอ่ยอวด แก่งลบหลูท่าน	เห็นฟ้ามาก่อน : มีประสบการณ์มาก ก่อน	คำลั้งล่อนของคนที่มีประสบการณ์มาก่อน เป็นสิ่งที่ลูกหลานควรเชื่อฟังและปฏิบัติตาม	การเคารพเชื่อฟัง คนที่มีประสบ การณ์	✓	✓		✓		✓	
126	แนววมแ่งหากบินสูงหากินต่ำ หลานอ่ย เจ้าอย่าได้เฮ็ดจั้งแ่ง ให้หาหมันโกนดินเค้อ	ลักษณะของอีแ่งบินสูงแต่หา กินต่ำ หลานอ่ยทำตัวเหมือน อีแ่ง ให้ต่อสู้ขุดดินทำกิน	อีแ่ง : คนที่ไผ่สูงเกินตัวแต่ทำมา หากินในทางไม่ดี ต่อสู้ขุดดิน : ทำมาหากินโดยสุจริต และไม่ทอดถอย	คนที่ไผ่สูงเกินตัวแต่ทำมาหากินในทางที่ไม่ ดี ไม่ควรนำมาเป็นเยี่ยงอย่าง ควรทำมาหา กินโดยสุจริตและให้อวดทอนไม่ทอดถอย	การประกอบอาชีพ	✓	✓			✓		
127	บม่มีความฮู้ยอ่าเว้าการเมือง บ่มุ่งผ้าเหลืองยอ่าเว้าการวัด	ม่มีความรู้ ยอ่าพูดเรื่องการเมือง ม่มุ่งผ้าเหลืองยอ่าพูดเรื่องวัด		อย่าพูดหรือสอนคนอื่นในเรื่องที่ตนเองม่มี ความรู้	การพูดต้องมีภูมิ	✓	✓				✓	
128	บวยบม่ด้ามชี่เสี่ยทรงทั้งวาด เขาชี่เอนกะโปะหมากพร้าว บม่เอนว่าบวย	กระบวยบม่มีด้าม จะเสี่ยรูปทรง ผิดแบบอย่างเขาจะเรียกว่ากะลา มะพร้าวบม่เรียกว่ากระบวย	กระบวย : สิ่งมีค่า กะลามะพร้าว : สิ่งม่มีค่า	คนดีจะมีค่าโดดเด่นขึ้นมาได้ต้องมีสิ่งเชิดชู หรือมีบรืวารแวดล้อมที่ดี	คนดีต้องมีผู้ส่งเสริม	✓	✓					
129	บุญบาปนี่เป็นคู่คือเงา เงานั้นไปตมเขาชยามบม่เว้น	บุญและบาปเป็นเหมือนดั่งเงา ที่ติดตมตัวเราไปทุกเวลา		บุญและบาปเป็นสิ่งที่ติดตมตัวผู้กระทำไปทุก เวลาทุกแห่ง ใครทำอะไรก็จะได้สิ่งนั้น บม่ สามารถลบล้างได้	กฎแห่งกรรม	✓						✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อ บุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
130	บุญมีได้เป็นนายใช้เพิ่น ครั้นว่าบุญบ่ให้เขาชี้ใช้ตั้งแต่เฮา	ถ้ามีบุญก็ได้เป็นนายได้ใช้คนอื่น หากว่าไม่มีบุญคนอื่นจะใช้แต่ เรา		คนที่มีบุญทำอะไรก็ประสบความสำเร็จใน ชีวิต ตรงกันข้ามคนที่ไม่มีบุญทำอะไรก็ ไม่สำเร็จผลไม่เจริญก้าวหน้า	การทำความดี	✓							✓
131	บุญมีแล้วแนวดีบ่องใส บุญบ่ให้แนวฮ้ายแล่นโฮม	มีบุญแล้ว สิ่งดี ๆ จึงเข้ามา แต่ถ้าไม่มีบุญก็จะมีแต่สิ่งเลว ร้ายมารวมแทน		คนมีบุญจะมีแต่สิ่งดีงาม ทำอะไรก็ประสบความสำเร็จ ตรงกันข้ามคนที่ไม่มีบุญมักจะมีสิ่งเลว ร้ายทำอะไรก็ล้มเหลว	การทำความดี	✓							✓
132	บุญบ่คาดได้แสนชื้ออมก็จำห่าง บุญคาดได้แสนชื้อเว็นก็เว็นมา	หากไม่มีบุญ เกือบจะได้ก็ไม่ได้ หากมีบุญ สิ่งที่ดีกว่าจะไม่ได้ กลับได้		ถ้ามีบุญแล้วทำอะไรก็จะประสบผลสำเร็จ แต่ถ้าไม่มีบุญ ทำอะไรก็ล้มเหลว	การทำความดี	✓							✓
133	บุญบ่ให้ฮ้อยไฮก็บ่หยอน บุญบ่ให้แสนไกลก็เล่าไกล	ไม่มีบุญแม้แต่ว่ากของดินไทรก็ ไม่หยอน ไม่มีบุญอยู่ใกล้ ๆ ก็ กลายเป็นอยู่ไกล		คนไม่มีบุญ ความสุข ความสมหวัง โชค ลาก ก็จะไม่ มี และถ้าทำอะไรที่ใกล้จะ ประสบความสำเร็จอยู่แล้วแต่ก็มีอุปสรรค เกิดขึ้นจนได้และกว่าจะสำเร็จได้ก็ใช้เวลายาวนาน	การทำความดี	✓							✓
134	บ่มีผักบ่มีเหยื่อห้อง บ่เอาพี่น้องบ่ได้เชื้อหนอแนวดี	ไม่กินผักไม่มีอะไรอยู่ในห้องไม่ แต่งงานกับคนเชื้อชาติเดียวกัน ไม่ได้เข้าพันธุ์ดี		ถ้าเลือกคู่ครองสัญชาติเชื้อชาติเดียวกันก็จะ เป็นการสืบต่อทางเชื้อสายให้เจริญเติบโตดีกว่า การอยู่ร่วมกับคนต่างสัญชาติ เชื้อชาติ และ ศาสนา	การมีคู่ครอง	✓		✓					
135	เปิดไก่อั้งฮู้หาเหยื่อห้องเลี้ยง คาบชีวัง ส่วนเขาเป็นสัตว์สูง อย่าฮินฮอนคายนผู้	เปิดและไก่อั้งรู้จักหาเหยื่อใส่ ห้องเพื่อเลี้ยงชีพ ส่วนคนเรา เป็นสัตว์ประเสริฐฮู้ฮินฮอนอยู่ เฉยๆ	เปิด ไก่ : ความขยันหมั่นเพียร ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ	ให้ขยันทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพและสร้าง ฐานะตนเอง	การประกอบอาชีพ ความเพียรพยายาม	✓				✓			
136	เป็นขุนน้ำวิชาให้มีมาก อย่าได้เป็นหนั่งแห่งมาจวบพ้อ ไฟไหม้ชื้อใจใด	เป็นขุนนางให้มีความรู้มากอย่า เป็นเหมือนหนั่งแห่งที่โดนไฟไหม้ ก็จะไค้งอ	หนั่งแห่งที่โดนไฟไหม้ก็ไค้งงอ : เกิด ภาวะคับขันแล้ว แก่สถานการณ์ไม่ ได้	ผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่ควรศึกษาหาความรู้ให้ มาก เมื่อเกิดภาวะคับขันจะได้ใช้ความรู้แก้ สถานการณ์ได้ทัน	การศึกษา	✓			✓		✓		

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
137	เป็นข้อขอให้เป็นข้อยาชาญา เป็นหมาขอให้เป็นหมาเจ้าวัด	หากเป็นข้ารับใช้ ขอให้รับใช้ พระราชา ถ้าเป็นหมาขอให้ เป็นหมาของเจ้าอาวาส	อาชาญา เจ้าอาวาส : คนดีมีอำนาจ	ถ้าจะทำงานให้กับใครควรจะต้องดูให้แน่ชัดก่อนว่า คน ๆ นั้นเป็นคนดี มีตำแหน่งฐานะสูงพอหรือมีอำนาจ พอที่จะปกป้องเราได้หรือไม่ ถ้างานนั้นผิดพลาด	การประกอบอาชีพ การปกครอง	✓	✓		✓			
138	เป็นคนให้ลักษณะนามปลวก หากช่างอยู่หากช่างอันคุณขึ้นให้ ใหญ่สูง	เป็นคนให้มีลักษณะเหมือน ปลวกที่พยายามสร้างรังให้สูง ใหญ่ได้	ปลวก : ความเพียรพยายาม	ให้มีความเพียรพยายาม ในการสร้างฐานะของตน เอง	ความเพียรพยายาม	✓				✓		
139	เป็นชายก็ให้เป็นชายแท้อย่ามี แกมหินแสบ ทรอยก็ทroyแท้ ๆ ตมนั้นอย่ามี	เป็นผู้ชายก็ให้ชายแท้อย่าให้ หินลูกรังมาปนทroyก็ให้เป็น ทroyแท้อย่าให้มีโคลนตม	หินแสบ ตม : ความไม่ดี	เป็นผู้ชายให้เป็นผู้ชายแท้ ทั้งร่างกาย และจิตใจ ต้องเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทนหนักแน่นยุติธรรม เป็นต้น อย่าให้ความไม่เที่ยงมาปะปน	ความประพฤติของผู้ชาย การทำมาค้าขาย	✓						
140	เป็นเสือแล้วล่ายปลายเขาก็ดู ให้ฮีบหาหมิ่นหม้อมาแต่มี ติ่มล่าย	เป็นเสือแล้วล่ายไม่ล่ายเขาก็ ว่าให้รับหาเขามาแต่มีล่าย ให้ชัดขึ้น	มีนหม้อ : ความรู้ความสามารถ	ถ้าเป็นอะไรก็ให้สมกับที่เป็นให้คนอื่นเขาเชื่อถือ ถ้าหากคิดว่ายังไม่สมกับสิ่งที่คนอื่นคาดหวังนั้นก็ ให้รับหาความรู้เพิ่มเติม	การศึกษา	✓	✓				✓	
141	ไปหาพระเฒ่าของไปถวายเป็น ไปหานายเฒ่าของไปถวายเป็น	ไปหาพระให้เฒ่าของไปถวายเป็น ไปหานายให้เฒ่าของไปถวายเป็น		ให้รู้จักแสดงน้ำใจต่อผู้ใหญ่ตามความเหมาะสม	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓					
142	ผมบ่หลายให้ตีผมข้อม พี่น้องบ่หลายให้ตีผมเสี้ยว	ผมไม่ดกก็ให้ตีผมข้อม ญาติพี่น้องไม่มากให้ตีผมมิตร สหาย		คนเราควรมีเพื่อน ไม่ควรอยู่โดดเดี่ยว และการมี เพื่อนหรือการคบเพื่อนต้องให้ได้เพื่อนแท้ (เสี้ยว)	การคบคน	✓	✓					
143	ตัวเพื่อนยังอย่าขิ้นเป็นผู้ ผู้เขี่ยข้างพันชั้นอย่าเหลียว	สามีเขี่ยยังมีชีวิตอยู่อย่าริเป็นผู้ ถึงแม้เขามาสะกิดพันครั้งก็ อย่าเหลียว	สะกิดพันครั้ง : ให้ทำ ยั่วชวน	เป็นข้อห้ามสำหรับผู้ชายว่า อย่าเป็นผู้กับภรรยา คนอื่น ถึงแม้ฝ่ายหญิงจะยั่วชวนเพียงใดก็ตาม	ความประพฤติของผู้ชาย	✓		✓				✓
144	ตัวเมียนี้กูมึงอย่าได้ว่า ให้เอ็น ซ้อยและเจ้าผองเท่าชั่วชีวิต	สามีภรรยากันอย่าได้พูดกูมึง ต่อกัน ให้พูดฉันและคุณต่อกัน ตราบถึงวันตาย		สามีและภรรยาควรรักและให้เกียรติกันและกัน โดยให้พูดจากันด้วยถ้อยคำที่สุภาพ	การมีคู่ครอง(การครองเรือน)	✓		✓				

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลงา (ต่อ)

ที่	ผลงา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลงา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลงา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
145	มีสางย้ายผกจอบกินดับก็ตีตาย บ่พ่อคนเฮาหลอนหลอกกินกันแท้	มีสางดูร้ายที่แอบกินดับ ยังร้ายไม่เท่า คนที่หลอกกินกันเอง		มีซึ่งเป็นสิ่งที่น่ากลัวอยู่แล้วแต่มยังแอบจ้องกินดับคน ก็ยิ่งน่ากลัวเข้าไปอีก แต่ก็ยังไม่น่ากลัวหรือก่อให้เกิดความเสียหายเท่ากับคนหลอกคน	การคบคน	✓	✓						
146	ไมชิหลังเห็นไล่ดับโดนกขี้ดี ทางปากฮ้องพิตพิงใจเลี้ยวใส่กะบู่	ใครจะมองเห็นไล่ดับโดนกตะกรุม ปากร้อง แต่ใจอยู่ที่บู่	ปากร้องแต่ใจอยู่ที่บู่ : ปากกับใจไม่ตรงกัน	ไม่มีใครมองเห็นจิตใจของคนได้ไม่รู้ว่าเขาคิดอย่างไร ปากก็พูดอย่างไรก็คิดอีกอย่าง ดังนั้นไม่ควรไว้ใจใครง่าย ๆ	การคบคน	✓	✓						
147	ไมชิมาแปลงสร้างวงฮังให้หนูอยู่ ครันปากบ่กัดตีนบ่ทับสังขิได้อยู่	ใครจะมาสร้างรังให้หนูอยู่หากไม่กัดตีนไม่ทับโดนจะมีอยู่ได้	หนู : คนที่พึ่งตนเอง	แม้จะลำบากเพียงใดก็ต้องพึ่งตนเอง	การพึ่งตนเอง	✓	✓			✓		✓	
148	ไมอย่าซันอาสาเลี้ยงงูสาไว้ดอมโก ย้านแต่ทุกขบ่มัวเข็ญย้ายเข้าฮ่วมเฮือน	ใครอย่าอาสาเลี้ยงงูสาไว้กับโก เพราะกลัวว่าจะมีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อนในบ้านไม่มีที่สิ้นสุด	งูกับโก : สิ่งที่เป็นศัตรูกัน	คนเป็นศัตรูกัน ไม่ควรให้อยู่ด้วยกันหรือทำงานด้วยกันจะทำให้ทะเลาะกัน ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือไม่ก็ทำให้คนข้างเคียงเกิดความรำคาญได้	ความรอบคอบ	✓	✓						
149	ไมหอนคองคอยถักคนตายว่าชิตาว่า คือดั่งดาวอยู่ฟ้าคองได้กับมา	ไม่มีใครรอคอยคนที่ตายไปแล้วว่า จะฟื้นคืนมาเหมือนดาวอยู่บนท้องฟ้ารอได้ก็ไม่มา	ตายแล้วฟื้น รอดาวอยู่บนฟ้า : สิ่งที่เป็นไปไม่ได้	อย่าหวังในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะจะทำให้เสียเวลาและเสียใจ	ไม่ควรคาดหวังในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้	✓							
150	พงศัพันธุ์เชื้อตายายพ่อแม่เฮานั้น ควรที่บ่นอับไหวยอไว้ที่สูง	ญาติที่เป็นเชื้อสายตายายพ่อแม่ของเรา นั้น เราควรเคารพเชิดชูให้สูงไว้		ควรให้ความเคารพพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย	ความกตัญญู	✓		✓					✓
151	เพ็งจาแลบเพ็งจาลักขณาในใจ ฮู้แล้ว อย่าถึงสอง	สิ่งใดควรพูด และสิ่งใดไม่ควรพูด ให้พิจารณาอยู่ในใจรู้แล้วอย่าให้ถึงบุคคลที่สอง		สิ่งใดควรพูดจึงพูด สิ่งใดไม่ควรพูดอย่าพูด ควรเก็บความลับไว้ในใจอย่าให้ผู้อื่นล่วงรู้	การพูดให้ถูกกาลเทศะ	✓	✓						
152	เพิ่นบ่เอ็นอย่าขาน เพิ่นบ่วานอย่าช่อย มักช่อยแท้ให้พิจารณาดู	คนอื่นไม่เรียกอย่าขาน คนอื่นไม่วานอย่าช่วยเหลือ ถ้าขอช่วยเหลือให้พิจารณาดี ๆ		ถ้าคนอื่นเขาไม่ต้องการความช่วยเหลือก็ไม่ควรช่วย แต่ถ้าอยากช่วยให้พิจารณาอย่างรอบคอบเสียก่อน	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓						

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
153	ฟังความเมี่ยมันเสียพี่น้อง ฟังความหือมันแกมของกิน	เชื่อฟังคำพูดของภรรยา ทำให้ผิดใจกับญาติพี่น้อง ฟังเสียงหือร้องมันเสียของกิน		เป็นสามีควรทำตัวเป็นกลางได้ตรงต่อเหตุและผลให้ต้องแท้ ก่อนจะเชื่อคำบอกเล่าของภรรยา	การมีคู่ครอง(การครองเรือน)	✓		✓					
154	ไฟไหม้ป่าจึงเห็นหน้าหนู น้ำท่วมทุ่งจึงเห็นจิ้งหรีด	ไฟไหม้ป่าจึงเห็นหน้าหนู น้ำท่วมทุ่ง จึงเห็นจิ้งหรีด	ไฟไหม้ป่า น้ำท่วมทุ่ง : ได้รับความเดือดร้อน หนู จิ้งหรีด : ญาติ มิตร	เป็นลักษณะตัดพ้อต่อว่าญาติมิตรคนที่สนิทกัน ว่า ถ้าไม่เดือดร้อนก็ไม่เคยมาเยี่ยมเยียน พอเดือดร้อนจึงมาหาเพื่อขอความช่วยเหลือ	การรักษาความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องและมิตรสหาย	✓	✓	✓					
155	ฝูงหมูหญิงชายช่วย สิบสามปีมีลูกสือแล้ว นักปราชญ์ถามแม่ น้ำที่กว้างขาดเขิน	พวกหญิงชาย อายุสิบสามปี มีลูกแล้วนักปราชญ์ถามแม่ น้ำเท่าไรก็ไม่เต็ม	สิบสามปีมีลูก : สังคมเสื่อมทรามนักปราชญ์ถามแม่ น้ำเท่าไรก็ไม่เต็ม : คนมีความรู้ไม่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม	สภาพสังคมกำลังเสื่อมทราม ชายหญิงพากันเสพกามตั้งแต่อายุน้อย พวกนักปราชญ์ที่มีความรู้ความสามารถไม่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม	ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม	✓	✓						✓
156	ฝูงหัวดำจักเดินไปก่อน ฝูงหัวด่อนจักย่างนำหลัง	คนหนุ่มเดินไปก่อนคนชราจะเดินตามหลัง		เป็นการให้โอกาสคนรุ่นใหม่ ใช้ความรู้ความสามารถ สำหรับคนที่มีอายุมากและผ่านประสบการณ์ชีวิตมามากแล้ว จะเป็นผู้ที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง	การให้โอกาสคนอื่น	✓	✓		✓				
157	มณีโชติแก้วมหาณิลดวง ประเสริฐ บมีคำหือหม่นณีแก้วก็เล่าจาง	ดวงแก้วมณี ถ้าไม่มีทองคำมาหือหม่น แก้วมณีนั้นก็เศร้าหมอง	แก้ว : คนดี ทองคำหือหม่น : คนสนับสนุน เศร้าหมอง : ความดีไม่ปรากฏหรือไม่เด่น	คนดีจะมีคุณค่าและโดดเด่นมากขึ้น ถ้ามีมิตรสหายและบริวารแวดล้อมสนับสนุน	คนดีต้องมีผู้ส่งเสริม	✓	✓						
158	มหาณิลแก้วคุณโฮงดวง ประเสริฐ เถิงว่าตกลูกแล้วเพียงรล้างหากชิไล	นิลแท้ แม้จะตกน้ำคร่ำหากน้ำมาล้างบ่อย ๆ มันก็จะใสแวววาวขึ้นมาอีก	นิล : คนดี น้ำคร่ำ : ความไม่ดี	หากเป็นคนดีจริง ถึงจะโดนใส่ร้ายป้ายสีอย่างไรก็ไม่มีวันมัวหมอง	การทำความดี	✓							✓
159	มีเงินครันบมีตงห้อยแสนลือออย ก็บออยู่ มีคำครันบมีอื่นอ้อยออยไว้บ่แค้นหาดอกนา	มีเงินหากไม่มีถุงใส่เอาไว้อื่นวอนอย่างไ้ก็ไม่อยู่กับตัวเรามีทองคำหากไม่มีที่เก็บไว้ อื่นวอนอย่างไ้ก็ไม่อยู่กับเขาเช่นกัน		เงินทอง หากไม่ระวังรักษาและ ไม่รู้จักใช้จ่ายเงินทองนั้นก็หมดไปได้	การประหยัด	✓				✓			

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลยา (ต่อ)

ร.น.	ผลยา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลยา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลยา							
						ข้อคิดต่อ บุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
160	มีไหมปมี้คร้งย้อมมันบ่ห่อนแดง เอง ครั้นบ่หาพิมพิดตำหอบบ่เป็น ผ้า	มีไหมไม่มีคร้งย้อมมันไม่แดง เอง หากไม่หาพิมมาทอผ้าก็ไม่ เป็นผ้า	ไหมกับคร้ง พิมกับผ้า : การพึ่งพา อาศัยกัน	การพึ่งพาอาศัยกัน	การพึ่งพาอาศัยกัน		✓						
161	แม่นว่าเสียงแคนได้ขานขอ พิดพาทย์ บ่ท้อเสียงอุ้นเอ็นกิน เข้าช่วมพา	แม่นว่าเสียงแคนขับขาน ประสานเสียงขอเสียงพิด พาทย์ ไม่ถูกใจเท่าเสียงน้อง เรียกกินเข้าร่วมวง	เสียงเรียกกินข้าว : นำใจไมตรีที่ยิ่ง ใหญ่	นำใจไมตรีที่มีต่อบุคคลอื่นย่อมงดงามหรือมีค่า กว่าสิ่งใด ๆ ดังเช่น เสียงแห่งมิตรไมตรีย่อม ไพเราะกว่าเสียงดนตรี	ความมีน้ำใจไมตรี	✓	✓						
162	แม่นชิบิ่นเทิงฟ้าเวหากก็ตามช่าง แม่นชิเหาะอยู่ฟ้าก็ถึงม้วนสุดิน นั้นแล้ว	ถึงจะบินจะเหาะอยู่บนฟ้า ก็ ยังหล่นสุดินนั้นแหละ		ผู้ที่มีอำนาจหรือมีตำแหน่งสูงไม่ควรประมาท เพราะสักวันหนึ่งอาจตกต่ำได้	ความไม่ประมาท	✓			✓			✓	
163	โมโหโสรนี้หากพาโตตกต่ำ ให้ค่อยคิดค่อยปากด้านคำค่อย ให้ม่วนหู	ความหลง ความโกรธ พาดัว เองตกต่ำ ให้ค่อยคิดค่อยพูด ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะหู		ให้รู้จักระงับความโกรธ อย่าพูดอะไรตาม อารมณ์โกรธให้อวดทนและพูดดี ๆ ให้ได้	การระงับความโกรธ	✓						✓	
164	ไม้ลำเดียวล้อมฮั่วบ่ไขว่ โพรงบ่พร้อมแปลงบ้านบ่เฮือง	ไม้ลำเดียวล้อมรั้วไม่ทั่วถึง โพรง พลไม่พร้อมก็สร้างบ้านเมือง ให้รุ่งเรืองไม่ได้		คนเราอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องอยู่กันเป็นสังคม และต้องสามัคคีกัน จึงจะอยู่รอดได้	ความสามัคคี		✓		✓				
165	ไม้บ่ทันแตกด้ามอย่าฟ้าวฮั่ว ฮอนตัด เยียวบ่ถึงกายลูนชิเด็ก มือเมื่อหน้า	ไม้ยังไม่ได้อัดอย่ารีบตัด ถ้ามัน ไม่ถึงหรือขาดจะทำให้เสีย เวลาภายหลัง		อย่ารีบร้อนทำอะไรโดยขาดความรอบคอบ เพราะอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายได้	ความรอบคอบ	✓							
166	ยามเอ็ดให้เอ็ดคือข้า ยามกินให้กินคืออาชญา	เวลาทำงานให้ทำเหมือนเป็น ลูกน้อง แต่เวลากินให้กินอย่าง เจ้านาย	ทำงานเหมือนเป็นลูกน้อง : ทำงาน อย่างเต็มที่ กินอย่างเจ้านาย : แบ่งปันลูกน้อง	เวลาทำงานก็ให้ทำเต็มที่ เวลากินหรือได้ ประโยชน์ ต้องแบ่งปันลูกน้องให้ทั่วถึง	การปกครอง การประกอบอาชีพ	✓	✓		✓				

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
167	ยุ่งยางไม่ลมตีหักถอง บาดว่า เครือหญ้าปล้องลมต้องเปพ	ต้นยูงต้นยางถูกลมพัดอาจหัก ได้ ส่วนเครือหญ้าปล้องลม พัดกลับไม่หัก	ต้นยูง ต้นยาง : คนที่ไม่ยึดหยุ่น เครือหญ้าปล้อง : คนที่โอนอ่อน ผ่อนตามสถานการณ์	การรู้จักปรับตัวตามสถานการณ์ จะช่วยให้รอด พ้นอันตรายได้	การปรับตัว	✓	✓						
168	ศาสนาสองพันห้ากรายมามัน ต่าง สังฆะเจ้าวันมือปลิกกัน	ศาสนาพุทธสังฆะสองพันห้า ร้อยผ่านมาไม่เหมือนเดิม พระสงฆ์นับวันทะเลาะกัน		ความเสื่อมของสังคมและศาสนา แม้แต่พระสงฆ์ ที่ครองตนเป็นสมณเพศ ก็ยังไม่ปลัดขียง ทะเลาะเบาะแว้งกัน	ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม	✓	✓						✓
169	ศิษย์บ่ยำเย้านครบูรพาพ่อแม่ เฝ้าแก่ เด็กน้อยเว้าเหล่านบ่ยำ ย่านตั้งเสี้ยวมัน	ลูกศิษย์ไม่ยำเกรง ไม่เกรงกลัว ครุฑอาจารย์ พ่อแม่ คนเฝ้า คนแก่เด็ก ๆ พุดเล่นไม่ยำเกรง และเกรงกลัวดีเสมอเหมือน เพื่อน		ลูกศิษย์ไม่เกรงกลัวครุฑอาจารย์ลูกไม่เคารพเชื่อ ฟังพ่อแม่ เด็กไม่นับถือเคารพผู้ใหญ่ ความ ประพฤติเช่นนี้เป็นสิ่งไม่ดี ไม่ควรทำ	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓	✓					
170	สงสารนี้เวียนตาย เวียนเกิด คือมดโตชอบดั่งเวียนแล้วคอบ เล็ง	วิฎสงสารนี้เวียนตายเวียนเกิด เหมือนกับมดโตชอบกระดั่งที่ เวียนมาที่เดิม	ชอบกระดั่ง : วิฎสงสาร	สังขารของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตายเวียนว่าย อยู่อย่างนี้ ที่เรียกว่า "วิฎสงสาร"	การเข้าใจในวิฎสงสาร	✓							✓
171	สัมปหวน คณะคมเอียงเอือ หมากเดือนั้นดูจากดกหนา แมงหมีมาเกิดในเหลื่อสัน	สัมปหวนมีลักษณะลูกโต สว่าง เหมือนกับมะเดื่อที่ดูดก หนาสวยงามแต่ข้างในมีแมลง หวีเต็มไปหมด	สัมปหวน มะเดื่อ : คนที่รูปร่าง หน้าตาภายนอกดูดี แต่จิตใจไม่ดี	คนที่ภายนอกดูดี แต่จิตใจไม่ดี	การคบคน	✓	✓						
172	สังจะผู้ชายนี้ คือหินหนักมีน ถึมใส่น้ำจมนั่งบ่พฟู	สังจะของผู้ชายหนักเหมือน หินโยนใส่น้ำก็จมนั่งบ่พฟู	หินหนักที่จมน้ำไม่พฟูขึ้นมา : การ รักษาสังจะ	เป็นผู้ชายต้องมีสังจะ รักษาคำพูด เมื่อได้พูดอะไร แล้ว ต้องมั่นคงที่จะปฏิบัติตามคำพูดของตนเอง ให้ได้	การพูดต้องมีสังจะ	✓							
173	สายมิ่งชอดแต่แดน สายแนนชอดแต่ฟ้า ไผ่ห้ามป่อนพั้ง	สายสัมพันธ์ผูกมาจากเทวดา บุพเพสันนิวาส กำหนดมาจาก ฟ้า ใครห้ามก็ไม่พั้ง	สายมิ่ง สายแนน : คนที่เป็นเนื้อคู่ กัน	คนจะเป็นเนื้อคู่กัน เป็นสิ่งที่เทวดาเป็นผู้กำหนดไว้ แล้วเป็นเรื่องของบุพเพสันนิวาส ไม่มีใครห้ามได้	การมีคู่ครอง	✓		✓					

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
174	สิบเบี้ยอยู่พาน้ำอวยงข้าวจาก หลอกลึงมามือให้อีบกำเอาให้	สิบเบี้ย หรือยี่สิบบาทอยู่ห่าง ไกลอย่าถามถึง สองสลึงอยู่ ใกล้มือให้รับเอาไว้ก่อน	สิบเบี้ยอยู่พาน้ำ : สิ่งที่เป็นไปได้ ยาก สองสลึงอยู่ใกล้มือ : สิ่งที่เป็นไปได้	ไม่ควรคาดหวังกับสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ถึงแม้มีค่า ขนาดใหญ่ก็ตาม เพราะอาจหลาดหวังได้ ตรงกัน ข้ามอะไรที่เป็นไปได้ให้รีบทำให้ดีที่สุด ถึงแม้มีค่า น้อยกว่าก็ตาม	ไม่คาดหวังกับสิ่งที่เป็น ไปได้ยาก	✓						
175	สุขทุกข์นี้ของกลางเทียมโลก ปมีไฉนหลักพันชิ่งหันคู่คน	สุขและทุกข์เป็นของที่อยู่คู่โลก ไม่มีใครหนีพ้น จะประสบกัน ทุกคน		ชีวิตของคนเรา ต้องประสบกับความทุกข์และ ความสุขกันทุกคน ไม่มีใครหนีพ้น	ความไม่ประมาท	✓						✓
176	เสื่อตายย่อนหนึ่ง ข้างตายย่อนงา พญาตายย่อนราชสมบัติ	เสื่อตายเพราะหนึ่ง ข้างตายเพราะงา พญาตายเพราะราชสมบัติ		สิ่งมีค่าย่อมมีโทษ อาจนำความเดือดร้อนมาสู่เจ้า ของ	ความไม่ประมาท	✓						✓
177	แสนซึกุ๋ยยากฮ้ายขออดแลง งาย อย่าได้ลิ้มคำสัตย์เที่ยงจริง คำหมั้น	แม้จะทุกข์ยากถึงขั้นอดตาย แทนไปมีจะกิน ก็อย่าลิ้ม คำสัตย์ คำจริงที่เที่ยงตรงและมั่นคง		การรักษาดีจะเป็นสิ่งสำคัญยิ่งแม้จะยากลำบาก สักปานใด ก็ต้องยึดถือไว้ให้มั่นคง	การพูดต้องมีสัจจะ	✓						
178	แสนซึกุ๋ยความผู้เต็มพุงเพียงปาก โตสอนโตไปได้ไชย็ย่องว่าดี	ถึงจะมีความรู้เต็มพุงจนถึง ปาก ตัวเองสอนตัวเองไม่ได้ ใครจะยกย่องว่าดี		แม้มีความรู้มากมายสักปานใดหากสอนตนเองไม่ ได้ และไม่สามารถนำความรู้ที่มีมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ ก็ไม่มีใครยกย่องว่าดี	การศึกษา การทำความดี	✓				✓	✓	
179	แสนแลบย่อนเข้าอั้งโนมนุชย์ มีแต่ต้นหลุกลกกลนลามใหม่	แสนแลบร้อนยัดอั้งโนมนุชย์ มีแต่ต้นหลุกลกกลนลามใหม่		คนที่มิแต่ความอยากเหมือนกับไฟที่ลุกไหม้อยู่ใน ใจตลอดเวลาแม้แต่ความรุ่มร้อน ตั้งนั้นถ้าจะดับ ความรุ่มร้อนดังกล่าว ต้องดับที่ความอยาก	การทำความดี(ลดความ อยาก)	✓						✓
180	หมอยาหลวงโตเป็นพยาธิ หมอสินตควางซังเสนา หมอยุยาโตตายปู้ผู้เมื่อ	หมอยหลวงปล่อยให้ตัวเองเจ็บ ป่วยนายช่างทำบิปลอยให้ ควายมาขี่เสนา หมอยูไม่รู้วัน ตายของตัวเอง		คนที่แก่งและขำนาญเรื่องใด มักพลาดสิ่งนั้น	ความไม่ประมาท	✓					✓	✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมืองปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
181	พนักงานโหมแวงพร้อมหลายคน หากเขาแบ่งตอกนา หนักคิด วางปได้จนมึงนวงงปฟู	งานที่หนัก ถ้าหลายคนร่วมแรงกันงานก็จะเบาลง แต่หนักความคิด วางไม่ได้จมลึกลงไม่มีลอย		อะไรที่มันหนักแรงกาย คนอื่นพอช่วยได้ แต่ถ้าหนักใจไม่มีใครช่วยได้ต้องช่วยตัวเอง	การปล่อยวาง	✓							✓
182	หนูกัดเลือดจ้เห็นคุณแมวลูกแขวนแเอา จ้งเห็นคุณพ่อแม่	หนูกัดเลือดจ้เห็นบุญคุณแมวลูกแขวนแเอาจ้เห็นบุญคุณของพ่อแม่	หนูกัดเลือด ชุ่มลูกเข้าเวย : เมื่อมีความทุกข์	คนไม่นึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ จะนึกถึงก็ต่อเมื่อตนเองมีปัญหาหรือมีความทุกข์	ความกตัญญู	✓		✓					✓
183	หมายโให้สุดสลายตา หมายนาให้สุดเสียงร้อง	กำหนดเขตที่จะทำไรให้ได้ดี สลายตา กำหนดเขตที่จะทำนาให้ได้ดีสุดเสียงร้อง	สุดสลายตา สุดเสียงร้อง : ทำให้ได้มาก ๆ	การทำไรที่นาต้องทำให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้	การประกอบอาชีพ	✓	✓			✓			
184	หลัวและพินอย่าเอาของนึ่ง เชื้อนึ่งต่ำอย่าได้นึ่งสูง	อย่าเอาพินและหลัว (ไม่มีแห้ง) เป็นที่รองนึ่ง พวกนึ่งต่ำอย่าได้นึ่งสูง		หลัว(ไม่มีแห้ง) และพินใช้เป็นเชื้อไฟให้แสงสว่าง และทำครัวจึงไม่ควรเอามารองนึ่ง เพราะอาจมีอันตราย ส่วนผู้น้อยก็ต้องถ่อม ไม่ควรหัวตัวเสมอผู้ใหญ่	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓						
185	หลายคนเข้าหลายพาย หากสิแล่นตอกนา ตกสิพายให้พรั่งพร้อมเฮือเจ้าแ่งแล่นดี	หลายคนช่วยกันพายเรือก็จะแล่น ยิ่งถ้าพายพร้อมกัน ก็ยิ่งจะแล่นดียิ่งขึ้น		ความสำเร็จของงานที่เกิดจากความร่วมแรง ร่วมใจกันยิ่งถ้าทุกคนพร้อมใจกันโดยไม่มีใครขัดแย้ง งานนั้นก็จะสำเร็จไวเร็วยิ่งขึ้น	ความสามัคคี			✓					
186	หลิกถึงให้ไกลสามดอก หลิกวอกให้ไกลสามวา หลิกคนพาลาให้ไกลสามโยชน์	อยู่ให้ห่างจากถึงสามดอก ห่างจากวอกสามวา ห่างจากคนพาล สามโยชน์	ถึง วอก : คนที่ไว้ใจไม่ได้	สัตว์ถึงจะร้ายขนาด ไหนก็ไม่เท่ากับคนพาล จึงเตือนสติว่าให้ห่างจากคนพาล	การคบคน	✓	✓						
187	หวานตาลอ้อย ป่หอนเลิงหาย กลิ่นแทน่า บคือคำปากเว้าหวานลิ้นบจิตจาง ได้แล้ว	ความหวานของน้ำตาล น้ำอ้อยอยู่ไม่นานก็จิตจาง ไม่เหมือนคำพูดที่อ่อนหวาน ไม่มีวันจิตจาง		ความสำคัญของการพูด โดยเฉพาะการพูดจาให้ไพเราะน่าฟัง จะทำให้คนที่ได้รับฟังเกิดความประทับใจ ไม่มีวันลืม	การพูดไพเราะอ่อนหวาน	✓	✓						

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของญา (ต่อ)

ที่	ญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมืองปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
188	เห็นว่าเงินค่าสินค้าแพงอย่างฟ้าวอ้ง ลางที่อดขาดกันจนข้ายเมื่อลุน	หากมีเงินสิ้นเต็มถุงอย่าเพิ่งหยิบ บางทีกันถุงขาดจะยากจนภายหลัง	กันถุงขาด : ใช้จ่ายมาก	เมื่อร่ำรวยอย่าหลงตัว เพราะบางครั้ง อาจมีเรื่องจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินมาก หรือเกิดการสูญหาย ก็กลายเป็นคนจนได้	ความไม่ประมาท	✓				✓		✓
189	เห็นว่าต้นยางน้อยกลางทางอย่าฟ้าวอ้ง ชาติช้อยช้อยคยยาว ทวายอดด้วยชิตได้กำเกิน	หากเห็นต้นยางต้นเล็ก ๆ อยู่กลางถนน อย่าเพิ่งเหยียบย่ำ บางทีอาจแตกยอด สูงขึ้นจนต้องใช้พะองพาดจึงจะขึ้นถึง	ต้นยางเล็ก ๆ อยู่กลางถนน : คนที่ด้อยโอกาส	ควรให้โอกาสคนได้เรียนรู้ ได้ฝึกความสามารถ อย่าเหยียบย่ำซ้ำเติมและกดขี่ เมื่อต่อไปเขามีความสามารถขึ้นมาจะได้ใช้ประโยชน์จากเขาได้	การให้โอกาสคนอื่น	✓	✓					
190	เห็นว่าแนวเสือเผ่าจำศีล อย่าย่าวอ้ง ลางเห็นหมูเนื้อ สิลธิม้างแตกเพ	เห็นว่าเป็นเสือเผ่าจำศีล อย่าย่าวอ้งเห็นหมูเนื้อ เห็นหมูสัตว์เข้าศีลอาจแตกได้	เสือเผ่าจำศีล : คนประวัติไม่ดีแต่กลับเนื้อกลับตัว หมูสัตว์ : สิ่งยั่วยวนใจ	ไม่ควรไว้ใจใครง่าย ๆ โดยเฉพาะที่มีประวัติไม่ดีมาก่อน แม้เขาประกาศหรือแสดงตนเองว่าได้กลับเนื้อกลับตัวแล้ว ก็อย่าไว้วางใจ หากมีสิ่งยั่วยวนใจก็อาจกลับคืนสู่นิสัยเดิมได้	การควบคุม	✓	✓					
191	เห็นว่าเหวกเหวกอ้อยอย่างฟ้าวอ้ง ลางเห็นหมูเนื้อ สิลธิม้างแตกเพ	ได้ยินเสียงร้องเหวกเหวกอ้อย คิดว่าบางทีอาจเป็นงูสามเหลี่ยมจะถูกกัดตายได้	กบ : สิ่งไม่มีโทษ งูสามเหลี่ยม : สิ่งที่เป็นอันตราย	ไม่ควรด่วนตัดสินใจและทำอะไรเร็วเกินไป ควรพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน เพราะอาจก่อให้เกิดอันตรายภายหลังได้	ความรอบคอบ	✓						
192	ให้ค้อยเจียมตนไว้เสมอ นายเจียมไพร่ คือลูกไม้เจียมย่า เหนียวเหน็นจึงสูงแข็ง	ให้รู้จักเจียมตัวเหมือนนายกับไพร่ เหมือนกับลูกสะไภ้กับย่า ให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจึงจะรุ่งเรือง	นายกับไพร่ ลูกสะไภ้กับแม่สามี : ผู้น้อยเคารพยำเกรงผู้ใหญ่	ควรเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ ดังเช่น ลูกน้องกับเจ้านายหรือลูกสะไภ้กับแม่ย่า (แม่สามี) เพราะถ้าทำได้เช่นนี้ก็จะมีความเจริญก้าวหน้า	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓	✓	✓			
193	ให้ค้อยทำเพียรสร้างเสมอแดน สร้างขอ ให้ค้อยติดต่อไว้เสมอ เฝื่องตอง	ให้มีความเพียรพยายาม เหมือนกับแดนกับฝั่งสร้างรัง	แดน ฝั่ง : คนที่มีความขยันหมั่นเพียร	ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะ โดยให้ค้อยเป็นค้อยไปตามความรู้ความสามารถ อย่าทำอะไรเกินตัว	ความเพียรพยายาม	✓				✓		
194	ให้ค้อยพากันเข้าในคองของเก่า อย่าย่าเข้าป่าเข้าเขาเจ้าลมหลวง	ให้ประพฤติตนตามครรลองของเก่า อย่าประพฤติอย่างกะลือจะพาเจ้าเดือดร้อน อย่าย่าใหญ่หลวง	เข้าป่าเข้าเขา : ออกนอกถิ่นออกทาง ลมหลวง : เดือดร้อน	ให้ประพฤติปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่โบราณ อย่าทำตัวออกนอกถิ่นออกทาง เพราะอาจจะเป็นผลร้ายต่อตนเองได้	การอยู่ร่วมกันในสังคม	✓	✓					

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของญา (ต่อ)

ที่	ญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
195	ให้เจ้าเอาความสู้หากินทางชอบ ความสู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวิต	ให้ใช้ความรู้หากินทางชอบ ความรู้มีอยู่แล้วกินได้จนตาย		ให้ใช้ความรู้ประกอบอาชีพในทางสุจริต จะไม่มีวันอดตาย	การประกอบอาชีพ การศึกษา	✓						✓	
196	ให้ช่างบ่อนเสมอตั้งปลาบึก อย่าได้แปลงครุยลอยตั้งปลาชิว อ้าว	ให้ค่อย ๆ ขึ้นหายใจเหมือน ปลาบึก อย่าลอยตัวให้เห็น ครีบหลังเหมือนปลาชิวอ้าว	ปลาบึก : คนที่มียศ มีตำแหน่ง หรือ คนที่มีฐานะร่ำรวย ปลาชิวอ้าว : คนที่ไม่มียศ ไม่มี ตำแหน่งหรือ คนยากจน	คนที่มีตำแหน่งสูง มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงแล้ว มักไม่โอ้อวดตน ตรงข้ามกับคนที่ไม่มียศ ไม่มี ตำแหน่ง ชอบโอ้อวดตน	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓		✓				
197	ให้ฟังด้วยหู ให้ดูด้วยตา สักขณาในใจ ผู้แล้วอย่าเนื่อง ๆ	ให้ฟังด้วยหูให้ดูด้วยตาให้ พิจารณาด้วยใจ รู้แล้วว่าไม่ควร ก็อย่าทำบ่อยนัก		การที่จะตัดสินใจทำอะไร ต้องพิจารณาให้รอบ คอบเสียก่อน	ความรอบคอบ	✓							
198	ให้เขามาครัดเครื่องเขี้ยว ตั้งแต่ กองบุญ พอเป็นทุนเสบียงทาง ระหว่างเมื่อเมืองฟ้า	ให้เรามาปรับตั้งกองบุญ เพื่อ เป็นทุนเสบียงระหว่างเดินทาง กลับเมืองสวรรค (ตอนตาย)	กลับเมืองสวรรค : การหลุดพ้น เสบียง : ผลบุญ	ความเชื่อเรื่องการทำบุญว่า ผลบุญทำให้หลุด พ้นได้	การทำบุญ	✓							✓
199	อดสาห์เบียนกินถึงตางกระต่าย อดสาห์เข้าผู้ย้ายขามพ้อผู้ดี	ให้อดทนเพื่อกินถึงแทน กระต่าย ให้อดทนพูดกับคนชั่ว เหวไปก่อนเมื่อพบกับคนรูป งาม	ลิง : สิ่งที่ไม่ได้มุ่งหวัง กระต่าย : สิ่งที่มุ่งหวัง	ถ้ายังไม่ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวังไว้ หาก ได้อะไรก็ให้เอาไว้ก่อน ดีกว่าไม่ได้อะไรเลย	ให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่	✓				✓			
200	อยากกินหลายได้กินพ้อก้อย อยากกินน้อยได้กินพ้อไม่มี		อยากกินมาก : ทำมาหากินด้วย ความทุจริต อยากกินน้อย : ทำมาหากินโดย สุจริต นิ้วก้อย : ไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา นิ้วหัวแม่มือ : ได้สิ่งที่ปรารถนา	อย่าเป็นคนโง่มากถึงกับต้องทวงจริตคิดโกงเอา ทรัพย์สินของคนอื่นควรมีความพอใจกับความ สามารถของตนเองที่แสวงหามาได้ด้วยความ สุจริต	ไม่โง่	✓	✓		✓	✓			✓
201	อย่าได้ทำเพี้ยหัวเหียงเพี้ยอั้ง มันหากเหลือแต่ฮ้อง ความว่า ปลาโต	อย่าได้ทำตัวเหมือนอั้ง ที่ตีแต่ ส่งเสียงร้องและเสียงนั้น ทำให้ มันถูกจับไปฆ่า	อั้ง : คนที่ได้รับความเดือดร้อน หรือ ตายเพราะคำพูดของตน	คนที่ชอบคุยโอ้อวดว่าตนดีมีความรู้หรือเก่ง กว่าคนอื่น อาจทำให้คนอื่นไม่พอใจ นินทาให้ และทำร้ายเขาได้	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓						

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของพญา (ต่อ)

ที่	พญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของพญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าพญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมืองปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
202	อย่าได้พากันใช้น้ำมีตายตกไป ให้นำหม้อกระเบื้องยังใช้ได้อุ่นแกง	อย่าได้พากันร้องไห้กับคนตาย ที่เอาไปไว้ป่าช้าแล้ว ร้องให้ กับหม้อดินที่แตกแล้ว ยังจะได้ นำมาอุ่นแกงได้	มีตายตกป่าช้า : สิ่งที่ไม่ใช่ไม่ได้ หม้อกระเบื้องที่แตก : สิ่งที่ยังใช้ ประโยชน์ได้	ไม่ควรเสียใจกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้แล้ว ควรใส่ใจกับ สิ่งที่ให้ประโยชน์กับเราได้จะดีกว่า	ไม่ควรเสียเวลากับสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้	✓							
203	อย่าได้พาโลลัน กินสุรายามีน กินเหล้าแล้วดื่มเห่นเวียงงาน	อย่าได้เป็นคนพาล กินสุรา เสพยาแล้วทั้งงาน		อย่าประพฤติตนเป็นคนพาลมัวเมาบายมุข เพราะจะทำให้ไม่สนใจในการทำงาน	อย่ามัวเมาบายมุข	✓						✓	
204	อย่าได้โลลันนังนางข้างเพิน คิดต่อเขาโล้งโค้งควายแก่แห่งเขา	อย่าได้แสดงความยินดีกับ นางข้างของคนอื่น ให้นึกถึงเขา โล้งออกควายแก่ ๆ ของเรา	นางข้าง : ทริพย์สมบัติของคนอื่น เขาควาย : ทริพย์สมบัติของตนเอง	ไม่ควรแสดงความชื่นชมยินดีกับทริพย์สินของคน อื่นมากเกินไปถึงแม้ว่าทริพย์สินนั้นจะมีค่ามาก เพียงใดก็ตาม ควรพึงพอใจกับทริพย์สินของเรา แม้มีค่าน้อยก็ยังมีประโยชน์กับเรา	ควรพอใจในสิ่งที่มีอยู่					✓		✓	
205	อย่าได้หวังสุขย้อนบุญเขามา เพ็ง สุขกะสุขเพ็นหั้นบ่มาคุ้ม ฮอดเฮา	อย่าได้หวังมีความสุขเพราะ บุญของคนอื่น สุขก็สุขเฉพาะ เขาไม่มาถึงเรา		คนที่มีความสุข เป็นเพราะผลจากการทำดีของตน เอง ไม่ใช่เพราะการกระทำของใคร	การพึ่งตนเอง	✓				✓			
206	อย่าไปเก็บดอกหว่านบ้านเพิน มาชม ให้ค้อยอยชานเก็บดอก กระเจียวแคมฮั่ว	อย่าไปเก็บดอกหว่านบ้านคน อื่นมาชื่นชม ให้เก็บดอก กระเจียวที่อยู่มิฮั่วบ้านตนเอง	ดอกหว่าน : ความเชื่อของสังคมอื่น ดอกกระเจียว : ความเชื่อของสังคม ที่เราอาศัยอยู่	ไม่ควรนำเอาจริยหรือข้อปฏิบัติของสังคมอื่นมา เป็นแนวปฏิบัติของตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติตาม ขนบประเพณีและความเชื่อของสังคมที่อาศัยอยู่	การอยู่ร่วมกันในสังคม	✓	✓						
207	อย่าชเป็นคนดีคือ ดีอตัวดีข้าม คว่า ผู้เพิ่มมีผลลาตผู้ช เตียนด้านกล่าวขวัญ	อย่าเป็นคนดีอันดีอตัว อวดดี เหมือนควายดีอ คนอื่นที่มี ความฉลาด มีความรู้กว่าจะดี เตียนและนินหาได้	ควาย : คนดีอื่น	อย่าทำตัวอวดดี กระทำการในสิ่งที่เกินความ สามารถของตน อาจพลาดพลั้งทำให้อับอายขาย หน้าได้	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓							
208	อย่าชพากันคร้านการงานให้ตั้ง ต่อ ให้ฮีนหาเฮ็ดไว้ภายหน้าช มั่งมี	อย่าพากันเกียจคร้านให้ชยัน ทำงาน ให้รีบทำมาหากินไว้ ต่อไปภายหน้าจะมั่งมี		ให้ชยันทำงาน เพราะผลของการทำงานหนักจะส่ง ผลให้ได้สิ่งที่ดีเสมอ โดยเฉพาะในเรื่องของภาวะ สร้างฐานะ	ให้ชยันหมั่นเพียร	✓				✓			

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดเห็นบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
209	อย่าชิลลิมกิมพงศ์พันผู้พี่น้อง เก่า อย่าชิลเฝ้าเชื่อหนีไปยั้ง เห็นว่าดี	อย่าลืมน้องของตนเองโดย หนีไปยกย่องคนอื่น		อย่าเห็นคนอื่นดีกว่าญาติพี่น้อง	การรักษาความสัมพันธ์ ของญาติพี่น้อง	✓		✓					
210	อย่าเห็นแก่เงินแสนโต ให้เห็นแก่ไพร่แสนเมือง	อย่าเห็นแก่เงินแสนดูให้เห็น แก่ไพร่แสนเมือง	เงินแสนดู : ประโยชน์ส่วนตัว	อย่าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ให้เห็นแก่ประโยชน์ ของส่วนรวม	ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วน รวม	✓	✓		✓				
211	อันว่าคำปากพ่อแม่หนักกึ่ง อรณีลูกเอย ใญ่ผู้ย่าเียงนมหาก จักเอียงเมื่อหน้า	อันว่าคำพูดของพ่อแม่มีน้ำ หนักเท่ากับแผ่นดินใครที่ เคารพนับถือก็จะรุ่งเรืองไป ภายหน้า		คำสอนของพ่อแม่มีคุณค่าใหญ่หลวงนัก ถ้าใคร ยึดถือปฏิบัติ ก็จะมีเจริญรุ่งเรืองต่อไปภายหน้า	ความกตัญญู	✓		✓					✓
212	อันว่าเงินค่าของมั่งมุนเจือใช้ เอาของซื้อบได้ต่อแต่ความตาย	อันว่าเงินทองค่ามั่งมีเพียงใด ใช้ซื้อความตายไม่ได้		ไม่มีใครหนีพ้นความตายได้ ไม่ว่าจะมั่งมีเงินทอง เพียงใดก็ตาม	ความไม่ประมาท	✓							✓
213	อัศจรรย์ใจกึ่งกวมกินปลาบึกใหญ่ ปลาชิวไล่สวบแซ่หนีไปชั้นหลิบทิน	นำแปลกใจที่กึ่งไล่กินปลาบึก ใหญ่ ปลาชิวไล่จับจะเข้จน ต้องหนีไปซ่อนที่ซอกหิน	กึ่งไล่กินปลาบึก ปลาชิวไล่จับ จะเข้ : ความเปลี่ยนแปลงของ สังคม	สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม ประชา ชนจะไม่ยอมเชื่อฟังผู้นำเด็กจะไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ ลูกจะไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ผู้นำประเทศหรือผู้ปกครอง จำเป็นต้องยอมทำตามคำเรียกร้องจนต้องหมด อำนาจลงและหลบหนีสังคมไปในที่สุด	ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยน แปลงของสังคม	✓	✓		✓				
214	อัศจรรย์ใจแห่งยาว ๆ สึงปม้วน สองนึ่งนอ บาดกระต่ายกระแต ทางก้อม ๆ สึงมาป้อมนึ่งนงได้นอ	นำแปลกใจ จะเข้ทางยาว ทำไม่ม้วนรอนึ่ง แต่ กระต่ายกระแตทางสั้นทำไม ม้วนรอนึ่งได้	จะเข้ทางยาว : คนมีความรู้มาก กระต่าย กระแตทางสั้น : คนที่มี ความรู้น้อย	คนที่มีความรู้มาก ไม่น่าความรู้ที่มีอยู่มาใช้ แต่คน ที่ความรู้น้อย สามารถใช้ความรู้ที่มีอยู่ ให้เป็น ประโยชน์ได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือคนที่มีทรัพยากรมาก ๆ ใช้ทรัพยากรนั้นไม่เป็นแต่คนมีทรัพยากรน้อยเรา พยายามใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์แก่เขาได้	การศึกษา	✓						✓	
215	อัศจรรย์ใจน้ำกลางหนองสังมา บุ่นเห็นอ บาดว่าลของออกข้าง เป็นหยิ่งน้ำจั้งไล	นำแปลกใจน้ำกลางหนอง ทำไม่บุ่น แต่ทำไมน้ำรอบนอก จึงไล	น้ำกลางหนองบุ่น : คนใจไม่ซื่อ หรือ ใจคอโหดร้าย น้ำรอบนอกไล : คนที่พูดจาไพเราะ น่าฟัง	คนที่พูดจาไพเราะ แต่จิตใจโหดร้าย	การคบคน	✓	✓						

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
216	เอาคนกล้า ครองเมืองจึ่งสูง คนขี้อ่านครองบ้านป่องเอียง	เอาคนกล้าหาญปกครองเมือง จึ่งรุ่งเรือง คนขี้กลัวปกครอง บ้านเมืองไม่รุ่งเรือง		การเลือกผู้ปกครองบ้านเมือง หรือผู้นำต้องเลือกผู้ ที่มีความกล้าหาญไม่เลือกคนขี้ขลาด	การปกครอง(การเลือกผู้นำ)	✓	✓		✓			
217	โอยตาหลุนเปิดเต๋อขากงอย คอนซ็อนโก ตีนเปบเปะเปมเป ป็นขึ้นผ่นหม่นลง	นำสสารเปิดอยากขึ้นบนคอน เหมือนโก แต่ดินแบน ๆ ปาย ป็นขึ้นก็สิ้นลง	โก : คนมีความรู้ความสามารถ เปิด : คนไม่มีความรู้ความสามารถ แต่อวดดี	คนไม่มีความรู้ความสามารถ แต่อวดดีไม่สูง อยากเป็นเหมือนกับคนที่เขามีความรู้ แต่ในที่สุดก็ ผิดหวังไม่สามารถไปสู่จุดหมายได้	ให้รู้จักประมาณตน	✓	✓				✓	
218	อ๊กหัวให้ใจผ่ายผลเมื่อ อ๊กหัวให้ อ๊กพี่น้องแนวหน้าแม่ผัวพอนอ	รักสามีให้มีใจเมื่อแม่รักญาติที่ น้องโดยเฉพาะพ่อแม่ของสามี		ภรรยารักสามี ก็ควรรักญาติพี่น้องของสามีด้วย	การมีคู่ครอง(การครอง เรือน)	✓		✓				
219	อ๊กเมียโตให้อ๊กลุงตา อ๊กนาโตให้อ๊กพ่อบ้าน	รักภรรยาตัวเองให้อ๊กลุงตา รัก นาตัวเองให้อ๊กพ่อบ้าน		รักภรรยา ก็ควรรักญาติพี่น้องของภรรยาด้วย	การมีคู่ครอง(การครอง เรือน)	✓		✓				
220	เอ็ดนาให้ไ้ไ้ขายเข้า เขียนหนังสือให้ไ้ทำการ	ทำนาให้ไ้ขายข้าว เรียน หนังสือให้ไ้ทำการ		ทำอะไรต้องทำจริงจัง จนประสบผลสำเร็จ	ความเพียรพยายาม	✓	✓			✓		
221	เขียนให้สุดพูดให้พอ ต่อให้ถึง หม่อม ลองให้อู้ความจริง	เรียนให้สุด พูดให้พอ ต่อให้ถึง ลองให้อู้ความจริง		เมื่อมีโอกาสได้เรียนรู้ ต้องพยายามเสาะแสวงหา ความรู้ให้เต็มความสามารถจนรู้ที่แท้จริงให้ได้	การศึกษา	✓					✓	
222	เอือคากังเกวียนเห็นให้เกวียน แก่ บาดท่าฮอดแม่น้ำเอือริได้ แก่เกวียน	เรือคากังเกวียนเห็นให้เกวียน ลาก แต่ถ้าหากถึงแม่น้ำ เรือ อาจจะได้ลากเกวียน	เรือคากัง : ประสบปัญหา เกวียนลาก : การแก้ปัญหา	การพึ่งพาคือสิ่งกันและกัน คนอื่นเขามีปัญหา เราพอจะช่วยได้ก็ให้ช่วย เมื่อในภายภาคหน้าเรา เกิดมีปัญหา อาจจะได้อาศัยเขาได้	การพึ่งพาคือภัยกัน		✓					
223	เอือลุ่มเมื่อจอตาบอดเมื่อเสา คางบู้บาคชิตาย	เรือลุ่มเมื่อจอตาบอดเมื่อแก่ คางบู้บลงไปตอนใกล้ตาย		ตอนต้นดีมาโดยตลอด แต่เมื่อจวนจะสำเร็จกลับ ล้มเหลว	ความไม่ประมาท	✓						✓
224	คำปากเข้าไปแล้ว หนักเกิงตระ ปากเป็นเงินเป็นคำ ให้จ้อจ่าจะ นิงไว้มันก่อน	คำพูดที่พูดออกไปแล้ว น้ำ หนักเท่ากับแผ่นดิน คำพูด เป็นเงินเป็นทองคำให้จ้อจ่าไว้	คำพูดหนักเท่ากับแผ่นดิน : พูดออก ไปแล้ว ต้องรับผิดชอบ	ควรคิดก่อนพูด เพราะถ้าได้พูดออกไปแล้วต้อง ทำตามคำพูดให้ได้ คำพูดสามารถให้คุณให้โทษ กับเราได้	การพูดต้องมีสำนึก	✓			✓			

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
225	จวนกินเมื่ออย่าไว้ในเรือนคนใจ เบือนอย่าเป็นที่น้อง มันตีเป็น ล้องค้อง คือเกี่ยวสองคม	ของมีพิชอย่าเอาไว้ในบ้านคน ใจคดอย่าเอาเป็นที่น้อง มันจะ เป็นอันทรายเหมือนเดียวสองคม	ของมีพิช : คนไม่ซื่อสัตย์ อย่าเอาไว้ในบ้าน : อย่าไว้ใจ	อย่าไว้ใจและให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับคน ที่ไม่ซื่อสัตย์ เพราะจะทำให้โทษกับเราได้	การคบคน	✓	✓						
226	ตกหมุ่นชอยขุนเกือมา ตกหมุ่ซ่าชอยปาพวยโชน ตกหมุ่โจรชอยโจรหามไหเหล้า	เข้าไปอยู่กับขุนนางก็ช่วยขุน นางเลี้ยงม้า อยู่กับพวกร้าช่วย ฆ่าสะพายของอยู่กับโจรก็ช่วย หามไหเหล้า		อยู่กับใครก็ให้ช่วยเหลือคนนั้น	การปรับตัว	✓	✓						
227	นกเขาปแก่วนคุ้มชิปละปลออย บินหนี ครันบมีคองจับหากลิ เวินมาตุ้ม ครันเจ้ามีคองแล้วลิ บินหนีกะตามช่าง	นกเขาไม่ยอมกอยู่ในกรงก็ให้ ปลออยไป หากไม่มีคองจับก็จะ ย้อนกลับมารังหากมีคองจับ แล้วจะบินหนีก็ตามใจ	นกเขา : คนที่ต้องการอิสระ คอง : ที่พึ่ง	การอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องให้อิสระในการตัดสินใจ ใจของแต่ละคน โดยให้ออกาสให้ทำในสิ่งที่เขา ต้องการ และถ้าหากผิดพลาดก็ไม่ซ้ำเติม พร้อมทั้ง จะให้อภัยเสมอ	การเคารพสิทธิของผู้อื่น	✓	✓						
228	นกตึกแล้วดินแต่ตำอิด เหิงนานมาหยอนซาอ้อยช้อย ปว่าโตน้อยโตใหญ่คือกิน	นกตึกแล้ว ดินเฉพาะตอนแรก พอนานเข้า ก็ซาอ่อนหมดแรง ไม่ว่าตัวเล็กตัวใหญ่เหมือนกัน	นกตึกแล้ว : คนที่กำลังมีปัญหา	คนเราเมื่อได้รับโทษหรือมีปัญหา จะดิ้นรนต่อสู้ใน ช่วงแรก นานไปมักหมดแรงสู้หรือทอดถอย	ความเพียรพยายาม	✓							
229	นกอีเอียง กินหมากโพโย แซว ๆ เสียง ปมีโตอ้ออง แซว ๆ อ้ออง โตเดียวหมัดหมู	นกเอียงกินลูกโพลูกไทร เสียง แข็งแต่ไม่มีตัวร้อง พอมมี เสียงร้องแข็งแซกลับเป็นเสียง ตัวเดียวหมัดหึ่งฝูง	ตัวร้อง : ผู้นำ	ถ้าสังคมใดขาดผู้นำ สังคมก็จะไร้ระเบียบ ตรงกัน ข้ามถ้าสังคมใดมีผู้นำที่มีความสามารถและมี ความรับผิดชอบ คนในสังคมนั้นก็จะอยู่กันอย่างมี ระเบียบแบบแผน และเมื่อจะทำการสิ่งใดก็จะเชื่อ ฟังผู้นำของตน	การปกครอง		✓	✓					
230	บุญไผ หากบุญมัน กรรมไผ หากกรรมมัน เวรไผ หากเวรมัน เปลี่ยนกันปมีได้	บุญใครก็บุญมัน กรรมใคร ก็กรรมมัน เปลี่ยนกันไม่ได้		เรื่องบุญกรรมเป็นเรื่องเฉพาะตัวของแต่ละคนที่ สร้างสมมาจะทดแทนหรือสับเปลี่ยนกันไม่ได้	กฎแห่งกรรม	✓							✓
231	เบ็งจัวให้เบ็งหาง เบ็งนางให้เบ็งแม่ ครันอยากเบ็งแท้ ๆ ให้เบ็งฮอดย่าฮอดยาย	ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ ถ้าดูให้แน่ ๆ ให้ดูถึงย่างถึงยาย		การเลือกผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครอง ต้องดูให้ ละเอียดถี่ถ้วน โดยดูไปถึงครอบครัว และญาติที่ น้องด้วย	การมีคู่ครอง(การเลือกคู่)	✓		✓					

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของมณูญา (ต่อ)

ที่	มณูญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของมณูญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่ามณูญา						
						ข้อคิดส่วนบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
232	เป็นเจ้าของให้รักใคร่ทั้งหลาย เป็นนายให้อั๊กหนุม เป็นปู่ให้อั๊กหลาน เป็นกวางให้อั๊กลูกบ้าน	เป็นพระมหากษัตริย์ให้รัก ประชาชน เป็นหัวหน้าให้รักลูก น้องเป็นปู่ให้รักหลาน เป็นผู้ ใหญ่บ้านให้รักลูกบ้าน		เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ให้รักและเมตตาผู้ใต้ ปกครอง	การปกครอง	✓			✓			
233	ผัวอย่าเมีย เมียอย่าผัว ครูอย่าศิษย์ ลูกอย่าพ่ออย่าแม่ ก็จึงดีแท้แล	สามีอย่าเกรงภรรยา ภรรยาอย่า เกรงสามี ครูอย่าเกรงลูกศิษย์ ลูกอย่าเกรงพ่อแม่ จึงจะดี		คนอยู่ด้วยกัน ควรเคารพยำเกรงและให้เกียรติ ซึ่งกันและกัน จะได้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข	การเคารพสิทธิของผู้อื่น	✓	✓	✓	✓			
234	ผู้เฒ่ากล่าวความหาญ แม่มาน บอกยาป่าบ แม่ข้างบอกยา เสน่ห์ คนโลเลสั่งสอนผู้อื่น เชื่อถือปได้	คนแก่พูดอวดดี ผู้หญิงห้อง บอกยาแก้ก้ามหย่อน แม่ หม้าย(ผัวทิ้ง) บอกยาเสน่ห์ คนโลเลสั่งสอนผู้อื่น เชื่อถือไม่ได้		ความน่าเชื่อถือของคำสอนคำแนะนำขึ้นอยู่กับ ตัวผู้แนะนำหรือผู้สอนว่า มีบุคลิกและผลงาน เป็นที่น่าเชื่อถือเพียงใด ดังนั้นให้พิจารณาตนเอง ว่าหากจะไปแนะนำหรือชี้แนะผู้อื่น ต้องมี ความรู้ในเรื่องนั้นและสามารถปฏิบัติตาม ความรู้นั้นได้ด้วย	การพูดต้องมีภูมิ	✓	✓				✓	
235	แม้ว่าได้เป็นพระยาเจ้าข้าง ก็ยังไม่คู่คี่อย่างตางตั้น แม้ว่าเป็นอินทร์เป็นพรหม ก็ยังได้ลงมาใช้ชาติ	แม้ว่าได้เป็นพระยาเจ้าข้าง ก็ยังได้คู่คี่เขาเดินแทนเท้า แม้ว่าเป็นพระอินทร์พระ พรหมก็ยังได้จุติลงมาเสวย ชาติในโลกมนุษย์	พระยาเจ้าข้างคู่คี่เขาเดินแทนเท้า พระพรหมจุติลงมาเสวยชาติในโลก มนุษย์ : รับกรรมที่ทำได้	แม้ว่ามีอำนาจยิ่งใหญ่เพียงใด หากทำกรรมชั่ว ก็อาจตกต่ำได้	กฎแห่งกรรม	✓						✓
236	เมื่อเจ้าขมเคียดด้อย ให้ปอง เว็นเคียดขัง อดสาเหยยรทนผู้ ขันตีตั้งเที่ยง นั้นเนอ เอา "ทะมระธรรม" ข่มไว้ คือไม่ข่มเหิง นั้นแล้ว	เมื่อรู้สึกโกรธ ก็อย่าเกลียดขัง ให้อวดทนอดกลั้น เอาจรรณะ ข่มไว้		ถ้าโกรธใครก็ให้โกรธเท่านั้นอย่าได้เกลียดขัง ให้พยายามใช้ขันตีความอดทนและเอากกรรม เข้ามาความเกลียดขังนั้นไว้ เพราะโกรธอย่าง เดียวยังมีวันหายโกรธ แต่ความเกลียดขัง มี ความรุนแรงมากกว่าและเมื่อคนมีความเกลียด ขังแล้ว จะทำให้คนทำสิ่งที่ผิดตามมา	ให้รู้จักระงับความโกรธ	✓						✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
237	ยามยังน้อย ให้เจ้าหมั้นเขียน คุณบุญเขามีลยศสูงเทียมฟ้า ไปทางหน้านาเงินได้ล้านหมื่น ในผู้ความผู้ตื่นเงินเยียบแก่ณง	เมื่อยังเป็นเด็ก ให้ขยันหาความรู้ หากมีบุญ จะมีศุขบรรดาศักดิ์ อนาคตข้างหน้า ประกอบอาชีพหา เงินได้จำนวนมาก ใครมีความ รู้น้อยเงินมักไม่ติดกระเป๋า		เมื่อยังเด็กให้หมั่นหาความรู้ให้มาก เพราะผล จากความขยันหมั่นเพียร จะส่งผลต่ออนาคต ให้ได้ยศได้ตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี และ สามารถนำเอาวิชาความรู้ไปใช้ในการหาทรัพย์ ได้	การศึกษา	✓						✓	
238	ยามเมื่อเป็นสาวขึ้นรักษาตน ลงวนเทศนางเอย ให้นางปลอด อ้อยช้อยเสมอแก้วหน่วยมณี เห็นว่า เป็นสาวนี้คนดีมีนหายาก ใคร ในผู้ปลอดอ้อยช้อยมีน้อยแม่บ่ หลาย	เมื่อเป็นสาวให้รักษารูปลักษณ์ตัว รักษาให้บริสุทธิ์เหมือนแก้วมณีคน อื่นว่าเป็นสาวนี้คนดีมีนหายาก ใคร ที่บริสุทธิ์ผุดผ่องมีน้อยมาก		เป็นผู้หญิงต้องรักษารูปลักษณ์ตัว รักษาตนให้ บริสุทธิ์ และให้ข้อคิดว่าคนที่รักษาตนเองได้ อย่างนี้มีน้อยมาก ถ้าหากทำได้ก็จะเป็นสิ่งที่เ้า ภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง	ความประพฤติของผู้หญิง	✓							
239	หญิงใดมีผิวแล้ว เล่นหาชายอื่น อย่าไปกล่าวเหลนผู้แดงเข้มม่าย ชายแท้เอน อย่าไปกินเหลนแท้ แปงเทศมายา จาสะหวาความอ ยอกกันแปลงลีน	หญิงใดมีสามีแล้ว เล่นหาชายอื่น อย่าไปพูดจาเจ้าชู้ ยามเย็นเที่ยว เดินให้ทำผู้ชาย อย่าไปกินเล่นทำ ตัวไม่เหมาะสมกับเพศของตน พูด จาโอหัง หยอกกันเล่นลีน		ผู้หญิงที่มีสามีแล้ว ไม่ควรไปหลงรักชายอื่นควร ให้ประพฤติปฏิบัติตนในชนบระเพณีที่ีงาม ทั้งเรื่องของการกินการเที่ยวและการพูดจา เป็นต้น	การมีคู่ครอง(การครอง เรือน) ความประพฤติของผู้หญิง	✓		✓					
240	หญิงผู้มีศีลนั้นดีหอม สุกะยัง เทวดาอยู่ฟ้าลงเฝ้าชูวัน หญิงปมี ศีลนั้นดีงามเหมือนสบ เป็นดั่งมี ซากฮ้ายไหลค่าง แต่เพียง	ผู้หญิงที่มีศีลย่อมมีกลิ่นกายหอม บริสุทธิ์ เทวดานบฟ้าจะลงมาเฝ้า ทุกวัน หญิงที่ไม่มีศีลนั้นกลิ่นกาย จะเหม็นสบเหมือนซากมีเฝ้าที่ไหล ไปติดค่างตามชายเพื่อยรมน้ำ		เป็นผู้หญิงต้องประพฤติธรรม จะมีแต่คนรัก และอยากคบหา ตรงกันข้ามผู้หญิงที่ไม่มีศีล ใครก็ไม่อยากคบหา	ความประพฤติของผู้หญิง	✓						✓	

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
241	อยากกินน้ำแชบให้ชุดล้างน้ำป้อหิน อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุนไป ค้า อยากขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้าให้ฆ่าเจ้า ของเอง	อยากกินน้ำอ้อ่อยให้ชุดป้อหิน อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุนค้าขาย อยากขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้าให้ฆ่าตัวเอง	ชุดป้อหิน : การกระทำที่ยาก ลำบาก กินน้ำอ้อ่อย : ความสำเร็จความดี งาม ฆ่าตัวเอง : ทำลายกิเลสในตัวเอง ให้หมดไป ทำให้พ้นทุกข์	การทำลายกิเลส หรือละความโลภ โกรธ หลง ถึงแม้เป็นเรื่องยาก แต่ถ้าทำได้จะทำ ให้พ้นทุกข์ได้	การทำความดี	✓						✓	
242	อย่าลืเดินนำกันของคนห้องยิ่ง มันลืดดใส่เจ้าให้ตั้งเรือปึงหมื่น อย่าได้มีวมาเหล่าน่านคนหินชาติ มันสิพาให้ประมาท้างเขาให้มีอลุน	อย่าเดินตามคนที่องอืด มันจะตดใส่ให้ เจ้าเหม็น อย่าได้มีวมาเดินตามคนตาข้า เลวทรมานมันจะนำพาไปสู่ความประมาท พบภัยพิบัติ จะร้องไห้ภายหลัง	คนห้องอืด : คนไม่ดี ตดใส่ให้เหม็น : นำความวิบัติมา ให้	อย่าเชื่อหรือทำตามคนไม่ดี เพราะคน เหล่านี้ จะนำความเดือดร้อนมาให้	การคบคน	✓	✓						
243	อย่าได้เว้าหู ๆ ขวัญเห็นเป็นกะดัด อย่าได้มีโทโลใส่เขามฮ้าย อย่าได้ เมามัวต่านเตียนขวัญผู้อื่น โทษเห็น มีต่อก้อยอย่าเตียนเว้าถ่อไปมีมือ	อย่าพูดนินทา คนอื่นเกินความจริง อย่า ได้มีใจโกรธเคืองผู้อื่น อย่าได้พูดถึงข้อบก พร่องของคนอื่น ความผิดคนอื่นมีเท่านี้ ก้อยอย่าพูดพาดหัวแม่มือ		ไม่ควรพูดเรื่องของคนอื่นเกินความเป็น จริง	การพูดไม่ใส่ร้ายคนอื่น	✓	✓						
244	อยู่กับให้มีชัย ครั้นว่าจักไปก็ให้มีโชค ให้ถึกโยคนำอยู่เพิงฮาน ก็หากจักมี เครื่องอลังการของฝากลูกหลานหาก ยินดี	อยู่กับให้มีชัย หากจากไปก็ให้มีโชคให้ได้ โยคนเฒ่าคนชรา และให้มีของฝากมาก มาย ลูกหลานก็ยินดี		ถ้าใครประพฤติดีมีจิตใจโอบอ้อมอารี จะ มีแต่คนรัก เวลาจากไปก็มีคนคิดถึงและ อวยชัยให้พร นำของฝากมาให้ ลูกหลาน ก็แสดงความยินดีด้วย	การทำความดี	✓	✓						✓
245	อันคุณพ่อแม่นี้ สุดที่จักกล่าวแก่แจ้ง แจบจนหมัด เหมือนที่ธารของแม่ ยมนาน้ำเขาเข้าขันตักขึ้นขันเดียวปมี เหือด	อันบุญคุณพ่อแม่ นี้จะพรรณนาอย่างไรก็ ไม่หมดเหมือนน้ำแม่ น้ำโขง เอาขันใบ เดียวตักขึ้นขันเดียวไม่มีเหือดแห้ง		พระคุณของพ่อแม่ นั้นใหญ่หลวงนัก จะ พรรณนาอย่างไรก็ไม่วันหมด	ความกตัญญู	✓		✓					✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ร.ร.	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา							
						วิถีชีวิตบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
246	อันว่าความตายนี้เป็งเป็นเทิงโลก เป็นแบบตั้งประจำตัวเที่ยงจริง มันหากเป็นเป็งถ้ามีมาแต่เก่า คัน มันมาชอดแล้วหนีได้ก็บกราย	อันว่าความตาย เหมือนกันทั้งโลก เป็นสิ่ง ที่เที่ยงแท้ซึ่งเป็นของที่มีมาแต่โบราณ หากว่าความตายมาถึงตัวแล้วหนีได้ก็ไม่มี หัน		คนเราไม่ควรประมาท เพราะทุกคนต้องตายและไม่มีใครรู้ล่วงหน้าได้	ความไม่ประมาท	✓							✓
247	อันว่าจิ้งควายนั้นมึคุดควรค่า หลานเอย ยามฝนได้แก่กล้วยาม แล้งได้แก่พิน มันหากดีไปก็ำทาง การทางเถื่อน ได้แก่เกวียนแก่ข้าว หั่งได้แก่ไถ	อันว่าจิ้งควายนั้น มีบุญคุณต่อเรา ยามฝนได้ใช้ขนกล้ำ ยามแล้งได้ใช้ขนพิน นอก จากนี้ยังได้เทียมเกวียน ขนข้าวและลาก ไถ		ควรให้ความสำคัญกับทุกสรรพสิ่งที่ทำให้คุณประโยชน์กับเรา แม้จะเป็นสัตว์ เดี๋ยวรานก็ตาม	ความกตัญญู	✓	✓						✓
248	อันว่าบุญบุญนี้ บ่มีโผป็นแจก มันปอแหกเค็งได้ คือไม้ฝักกลาง คือจ้งเขากินข้าว ไผกินไผกะอ้อม มันบไปอ้อมห้อง เขานันผู้บกิน	อันว่าบุญนี้ ไม่มีใครนำมาแบ่งปันแจก จ่ายและไม่สามารถแบ่งครึ่งเหมือนไม้ที่ ฝักกลางได้ เหมือนกับเขากินข้าวใครกิน ใครก็อ้อม มันไม่ สามารถไปอ้อมห้องคนที่ไม่กินได้		การทำบุญ หรือทำความดีไม่มีใครทำ แทนกันได้ ต้องทำด้วยตนเอง	การทำบุญ	✓							✓
249	อัตจรรยอัตจ้อยโก่น้อยใหญ่ ให้ กินนมกา ลูกหมาให้กินนมเสื่อ โคร่ง บวกอยู่บนมาย้าหาเต่า เนื้อเนาตายคาแคง จากคาบแั่ง ย่อนบินบน	นำแปลกใจโก่น้อย โทใหญ่ร้องให้กินนม กาก ลูกหมาร้องให้กินนมเสื่อโคร่ง นอง น้อยอยู่บนมาย้าหาเต่า สัตว์ (ใหญ่) ที่ตาย คาแคง แต่จะคาบอี่แรงที่บินอยู่บนฟ้า	โก่น้อย โทใหญ่ร้องให้กินนม กาก ลูกหมาร้องให้กินนมเสื่อโคร่ง นอง น้อยน้ำย้าหาเต่าสัตว์ที่ตายจะ คาบอี่แรง : กาวเห็นมิดเป็นชอบ	อำนาจของกิเลสตัณหาที่รุนแรงมาก ทำให้เห็นมิดเป็นชอบได้	การทำความดี	✓							✓
250	อัตจรรยอัตจ้อย หมัดน้อยติดข้าง สารทาย แมงวันหมายว่าหามไห ส้มจืดหล่อให้หามส้ววอน ๆ ห้อย ให้โคมได้ตีแสง	นำแปลกใจ หมัดน้อยติดข้างตาย แผลงวันอยากหามไหหมักปลาร้า จิ้งหรีด ร้องให้หาพินไม้ไฟ ห้อยร้องให้หาโคมไฟเพื่อเพิ่มแสงให้กับตัวเอง	หมัดน้อยติดข้างตาย แมลงวัน อยากหามไหหมักปลาร้า จิ้งหรีด ร้องให้หาพินไม้ไฟ ห้อยร้องหา โคมไฟ : การถูกกิเลสตัณหา ครอบงำ	ต้องมั่นคงในการทำความดี ไม่เช่นนั้น อาจถูกกิเลสตัณหาครอบงำได้	การทำความดี	✓							✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		ใช้อบรมระเบียบสังคมในด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
251	เอาผิวให้หาแนวนักปราชญ์ ใจฉลาดผู้ครองแห่งสิ่งสอน หญิงใดได้ส่วนามนักปราชญ์ เป็นที่คนกล่าวว่ายอช้อย์ทั่วแดน	หาสามีให้หาคนที่มึลักษณะเหมือน นักปราชญ์มีสติปัญญา ตาม ครรรลองที่สั่งสอนกันมาว่า หญิงใดที่ ได้สามีที่มีลักษณะเหมือนนัก ปราชญ์จะมีคนกล่าวยกย่องกันทั่ว ไป		ให้ข้อคิดในการเลือกคู่ครองของผู้หญิงว่า ควรเลือกผู้รู้ ผู้มีปัญญา และตั้งมั่นอยู่ใน ครรรลองคลองธรรม ด้านหญิงใดเลือกได้ดัง นี้ก็จะได้รับการยกย่องสรรเสริญจาก บุคคลทั่วไป	การมีคู่ครอง(การ เลือกคู่)	✓		✓			✓	✓
252	สูงเอียงยิ่งกว่าแก้ว มีตนปมีตัว ผู้เที่ยงตรงเดินไปมา มีจิตปมีใจ มาผู้เดียวคกินคนทั้งหลาย	สูงสว่างยิ่งกว่าแก้ว มีตนไม่มีตัว รู้ เที่ยงตรงเดินไปมา มีจิตไม่มีใจ รู้ เกลียดกินคนทั้งหลาย	แก้ว : พระรัตนตรัย มีตนไม่มีตัว : กิเลส มีจิตไม่มีใจ : ไม่มีความสุข	ถ้าใครยึดมั่นในพระรัตนตรัยจะมีแต่ความสุข ความรุ่งเรืองในชีวิต แต่ถ้าปล่อยให้ความ อยากเกาะกินใจ จะทำให้มีแต่ความทุกข์	การทำความดี	✓						✓
253	แก้วก็ย้งต่างแก้วถือคำแสนคำ ปแม่้นแนวทรายผงแยสะคอมแค้นน้ำ ครันปโลศาแก้วร้ามรงค์ก็ตามโชคหินแษ เจ้าชิกุมว่าแก้วตามเจ้าชิลือกเอา นั้นห้อน	แก้วย้งมีความแตกต่างกันก็ย้งมีค่า เหมือนทองคำ ต่างจากพวกหินดิน ทราย ตามริมแม่น้ำ ถ้าไม่เห็นคุณ ค่าของแก้วแต่กลับไปเห็นว่า หินลูก รังมีคุณค่า แล้วนำมาประดับเป็น หัวแหวน ก็แล้วแต่โชควาสนาของ คน ๆ นั้น จะเลือกเอาอะไร	แก้ว ทองคำ หัวแหวน : สิ่งมีค่า หิน ดิน ทราย หินลูกรัง : สิ่งไม่มีค่า	การเลือกคนมาเป็นคู่ชีวิต ควรพิจารณา ให้รอบคอบ รู้จักแยกแยะว่าคนไหนดี คนไหนไม่ดี แต่ถ้าหากเลือกแล้วย้งได้คน ไม่ดี ก็ให้ทำใจยอมรับ ถือว่าเป็นโชค วาสนา	การมีคู่ครอง(การ เลือกคู่)	✓		✓				
254	ขวานหล่อนบ้องไปตีกห้องกวาง กวางกินหมากขามป้อมไปคาคอม้ง ม้งป ชีสามม้อกระต่ายตาย กระต่ายตายแล้วเห็นอ้มันเล่าเหม็น	ขวานหลุดจากด้ามกระเด็นไปถูก ห้องกวาง กวางกินมะขามป้อมแต่ ไปติดอยู่ในคอคอม้ง ละม้งไม่ถ่าย สามวันทำให้กระต่ายตาย กระต่าย ตายแล้วระมดเลยเนาเหม็น		คนมีอำนาจเมื่อทำความผิด มักจะโยน ความผิดพันตัว โดยผู้ที่อ่อนแกว่าหรือ คนที่ด้อยอำนาจว่าเป็นผู้รับกรรม	การปกครอง	✓			✓			✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
254	ขวานหล่อนบ้องไปถึกห้องกว้าง กว้างกินหมากขามป้อมไปคาคอ มั่ง มั่งบั้งสามมือกระต่ายตาย กระต่ายตายแล้วเห็นอ้มมันเล่า เหม็น	ขวานหลุดจากด้ามกระเด็นไปถึก ห้องกว้าง กว้างกินมะขามป้อม แต่ไปติดอยู่ในคอละมั่ง ละมั่งไม่ ถ่ายสามวันทำให้กระต่ายตาย กระต่ายตายแล้วชะมดเลยเนา เหม็น		คนมีอำนาจเมื่อทำความผิด มักจะโยนความผิดพัน ตัว โดยผู้ที่อ่อนแกว่าหรือคนที่ด้อยอำนาจกว่าเป็น ผู้รับกรรม	การปกครอง	✓			✓			✓
255	คนใดผู้ปากเกลี้ยงเห่าว่นมี ผญา ครั้นเอามาในเขื่อนโพ ครองความผู้ กูลอนไว้ย่ำดลดา ประมาท แม่นว่าลับตีนให้คะนิง ผู้ชู้ยาม	คนพูดเก่งมักพูดจาไพเราะ และมี สติปัญญาถ้าเข้ามาอยู่ในบ้าน ก็ อย่าประมาททั้งเวลาหลับและตื่น		ไม่ควรไว้วางใจใครง่าย ๆ ถึงแม้ว่าคนนั้น จะเป็น คนฉลาด มีปัญญาพูดจางาน่าเชื่อถือก็ตาม	การคบคน	✓	✓					
256	ครั้นแม่เงิงยามคำให้คิดอย่าในคลอง เงิงยามแลงให้คิดครองในฮืด ฮืด แบบนูฮานเผ่าอย่าสิไล อย่าสิไล ลิ้มแก้วของแพงตั้งแต่ปู่ ของเก่า เก่าปู่ที่มออย่าไลลิ้มบ่ควร แท้แล้ว	เมื่อถึงเวลาคำให้ระลึกถึงครอง ถึงเวลาหลบคำให้ไตร่ตรองใน จารีตที่เป็นแบบแผนมาแต่ โบราณ และให้ถือปฏิบัติ อย่าลิ้ม สิ่งมีค่าที่ยึดถือกันมา		สมาชิกในสังคมควรปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีที่บรรพบุรุษยึดถือมาแต่โบราณ	การอยู่ร่วมกันในสังคม	✓	✓					
257	ครั้นแม่ผู้เฒ่าปเข้าวัดฟังธรรม เขาสีก่าดินพิกใส่โยยทำหน้าที่ เขาสินินทาทั่วตีเทียนทั้งโลก เขาสิวว่าเผ่าแก่แดดบ่เหลียว เบ็งทางตน เขาสิวว่าเก่ากลม บ่เหลียวเบ็งทางหน้า เขาสิวว่า เผ่าปากน้ำบ่เหลียวเบ็งทางธรรม เขาปย่าแยงนบ่ทอโยยน้อย	หากคนแก่ไม่เข้าวัดฟังธรรม เขาจะกำดินขว้างใส่หน้า เขาจะนินทา ตีเตือนกันทั้งโลก เขาจะว่าเป็นคนแก่ที่แก่แดดไม่ดู ตัวเอง ไม่มีองดูข้างหน้า เขาจะ ว่าคนแก่ไม่มีพินไม่มองดูธรรมะ คนอื่นไม่ยำเกรงแม้แต่บ่อยธรรมะ คนอื่นไม่ยำเกรงแม้แต่บ่อย		คนที่มียศมากแล้ว ควรประพฤติปฏิบัติตนตาม ทำนองคลองธรรมเป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นที่ เคารพนับถือแก่ลูกหลานและบุคคลทั่วไป	การประพฤติตนเป็นแบบอย่าง	✓	✓		✓			

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลยา (ต่อ)

ที่	ผลยา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลยา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลยา						
						ข้อคิดส่วนบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมืองปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
258	ครั้นแม่มีความรู้หาโล เอียดแม่้น ความรู้ที่พ่อแม่เป็นบ้ำท้อแผ่นดิน คือ ดั่งลิงเห็นแก้วมณีนิลหัวใส ชาติได้มาแท้ ๆ อมหย้าตั้งเม็ดดิน คือดั่งคนปสมสังเสียทรงผู้ฉลาด คือ ดั่งคนซี้ไม่ปสมผ้าพันทาน	หากมีความรู้ แต่เป็นอันรทาล ทำไม่ถูกต้อง ความรู้เท่าแผ่นดิน พ้าแต่บ้ำเท่าแผ่นดิน เหมือนกับลิงเห็นแก้วมณีนิล แล้วหัวเราะเยาะพอได้มาแล้วก็เอามาอมเคี้ยวเหมือนกับเม็ดดิน หรือเหมือนกับคนที่ฉลาดแต่ทำตัวไม่สมกับคนฉลาด หรือเหมือนกับคนซี้คุยไม่สมกับผ้าที่คนอื่นให้	ลิงเห็นแก้ว : ไม่เห็นคุณค่า ความรู้เท่าแผ่นดินแต่บ้ำเท่าแผ่นดิน : ความรู้มากแต่ประพฤติตัวไม่ดี	ถึงแม้ว่ามีความรู้สักปานใดก็ตาม หากทำตัวไม่ถูกต้องก็ไม่มีค่าอะไร จึงเป็นข้อคิดว่าความประพฤติเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง คนเราจะดีหรือไม่ดี ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำมาเป็นตัดสินได้	การทำความดี การศึกษา	✓					✓	✓
259	ความยากหยังควายหลายโตดิ่ง จ่อง โตนหนึ่งห้องง่าคอม โตสองห้องง่าขาม โตสามห้องง่ามี โตสี่ห้องง่าหว่า โตห้าห้องง่าบก โตหกห้องง่าแต่ ไผสิมาช้อยแก้ควายน้องจั่งสิไป	ความยุ่งยากหลายเรื่องราว หัวพันถึงกัน เรื่องที่หนึ่งติดกึ่งคอม เรื่องที่สองติดกึ่งมะขาม เรื่องที่สามติดกึ่งขนู เรื่องที่สี่ติดกึ่งหว่า เรื่องที่ห้าติดกึ่งจบก เรื่องที่หกติดกึ่งแต่ ใครจะมาช่วยแก้ควายน้องถึงจะไป	ควาย : ความอยาก ดิ่งจ่อง : หัวพันถึงกัน ติดกึ่ง : แก้ปัญหาไม่ได้	ความอยากคนเรานั้นเปรียบเหมือนควายหนักตัวได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อารมณ์ ควรสำรวจเมื่อตาเห็นรูป ลิ้นชิมรส จมูกดมกลิ่น กายถูกสัมผัส ใจรับอารมณ์ หากไม่ระวังรักษาจะทำให้ชีวิตวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร	การสำรวจกาย วาจา ใจ	✓						✓
260	ครั้นเจ้าได้ชี้ข้างอโยลิมหมุหมุหมา ห่าขโมยมาเอือนลิเท่าหอนให้มันอย่าน ชาติห่ากวางฟานเต้นตามทางสิได้โล ชาติห่าได้ตอนขึ้นยังสิใช้้อวคุณ	ถ้าหากเจ้าได้ชี้ข้าง อโยลิม กลุมหมุหมา ถ้าหากขโมยขึ้นบ้านจะได้หน้าหอนให้กลัว ถ้าหากมีกวางงั่งอยู่ตามถนนจะได้ไล่เอาเนื้อมาให้	ชี้ข้าง : ได้เป็นใหญ่ หมุหมุหมา : เพื่อนเก่า ลูกน้อง เก้าที่เคยร่วมงานกันมา	ถ้าได้เป็นใหญ่ มีอำนาจวาสนา ก็อย่าลืมเพื่อนเก่าหรือลูกน้องที่เคยร่วมงานกันมา เพราะบางทีบุคคลเหล่านี้อาจพึ่งพาอาศัยกันได้	การปกครอง	✓	✓		✓			

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
261	ครั้นเจ้าได้ซีข้างงังย่มเป็นพระยา อย่าลืมนพอนาผู้ชีควายคองกล้า	ถ้าหากเจ้าได้ซีข้างงังย่มเป็นพระยา ก็ อย่าลืมนพอนาผู้ชีควายคองกล้า	ซีข้าง : ได้เป็นใหญ่ ชีควาย : คนที่ต่ำต้อยกว่า	ถ้าได้เป็นใหญ่แล้ว ให้นึกถึงคนต่ำต้อย กว่าที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชาหรือบิหาร แวดล้อม	การปกครอง	✓	✓		✓				
262	ครั้นว่านางหากมีแล้วแล้วอย่าลืมน คุณพ่อแม่ คุณเพื่อนมีมากกันเพียร เลี้ยงให้ใหญ่มา มารดาซ้ายให้ออด ทนอย่าเคียดต่อ คุณพ่อซ้ายให้นาง น้องอย่าตึง	หากว่าผู้หญิงที่มีสามีแล้วอย่าลืมนคุณ พ่อแม่ เพราะบุญคุณพ่อแม่มีมากเหลือ เกินที่ได้เลี้ยงดูให้เราเติบโตมา ถ้าโดนแม่ ดูตำหนิตนอย่าโกรธตอบ และถ้าหากโดน พ่อดูตำหนิตนอย่า		หญิงที่มีสามีแล้วไม่ควรลืมบุญคุณพ่อ แม่เพราะทั้งสองท่านเป็นบุคคลที่เลี้ยง ดูให้เติบโตมาหากท่านดูตำหนิตนก็ ไม่ควรโต้ตอบ	ความกตัญญู	✓		✓					✓
263	งูเือกพร้อมหนีเดือนอาณา หมากพร้าวมาเปิดต้นปบวงลงดิน ครมมอ้งฮ้างหมวงเมินข้าวเปลือก กระช้ำหลอดมาเปิดเบี้ยแถมสิ้นใส่ ใน	พวงงูและเงือกต่างพากันอพยพหนีจาก ถิ่นที่เคยอยู่ ลูกมะพร้าว เบื่อหน่ายลำต้น ช่วงหลังลงดิน ครมมอ้งเบือหน่ายข้าวเปลือก หลอดด้ายเบือหน่ายตะกร้าและในบั้นฝ้าย	งูและเงือกจากถิ่นที่อยู่ ลูกมะพร้าวเบือหน่ายลำต้น ครมมอ้งเบือหน่ายข้าวเปลือก หลอดด้ายเบือหน่ายตะกร้าและ ในบั้นฝ้าย : ไม่มีใจสภาพความ เป็นจริงที่เกิดขึ้น	เป็นการสะท้อนให้เห็นสังคมที่กำลัง เปลี่ยนแปลงซึ่งทำให้กลุ่มคนหลายชน ชั้นไม่พอใจสภาพความเป็นจริงที่เกิด ขึ้นในสังคม ต่างพากันเบือหน่ายชีวิตที่ ตนประสบอยู่จึงอยากจะทำกันหนีไป ให้พ้นสภาพนั้น ๆ เสีย	ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ของสังคม	✓	✓						
264	เจ้าผู้บัวกลางบ้านให้บานงามอยู่คือ เก๋า อย่าสิขุไซยเศร้าเหลืองก้านหล่น ใบ ขอให้สุกใสเต็มบานงามอยู่อย่าง เชื้อข้าวกำอ้อยได้หนีจากน้ำนาห้วย ป่าแรง	เจ้าผู้บัวกลางบ้านให้บานงามอยู่เหมือน เดิม อย่าได้ร่วงโรยก้านก็อย่าเหลือง ใบ อย่าหล่น ขอให้สุกใสบานงามอยู่อย่างนั้น พันธุ์ข้าวดำก็อย่าได้หนีจากน้ำนาห้วยป่า กระแจะ		หญิงที่มีความงามประพฤติปฏิบัติดีอยู่ แล้วให้รักษาความงามความดีเขาให้ ตลอดไป	ความประพฤติของผู้หญิง	✓							✓
265	เจ้าผู้ปัญญาเลียมหลักในสมัยใหม่ ให้ค่อยคิดค่อยทำไม่ลิเลียมกว่ากัน อย่าได้หันหัวคือปลาหมอน้ำใหม่ หลายท่อน อย่าได้เอ็ดหน้าคือเหมือน มือถ่านสาม	เจ้าผู้ปัญญาแหลมคมในยุคสมัยใหม่ ให้ ค่อยคิดค่อยทำใครจะมีปัญญาแหลมคม กว่ากัน อย่าได้เร่งรำเหมือนปลาได้น้ำ ใหม่ อย่าได้ทำคือเหมือนดินปืนที่มีแรง ขับสูง		คนรุ่นใหม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่ขาดความรอบคอบ ขาดความ ละเอียดถี่ถ้วน ใจร้อนและมีลักษณะ ดื้อรั้นไม่เชื่อฟังใคร จึงเตือนสติบุคคล กลุ่มนี้ให้มีความรอบคอบ	ความรอบคอบ	✓					✓		

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ที่	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
266	ชื่อว่าแนวความเฝ้าของคนมันง่าย ได้ทั้งหมายและขำคำเฝ้าปออยู่ ความ เขาก็ยังเขาซังเขา ณะว่า ครันแมนเอาดีแล้วเขายังก็ งามช่าง ครันเฮาเอ็ดแมนแล้ว เขายังก็ ช่างเขา เขาสึกากันห้วง ทั้งเมืองบมีเวียง เขาสิดิวฮ้าย ขายหน้าก็บอขาย	คำพูดของคนมันพูดง่ายเป็นได้ทั้ง หมายและขำคำพูดไม่อยู่กับร่อง กับรอย เขารักเขาก็ซมเขายัง เขาก็ว่าหากว่าเราดีแล้วเขายังก็ช่าง เขาหากเราทำถูกต้องแล้วเขาม ก็ช่างเขา เขางจะพากันทักทั้งทั้ง เมือง ก็ไม่หวั่นไหว เขาจะตำหนิให้ ขายหน้าก็ไม่อาย	คนที่ทำความดีแล้ว ไม่ต้องหวั่นไหวต่อคำพูด ของคนอื่น ไม่ว่าจะพูดดีหรือร้าย ตำหนิหรือ ชมเชย	การทำความดี	✓	✓						✓
267	ชื่อว่าโลกก็กว้างเมืองคนมันบ่ เทียง มันหากเงียงซ้อยจ้อยคือค้อย ดลิ่งของ ลางเพื่อศิษย์ยังได้เป็นครู สอนสั่ง ลางเพื่อลูกออกกันยังสอน สือพ่อแม่คิง ลางเพื่อแนวเด็กน้อย สอนคนหัวค้อน ลางเพื่อลูกไฟรบ้าน สอนท้าวป่าวพญา	ธรรมดาของโลกมนุษย์ไม่แน่นอน มันเอียงเหมือนตลิ่งที่ลาดชันลง บางครั้งลูกศิษย์สอนครู บางครั้ง ลูกสอนพ่อแม่ บางครั้งเด็กสอน คนแก่ บางครั้งชาวบ้านสอนพญา	ศิษย์เป็นครูสอน ลูกสอนพ่อแม่ เด็กสอนคนแก่ ชาวบ้านสอน พระยา: ความไม่แน่นอน	ชีวิตของคนเราไม่มีอะไรแน่นอน	ความไม่ประมาณ	✓						✓
268	ได้เมียผู้ดีปานได้แก้วคุณกลาง ได้เมียผู้ช่างปานได้แก้วคุณเอือน ได้เมียผู้บิตเหมือนปานกุมหมูใน คอก ได้เมียผู้พอกปานแก้วไม้ทาง ปลาย	มีเมียสวยเมียดี เหมือนได้แก้ว เติงให้ดูเด่น มีเมียเก่งเหมือนได้ แก้วไว้ในบ้าน มีเมียไม่ซื่อตรง เหมือนกับโล้จับหมูในคอก มีเมีย ที่ดีจื้อรันเหมือนลากไม้ทางปลาย	แก้ว : ดี มีค่า โล้จับหมูในคอก : กุมรวาย ลากไม้ทางปลาย : ดิตขัด ไม่สะดวก ล้มเหลว	ผู้ชายที่จะเลือกภรรยา ควรเลือกผู้หญิงที่ดี และเก่ง อย่าเลือกคนไม่ซื่อตรงและดื้อัน ใน ทางตรงข้ามก็ให้ข้อคิดสำหรับผู้หญิงที่เป็น ภรรยาในการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม กับการเป็นภรรยาที่ดี	การมีคู่ครอง(การเลือกคู่) ความประพฤติของผู้หญิง	✓		✓				

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัย ยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
269	นางสาวปลอดผิวแก้วเป็นเดา นกกาเวาเสียงดีเป็นอุป นึ่งชูบ้ายคลองวัดทรงงาม ชายอุปทรมปัญญาหาสูง	หญิงที่บริสุทธิ์ผุดผ่องย่อมได้คู่ครอง ที่ดี นกกาเหว่ามีดีที่เสียงไพเราะ หญิงรูปร่างชั่วเห่ที่ปฏิบัติตามธรรมเนียม ประเพณี ก็ทำให้สวयยามได้ ชายที่รูปร่างไม่ดี ถ้ามีสติปัญญา ก็จะเจริญก้าวหน้าได้	นกกาเหว่า : คนที่มี ความดีอยู่ในตัว	คนเราจะมีค่าไม่ได้อยู่ที่รูปร่างหน้าตา แต่อยู่ที่ความ ประพฤติประกอบกับวิชาความรู้ที่มีอยู่ในตัว	การทำความดี การศึกษา	✓					✓	✓
270	บ้านเมืองซ้อนขุนหวานขาดไพร่ เมืองขวาได้ไก่อโง่เมืองซ้ายได้ไก่อ ยอง เมืองของได้ไก่อแจ้ คราวนี้แพ้ ไพร่เมือง	บ้านเมืองคับขัน ผู้ปกครองแย่งชิง ประชาชนเหมือนแย่งไก่เลี้ยง ฝ่าย เมืองขวาได้ไก่อ เมืองซ้ายได้ไก่อขน หยอง เมืองของได้ไก่อแจ้ คนที่ ลำบากคือประชาชน	ไก่อ : ประชาชน	เป็นเครื่องชี้บอกสถานการณ์บ้านเมือง หากเมื่อใดผู้ ปกครองบ้านเมืองแย่งชิงอำนาจและแย่งประชาชน เป็นพวกของตน เมื่อนั้นบ้านเมืองก็ถึงคราวคับขัน ประชาชนเดือดร้อน	การปกครอง			✓				
271	บุญมีได้เป็นนายให้เขาเพิ่ง ครันว่าบุญพร้อมแสนชิตินก็ เปล้าคาย คองแต่บุญมาค้าบ่า การมันบแปน คองแต่บุญส่งให้ มันชิตินยอมได้	คนมีบุญย่อมได้เป็นเจ้านาย เป็นที่ พึ่งของคนอื่น ถ้าไม่มีบุญแล้วแม้จะ ตั้งรกรากไปไหนก็เปล้าประโยชน์หรือ คอยแต่ให้บุญมาค้าจุนโดยไม่ทำ อะไรเลย ย่อมไม่ถูกต้องรอคอยแต่ บุญส่งผลให้ จะเป็นไปได้อย่างไร		ความเชื่อเรื่องบุญ โดยเชื่อว่าคนมีบุญจะได้เป็นเจ้า คนนายคน เป็นที่พึ่งของคนอื่น แต่อย่างไรก็ตามมี บุญอย่างเดียว แต่ไม่ทำอะไรเลย รอคอยให้บุญส่ง เสริมค้าจุน ย่อมไม่เพียงพอที่จะได้รับผลตอบแทนที่ ดี ผู้มีบุญต้องลงมือกระทำกิจการต่าง ๆ ด้วยตนเอง บุญจึงจะช่วยสนับสนุนค้าจุน	การทำบุญ การพึ่งตนเอง	✓						✓
272	เป็นพระยานี้ให้เฮนดูสัตว์ทุกหมู่ จึงติดาย กรุณาคนทุกชีใช้ชาว บ้านไพร่เมืองนั้นเนอ มุทิตาด้าน ค้าควรให้หวานยิ่งจริงเทอญ อุเบกชาติแลช้ายอันใดแท้ให้ค่อย ฟัง	เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองให้เมตตา สัตว์ทุกชนิดจึงจะดี ให้ความรักคนยาก ไร้ และไพร่ฟ้าประชาชนให้แสดงความ ยินดีด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานและให้วาง เฉย และรับฟังเหมือนฟังกับความดีและ ร้าย		คนที่ผู้นำต้องมีพรหมวิหาร 4 ปกครองคนด้วย ความรัก ความเมตตา และรู้จักวางเฉยเมื่อเผชิญกับ สถานการณ์ต่าง ๆ	การปกครอง	✓		✓				✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผญา (ต่อ)

ร.ร.	ผญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
273	พ่อชายนั่น พอเห็นเมียเขาแล้ว บึ้งหน้าโกรธหงาย อยาโกลมากลั่นจักลง หม้อแผ่นแดง ครั้นจักจากกล่าวด้าน เมีย เพื่อนให้เจียมใจแต่กาย อยาจาสะทว นยอกโยควรเว้น	ผู้ชายนั้น ถ้าเห็นภรรยาคนอื่น ควรหนีให้ไกลห่าง อยาโกลมาก จะตกนรก จะพูดกับภรรยาของ เพื่อนก็ให้ระมัดระวังใจตัวเอง อยาพูดจา ลวนลาม การหยอกล้อก็ควรระ เว้น		เป็นผู้ชาย ถ้าเห็นผู้หญิงที่มีสามีแล้วก็ อย่าเข้าใกล้แม้แต่การพูดจากับภรรยา ของเพื่อน ก็ต้องมีระมัดระวัง	ความประพฤติของผู้ชาย	✓							✓
274	มักเหล่านหมากผูกหมากสกา เหล่านเบี้ยเหล่านหอย ถิมค้อนย่อนไม้ดีคสิ ฝูงนี้ แม่นว่ามีสมบัติเข้าของดั่งน้ำ มหาสมุทรก็จักจิบหายเสีย แม่นว่ามีเมีย ก็จักอ้าง แม่นว่าเป็นเจ้าข้างก็จักได้ยง ทางดิน	ชอบเล่นหมากผูกหมากสกา เบี้ยหอยและดีคสิเหล่านี้ แม่นว่า มีสมบัติดั่งน้ำมหาสมุทรก็จะจิบ หาย แม่นว่ามีภรรยา ก็จะหย่าร้าง แม่นว่ามีข้างก็จะได้เดิน	มีข้างก็ได้เดิน : คนมีอำนาจ หมดอำนาจ กลายเป็นคน ธรรมดา	การพนันทุกชนิดทำให้คนที่เล่นล้มจม และเดือดร้อนได้	โทษของอบายมุข	✓						✓	
275	มักหลั่นเสียคำผู้มักหลั่นผู้เสียคำหลัก มัก เที่ยวยามทานเสียของฝาก ครั้นมักปาก หลงความ ทำมิตย้อมเป็นโทษ อยากรัว โกรธสะทวความ	ชอบเล่นไม่มีความรู้ ชอบเล่นผู้จะ เสียผู้เสียคน ถ้าชอบไปเยี่ยม เยียนผู้อื่นต้องเสียของฝาก ถ้า พูดมากมักรักษาคำพูดไม่ค่อยได้ ทำมิตย้อมเป็นโทษอยากรัวโกรธ พูดจาท้าวราว		ให้พิจารณาไตร่ตรองถึงผลเสีย ในสิ่งที่ เรากระทำและควรละเว้นหากสิ่งนั้นก่อ ให้เกิดผลเสียกับเรา	ความรอบคอบ	✓							✓
276	โลกนี้บ่เที่ยงหมั้นเหมือนดั่งนิรพาน ยามเมื่อเที่ยวสงสารบ่เที่ยงคือคือน้ำ กลางเพื่อพลอยบกแห่งกลางที่เต็ม เสียเปล่า ลางเหล่าเงินขาดท้าง เลิงเลื่อย อยู่ดั่งเดียว นั้นแล้ว	โลกนี้ไม่เที่ยงแท้ เหมือนกับ นิรพาน เมื่อยังอยู่ในวัฏสงสารจึงเหมือน กับน้ำที่บางครั้งก็แห้ง บางครั้งก็ ขึ้นอยู่อย่างนั้น		ในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอนเหมือนกับ วัฏสงสาร มีเวียนว่ายตายเกิดและเหมือนกับน้ำ มี แห้ง มีขึ้นมีลง ไม่เที่ยงแท้ เหมือนกับ นิรพานคือ ความดับกับทุกข์	ความไม่ประมาท	✓						✓	

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของพญา (ต่อ)

ที่	พญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของพญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าพญา						
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน				
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา
277	สิบขึ้นบ้านปลา แม่นว่าสิบพี่น้อง ลุงบ้าน่ายากี่บ้านพ่อแลแม่ สิบพ่อ แม่ก็บ้าน่าแม่และเมียแท้ สิบหัว และเมียก็บ้าน่าแม่สามและครูบา อันสอนสั่งคลองนิพพานนั้นแท้แล	สิบเนื้อไม่เท่าปลา แม่นว่าสิบพี่น้อง บ้าน่ายากี่บ้าน่าแม่ สิบพ่อแม่ก็ เท่าสามภรรยา สิบสามภรรยาไม่เท่า แก้วสามประการ และสิ่งที่ครูบา อาจารย์สั่งสอน คือ นิพพาน		สอนใจให้คนเรายึดมั่นและศรัทธา ในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ และแน่นอนกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก	ให้ยึดมั่นและศรัทธาใน พุทธศาสนา	✓						✓
278	ให้เจ้าทำเที่ยวเลี้ยงกมทูนพ่อแม่ ทางผิดให้เจ้าเว้นหาผู้เข้าใส่ตน การค้าขายหาดอกเบียอย่าปิดบัง โดยทางชอบ หรือจักทำการสร้างนา สวนเฮ็ดไร่ก็ดี อย่าได้เห็นแก่หนาว และฮ้อนฮีบเพียงพัวแล้วก่อนเขา	ให้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่ เว้นจากการ กระทำผิด ให้หาความดีใส่ตัว การค้า ขายอย่าปิดบังดอกเบียหรือทำนาทำไร่ ก็อย่าเห็นแก่ร้อนและหนาว ให้รีบทำให้ เสร็จก่อนคนอื่น		ให้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่ให้แสวงหา ความรู้ละเว้นการกระทำผิด ประกอบอาชีพโดยสุจริตด้วยความ ขยันขันแข็ง	ความกตัญญู การทำความดี การประกอบอาชีพ	✓		✓		✓		✓
279	คนเขานี้ ลางเทือดี ลางเทือฮ้าย ลางเทือมี ลางเทือฮี้ ลางเทือได้ ซ้ามัดเส้าหลอยเสีย แม่นว่า เป็นหัว เมีย ปะเทือใจกันได้	คนเรานี้ บางครั้งดี บางครั้งร้าย บางครั้งมั่ง มี บางครั้งยากไร้บางครั้งได้ แต่ผิดพลาดทำ ให้เสียหาย แม่นว่าเป็นสามีภรรยาที่แท้เชื่อ ใจกันไม่ได้		ชีวิตของคนเราไม่มีอะไรแน่นอน	ความไม่ประมาท	✓						✓
280	อย่าได้ว่าจาตันสอนหมาให้เห่า สอนเต่าให้มุดน้ำค่านันบ่ควร สอนกระบวนความผู้ครูบามันมิดฮึด สอนความผู้เผ่าไล่ลิ่วว่าดี สอน หมี่ให้กินเผิงอวยหมี่มันสิว่า สอน ปลาให้มุดน้ำมันลิ่วเสียดสิ แซ่ลง หนองมันบ่คอง สอนให้แซ่ ล่องน้ำ ค่านันบ่ควร	อย่าได้สอนหมาให้เห่า สอนเต่าให้มุด น้ำค่านันบ่คอง หรือสอนความรู้คน เผ่าคนแก่ ใครจะว่าดี สอนหมี่ให้กิน เผิงก็อวยหมี่มันเดี่ยมันจะว่าเอา สอน ปลาให้มุดน้ำมันจะเยาะเย้ยเสียดสิ สอนจะแซ่ลงหนองน้ำ และว่ายน้ำสิ่ง เหล่านี้บ่คอง	สอนหมาให้เห่า สอนเต่าให้ มุดน้ำ สอนความรู้คนเผ่าคน แก่สอนหมี่ให้กินเผิง สอนปลา ให้มุดน้ำสอนจะแซ่ลงหนอง น้ำและว่ายน้ำ : สอนคนที่มี ความรู้เรื่องนั้นดีอยู่แล้ว	ให้ระมัดระวังคำพูดในเชิงแนะนำสั่ง สอนผู้อื่นที่อาจจะมีความรู้ความ ชำนาญในเรื่องนั้น ๆ อยู่แล้วแทนที่ จะได้ผลดีกลับเป็นผลเสีย และอาจ ได้รับการเยาะเย้ยเสียดสิให้ได้อาย	ให้รู้จักกาลเทศะ	✓	✓				✓	

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						ตน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
281	ยามใดผัวหากชนชวยได้มาเยือน ให้เบิ่ง คิดให้สู้เห็นแล้วแบ่งจ่าย ทั้ง มวลนั้นปันเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งนั้น ถนอมไว้สืบเฮือน ส่วนหนึ่งวางเวนให้ มหาเดรทานทอด ส่วนหนึ่งขายพี่น้อง ฝูงโคลู้คู่เฮือน ยามเมื่อเบื่ององศา หลายแห่งแบ่งพูดไว้เมื่อเบื่องแม่ผัว ถนอมไว้ตามคลองให้พื้น ถนอมยิ่งแม่เสมอเพียงแม่ตน	เมื่อสามีหาทรัพย์สินมาได้ ให้ดู แลและให้แบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งให้เก็บไว้เป็นทุนใน เรือนส่วนที่สองให้ทำทาน ส่วนที่ สามให้แจกจ่ายญาติพี่น้อง อย่า ลืมแบ่งให้แม่สามี ให้ปฏิบัติเท่า เทียมกับแม่ตัวเอง		หญิงที่เป็นแม่บ้านควรรู้จักแบ่งเงินบางส่วน ให้ทั่วถึง เช่น เมื่อประกอบอาหาร ก็ต้องแบ่ง ไว้ทำทาน และแบ่งให้ญาติพี่น้องทั้งฝ่ายตน และฝ่ายสามีให้เท่าเทียมกัน ไม่ลำเอียง	การมีคู่ครอง(การครอง เรือน)	✓		✓					
282	พระพุทธเจ้านี้เป็นเอกเอกแท้ตาย ฝูงหมู่มีสงสังสรพสิ่งโยมย้อย ยอม ไหวหอนอันโตมาเป็นทีเพ็งบมีแล้ว มี แต่คุณพระพุทธพร้อมพระธรรมเจ้า แลพระสงฆ์นั้นแล้ว ไม่บ่เอาใจเข้า ในคลองพุทธบาทสงสงมานี้ ฝูงหมู่ โกยพยารีส้ายไหลเข้าหลังโฮมนั้น แล้ว เห็นว่าโต สบายแล้วลืมนคุณ พุทธบาทเสียนั้น ขาดหน้าแลเหล้า ได้เป็นช้ายบั้งแท้แล้ว	พระพุทธเจ้าเป็นหนึ่งเดียว มีสง สรพสิ่งต่างเคารพ ยอมกราบ ไหว้เป็นที่พึ่งทั้งพระพุทธ พระ ธรรม พระสงฆ์ ใครไม่ยึดถือตาม คำสอนพระพุทธเจ้า กัยทิบัติโรค ภัยไข้เจ็บต่างก็มารวมอยู่ในตัวผู้ นั้นเห็นว่าตัวเองสบายแล้วลืมนคุณ คุณของพระพุทธเจ้า เกิดขาด หน้าจะพบกับความชั่วร้าย		สอนให้คนตระหนักถึงความสำคัญและ ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนาความชั่ว ร้าย	ให้อึดมั่นและศรัทธาในพุทธ ศาสนา	✓							✓

ตารางที่ 2 การอธิบายความหมาย และวิเคราะห์คุณค่าของผลญา (ต่อ)

ที่	ผลญา (Phaya)	แปลตามตัวอักษร (experiential meaning)	ความหมายโดยนัยยะ (connotation meaning)	ความหมายของผลญา (textual meaning)	คุณค่า (Values)	คุณค่าผลญา							
						ข้อคิดต่อบุคคล		อบรมระเบียบสังคมด้าน					
						คน	สังคม	ครอบครัว	การเมือง/ ปกครอง	เศรษฐกิจ	การศึกษา	ศาสนา	
283	โหมหากเจ็บป่วยไข้พวยเกิดในตนเอง เอามุเดียวรติย์มาป้อนป่วยฮ้าย ลงหมอห้วงให้เสียหมูกับไก่อทั้ง ควายเผือกให้ตีคานาสีตีว่าตาย โตเหล้าทั้งค้ำแท้เอามากระทำ โทษ ผุ่งหมูสัตว์มึงเมี้ยนตายแท้ก็ เพื่อโตนั้นตาย ครั้นว่าตีจริงแท้ หากเป็นภัยติดต่อนั้นดีแต่ในชั่ว นี้ไปหน้าก็ปิดแท้ตาย สัตว์อยู่ได้ ลุ่มฟักก็แพง แท้แต่ชีวังนี้แล้ว ปกครองให้เขาตายย่อนชีวังโตมิดฮิต จริงตาย ธรรมของพระพุทธเจ้า ของเฮาห้ามเที่ยงจริงแท้แล้ว ดี ท้อโตเฮานี้ตายไปมัดเปลี่ยนเอา ตาย พระพุทธเจ้าจึงยอข้อยังว่า ท่านเฮย	หากใครเจ็บป่วยไข้ แล้วหาหมูนักบวชนอกศาสนามารับรักษา จากโรคภัย บางหมอกักท้วงให้ ฆ่าหมูกับไก่อควายเผือกเช่นผี เอื้อนจึงจะว่าดี ตัวเราไปเชื่อ คำพูดเหล่านั้นแล้วเอามา ลงโทษให้ฝูงสัตว์ตายไปก็เพื่อ ตัวเรา ถ้าตีจริงแล้วแต่ทำไม เป็นภัยติดตัวเราไปอีก ดีแต่ใน เวลานี้ ต่อไปไม่ดีแน่นอน เพราะชีวิตใคร ใครก็รัก ไม่ ควรให้สัตว์เหล่านั้นตายเพื่อ รักษาชีวิตของเรา มันผิดจารีต คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ห้ามการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ถ้าจะให้ดี ตัวเราต้องไปตาย แทนสัตว์เหล่านั้น พระพุทธ เจ้าองค์จึงจะทรงสรรเสริญว่า ดีจริง		การขัดแย้งระหว่างหลักการของพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องผี ซึ่งทั้งสองอย่างอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอีสานกันอย่างแนบแน่น จึงเป็นคำสอนให้พิจารณาไตร่ตรองให้ต้องแท้ ว่าความเชื่ออย่างไรดี ที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ	ให้ยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนา	✓							✓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากตารางการอธิบายและการวิเคราะห์คุณค่าผญา แสดงให้เห็นว่า ข้อคิดที่แฝงอยู่ในผญามีคุณค่าสำคัญต่อวิถีชีวิตคนอีสานหลายด้าน ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์แล้ว เป้าหมายสำคัญของผญาอยู่ที่ "คน" และ "การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน" และพบว่า มีผญาจำนวนมากที่ไม่สามารถแยกได้อย่างชัดเจนว่า ให้ข้อคิดต่อบุคคลหรือให้อบรมระเบียบสังคมโดยตรง ดังนั้น ผลการวิเคราะห์คุณค่าผญาบทหนึ่ง ๆ อาจให้ข้อคิดหลายด้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุณค่าของผญาที่ให้ข้อคิดต่อบุคคล

จากผญาที่นำมาวิเคราะห์ทั้งสิ้น จำนวน 283 บท พบว่า มีผญาที่มีเป้าหมายให้ข้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาตน จำนวน 280 บท และด้านการพัฒนาสังคม จำนวน 109 บท ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 ด้านการพัฒนาตน

การพัฒนาตน ได้แก่ การพัฒนาด้านความรู้ สุขภาพ ทั้งสุขภาพกายและใจ การแก้ปัญหา มีสติปัญญา ความคิด การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ใช้เหตุผล เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข มีคุณภาพ จริยธรรม อารมณ์ บุคลิกภาพ อดกลั้น พอใจ ไม่พอใจ กลัว โกรธ รักการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต เห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

คุณค่าของผญาที่ให้ข้อคิดต่อการพัฒนาดังกล่าว มีจำนวน 280 บท ซึ่งส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสงบสุข โดยเรียงลำดับคุณค่าที่พบจากมากไปหาน้อย ดังต่อไปนี้

1.1.1 การทำความดี โดยให้ยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในพระรัตนตรัย ละเว้นการทำชั่วทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเกาะกินใจ และไม่มัวเมาอบายมุข เพราะถ้าทำได้เช่นนี้จะมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ทำอะไรก็สำเร็จผล มีแต่คนรักคนคิดถึง และอยากคบค้าสมาคมด้วย ตรงกันข้ามกับคนที่ประพฤติตนไม่ดี ทำอะไรก็ล้มเหลว

การทำความดี ถึงแม้จะเป็นเรื่องยาก เพราะต้องต่อสู้กับอำนาจของกิเลส แต่ก็ต้องทำและเอาชนะความอยากนั้นให้ได้ ดังผญาต่อไปนี้

พระพุทธรูปนี้เป็นเอกเอกโกแท้ตาย
 ฝูงหมู่ผีสงฆ์สงฆ์สงฆ์สงฆ์โยมย่อ
 ยอมไหว้หาอันใดมาเป็นทีเพ็งบมีแล้ว
 มีแต่คุณพระพุทธรูปพร้อมพระธรรมเจ้าแลพระสงฆ์นั้นแล้ว
 ใม่เอาใจเข้าไปในคลองพุทธรูปสงฆ์สงฆ์มา
 ฝูงหมู่โยมพาราธิฮ้ายไหลเข้าหลังโยมนั้นแล้ว
 เห็นว่าโตสบายแล้วลืมนุคุณพุทธรูปเสีย
 ขาดหน้าแลเหล่าได้เป็นฮ้ายบ่สงฆ์แท้แล้ว

(พระพุทธรูปเป็นหนึ่งเดียว ผีสงฆ์สงฆ์ต่างเคารพยอมกราบไหว้ เป็นสิ่งที่
 พึงทั้งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ใครไม่ยึดถือตามคำสอนพระพุทธรูป ภัยพิบัติโรคภัยไข้เจ็บ
 ต่างก็มารวมอยู่ในตัวผู้นั้น เห็นว่าตัวเองสบายแล้วลืมนุคุณของพระพุทธรูป เกิดขาดหน้าจะพบ
 กับความชั่วร้าย)

(จากรุวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 10)

สิบขึ้นบ่ปานปลา
 แม่นว่าสิบพี่น้องลูงบ่าน้ำอากาศบ่ปานพ่อแม่
 สิบพ่อแม่บ่ปานผิวและเมียแท้แล
 สิบผิวและเมียบ่ปานแก้วสามและครูบาอันสงฆ์
 คลองนิพพานนั้นแท้แล

(สิบเนื้อไม่เท่าปลา แม่นว่าสิบพี่น้องลูงบ่าน้ำอากาศไม่เท่าพ่อแม่ สิบพ่อแม่ก็ไม่
 เท่าสามีภรรยา สิบสามีภรรยาก็ไม่เท่าแก้วสามประการ และสิ่งที่ครูบาอาจารย์สั่งสอน คือ นิพพาน)
 (เสียวสวาสดี)

อยากกินน้ำแชบให้ชุดล้างบ่อหิน
 อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุนไปค้า
 อยากขึ้นสวรรค์ชั้นฟ้าให้ฆ่าเจ้าของเอง
 (อยากกินน้ำอร่อยให้ชุดบ่อหิน อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุนค้าขาย

อยากขึ้นสวรรค์ชั้นฟ้าให้ฆ่าตัวเอง)

(คำลี รัตสุทธิ, 2543 : 13)

คนผู้มีกรรมอันปวีรกรรมหุ้มห่อ
 แม่น้ำจักตายก็ยังมีคนคิดพ้อลืมห้อยปจุมหา

(คนที่มีกรรมไม่มีธรรมะหุ้มห่อตัว แม่น้ำตายไปก็ไม่มีใครคิดถึงลมสนิทไม่มีใคร

พูดถึง)

(อุตม บัวศรี, 2540 : 97)

ข้อคิดในการทำความดีที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ คนที่ทำความดีต้องมีจิตใจที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อคำพูดใด ๆ รักษาความดีนั้นแนบมอดันเสมอไป เพราะถ้าหากทำได้เช่นนี้ก็จะไม่มีวันมัวหมอง ถึงแม้จะโดนใส่ร้ายป้ายสีสักเพียงใดก็ตาม ดังผลญาต่อไปนี้

มหานิลแก้วคุณโองดวงประเสริฐ

เถิงว่าตักสิกแล้วเพียรล้างหากชิไศ

(นิลแท้ แม้จะตกร้ำคร่าหากนำมาล้างบ่อย ๆ มันก็จะใสแวววาวขึ้นมาอีก)

(คำหามาน คนโค, 2537 : 7)

นอกจากนี้ ยังพบข้อคิดที่กล่าวถึงคนที่มีความรู้ ว่า แม่นมีความรู้มากเพียงใดก็ตามแต่ มีความประพฤติไม่ดี ถือว่าความรู้นั้นก็ไม่มีประโยชน์อันใด ดังนั้นการตัดสินใจว่าคนจะดีหรือไม่ต้องดูที่ความประพฤติ ไม่ควรตัดสินกันที่วิชาความรู้เพียงอย่างเดียว ดังผลญาต่อไปนี้

ครันแม่นมีความรู้พาโล เอ็ดบ่แม่น

ความรู้ท้อแผ่นดินฟ้าเป็นบ้ำท้อแผ่นดิน

คือ ดังลิงเห็นแก้วมณีนิหวใส่

บาดได้มาแท้ ๆ อมหย้าดั่งเม็ดดิน

คือดังคนบ่สมสังเสียทรงผู้ฉลาด

คือ ดังคนชี้ไม้บ่สมผ้าเพิ่นทาน

(หากมีความรู้ แต่เป็นพาลทำไม่ถูกต้อง ความรู้ เท่าแผ่นดินฟ้าแต่บ้ำเท่าแผ่นดิน เหมือนกับลิงเห็นแก้วมณีนิล แล้วหัวเราะเยาะพอได้มาแล้วก็เอามาอมเคี้ยวเหมือนกับเม็ดดิน หรือเหมือนกับคนที่ฉลาดแต่ทำตัวไม่สมกับคนฉลาด หรือเหมือนกับคนชี้คู้ไม่สมกับผ้าที่คนอื่นให้)

(ภาพย้าสอนหลาน)

1.1.2 การคบคน ผญาหมวดนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีเพื่อน โดยให้ข้อคิด
ว่าคนเราไม่ควรอยู่โดดเดี่ยว เพราะบางครั้งหากต้องพบกับปัญหาหรืออุปสรรคที่แก้ไขด้วยตนเองไม่
ได้ก็จะได้พึ่งพาอาศัยกัน ดังผญาต่อไปนี้

เจ้าอย่ามัวเมาต้นคนเดียวว่ามีหมู่

บาดไปพ้อใครง้อยั้งยี่หลังฮ้องสะเดิดตาย

(เจ้าอย่าติดใจไปคนเดียวไม่มีเพื่อน หากไปพบเสือใคร่งที่ดุร้ายจะหลงร้อง

ด้วยความกลัวตาย)

(อุดม บัวศรี, 2540 : 97)

ผมบ่หลายให้ตี๋มข้อง

พี่น้องบ่หลายให้ตี๋มเสี่ยว

(ผมไม่ตกก็ให้ตี๋มปอยผม ญาติพี่น้องไม่มากให้ตี๋มมิตรสหาย)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 7)

การคบเพื่อนต้องรู้จักเลือกคบ เพราะคนเราต่างจิตต่างใจ ดังนั้นควร
พิจารณาอย่างถี่ถ้วน ไม่เลือกคบคนที่รูปร่างหน้าตาภายนอก หรือแค่พูดจาไพเราะน่าเชื่อถือเท่านั้น
ควรพิจารณาไปถึงจิตใจด้วยว่า เป็นคนซื่อสัตย์และมีความจริงใจหรือไม่ เพราะมีผญาหลายบทที่ให้
ข้อคิดในการคบคนว่า คนที่รูปร่างหน้าตาภายนอกดูดี พูดจาไพเราะอ่อนหวาน แต่จิตใจมักตรงกัน
ข้าม ดังเช่น

ส้มบ่หวานคะซามเฮียงเฮือ

หมากเดื่อนั้นดูอาจดกหนา

แมงหมี่มาเกิดในเหล็กลั่น

(ส้มไม่หวานมีลักษณะสุกใสสว่างเหมือนกับมะเดื่อที่ดูดกหนาสวยงาม แต่

ข้างในมีแมลงหวี่เต็มไปหมด)

(กาพย์ปู่สอนหลาน)

อัศจรรย์ใจน้ำกลางหนองสั่งมาชุ่นแท้นอ

บาดว่าสองซอกข้างเป็นหยังน้ำจั่งใส

(น้ำแปลกใจน้ำกลางหนองทำไมชุ่น แต่ทำไมน้ำรอบนอกจิ่งใส)

(พิมพ์ รัตนคุณศาสน์, 2540 : 115)

ผญากลุ่มนี้ยังเน้นย้ำว่า ไม่ควรไว้วางใจใครง่าย ๆ โดยเฉพาะคนที่ประวัติไม่ดีมาก่อน ถึงแม้เขาประกาศว่ากลับเนื้อกลับตัวแล้วก็ตาม บุคคลอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ควรไว้วางใจเช่นเดียวกัน คือ คนที่มีปัญญา มีความเฉลียวฉลาดน่าเชื่อถือ เพราะคนประเภทนี้ทำให้คนอื่นหลงเชื่อได้ง่าย จึงเป็นบุคคลที่ควรระมัดระวังอย่างยิ่ง ดังผญาต่อไปนี้

คนใดผู้ปากเกลี้ยงเว้าม้วนมีผญา
ครั้นเอามาในเฮือนไพร่ครองความผู้
กุสอนไว้อย่างดลตาประมาท
แม้นว่าหลับตื่นให้คะนิงผู้ชู้ยาม

(คนพูดเก่งมักพูดจาไพเราะและมีสติปัญญา ถ้าเข้ามาอยู่ในบ้านก็อย่าประมาททั้งเวลาหลับและตื่น)

(สังขศิลป์ชัย)

ข้อคิดสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คนที่ต้อยอยู่แล้วไม่ควรไปเกลือกกัลลัวกับคนเลว เพราะจะทำให้ความดีและคุณค่าที่มีอยู่นั้นหมดไป ดังนั้น คนดีควรคบกับคนดีจึงจะดีกันขึ้น ถ้าคบกับคนเลวก็จะลดกันลง หรือถ้าคนเลวคบกับคนเลวก็น่าจะลดกันลงอีก ดังผญาต่อไปนี้

จวงจันท์นคู้ทะเลอนหอมแต่เมื่อใหม่
บาดว่ากลักลิ้นส้มชมแล้วเล่าเหย

(ต้นจันท์ ต้นคู้ ที่มีกลิ่นหอม จะหอมเฉพาะแรก ๆ ถ้าหากไปเกลือกกัลลัวกับกลิ่นเหม็นเปรี้ยว ความหอมก็จะหายไป)

(คำกลอนสุภาสิต)

คร้านกับเมื่อยมันเตื่อยกันลง
หมั่นกับแสงมันแข็งกันขึ้น

(ความเกียจคร้านกับความเหนื่อยล้ามันลดกันลง ความขยันกับมีแรงมันดีขึ้น)

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสสมหาเถระ), 2515 : 76)

1.1.3 การพูด ข้อคิดที่พบได้แก่ การพูดในสิ่งที่ดี สิ่งที่เป็นสิริมงคล พูดให้ไพเราะอ่อนหวาน หากมีการโต้แย้งกันก็ต้องใช้ความนุ่มนวล และให้รู้จักพูดยกย่องชมเชยคนอื่นตามความเหมาะสม โดยเฉพาะคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน เช่น สามีกรรยา ญาติพี่น้อง ควรให้เกียรติและให้กำลังใจกันด้วยการพูดยกย่องชมเชยกันตามโอกาสอันควร ดังผญาต่อไปนี้

อันคำเว้าดีหายาก เพียรยอมแพ้อ้ายชู้อัน
 (อันคำพูดดีหายาก ซึ่งต่างจากคำพูดไม่ดีทำง่าย)
 (เสียวสวาสดี)

ครันลีต้าน ให้ค่อยเพียรจา
 (คราวจะพูดหรือโต้ตอบให้พูด ให้โต้ตอบด้วยความละมุนละไม)
 (เสียวสวาสดี)

มีผิวให้ช่างย่อง มีน้องให้ช่างออย
 (มีสามีให้รู้จักหาวิธียกย่อง มีน้องก็ให้รู้วิธีปลอบ)
 (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 484)

สิ่งที่ควรพึงระมัดระวังอย่างยิ่งในเรื่องของการพูดก็คือ ควรพูดให้ถูกกาลเทศะ ให้อะไรควรพูดอะไรไม่ควรพูด โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นความลับ เพราะอาจทำให้คนอื่นได้รับความเสียหายจากการพูดของเราได้ ดังนั้น ต้องดูเวลาและโอกาสอันเหมาะสม ดังผูกต่อไปนี้

ความรหัสไว้ใจสงัดอยู่
 อย่าได้ผู้ฮอดเบื่องหูพุนเพื่อนสอง
 (ความลับเก็บไว้ในใจอย่างมิดชิด อย่าให้รู้ถึงบุคคลที่สอง)
 (เสียวสวาสดี)

การพูดที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้พูดต้องมีภูมิ ก่อนที่จะแนะนำหรือสั่งสอนคนอื่น ต้องมั่นใจว่า มีความรู้ความสามารถในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี ดังผูกต่อไปนี้

บ่มีความรู้อย่าว่าการเมือง
 บ่รู้ผ้าเหลืองอย่าว่าการวัด
 (ไม่มีความรู้ อย่าพูดเรื่องการเมือง ไม่รู้ผ้าเหลืองอย่าพูดเรื่องวัด)
 (คำหมาน คนโค, 2537 : 5)

ข้อห้ามสำหรับการพูด ได้แก่ การนินทา การใส่ร้ายป้ายสีคนอื่น การใช้คำพูดเชือดเฉือนกัน การพูดไม่ตรงกับใจ ดังผูกต่อไปนี้

กินข้าวโต ใส่ความเพิน

(กินข้าวของตัวเอง แต่พูดเรื่องของคนอื่น)

(อุดม บัควรี, 2540 : 9)

เก้าชีฆ่าสิบชีฆ่าให้เอาแก่นกะยุงตี

อย่าชีเอาบาลีต่อยตีต่างค้อน

(เมื่อตั้งใจจะฆ่าก็ขอให้ใช้แก่นไม้พะยุงตี อย่าใช้คำพูดตีแทนท่อนไม้)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 22)

การรักษาคำพูด เป็นสิ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด ถึงแม้ว่าจะต้องแลกด้วยความทุกข์ทรมานหรือแม้กระทั่งความตายก็ตาม ดังผลญาต่อไปนี้

เสียดชีวิตนี้ โดตายดีกว่า

(เสียดความซื่อสัตย์ ตัวเองตายดีกว่า)

(เสียวสวาสดี)

แสนชุกข์ยากย้ายขอขอดลงงาย

อย่าได้ลิ้มคำสัตย์เที่ยงจริงคำหมั้น

(แม้จะทุกข์ยากถึงขั้นอดคัดขัดสน แพบไม่มีจะกิน ก็อย่าลิ้ม คำสัตย์ คำจริง ที่เที่ยงตรง

และมั่นคง)

(พิศิษฐ์ ฤทธิจักร, 2521 : 24)

1.1.4 ความไม่ประมาท ข้อคิดที่พบ ได้แก่ การเตรียมพร้อมอยู่เสมอ เนื่องจากชีวิตของคนเราไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อขึ้นสู่ที่สูงก็ตกต่ำได้ รู้มากเพียงใดก็ผิดพลาดได้ ร่ำรวยขนาดไหนก็ยากจนได้ เพราะทุกคนต้องพบทั้งความสุขและความทุกข์ และในที่สุดต้องตายกันทุกคน ไม่มีใครหนีพ้นความตายได้ ดังนั้น จึงไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาท ดังผลญาต่อไปนี้

ครันว่าเรามีข้าวปานมีเงินได้ล้านชั่ง

ครันว่ากินอิมท้อง ความอ้ายกับมี

(หากว่าเรามีข้าวแล้ว เปรียบเหมือนมีเงินล้านชั่ง และหากว่ากินจนอิมแล้วภัยก็ไม่มี)

(ภาพย่ำสอนหลาน)

แม่นชิบินเทิงฟ้าเวหาก็ตามช่าง
 แม่นชิวหาอยู่ฟ้าก็ลงม้วนสุติน นั้นแล้ว
 (ถึงจะบินจะเหาะอยู่บนฟ้า ก็ยังหล่น สุตินนั้นแหละ)
 (คำหมาน คนโค, 2537 : 7)

นอกจากนี้ ยังพบคำสอนว่า ไม่ควรเข้าใจสิ่งที่เป็นอันตราย เช่น สัตว์ที่มีนิสัยดุร้าย เพราะอาจก่อให้เกิดอันตรายกับเราได้ และคนที่มิสิ่งของมีค่าอยู่กับตัวต่อระมัดระวังเช่นเดียวกัน เพราะสิ่งมีค่าย่อมมีโทษตามมา ดังผลญาต่อไปนี้

เลี้ยงหมูหมางัวควายช้างม้า
 ให้เจียมข้าวแดเชงา
 (เลี้ยงหมูหมา งัว ควาย ช้าง ม้า ให้ระวังข้าว เขาและงา)
 (เสียวสวาสดี)

เสือดตายย่อนหนัง ช้างตายย่อนงา
 พญาตายย่อนราชสมบัติ
 (เสือดตายเพราะหนัง ช้างตายเพราะงา พญาตายเพราะราชสมบัติ)
 (จาวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 43)

การทำความดีและการรักษาความดีก็เป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง เพราะการทำความชั่วครั้งเดียวสามารถลบล้างความดีที่สั่งสมไว้ได้ ดังผลญาต่อไปนี้

ความดีฝังไว้แก้วศอก ความชั่วชั๊กออกแก้ววา
 (ความดีฝังไว้แก้วศอก ความชั่วชั๊กออกแก้ววา)
 (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2520 : 179)

1.1.5 ความรอบคอบ ข้อคิดที่พบ ได้แก่ การที่จะทำอะไรก็ตามควรไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนว่า ผลที่จะตามมานั้นเป็นอย่างไร จะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร ที่สำคัญจะกระทบถึงใครบ้าง ดังนั้น จึงไม่ควรด่วนตัดสินใจ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นใหญ่ยิ่งจะต้องไตร่ตรองให้รอบคอบกว่าคนอื่น เพราะถ้าหากพลาดพลั้ง อาจก่อให้เกิดความอับอายได้ หรือแม้กระทั่งคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้มากก็ต้องระมัดระวัง ไม่ควรดื้อรั้นผลิผลลามตัดสินใจ ดังผลญาต่อไปนี้

ด่าพี่เจ็บน้อง ด่าท้องเจ็บใจ
 (ด่าพี่เจ็บน้อง ด่าท้องเจ็บใจ)
 (เสียวสวาสต์)

ชาติที่เฒ่านามเชื้อราชสีห์สัตว์ใหญ่
 บ่ห่อนบินสอดแล้วไปได้ดังแหวน
 (ราชสีห์เป็นสัตว์ใหญ่ ไม่สามารถบินฉวัดเฉวียนไปมาเหมือนกับเหยี่ยว)
 (สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 67)

เจ้าผู้ปัญญาเลี่ยมหลักในสมัยใหม่
 ให้ค่อยคิดค่อยไ้ในซีเลี่ยมกว่ากัน
 อย่าได้เห็นน้ำคือปลาชมน้ำใหม่หลายท่อน
 อย่าได้เสียดน้ำคือหรือถ่านสาม
 (เจ้าผู้มีปัญญาแหลมคมในยุคสมัยใหม่ ให้ค่อยคิดค่อยทำใครจะมีปัญญาแหลมคม
 กว่ากัน อย่าได้เรงรำเหมือนปลาได้น้ำใหม่ อย่าได้ทำดีเหมือนดินปืนที่มีแรงขับสูง)
 (จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 8)

1.1.6 ให้รู้จักกาลเทศะ ข้อคิดที่พบมักจะเป็นข้อประพฤติปฏิบัติระหว่างผู้น้อยกับ ผู้
 ใหญ่ ได้แก่ ผู้น้อยควรมีกรรมมารยาทที่สำรวมและต้องเคารพบนอบต่อผู้ใหญ่ ลูกศิษย์ต้อง
 เคารพครูอาจารย์ ลูกต้องเคารพพ่อแม่ ผู้ได้บังคับบัญชาต้องเคารพผู้บังคับบัญชา เป็นต้น
 ดังผลต่อไปนี้

อันว่าคำปากพ่อแม่นี้หนักเกินธรณี ลูกเอ๋ย
 ไผผู้ยำเียงนบ หากจักเฮื่องเมื่อหน้า
 (อันว่าคำพูดของพ่อแม่มีน้ำหนัก เท่ากับแผ่นดินใครที่เคารพนับถือ ก็จะรุ่งเรืองไป
 ภายหน้า)
 (จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 33)

ศิษย์บ่ยำเียงย่านครูบาพ่อแม่เก่าแก่
 เด็กน้อยเว้าเหล่านบ่ยำยันดั่งเสียวมัน
 (ลูกศิษย์ไม่ยำเกรง ไม่เกรงกลัวครูบาอาจารย์ พ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ เด็ก ๆ พูดเล่น
 ไม่ยำเกรง และเกรงกลัว ตีตนเสมอเหมือนเพื่อน)

(สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 336)

แนวคนเก่าพื้นมีคุณได้สอนสั่ง

พินเห็นฟ้าก่อนแท้ ตนเจ้าอย่าลั่นความ แท้แล้ว

(คนแก่มีบุญคุณได้สั่งสอนเพราะเห็นฟ้ามาก่อนอย่าอวดเก่งลบหลู่ท่าน)

(พญาคำทองสอนไพร่)

อย่าผีเฝ้า อย่าเจ้ายี่น

(เคารพนับถือผีจะอยู่ได้จนแก่เฒ่า เคารพนับถือเจ้าบ้านเจ้าเมือง ก็อยู่ได้ยืนยาว)

(สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ดิศสมเด็จพระ), 2515 : 336)

นอกจากนี้ ผู้น้อยไม่ควรแสดงกิริยาโอ้อวด เพราะอาจก่อให้เกิดผลเสียได้ เช่น ถ้า
อวดดีทำอะไรเกินความสามารถเกิดพลาดพลั้งก็จะทำให้อับอายหรือถูกตำหนิ ดังผลญาต่อไปนี้

อย่าได้ทำเพศเพียงหัวเพียงเข่า

มันหากเหลือแต่ยั้งความเว้าผ่าโต

(อย่าได้ทำตัวเหมือนอึ่งที่ตีแต่ส่งเสียงร้อง และเสียงนั้นทำให้มันถูกจับไปฆ่า)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 7)

สิ่งที่ควรระมัดระวังอย่างยิ่งก็คือ หากเดินทางไปต่างถิ่น ควรเคารพและให้เกียรติเจ้า
ของถิ่น อย่าพูดจาหรือแสดงอาการทำทนายเจ้าของถิ่น ดังผลญาต่อไปนี้

อยู่ป่าอย่าทำเสือ ชีเฮืออย่าทำเงือก

(อยู่ป่าอย่าทำสู้กับเสือ ไปทางเรืออย่าทำสู้กับเงือก)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 7)

การช่วยเหลือและการแสดงน้ำใจต่อคนอื่น ถึงแม้ว่าเป็นสิ่งดีสิ่งที่ดีที่ควรทำ แต่ควรคำนึง
ถึงกาลเทศะอันเหมาะสม ดังผลญาต่อไปนี้

เพิ่นบ่เอ็นอย่าขาน เพิ่นบ่วานอย่าช้อย

มักช้อยแท้ให้พิจารณาดู

(คนอื่นไม่เรียกอย่าขานรับคนอื่นไม่วานอย่าช่วยเหลือ ถ้าชอบช่วยเหลือให้พิจารณา

ดูดี ๆ สมควรช่วยจึงช่วย)

(เสี่ยวสวาสดี)

1.1.7 ข้อปฏิบัติของผู้ชายและผู้หญิงและการมีคู่ครอง

คุณค่าของภรรยาที่ให้อภัยต่อผู้ชาย พบว่า เป็นคำสอนให้ผู้ชายทำความดี ละเว้นชั่ว มีสัจจะ จึงจะถือว่าเป็นชายแท้ ดังผูกต่อไปนี้

เป็นชายก็ให้เป็นชายแท้อย่ามีเกมหินแฮ่

ทรายก็ทรายแท้ ๆ ตมนั้น อย่ามี

(เป็นผู้ชายก็ให้ชายแท้ อย่ามีหินลูกช้างปน ทรายก็ให้เป็นทรายแท้อย่าให้มีโคลนตม)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 61)

ชายนั้นเว้นชั่วไว้เฮ็ดทางดี

อย่าประมาทศีลทาน ชาติชายสกุลกล้า แท้แล้ว

(ผู้ชาย ให้เว้นการทำชั่ว ให้ทำแต่ความดี อย่าประมาทศีลธรรม และให้ทำทาน ก็จะเป็นผู้ชายที่มีความกล้าหาญ)

(จาวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 35)

ผู้ชายต้องรู้จักเลือกผู้หญิงที่จะมาเป็นภรรยา นอกจากเลือกคนดีเป็นแม่ศรีเรือนแล้ว ต้องพิจารณาไปถึงครอบครัวของฝ่ายหญิงด้วยว่า พื้นฐานทางครอบครัวเป็นอย่างไร ดังผูกต่อไปนี้

ได้เมียผู้ดีปานได้แก้วคุณล่าง

ได้เมียผู้ช่างปานได้แก้วคุณเฮือน

ได้เมียผู้บิดเบือนปานกุมหมูในคอก

ได้เมียผู้ผอกปานแกไม้ทางปลาย

(มีเมียสวยเมียดี เหมือนได้แก้ว เติชู้ให้ดูเด่น มีเมียเก่งเหมือนได้แก้วไว้ในบ้าน มีเมียไม่ซื่อสัตย์ มีปัญหาในครอบครัวเหมือนกับไล่จับหมูในคอก มีเมียที่ดื้อรั้นเหมือนลากไม้ทางปลาย)

(กาพย์ปู่สอนหลาน)

เบิ่งจัวให้เบิ่งหาง เบิ่งนางให้เบิ่งแม่

ครันอยากเบิ่งแท้ ๆ ให้เบิ่งฮอดอย่าฮอดยาย

(ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ ถ้าดูให้แน่ ๆ ให้ดูถึงย่าถึงยาย)

(ปรีชา พิณทอง, 2528 : 54)

และเมื่อมีภรรยาแล้ว ต้องรักและให้เกียรติภรรยา มีความหนักแน่นไม่หุเบา รักษาดีที่
น้องของภรรยา และที่สำคัญต้องไม่ละเมิดลูกเมียคนอื่น ดังผลญาต่อไปนี้

ฮักเมียโตให้ฮักลูกตา ฮักนาโตให้ฮักพ่อบ้าน
(รักภรรยาตัวเองให้รักลูกตา รักนาตัวเองให้รักพ่อบ้าน)
(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 77)

ฟังความเมียมันเสียพี่น้อง ฟังความทอ้งมันแก้มของกิน
(เชื่อฟังคำพูดของภรรยา ทำให้ผิดใจกับญาติพี่น้อง เชื่อฟังเสียงทอ้งร้อง มันเสียของกิน
โดยเปล่าประโยชน์)
(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 77)

ผัวเพิ่นยังฮ่าขันเกินชู้ ชู้เขี่ยข้างพันขันฮ่าเหลือยว
(สามีเขายังมีชีวิตอยู่ฮ่าริเป็นชู้ ถึง แม่เขามาสะกิดพันครั้งก็ฮ่าเหลือยว)
(คำหมาน คนโค, 2537 : 46)

คุณค่าของผลญาที่ให้ข้อคิดต่อผู้หญิง พบว่า เป็นคำสอนให้ผู้หญิงประพฤติตนอยู่ใน
ศีลธรรม รักนวลสงวนตัว รักษาความดีอย่างสม่ำเสมอ ดังผลญาต่อไปนี้

เจ้าผู้บ่วกกลางบ้านให้บานงามอยู่คือเก่า
ฮ่าชิวไชยเศรำเหลือองก้านหล่นใบ
ขอให้สุกใสเข้มบานงามอยู่ฮ่าเก่า
เชื้อข้าวก่าฮ่าได้นี้จากน้ำนาห้วยป่าแขง
(เจ้าผู้บ่วกกลางบ้านให้บานงามอยู่เหมือนเดิม ฮ่าได้ร่วงโรย ก้านก็ฮ่าเหลืออง ใบก็ฮ่า
หล่น ขอให้สุกใสบานงามอยู่อย่างนั้น พันธุ์ข้าวดำก็ฮ่าได้นี้จากน้ำ นาห้วยป่ากระแขง)
(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 66)

หญิงผู้มีศีลนั้นคิงหอม สุธะยัง
เทวดาอยู่ฟ้าลงเฝ้าช้วน
หญิงบ่มีศีลนั้น คิงมันเหม็นสาบ
เป็นดั่งผีซากฮ่ายไหลค่าง แคเพื่อย
(ผู้หญิงที่มีศีลย่อมมีกลิ่นกายหอมบริสุทธิ์ เทวดาบนฟ้าจะลงมาเฝ้าทุกวัน หญิงที่ไม่มีศีล
นั้นกลิ่นกายจะเหม็นสาบเหมือนซากผีเน่าที่ไหลไปติดค่างตามชายเพื่อยรินน้ำ)
(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 26)

ยามเมื่อเป็นสาวขึ้นรักษาตนสงวนเพศ นางเอย

ให้นางปลอดอ้อยช้อยเสมอแก้วหน่วยมณี

เห็นว่าป็นสาวนี้คนดีมันหายาก

ใฝ่ผู้ปลอดอ้อยช้อยมีน้อยแม่นบ่หลาย

(เมื่อเป็นสาวให้รักษนวลสงวนตัว รักษาให้บริสุทธิ์เหมือนแก้วมณี คนอื่นว่าเป็นนี้คนดี

มันหายาก ใครที่บริสุทธิ์ผุดผ่องมีน้อยมาก)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 47)

การเลือกคู่ครอง ก็ควรเลือกคนดี มีสติปัญญา เลือกคนที่เหมาะสมกับวัย ดังผูกญาต่อ

ไปนี้

เอาผิวให้หาแนวนักปราชญ์ ใจฉลาดผู้คล่องแท้สั่งสอน

หญิงใดได้ผัวนามนักปราชญ์ เป็นที่คนกล่าวเว้ายออย่างทั่วแดน

(หาสามีให้หาคนที่มีลักษณะเหมือนนักปราชญ์ มีสติปัญญา ตามครรลองที่สั่งสอน

กันมาว่า หญิงใดที่ได้สามีที่มีลักษณะเหมือนนักปราชญ์ จะมีคนกล่าวยกย่องกันทั่วไป)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 94)

นาไฮ้หลังประสงค์ดากล้ำแก่

กล้าอ่อนมีบ่แพ้ นาหลังบ่ประสงค์

(นาลุ่มหรือนาเป็นแอ่งอยากดากล้ำแก่ กล้าอ่อน ๆ มีมากมายแต่นาไม่ต้องการ)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 441)

และเมื่อมีสามีแล้ว ต้องให้เกียรติสามี มีความหนักแน่นไม่หุบเขา ประพฤติตนเป็นภรรยาที่ดี ดูแลคนในครอบครัว ตลอดจรรยาดีของสามี ไม่ประพฤติตนในทางเสื่อมเสีย โดยการไปหลงรักชายอื่น ดังผูกญาต่อไปนี้

อีกผิวให้ใจผ้ายผลเมื่อ

อีกผิวให้อักพี่น้องแนวน้ำแม่ผิว พ่อขอ

(รักษามีให้มีใจเพื่อแม่รักญาติพี่น้อง โดยเฉพาะพ่อแม่ของสามี)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 77)

หญิงใดมีผัวแล้ว เสน่หาชายอื่น

อย่าไปกล่าวเหล่านั้แสงเข้มมายชาย แท้เนอ

อย่าไปกินเหล่านั้แท้ แปงเพศมายา

จาสะหาความอยออกันแปลงลีน

(หญิงใดมีสามีแล้ว เสน่หาชายอื่น อย่าไปพูดจาเจ้าชู้ ยามเย็นเที่ยวเดินเลาะให้ทำผู้ชาย

อย่าไปกินเล่นทำตัวไม่เหมาะสมกับเพศของตน พูดจาโอหัง หยอกกันเล่นลีน)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 441)

1.1.8 ความเพียรพยายาม คุณค่าที่พบมากที่สุด ก็คือ ความเพียรพยายามในการทำมาหากิน และการสร้างฐานะให้มั่นคง โดยให้ทำจนสุดความสามารถและดีที่สุดจนประสบความสำเร็จ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม อย่าทำดีหรือขยันเฉพาะช่วงแรก ๆ ต่อมาก็ทอดออย ให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย ดังผลญาต่อไปนี้

ปลวกขุดดินขึ้นเมื่อฟ้า ยังยอดเมืองแถน

(ปลวกขุดดินขึ้นฟ้ายังถึงเมืองสวรรค์)

(เสียวสวาสดี)

ปลูกไม้ให้เป็นดง ปลูกบงให้เป็นเหล่า

(ปลูกต้นไม้เป็นดง ปลูกบงให้เป็นป่าไม้)

(เสียวสวาสดี)

เป็นคนให้ลักษณะนามปลวก

หากช่างอยู่หากช่างอันคุณขึ้น ให้ใหญ่สูง

(เป็นคนให้มีลักษณะเหมือนปลวก ที่พยายามสร้างรังให้สูงใหญ่ได้)

(จากรุวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 56)

นกถึกแฉ้วดินแต่ตำอิด เห่งนานมาหย่อนชาอ้อยช้อย

บ่ว่าโตน้อยโตใหญ่คือกัน

(นกติดแฉ้วดินเฉพาะตอนแรก พอนานเข้าก็ชาอ่อนหมดแรงไม่ว่าตัวเล็กตัวใหญ่

เหมือนกัน)

(คำพามา คนใด, 2537 : 28)

ข้อคิดในการใช้ความพยายามอีกประการหนึ่งก็คือ ควรพิจารณาความรู้ความสามารถที่ตนมีอยู่ ถ้ามีความรู้น้อยก็ค่อย ๆ ทำไปที่ละเล็กละน้อย สักวันหนึ่งก็คงสำเร็จผล อย่าทำอะไรเกินตัว ดังผลญาต่อไปนี้

ให้ค่อยทำเพียรสร้างเสมอแต่สร้างข่อย

ให้ค่อยติดต่อกันไว้เสมอแม้ต่าง

(ให้มีความเพียรพยายามเหมือนกับแตนและผึ้งสร้างรัง)

(บุญเกิด พิมพ์รวมเมธา, 2539 : 28)

1.1.9 ความกตัญญู ข้อคิดที่พบมากที่สุด คือ ให้กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ได้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ครูอาจารย์ แม้กระทั่งบุคคลอื่น ๆ ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลเรามา และทุกสรรพสิ่งที่ทำให้คุณกับเรา แม้ว่าจะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม แต่ข้อคิดที่พบจะเน้นที่ความกตัญญูต่อพ่อแม่ เพราะถือว่าเป็นคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ที่ยึดถือและปฏิบัติกันมา การแสดงออกถึงความกตัญญูก็คือ การตอบแทนบุญคุณโดยการเคารพเชื่อฟังและดูแลทุกข์สุข ลูกคนโตที่ทำได้เช่นนี้ จะเจริญรุ่งเรือง ตรงกันข้ามลูกคนโตที่ไม่เชื่อฟังจะพบกับความหายนะ ได้รับแต่ความทุกข์ทรมาน ดังผลญาต่อไปนี้

อันว่าคำปากพ่อแม่นี้หนักเกินกรรมนี้ ลูกเอ๋ย

ใฝ่ผู้ยำเียงนบหากจักเฮื่องเมื่อหน้า

(อันว่าคำพูดของพ่อแม่มีน้ำหนักเท่ากับแผ่นดิน ใครที่เคารพนับถือจะรุ่งเรืองไปภายหน้า)

(จาวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 56)

ลูกเด้าบฟังความพ่อแม่ ผีแก่เข้าหม้อนาฮก

(ลูกที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ผีลากให้ตกนรก)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 441)

1.1.10 การศึกษา ข้อคิดต่อการพัฒนาตนด้านนี้พบว่า ความรู้ และสติปัญญาจะเป็นเกราะป้องกันตนได้ การพัฒนาความรู้ พัฒนาสติปัญญานั้น เริ่มจาก การให้ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ ซึ่งข้อคิดจากผลญาชี้ให้เห็นว่า คนที่มีความรู้ในปัจจุบันคือคนที่ประสบความสำเร็จในอนาคต ดังผลญาต่อไปนี้

เงินเต็มพา บ่ท่อผญาเต็มบุ่ม
 (เงินเต็มภาชนะ ไม่เท่ามีปัญญาเต็มพุง)
 (ปรีชา พิณทอง, 2528 : 55)

ยามยังน้อย ให้เจ้าหมั้นเขียนคุณ
 บุญเขามี สียศสูงเทียมฟ้า
 ไปทางหน้า หาเงินได้ล้านหมื่น
 ในผู่ความผู้ตื่น เงินเบี้ยบ่แก่นง

(เมื่อยังเป็นเด็ก ให้ขยันหาความรู้หากมีบุญ จะมียศฐาบรรดาศักดิ์ อนาคตข้างหน้า ประกอบอาชีพหาเงินได้จำนวนมาก ใครมีความรู้่น้อย เงินมักไม่ติดกระเป๋)

(สำลี รักสุทธี, 2542 : 142)

ดังนั้น จึงต้องมานะพยายามในการศึกษาหาความรู้ และต้องศึกษาค้นคว้าจนพบกับความจริงที่แท้หรือให้รู้ถึงแก่นของธรรมะให้ได้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้อย่างแท้จริง ดังผลญาต่อไปนี้

เขียนให้สุดขีดให้พอ
 ต่อให้ถึงหม่องลองให้รู้ความจริง
 (เรียนให้สุด ขุดให้เจอ ต่อให้ถึง ลองให้รู้ความจริง)
 (สำลี รักสุทธี, 2542 : 143)

ให้ฟังด้วยหู ให้ดูด้วยตา
 ลักษณะในใจ รู้แล้วอย่าเนื่อง ๆ
 (ให้ฟังด้วยหู ให้ดูด้วยตา ให้พิจารณาด้วยใจ รู้แล้วว่าไม่ควร ก็อย่าทำบ่อยนัก)
 (เสียวสวาสดี)

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาหาความรู้ก็ต้องหาแหล่งเรียนรู้ใหม่อยู่เสมอ จะได้มีความรู้ที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น ดังผลญาต่อไปนี้

ชื่อว่าแนวความผู้ในเอือนหายาก
 ครันบ่ออกจากบ้านบ่มีได้ท่อโย
 (ความรู้ ถ้าอยู่ในบ้านจะเป็นสิ่งหายาก ถ้าหากไม่ออกจากบ้านก็ไม่สามารถหาความรู้ได้มากพอ)

(พรชัย ศรีสารคาม, 2526 : 27)

หลังจาก ขั้นตอนการศึกษาหาความรู้แล้ว ยังพบคุณค่าของผลยาที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการนำความรู้ ความสามารถของตนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น การประกอบอาชีพ การวางแผนการทำงาน การวิเคราะห์สถานการณ์ การแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยให้ใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ พิจารณาไตร่ตรองทุกเรื่องราวด้วยเหตุและผล ตลอดจนพิจารณาว่า เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดปัญหา คืออะไร จะได้ตัดรากเหง้าของปัญหา ไม่ให้เกิดขึ้นอีก ดังผลยาต่อไปนี้

อัครจริย์เข้หางยาว ๆ ส้งบ่ม้วนสองนั้งนอ

บาดกระต่ายกระแตหางก้อม ๆ ส้งมาบ้อมนั้งสองได้นอ

(นำแปลกใจ จะเข้หางยาว ทำไมไม่ม้วนรองนั้ง แต่กระต่ายกระแตหางสั้น

ทำไมม้วนรองนั้งได้)

(พิมพ์ รัตนคุณสาสน์, 2540 : 115)

ให้เจ้าเอาความสู้หากินทางชอบ

ความสู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวิต

(ให้ใช้ความรู้ ทำมาหากินทางชอบ ความสู้มีอยู่แล้วใช้ประโยชน์ได้จนตาย)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2522 : 49)

นอกจากนี้ ยังพบข้อคิดสำคัญว่า ถึงแม้คนมีความรู้ความสามารถมากมายเพียงใด หากประพฤติตนไม่ดี ความรู้ที่มีอยู่นั้นก็ไร้ประโยชน์ไม่มีคุณค่าอันใด ดังผลยาต่อไปนี้

ครันแม่นมีความสู้พาโด เฮ็ดบ่ม้วน

ความสู้ท้อแผ่นฟ้าเป็นน้ำท้อแผ่นดิน

คือ ดังลิงเห็นแก้วมณีนิลหัวใส

บาดได้มาแท้ ๆ อมหย้าตั้งเม็ดดิน

คือดังคนบ่สมสั่งเสียทรงผู้ฉลาด

คือ ดังคนซี้ไม้บ่สมผ้าเพิ่นทาน

(หากมีความรู้ แต่เป็นพาลทำไม่ถูกต้อง ความรู้ เท่าแผ่นฟ้าแต่บ่เท่าแผ่นดิน

เหมือนกับลิงเห็นแก้วมณีนิล แล้วหัวเราะเยาะพอได้มา แล้วก็เอามาอมเคี้ยวเหมือนกับเม็ดดิน

หรือเหมือนกับคนที่ฉลาดแต่ทำตัวไม่สมกับคนฉลาด หรือเหมือนกับคนซี้ไม่สมกับผ้าที่คนอื่นให้)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 93)

แสนซิมี่ความผู้เต็มพุงเพียงปาก

โตสอนโตบ่ได้ไผซิมี่องว่าดี

(ถึงจะมีความรู้เต็มท้องจนถึงปากตัวเองสอนตัวเองไม่ได้ใครจะยกย่องว่าดี)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 6)

ดังนั้น ยิ่งรู้มากเท่าใด ยิ่งต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่าง และต้องทำตามความรู้ความสามารถของตน อย่าทำอะไรเกินตัว หรือเกินความรู้ความสามารถที่มี เพราะหากพลาดพลั้งขึ้นมา คนอื่นจะดูถูกเขาได้ ดังผลญาต่อไปนี้

หมอยาหลวงโตเป็นพยาธิ

หมอสินาควางซี้ใส่เนา

หมอหุฮาโตตายบ่ฮู้เมื่อ

(หมอยาหลวงปล่อยให้ตัวเองเจ็บป่วยนายช่างทำปิ่นปล่อยให้กวางมาซี้ใส่เนา หมอคูไม่รู้ว่าวันตายของตัวเอง)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 6)

1.1.11 การปกครอง คุณค่าของผลญาที่ให้ข้อคิดต่อการพัฒนาตนด้านนี้ พบว่า เป็นคำสอนบุคคลที่เป็นผู้นำ ผู้ปกครอง ผู้บังคับบัญชา รวมทั้งคนที่มีตำแหน่งหน้าที่สูงกว่าบุคคลอื่น บุคคลเหล่านี้ต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ ต้องมีพรหมวิหาร 4 มีความรู้ความสามารถ รู้จักไตร่ตรองด้วยความรอบคอบเอาใจใส่และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้น้อย ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ดังผลญาต่อไปนี้

เป็นเจ้าให้อักไพร์ทั้งหลาย เป็นนายให้อักหมู

เป็นปู่ให้อักหลาน เป็นกวานให้อักลูกบ้าน

(เป็นพระมหากษัตริย์ให้รักประชาชน เป็นหัวหน้าให้รักลูกน้อง เป็นปู่ให้รักหลาน เป็นผู้ใหญ่บ้านให้รักลูกบ้าน)

(เสียวสวาสดี)

เป็นพระยานี้ให้เอ็นดูสัตว์ทุกหมูจึงดีตาย

กรุณาคนทุกซี้ไ้ชาวบ้านไพร์เมื่อนั้นเนอ

มุทีตาต้านคำควรให้หวนยิ่งจริงเทอญ

อุเบกชาติแลฮ้ายอันใดแท้ให้ค้อยฟัง

(เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองให้เมตตา สัตว์ทุกชนิดจึงจะดี ให้ความรักคนยากไร้ และไพร์ฟ้า

ประชาชน ให้แสดงความยินดีด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานและให้วางเฉย และรับฟังเมื่อเผชิญกับความดีและร้าย)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 17)

1.1.12 การประกอบอาชีพ คุณค่าของผลยาที่พบในหมวดนี้ คือ ให้ข้อคิดว่า การที่จะกระทำการสิ่งใด ควรให้มีใจรักในสิ่งที่ทำ เพราะถ้ามีใจรักแล้ว เรื่องที่ยากก็จะกลับกลายเป็นง่าย แต่ถ้าหากไม่มีใจรัก ก็จะเกิดความเบื่อหน่าย เรื่องที่ง่ายก็จะกลับกลายเป็นยากทันที ดังผลยาต่อไปนี้

ใจประสงค์สร้างกลางดงก็ว่าทุ่ง

ใจชี้คร้านกลางบ้านก็ว่าดง

(ถ้ามีใจต้องการแล้ว กลางป่าก็จะเป็นทุ่ง ใจเกียจคร้าน กลางบ้านก็เป็นป่า)

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสลมหาเถระ), 2515 : 44)

นอกจากมีใจรักในงานที่ทำแล้ว ต้องมีขยันหมั่นเพียรและตั้งใจในการประกอบอาชีพ โดยให้ทำเต็มความสามารถ ทำให้ดีที่สุดจนประสบความสำเร็จให้ได้ เพราะเชื่อว่าคนที่มีความตั้งใจ มีความเพียรพยายามในวันนี้ จะมีฐานะมั่นคงในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน ดังผลยาต่อไปนี้

ให้ค่อยทำเพียรสร้างเสมอแดนสร้างชื่อ

ให้ค่อยติดต่อไว้เสมอเผิงต่อดาว

(ให้มีความเพียรพยายามทำมาหากิน เหมือนกับแดนกับเผิงสร้างวัง)

(บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, 2544 : 28)

อย่าซิพากันคร้านการงานให้ดังต่อ

ให้อีบหาเฮ็ดไว้ภายหน้าชิมังมี

(อย่าพากันเกียจคร้านให้ขยันทำงาน ให้รีบทำมาหากินไว้ ต่อไปภายหน้าจะมังมี

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2528 : 36)

ข้อคิดในผลยาด้านการประกอบอาชีพอันดับรองลงมา คือ การพึ่งตนเอง และ การใช้ความรู้ความสามารถประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ใช้ความอดทนในการต่อสู้กับปัญหา รู้จักเลือกทำเลที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพ มีความคล่องแคล่วว่องไว และควรไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนที่จะทำงานให้กับคนอื่น โดยให้พิจารณาดูว่า คนที่เราร่วมทำงานด้วยเป็นใคร มีนิสัยใจคออย่างไร มีคุณธรรมจริยธรรมหรือไม่ มียศมีตำแหน่งหรือมีอำนาจพอที่จะปกป้องเราได้หรือไม่

หากมีปัญหา และที่สำคัญให้ทำงานตามความรู้ ความสามารถของตน อย่าอวดดีไฝสูงเกินตัว จะทำให้ผิดหวังเพราะไม่สามารถไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ดังผลญาต่อไปนี้

ให้เจ้าเอาความรู้หากินทางชอบ

ความรู้มีอยู่แล้วกินได้ชั่วชีวิต

(ให้ใช้ความรู้ ทำมาหากินทางชอบ ความรู้มีอยู่แล้วใช้ประโยชน์ได้จนตาย)

(จรรवरณ ธรรมวัตร, 2522 : 49)

เป็นข้อยขอให้เป็นข้อยอาชญา

เป็นหมาขอให้เป็นหมาเจ้าวัด

(หากเป็นข้ารับใช้ ขอให้รับใช้พระราชา ถ้าเป็นหมาขอให้เป็นหมาของเจ้าอาวาส)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 154)

แนวน้ำแข็งหากบินสูงหากินต่ำหลานเคย

เจ้าอย่าได้เฝ้าจิ้งแส้ให้หาหมันโกนดินเคี้ยว

(ลักษณะของอีแร้งบินสูงแต่หากินต่ำ หลานอย่าทำตัวเหมือนอีแร้ง ให้ต่อสู้ขุดดินทำ

กินตามความสามารถ)

(พิมพ์ รัตนคุณศาสน์, 2540 : 117)

นอกจากนี้ ยังพบข้อคิดด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำงานใดก็ตามต้องมีการวางแผน มีเค้าโครงการทำงานที่ชัดเจนก่อน งานนั้นจึงจะสำเร็จลุล่วงด้วยดี ดังผลญาต่อไปนี้

ถากไม้บ่มีเหลี่ยมเค้า แสนชีกเลี้ยงก็บ่งาม

(ถากไม้ไม่มีเค้าโครงจะเลี้ยงกลางขนาดไหนก็ไม่งาม)

(คำหมาน คนโต, 2537 : 3)

การวางแผนก่อนการทำงานจะทำให้มีความรอบคอบ มีความระมัดระวังถึงผลจะตามมา ซึ่งผลญาก็ให้ข้อคิดในเรื่องเหล่านี้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ก่อนที่จะร่วมลงทุนค้าขาย กับใคร ต้องพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน ดังผลญาต่อไปนี้

ไก่อั้นคอนเขาเอาไปฆ่า ไปเที่ยวค้าอย่า่วมทีนกัน

(ไก่อั้นเกาะคอนแล้วขันเขาเอาไปฆ่า ไปค้าขายอย่าลงทุนร่วมกัน)

(เสียววาสดี)

การประกอบอาชีพใด ๆ ก็ตาม ไม่ควรประมาท ต้องเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ว่าสักวันหนึ่ง อาจเกิดปัญหาระหว่างการทํางาน และคุณธรรมสำคัญในการทํางานก็คือ เมื่อได้ดีแล้วไม่ควรลืมหัด ควรนึกถึงคนที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขหรือคนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลเรามา ดังผลญาต่อไปนี้

ครันได้กินลาบขึ้นอย่าลืมหัดแจ่วแพรวผัก

ได้กินพาเงินพาคําอย่าลืมหัดเบี่ยนฮ้าง

(หากได้กินลาบเนื้ออย่าลืมน้ำพริกและผักแพรว ถ้าหากได้กินข้าวที่ภรรยาหัดด้วยเงินและทองคำ ก็อย่าลืมหัดภาชนะใส่สำหรับที่หัดด้วยไม้ไผ่เก่า ๆ)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 3)

1.1.13 การทํานุญ ความเชื่อเรื่องการทำบุญที่พบในผลญาได้แก่ ผลบุญจากการทำบุญจะส่งผลให้ทำอะไรก็สำเร็จผล ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นเจ้าคนนายคน ถึงคราวพบกับปัญหาอุปสรรคก็สามารถแก้ไขได้ และแคล้วคลาดจากสิ่งที่เป็นอันตรายทั้งปวง จนถึงขั้นหลุดพ้นได้หากทำบุญมาก ๆ และผลบุญนั้นมากพอ แต่ที่สำคัญการทำบุญต้องมีเจตนาที่บริสุทธิ์ ไม่หวังผลตอบแทน ต้องทำบุญด้วยตนเอง และเมื่อทำบุญแล้วต้องปฏิบัติตามหลักธรรม แต่ถ้าหากทำบุญแล้วยังทำชั่ว ผลบุญนั้นก็จะไม่เกิด ดังผลญาต่อไปนี้

ทานบ่มีใจตั้งจิตหวังปองเป็นประโยชน์ใดเด

หวังประโยชน์แต่บ่ทานทอดให้ บุญชิตได้ฮ้อมไค

(การให้ทานหากจิตใจไม่มีเจตนาใน ในทางกุศลจะได้ประโยชน์อะไรถ้าใจหวังเอาประโยชน์ แต่ไม่ทำบุญให้ทานประโยชน์นั้น จะเกิดได้อย่างไร)

(ประมวล พิมพ์เสน, 2544 : 64)

ทำทานบ่มีศีลพร้อมผลบุญบ่เฮืองฮุ่ง

มีศีลครันบ่มีละเว้นชิตเป็นได้จ้งไค

(การให้ทานแต่ไม่มีศีลธรรมผลบุญก็ไม่รุ่งเรืองมีศีลธรรมแต่ไม่ละเว้นจะเป็นผลได้อย่างไร)

(พรชัย ศรีสารคาม, 2526 : 48)

บุญมีแล้วแนวดีปองไล่ บุญบ่ให้แนวฮ้ายแล่นโฮม

(มีบุญแล้ว สิ่งดี ๆ ทั้งหลายจึงเข้าหา แต่ถ้าไม่มีบุญก็จะมีแต่สิ่งเลวร้ายมารวมแทน)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 53)

บุญบให้หยอยไฮก็บ่หย่อน บุญบให้แสนไกลก็เล่าไกล

(ไม่มีบุญแม้แต่รากของต้นไทรก็ไม่หย่อน ไม่มีบุญอยู่ใกล้ ๆ ก็กลายเป็นอยู่ไกล)

(อุดม บัวศรี, 2540:96)

นอกจากคุณค่าของปัญญาทั้ง 13 ด้านที่กล่าวมาแล้ว ยังพบคำสอนที่ให้ข้อคิดต่อการพัฒนาตนในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. การรู้จักประมาณตน พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ใฝ่สูงเกินตัว ทำในสิ่งที่ตนมีความรู้ความสามารถ
2. เข้าใจในกฎแห่งกรรม ความเป็นอนิจจังและวัฏสงสาร
3. ให้อยู่กับปัจจุบัน ไม่ควรคาดหวังและเสียเวลากับสิ่งที่เป็นไปได้
4. รู้จักให้อภัย มีความอดทน อดกลั้น และระงับความโกรธให้ได้
5. ควรรู้จักวางแผน ลำดับความสำคัญ และปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม
6. ให้มีความหนักแน่น มั่นคง ต่อสถานการณ์ต่าง ๆ
7. ควรรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เคารพสิทธิ และให้โอกาสคนอื่น ไม่บังคับให้ผู้อื่นทำตามใจตนเอง และต้องรู้จักใจคนอื่น
8. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ ไม่เห็นแก่ได้ ให้รู้จักเสียสละ รู้จักเผื่อแผ่ เกื้อกูลสังคม สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลในสังคมได้อย่างมีความสุข
9. ต้องหยิ่งในเกียรติ และศักดิ์ศรี ของตนเอง
10. ต้องมีความยุติธรรม
11. ต้องมีความกล้าหาญ กล้าเผชิญกับปัญหา
12. ให้รู้จักปล่อยวาง และใช้ชีวิตทางสายกลาง
13. ให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

1.2 ด้านการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคม ได้แก่ การปฏิบัติหน้าที่ของตนในการดำรงอยู่ในสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชน ประเทศ และโลก เป็นต้น คุณค่าของปัญญาที่ให้ข้อคิดต่อการพัฒนาสังคม มีจำนวน 109 บท ซึ่งส่วนใหญ่พบข้อคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เพื่อการอยู่กันอย่างสงบสุข ซึ่งข้อค้นพบที่กล่าวถึงข้อประพฤติปฏิบัติดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

ฉญาหมวดนนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่
จะต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมด้วยการรู้จักคบค้าสมาคมกับคนอื่น และมีความจริงใจ
ต่อกัน ในขณะที่เดียวกันต้องทำความเข้าใจคนอื่น รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น เพราะแต่ละคนก็ต่างจิต
ต่างใจ ดังฉญาต่อไปนี้

เจ้าอย่ามัวเมาต้นคนเดียวบ่มีหมู่

บาดไปพ้อใคร่ย่ำชิลหลังย่องสะเดิดตาย

(เจ้าอย่าตื้อตึงไปคนเดียวไม่มีเพื่อน หากไปพบเสือใคร่ที่ดุร้าย จะหลงร่องด้วย

ความกลัวตาย)

(อุดม บัวศรี, 2540 : 97)

ไม่ลำเดียวยังต่างปล้อง พี่น้องยังต่างใจ

(ไม่เฒ่าต้นเดียวกันยังมีหลายปล้อง พี่น้องห้องเดียวกันยังมีจิตใจต่างกัน)

(จากรวรรณ ธรรมวิตร, 2522 : 49)

สมาชิกในสังคม ประกอบด้วย บุคคลหลายกลุ่ม หลายฐานะ ซึ่งฉญาหมวดนนี้ให้
ข้อคิดว่ สมาชิกในสังคมต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ดังฉญาต่อไปนี้

งับกินหน้ำอ่าย่ำชิมเซาหัก หมูบ่กินฮ้ำอ่าย่ำตีตั้งเว้ว

(งับไม่กินหน้ำอ่าย่ำชิมเซาหัก หมูไม่กินฮ้ำอ่าย่ำตีจุมุกบาน)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 377)

การรู้จักกาลเทศะ เช่น เป็นผู้้น้อยต้องเคารพผู้ใหญ่ หรือผู้มีประสพการณ์มากกว่า
ในขณะที่เดียวกัน ผู้ใหญ่ต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และให้โอกาสผู้้น้อยได้แสดงความรู้ความสามารถ
การพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ การรักษาความสัมพันธ์
ระหว่างญาติพี่น้องและมิตรสหาย สิ่งเหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติที่สมาชิกในสังคมต้องยึดถือเพื่อความสงบสุข
ของสังคม ดังฉญาต่อไปนี้

ศิษย์บ่ย่าแยงย่านครูบาพ่อแม่เ้าแก่

เด็กน้อยเว้วเหล่นบ่ย่าแยงย่านตั้งเสียวมัน

(ลูกศิษย์ไม่ย่าเกรง ไม่เกรงกลัว ครูบาอาจารย์ พ่อแม่ คนเฒ่า คนแก่ เด็ก ๆ

พูดเล่นไม่ย่าเกรง และเกรงกลัวดีเสมอเหมือนเพื่อน)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 154)

หลายคนเข้าหลายพายหากสีแล่นดอกนา

ตกสีพายให้พรั่งพร้อมเหือเจ้าแ่งแล่นดี

(หลายคนช่วยกันพายเรือก็จะแล่น ยิ่งถ้าพายพร้อมกัน ก็ยิ่งจะแล่นดียิ่งขึ้น)

(อุดม บัวศรี, 2540 :97)

เหือคาแก้งเกวียนเห็นให้เกวียนแก่

บาดท่าฮอดแม่น้ำ เหือซีได้แก่เกวียน

(เรือคาแก้งเกวียนเห็นให้เกวียนลากแต่ถ้าหากถึงแม่น้ำเรืออาจจะได้ลากเกวียน)

(กาพย์ยาสอนหลาน)

นอกจากนี้ ยังพบคำสอนเกี่ยวกับ การเตือนสติสมาชิกสังคมว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และรู้จักปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ดังผลงาต่อไปนี้

คนหลักเป็นคนไม้ใจเบาคิดบ่ถึกเสียแล้ว

หินแฮ่ไหลล่องแก่ง ไสย้องสนั่นเนือง

(คนฉลาดกลายเป็นคนโง่ เชื้อคนง่าย คิดไม่ถูกไม่ควร หินลูกรังไหลไปตามแก่ง ให้อ้อง

เสียงดังสนั่น)

(เน้นพยากรณ์)

อัครรรยใจกุงกุ่มกินปลาบึกใหญ่

ปลาชิวไล่สวบแซ่หนีไปซ้นหลีบหิน

(น่าแปลกใจที่กุงไล่กินปลาบึกใหญ่ ปลาชิวไล่บจระเข้จนต้องหนีไปซ้นที่ซอกหิน)

(ปรีชา พิณทอง, 2528 : 420)

ยุงยางไม้ลมตีหักถ่อง บาดว่าเครือหญ้าปล้องลมต้องบ่เพ

(ต้นยุงต้นยางถูกลมพัดอาจหักได้ ส่วนเครือหญ้าปล้องถูกลมพัดกลับไม่หัก)

(กาพย์ยาสอนหลาน)

การอยู่ร่วมกันในสังคม ข้อคิดที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เรื่องของการพูด ควรรู้จักพูดให้เหมาะกับกาลเทศะ หากมีการโต้แย้งกัน ก็ให้ใช้วาจาที่นุ่มนวล และไม่นินทา ไม่ใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่นให้ได้ รับความเสียหาย ดังผลงาต่อไปนี้

กินข้าวโต ใสความเพิ่น
(กินข้าวตัวเอง แต่พูดเรื่องของคนอื่น)
(อุดม บัวศรี, 2540 : 9)

ครันชิต้านให้ค้อยเพียรจา
(คราวจะพูดได้ตอบให้ค้อยพูด)
(เสียวสวาสดี)

อย่าได้เว้าฟู ๆ ขวัญเพิ่นเป็นกะดัด
อย่าได้มีโทโสใส่เขาขมฮ้าย
อย่าได้เมามัวด้านเตียนขวัญผู้อื่น
โทษเพิ่นมีถ้อยค้อยอย่าเตียนเว้าถ้อยไปมือ
(อย่าพูดนินทา คนอื่นเกินความจริง อย่าได้มีใจโกรธเคืองผู้อื่น อย่าได้พูดถึงข้อ
บกพร่องของคนอื่น ความผิดคนอื่นมีเท่านี้ไว้ถ้อยอย่าพูดเท่าหัวแม่มือ)
(คำหมาน คนโต, 2537 : 23)

นอกจากข้อคิดที่กล่าวมาทั้งหมด ยังพบว่า สังคมจะอยู่ได้อย่างยั่งยืน สมาชิกในสังคม
ต้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น รู้จักเสียสละ มีน้ำใจ มีความ
นอบน้อมถ่อมตน และให้อภัยกันเมื่อมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น มีความสำนึกในบุญคุณของผู้มีพระคุณ และ
ต้องรู้จักวางเฉยในบางโอกาส หากสมาชิกในสังคมประพฤติตนได้เช่นนี้ สังคมก็จะสงบสุข

2. คุณค่าของผลงาที่ใช้อบรมระเบียบสังคม

จากผลงาที่นำมาวิเคราะห์ทั้งสิ้น จำนวน 283 บท พบว่า มีผลงาที่ใช้อบรมระเบียบ
สังคมด้านครอบครัว จำนวน 42 บท ด้านการเมืองการปกครอง จำนวน 43 บท ด้านเศรษฐกิจ
จำนวน 41 บท ด้านการศึกษา จำนวน 28 บท และด้านศาสนา จำนวน 101 บท ซึ่งมีราย
ละเอียด ดังนี้

2.1 ด้านครอบครัว

ครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัว
หน่วยกลาง (Nuclear Family) ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และครอบครัวขยาย (Extended
Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และวงศ์ญาติ ครอบครัวทำหน้าที่สร้าง

สมาชิกใหม่มาทดแทนสมาชิกที่ตายไป เลี้ยงดู และให้ความอบอุ่นทั้งร่างกายและจิตใจแก่สมาชิกใหม่ อบรมสั่งสอนให้รู้จักกฎระเบียบของสังคมและกรอบประเพณีศีลธรรมอันดีงาม สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมนอกบ้านได้

คุณค่าของผลงาที่ซื้อบรมสมาชิกในครอบครัวดังกล่าว มีจำนวน 42 บท ซึ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยแยกเป็น พ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา และญาติพี่น้อง ตามลำดับดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ข้อคิดที่ปรากฏในผลงา เน้นถึงความกตัญญูที่ลูกต้องประพฤติปฏิบัติต่อพ่อแม่ โดยให้ทดแทนบุญคุณ และเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ตลอดจนปู่ ย่า ตา ยาย ดังผลงาต่อไปนี้

พงศ์พันธุ์เชื้อตายายพ่อแม่เฮานั้น

ควรที่นบมอบไหว้ขอไว้ที่สูง

(ญาติที่เป็นเชื้อสายตายายพ่อแม่ ของเรานั้น เราควรเคารพเชิดชูให้สูงไว้)

(อุดม บัวศรี, 2540 :16)

และในทางตรงกันข้าม สอนไม่ให้เป็นคนอกตัญญู ลืมบุญคุณผู้มีพระคุณ ซึ่งก็คือ พ่อ แม่ ที่เลี้ยงเรามา ผลงากลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พบมากที่สุด ดังผลงาต่อไปนี้

หนูกัดเสื้อจิ้งเห็นคุณแม่ว

ลูกแขวนแอม จิ้งเห็นคุณพ่อแม่

(หนูกัดเสื้อจิ้งเห็นบุญคุณแม่ว เมื่ออุ้มลูกเข้าเวยจิ้งเห็นบุญคุณของพ่อแม่)

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสสมหาเถระ), 2515 : 453)

อันคุณพ่อแม่นี้ สุดที่จักกล่าวแก่แจ้แจบจนเหม็ด

เหมือนนที่ธารของแม่ยมนาน้ำเฮาเอาขันตักขึ้นขันเดียวบมีเห็ด

(อันบุญคุณพ่อแม่นี้ จะพรรณนา อย่างไรก็ไม่หมดเหมือนน้ำแม่ น้ำโขง เอา

ขันใบเดียวตักขึ้นย่อมไม่มีเห็ดแห้ง)

(มาตาปิตปฎฐานอีสานันท์)

ความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยา เป็นกลุ่มผลงาที่พบอันดับรองลงมา ซึ่งให้ข้อคิด ตั้งแต่การให้ความสำคัญในการมีคู่ การเลือกคู่ จนถึงข้อประพฤติปฏิบัติในการครองเรือนของสามี ภรรยา สำหรับความสำคัญของการมีคู่ ผลงาได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ทุกคนควรมีคู่ครอง และข้อ

คิดในการเลือกคู่นั้น ให้ข้อคิดทั้งผู้ชายและผู้หญิง ถ้าหากผู้ชายจะเลือกผู้หญิงมาเป็นภรรยา ต้องเลือกคนที่มีความขยัน เป็นคนดี และที่สำคัญต้องพิจารณาไปถึงครอบครัว ญาติพี่น้องของผู้หญิงนั้นด้วย ดังผลญาต่อไปนี้

ไม้้อยังมีแก่น กล้วยแนนยังมีเจ้า

(ต้น้อยังมีแก่น กล้วยป่ายังมีเจ้าของ)

(เสียวสวาสดี)

เขื่อนบ่มีพ่อย้าว โจรชืเข้าลักของ

(เขื่อนไม่มีพ่อบ้าน โจรจะเข้าขโมยของ)

(กาพย์ย่ำสอนหลาน)

สำหรับข้อคิดในการเลือกคู่ครองของผู้หญิงก็ให้พิจารณาว่า ผู้ชายที่จะเลือกนั้นมี ความรู้ ความสามารถ มีสติปัญญา เป็นคนดีหรือไม่ ดังผลญาต่อไปนี้

เอาผิวให้หาแนวนักปราชญ์ใจฉลาดผู้คล่องแท้สั่งสอน

หญิงใดได้ผิวงามนักปราชญ์ เป็นที่คนกล่าวเว้ายออย่างทั่วแดน

(หาสามีให้หาคนที่มีลักษณะเหมือนนักปราชญ์มีสติปัญญา ตามครรลองที่สั่งสอนกันมาว่า หญิงใดที่ได้สามีที่มีลักษณะเหมือนนักปราชญ์จะมีคนกล่าวยกย่องกันทั่วไป)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 94)

ข้อคิดอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในผลญา ก็คือ การเลือกคู่ครองต้องเลือกให้เหมาะสมกับวัยของตน และควรเลือกคนที่มีเชื้อชาติเดียวกัน ดังผลญาต่อไปนี้

นาไฮ่หลังประสงค์ดากล้ำแก่

กล้าอ่อนมีบ่แพ้หนาหลังบ่ประสงค์

(นาลุ่มหรือนาเป็นแอ่งอยากดากล้ำแก่ กล้าอ่อน ๆ มีมากมายแต่นาไม่ต้องการ)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 441)

บ่มีผักบ่มีเหยื่อทอ้ง บ่เอาพี่น้องบ่ได้เชื้อหน่อแนวดี

(ไม่กินผักไม่มีอะไรอยู่ในทอ้ง ไม่แต่งงานกับคนเชื้อชาติเดียวกัน ไม่ได้เผ่าพันธุ์ดี)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 273)

เมื่อผ่านขั้นตอนในการเลือกคู่ครองแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการครองเรือน พบว่า มีข้อคิดที่ปรากฏในภญาที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งผู้ที่เป็นสามีและภรรยา โดยสอนว่า เมื่อแต่งงานแล้ว ทั้งสามีและภรรยาควรรักและให้เกียรติกัน มีความหนักแน่น ไม่หุเบา ดังภญาต่อไปนี้

ผัวเมียนี้ภุมึงอย่าได้ว่า ให้เอ็นช้อยและเจ้าผองเท่าซังซิวัง

(สามีภรรยากันอย่าได้พุดภุมึงต่อกัน ให้พุดฉันและคุณต่อกันตราบถึงวันตาย)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 46)

นอกจากนี้ สามีก็ต้องเกื้อกูลช่วยเหลือภญาของภรรยา ส่วนภรรยาก็ต้องเกื้อกูลช่วยเหลือภญาสามีเช่นเดียวกัน และรู้จักพุดยกย่องชมเชยสามีในโอกาสอันเหมาะสม สิ่งที่เป็นข้อห้ามของ ผู้ที่เป็นสามีคือ ต้องประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ไม่ละเมิดลูกเมียคนอื่นโดยเด็ดขาดและภญาที่มีสามีแล้ว ก็ไม่ควรไปหลงรักชายอื่น ดังภญาต่อไปนี้

ภญาโตมีผัวแล้ว เสนหาชายคี่น

อย่าไปกล่าวเหล้นซู้แลงซ่มมายชาย แทนอ

อย่าไปกินเหล้นแท่งแปงเทศมายา

จาสะหาความ อยกกันแปลงลีน

(ภญาโตมีสามีแล้ว เสนหาชายอื่นอย่าไปพุดจาเจ้าซู้ ยามเย็นเที่ยวเดินและให้ทำผู้ชาย อย่าไปกินเหล้นทำตัวไม่เหมาะสมกับเพศของตนพุดจาโอหัง หยอกกันเล่นลีน)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 52)

ความสัมพันธ์ระหว่างภญาพี่น้อง ข้อคิดที่สำคัญ ก็คือ ควรไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้เกิดความผูกพันกันตลอดไป และที่สำคัญต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนรู้จักให้อภัยกัน ดังภญาต่อไปนี้

บมีผักบมีเหยื่อห้อง บเอาพี่น้องบได้เชื่อหน่อแนวดี

(ไม่กินผักไม่มีอะไรอยู่ในห้องไม่รักษา ความสัมพันธ์ของภญาพี่น้องไม่ได้เผ่าพันธุ์ดี)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 52)

2.2 ด้านการเมืองการปกครอง

สถาบันการเมืองการปกครองมีฐานะทางสังคมเหนือกว่าสถาบันอื่น ๆ มีทั้งอำนาจในการทำ ประสาน ปกครองและค้ำจุนสถาบันอื่น ๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ช่วยวางแผน

นโยบายต่าง ๆ ให้หลักประกันเสรีภาพของแต่ละบุคคลให้เท่าเทียมกัน เพื่อความมั่นคงต่อชีวิตของบุคคลในการดำรงชีวิตในสังคม แบบแผนของการปฏิบัติของสถาบันการเมืองการปกครองเกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงและความปลอดภัยของสังคม

คุณค่าของสัญญาที่ใช้อบรมด้านการเมืองการปกครองดังกล่าว มีจำนวน 43 บท ซึ่งส่วนใหญ่เน้นให้เห็นความสำคัญของผู้นำว่า ทุกสังคมจำเป็นต้องมีผู้นำ และผู้นำนั้นต้องมีความรู้ความสามารถมีความรับผิดชอบ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เอาใจใส่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้น้อย ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรือมีพรหมวิหาร 4 นั้นเอง ดังสัญญาต่อไปนี้

ผู้สูงหลังเห็นต่ำ
(คนอยู่สูงมองเห็นต่ำ)
(เสียวสวาสดี)

นกอีเอียง กินหมากไฟไฮ แหว ๆ เสียง บมีโตฮ้อง

แหว ๆ ฮ้อง โตเดียวเหม็ดหมู

(นกเอียงกินลูกไฟลูกไทร เสียงแข็งแซ่ แต่ไม่มีตัวร้องพอมิเสียงร้องแข็งแซ่กลับเป็นเสียงตัวเดียวหมดทั้งหมู)

(เสียวสวาสดี)

เป็นเจ้าให้อักไพรทั้งหลาย เป็นนายให้อักหมู

เป็นปู่ให้อักหลาน เป็นกวนให้อักลูกบ้าน

(เป็นพระมหากษัตริย์ให้รักประชาชน เป็นหัวหน้าให้รักลูกน้อง เป็นปู่ให้รัก

หลาน เป็นผู้ใหญ่บ้านให้รักลูกบ้าน)

(เสียวสวาสดี)

เป็นพระยานี้ให้เอ็นดูสัตว์ทุกหมู จึงดีตาย

กรุณาคนทุกชาติให้ชาวบ้านไพร่เมืองนั้นเนอ

เมุทิตาด้านคำควรให้หวานยิ่งจริงเทอญ

อุเบกขาดีแลฮ้ายอันใดแท้ให้ค่อยฟัง

(เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองให้เมตตา สัตว์ทุกชนิดจึงจะดี ให้ความรักคนยากไร้

ไพร่ฟ้าประชาชนให้แสดงความยินดีด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานและให้วางเฉย และรับฟังเมื่อเผชิญกับความดีและร้าย)

นอกจากนี้ ผู้นำควรศึกษาหาความรู้ไว้ให้มาก ต้องหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรี และจะต้องรู้จักไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนกระทำการใด ๆ ไม่ควรประมาท เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่งานหรือองค์กรได้ ดังผลญาต่อไปนี้

เกิดเป็นใหญ่ ให้เสียผู้
(เติบโตขึ้น ให้หาความรู้)
(เสียวสวาสดี)

เป็นขุนนี้วิชาให้มีมาก
อย่าได้เป็นหนังแห้งมาจวบพ้อไฟไหม้จิตใจ
(เป็นขุนนางให้มีความรู้มากอย่าเป็นเหมือนหนังแห้งที่โดนไฟไหม้ก็จะโค้งงอ)
(ปรีชา อุตระกุล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก, 2527 : 101)

ชาติที่คู่หาห้องราชสีห์เที่ยวท่อง
บ่ห่อนละถึมไว้หนีไปชนป่าคา
(ราชสีห์เคยอยู่ที่ไหนก็จะอยู่ที่นั่นไม่ละทิ้งถิ่นที่อยู่เดิม แล้วหนีไปขออาศัยอยู่ป่าคา)
(ลือปลสุญ)

แม่นชิบินเทิงฟ้าเวหากก็ตามช่าง
แม่นชิเหาะอยู่ฟ้าก็ลงม่วนสู่ดินนั้นแล้ว
(ถึงจะบินจะเหาะอยู่บนฟ้า ก็ยังหล่นสู่ดินนั้นแหละ)
(คำหมาน คนไค, 2537 : 7)

ในทางตรงกันข้าม ยังพบว่า หากผู้นำไม่มีคุณธรรมแย่งชิงอำนาจกัน คนที่เดือดร้อน ก็คือประชาชน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ดังผลญาต่อไปนี้

บ้านเมืองขอนแก่นขาดไพร่
เมืองขวาได้ไก่อัจฉินเมืองซ้ายได้ไก่อยง
เมืองของได้ไก่อแจ้ คราวนี้แพ้ไพร่เมือง

(บ้านเมืองคับขัน ผู้ปกครองแย่งชิงประชาชนเหมือนแย่งไก่เลี้ยง ฝ่ายเมืองขวาได้ไก่อูเมืองซ้ายได้ไก่อ้นหยอง เมืองของได้ไก่อแจ้ คนที่ลำบากคือประชาชน)

(คำหมาน คนไค, 2537 : 56)

นอกจากคุณลักษณะของผู้นำดังกล่าวแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับประชาชนว่า ต้องรู้จักเลือกผู้นำที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง โดยให้เลือกผู้ที่มีคุณลักษณะข้างต้น ส่วนผู้น้อย หรือผู้มีประสบการณ์น้อยก็ต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ที่มีประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องยำเกรง ผู้ที่มีอำนาจ ดังผลญาต่อไปนี้

ให้ค้อยเจียมตนไว้เสมอ นายเจียมไพร่

คือลูกไก่เจียมยาเหนียวแน่นจึงสูงเฮื่อง

(ให้รู้จักเจียมตัวเหมือนนายกับไพร่ เหมือนกับลูกสะไภ้กับยา ให้ปฏิบัติอย่าง

เคร่งครัดจึงจะรุ่งเรือง)

(จรรววรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 77)

เอาคนกล้าครองเมืองจิ้งจูง

คนขี้ยานครองบ้านบั้งเฮื่อง

(เอาคนกล้าหาญปกครองเมืองจิ้งจูงเรื่อง คนขี้กลัวปกครองบ้านเมืองไม่รุ่งเรือง)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 5)

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นคุณลักษณะของผู้นำ และข้อปฏิบัติของผู้น้อยที่จะต้องเลือกผู้นำและปฏิบัติต่อผู้นำ และยังพบคำสอนว่าคนรุ่นเก่าหรือคนที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว ควรให้โอกาสคนรุ่นใหม่ได้แสดงความสามารถ โดยเปิดโอกาสให้เป็นผู้นำได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นประชาธิปไตยในสังคมอีสานได้เป็นอย่างดี ดังผลญาต่อไปนี้

ฝูงหัวดำจักเดินไปก่อน

ฝูงหัวด่อนจักย่างนำหลัง

(คนหนุ่มเดินไปก่อน คนชราจะเดินตามหลัง)

(กาพย์ปู่สอนหลาน)

2.3 ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ด้านการผลิตของใช้ การแลกเปลี่ยน การให้บริการต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของสังคม คุณค่าของผลญาที่ให้ข้อคิดต่อการดำรงชีวิตดังกล่าว มีจำนวน 41 บท ซึ่งส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่องของความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากิน และการสร้างฐานะให้มั่นคง ให้รู้จักประมาณตน พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ดำรงชีพตามอัตภาพและความสามารถไม่ใฝ่สูงเกินตัว ใช้จ่ายอย่างประหยัด แต่ก็ไม่ควรตระหนี่ ตลอดจน

ให้ระมัดระวังในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ และระวังรักษาทรัพย์สินมีค่าไม่ให้สูญหาย ดังผลญาต่อไป

ให้ค่อยแคะค่อยไถ่ ยังซีได้ต่อนคำ

(ให้ทำไปที่ละเล็กละน้อยจึงจะได้ทองคำ)

(สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 107)

กินน้อยบ่ตาย กินหลายเป็นช้อย

(กินน้อยก็อยู่ได้ กินมากจะทำให้ยากจนลงและอาจได้เป็นซี่ข้าเขาในที่สุด)

(จากรวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 88)

เลี้ยงให้เหลือ เกื้อให้อิ่ม

(เลี้ยงให้เหลือ เลี้ยงให้อิ่ม)

(สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 107)

คุณค่าสำคัญเกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่พบ ก็คือ ความไม่ประมาท โดยพบคำสอนว่าถึงแม้จะมีเงินทองมากมายเพียงใดก็ตาม ก็ไม่ควรประมาทให้มีความขยันหมั่นเพียร และใช้จ่ายอย่างประหยัด เพราะไม่มีอะไรแน่นอน ชีวิตของคนเราพลิกผันได้ทุกเมื่อ ต้องเตรียมใจยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น ดังผลญาต่อไปนี้

มีเงินครั้นบ่มีทองห้อยแสนสืออยก็บ่อยู่

มีคำครั้นบ่มีอิน้อ้อยออยไว้บ่แก้วนเฮาดอกนา

(มีเงินหากไม่มีถุงใส่เอาไว้ฮ้อนวอนอย่างไรก็ไม่อยู่กับตัวเรา มีทองคำหากไม่มี

ที่เก็บไว้ ฮ้อนวอนอย่างไรก็ไม่อยู่กับเราเช่นกัน)

(พิมพ์ รัตนคุณสาสน์, 2540 : 116)

นอกจากนี้ ผลญาซึ่งให้เห็นข้อคิดในการดำรงชีวิตอีกประการหนึ่งก็คือ การพึ่งพา ตนเอง ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม เช่น การประกอบอาชีพ การสร้างฐานะ เป็นต้น ต้องพึ่งตนเองก่อนพึ่งพาอาศัยคนอื่น ดังผลญาต่อไปนี้

ครั้นทุกข์ให้เลี้ยงม้า เป็นกำพร้าวให้เลี้ยงหมู

(หากเจ้าทุกข์ยากให้เลี้ยงม้า เป็นกำพร้าวให้เลี้ยงหมู)

(พิมพ์ รัตนคุณสาสน์, 2540 : 116)

ในชีมาแปลงสร้างฮวงยังให้หนูอยู่
 ครั้นปากบ่กัดตีนบ่ตีนสังขิได้อยู่อยู่
 (ใครจะมาสร้างรังให้หนูอยู่หากปากไม่กัดตีนไม่ถีบไฉนจะมีอยู่ได้)
 (คำหมาน คนโค, 2537 : 38)

2.4 ด้านการศึกษา

สถาบันการศึกษา เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิดใหม่ให้ แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกมีความรู้ ความสามารถ มีวัฒนธรรม และคุณธรรม ส่วนการศึกษา คือ การสร้างสม และการถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อแก้ปัญหา และความเจริญทางด้านพุทธิปัญญา จิตใจ อารมณ์ สังคมและพลานามัย และการศึกษา นั้น เป็นการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดความคิดและนำไปพัฒนาความสามารถของบุคคล

คุณค่าของหน้าที่ใช้อบรมด้านการศึกษา มีจำนวน 28 บท ซึ่งส่วนใหญ่ ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษา เพื่อให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีสติปัญญา และให้รู้จักนำ ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังผลญาต่อไปนี้

เงินเต็มพา บ่ท้อผลญาเต็มปุม
 (เงินเต็มภาชนะ ไม่เท่ามีปัญญาเต็มพุง)
 (ปรีชา พิณทอง, 2528 : 55)

เกิดเป็นคนให้หาความสู้ จั่งบ่สู้คือควายไถนา
 (เกิดเป็นคนให้รับหาความรู้จั่งจะไม่เชื่อซิมชนหน้าชนหลังเหมือนควายไถนา)
 (สำลี รักสุทธี, 2541 : 141)

อัครจรย๋แซ่หางยาว ๗ ส้งบ่ม้วนฮองนั้งนอ
 บาดกระต่ายกระแตหางก้อม ๗ ส้งมาบ้อมนั้งฮองได้นอ
 (น่าแปลกใจ จระเข้หางยาว ทำไมไม่ม้วนรองนั้ง แต่กระต่ายกระแตหางสั้นทำไม
 มาม้วนรองนั้งได้)

(พิมพ์ รัตนคุณสาสน์, 2540 : 115)

การนำความรู้ไปใช้ดังกล่าวพบว่าให้นำความรู้ความสามารถที่มีไปใช้ วิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อการวางแผนการทำงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต การแก้ไขปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้น ตลอดจนการประกอบอาชีพ ดังผลญาต่อไปนี้

ข้อควายยามนา ข้อผ้ายามหนาว

(ข้อควายหนาว ข้อผ้าหนาว)

(อุดม บัวศรี, 2538 : 36)

หากไม่มีเหลี่ยมเค้า แสนชิลเลี้ยงก็บงาม

(หากไม่มีเค้าใครจะเลี้ยงเกลขนาดไหนก็ไม่งาม)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 3)

แต่อย่างไรก็ตามยังพบข้อคิดว่า ถึงแม้จะมีความรู้ความสามารถมากเพียงใด ก็ไม่ควรประมาทว่าตนเองรู้มาก แต่จะต้องทำความเข้าใจตนเองและมีสติ รู้จักตนเองอยู่ตลอดเวลา ไม่มีลิมิต และต้องรู้จักกาลเทศะ รู้ว่าจะใครควรไม่ควรคบคู่กันไปด้วย จึงจะถือว่า เป็นผู้มีความรู้อย่างแท้จริง และถ้าหากมีความจำเป็นต้องสอนหรือแนะนำผู้อื่น ต้องพิจารณาดูว่า บุคคลผู้นั้นเขามีความรู้ในเรื่องนั้น มากน้อยเพียงใด คือต้องศึกษาผู้ฟังให้ลึกซึ้งก่อนนั่นเอง นอกจากศึกษาผู้ฟังแล้ว ตัวเองหรือผู้พูดก็ต้องมีภูมิรู้ในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน ดังผลญาต่อไปนี้

ผู้เฒ่ากล่าวความหาญ แม่มานบอกยาบ่าง แม่ฮ้างบอกยาเสน่ห์

คนโลเลสั่งสอนผู้อื่น เชื้อถือบได้

(คนแก่แล้วพูดอวดดี ผู้หญิงท้อบอกยาแก้ม้ามหย่อน แม่หม้าย(ผัวทิ้ง)บอกยา

เสน่ห์ คนโลเลสั่งผู้อื่น เชื้อถือไม่ได้)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 24)

บ่มีความฮู้อย่าเว้าการเมือง

บ่nungผ้าเหลืองอย่าเว้าการวัด

(ไม่มีความรู้ อย่าพูดเรื่องการเมือง ไม่nungผ้าเหลืองอย่าพูดเรื่องวัด)

(คำหมาน คนโค, 2537 : 21)

นอกจากนี้ ยังพบว่า การศึกษาหาความรู้จำเป็นต้องมีความเพียรพยายามจนสุดความสามารถ และต้องแสวงหาแหล่งเรียนรู้ใหม่ไปเรื่อย ๆ เพื่อจะได้ศึกษาอย่างทั่วถึงหลากหลายและศึกษาให้ถึงแก่นหรือสามารถค้นพบองค์ความรู้ที่แท้จริงให้ได้ ดังผลญาต่อไปนี้

เขียนให้สุดขีดให้พอ
 ต่อให้ถึงหม่อมลองให้รู้ความจริง
 (เขียนให้สุด ขุดให้เจอต่อให้ถึง ลองให้รู้ความจริง)
 (สำลี รักสุทธี, 2543 : 143)

ด้วยความสำคัญของการศึกษาดังที่กล่าวแล้ว ผญายังสอนว่า บุคคลที่เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครอง ต้องมีความรู้ ความสามารถมากกว่าบุคคลอื่น ดังผญาต่อไปนี้

เป็นขุนนิ่ววิชาให้มีมาก
 อย่าได้เป็นหนังแห้งมาจวบพ้อไฟไหม้จิตใจ
 (เป็นขุนนางให้มีความรู้มากอย่า เป็นเหมือนหนังแห้งที่โดนไฟไหม้ก็จะไค้งอ)
 (ปรีชา อุยตระกูล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก, 2527 : 101)

ข้อคิดในเรื่องการศึกษา ชาวอีสานยังให้ความสำคัญกับผู้ชายด้วยว่า เกิดเป็นชายต้องศึกษาค้นหาความรู้ให้มากเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับผญาที่ให้ข้อคิดในการเลือกคู่ครองของผู้หญิงที่ให้เลือกคนดีและที่สำคัญต้องเลือกคนที่มีความรู้ และมีสติปัญญา ดังผญาต่อไปนี้

นางสาวปลอดผัวแก้วเป็นเถา นกกาเวาเสียงดีเป็นสุป
 ญิงสุปฮ้ายคลองวัดรพางาม ชายสุปทรามปัญญาพาสูง
 (หญิงที่บริสุทธิ์ผุดผ่องยอมได้คู่ครองที่ดี นกกาเวามีดีที่เสียงไพเราะ หญิงรูปร่างดีแต่ที่ปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีก็ทำให้สวยงามได้ ชายที่รูปร่างไม่ดีถ้าปัญญาดีก็จะทำให้รุ่งเรืองได้)

(กาพย์ปูลสอนหลาน)

เอาผัวให้หาแนวนักปราชญ์ ใจฉลาดรู้คลองแท้สั่งสอน
 ญิงใดได้ผัวนามนักปราชญ์ เป็นที่คนกล่าวว่ายอຍံงทั่วแดน
 (หาสามีให้หาคนที่มึลักษณะเหมือน นักปราชญ์มีสติปัญญา ตามครรลองที่สั่งสอนกันมาว่า หญิงใดที่ได้สามีที่มีลักษณะเหมือนนักปราชญ์จะมีคนกล่าวยกย่องกันทั่วไป)

(จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 94)

2.5 ด้านศาสนา

ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและก่อให้เกิดแบบแผนความประพฤติ ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ศาสนาทุกศาสนา ย่อมต้องการให้บุคคลมีความศรัทธา และมีความเชื่อในศาสนา ความรู้สึกทางอารมณ์ ศาสนาเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับอารมณ์ เช่น ความรัก ความกลัว เป็นต้น ความรู้สึกทางอารมณ์จะเป็นลักษณะใดจะขึ้นอยู่กับว่าศาสนานั้นสอนอย่างไร และสุดท้ายคือพฤติกรรมที่แสดงออก ศาสนามีสภาพสำคัญในการสร้างแบบแผนพฤติกรรมว่า สิ่งไหนดีหรือไม่ดี สิ่งไหนควรกระทำหรือไม่ แล้วแต่ศาสนาว่ามีแนวทางพฤติกรรมเป็นอย่างไร

คุณค่าของฌญาที่ใช้อบรมด้านศาสนาดังกล่าวมีจำนวน 101 บท ซึ่งส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา โดยเรียงลำดับคุณค่า จากมากไปหาน้อย ดังต่อไปนี้

2.5.1 การทำความดีละเว้นความชั่ว คุณค่าที่พบมากที่สุดก็คือ การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีโดยยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา ความเชื่อและกฎระเบียบของสังคม ซึ่งเน้นว่าคุณค่าของคนนั้นอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีอย่างเคร่งครัดและรักษาความดีนั้นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ดังฌญาต่อไปนี้

ความดีฝังไว้แก่ศอก ความชั่วชักออกแก้วา
(ความดีฝังไว้แก่ศอก ความชั่วชักออกแก้วา)
(จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2520 : 179)

อยากกินน้ำแสบให้ชุดล้างน้ำบ่อหิน
อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุนไปค้า
อยากขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้าให้ฆ่าเจ้าของเอง
(อยากกินน้ำอ่วยให้ชุดบ่อหิน อยากมีอยู่มีกินให้เอาศีลเป็นทุน ไปค้าขาย
อยากขึ้นสวรรค์ขึ้นฟ้าให้ฆ่าตัวเอง

(สำลี รักสุทธี, 2543 : 13)

และการทำความดีดังกล่าว ต้องมีจิตใจที่แน่วแน่ ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยวนใด ๆ ทั้งสิ้น จึงจะชนะกิเลสได้ เมื่อมีความตั้งมั่นแล้ว ต้องมั่นใจในการทำความดีนั้นด้วย จะได้ไม่หวั่นไหวหรือหลงเชื่อทำตามคนไม่ดี ดังฌญาต่อไปนี้

บุญบาปนี้เป็นคู่คือเงา

เงานั้นไปตามเฮาซุ้ยยามบ่มีเว้น

(บุญและบาปเป็นเหมือนดังเงาที่ ติดตามตัวเราไปทุกเวลา)

(คำหมาน คนไค, 2537 : 52)

ชื่อว่าแนวความเว้าของคนมันง่าย

ได้ทั้งหงายและขว่าคำเว้าบ่อยู่ความ

เขายังเขาก็ย่องเขายังเขาก็ว่า

ครันแม่นเฮาดีแล้วเขายังก็ตามข้าง

ครันเฮาเฮ็ดแม่นแล้วเขายังก็ข้างเขา

เขาสีพากันท้วงทังเมืองบ่มีเงียง

เขาสิดิว่าฮ้ายขายหน้ากัไม่อาย

(คำพูดของคนมันพุดง่ายเป็นได้ทั้ง หงายและควว่าคำพูดไม่อยู่กับร่องกับรอย

เขารักเขาก็ชมเขายังเขาก็ว่าหากว่าเราดีแล้วเขายังก็ข้างเขา หากเราทำถูกต้องแล้วเขายังก็ข้างเขา
เขาจะพากันทักท้วงทังเมืองกัไม่หวั่นไหว เขาจะตำหนิให้ขายหน้ากัไม่อาย)

(พรชัย ศรีสารคาม, 2526 : 27)

นอกจากคุณค่าดังกล่าวข้างต้น ผลบวชชี้ให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผลของการทำความดีว่า คนที่ประพฤติดีจะมีแต่คนรัก คนนับถือ และทำให้แคล้วคลาดจากสิ่งเลวร้ายได้ และที่สำคัญส่งผลต่อความสงบสุขของสังคมและประเทศชาติ ดังผลต่อไปนี้

บุญบ่เคยตายนี้ แสนชิเบือกัเบือ

(ถ้าหากมีบุญไม่ถึงคราวตายให้กินยาพิษกัไม่ตาย)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 107)

อยู่กัให้มีชัย ครันว่าจักไปกัให้มีโชค ให้ถักโยคม้าอยู่เทิงอาน

ก็หากจักมีเครื่องอลังการของฝาก ลูกหลานหากยินดี

(อยู่กัให้มีชัย หากจากไปกัให้มีโชค ให้ได้โยคเกณฑคนขี่ม้าและให้มีของฝาก

มากมายลูกหลานกัยินดี)

(เสียวสวาสดี)

แต่การทำความดีก็ต้องรู้จักระมัดระวังเช่นเดียวกัน เพราะอาจให้โทษได้ ถ้าบุคคลที่เราทำดีด้วยไม่เห็นคุณค่า ดังผลต่อไปนี้

ทำคุณได้โทษ โผดสัตว์ได้บาป
 (ทำคุณได้โทษ ปล่อยสัตว์ได้บาป)
 (เสียวสวาสดี)

ดังนั้น ต้องรู้จักพิจารณาให้เหมาะกับโอกาสและสถานการณ์ในขณะนั้นด้วย

2.5.2 สัจธรรมของชีวิต คุณค่าของผลบุญในหมวดนี้ เริ่มตั้งแต่สอนให้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของชีวิตว่า ชีวิตของคนเราล้วนแต่อนิจจัง คือ ไม่มีอะไรแน่นอน มีขึ้นมีลง และสุดท้ายทุกคนต้องตาย ดังนั้น ต้องรู้เท่าทันความจริงในข้อนี้ ต้องเตรียมพร้อมและยอมรับในสิ่งที่แก้ไขไม่ได้ และควรให้ความสำคัญกับสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อไปดีกว่า ดังผลบุญต่อไปนี้

โลกนี้บ่เที่ยงหมั้นเหมือนดั่งนิรพาน
 ยามเมื่อเที่ยวสงสารบ่เที่ยงคงคือน้ำ
 ลางเทื่อพลอยบกแห่งลางที่เต็มเสียเปล่า
 ลางเหล่าเขินขาดทางเลิงเค็ยอยู่ดั่งเดียว นั้นแล้ว

(โลกนี้ไม่เที่ยงแท้เหมือนกับนิรพาน เมื่อยังอยู่ในวัฏสงสารจึงเหมือนกับน้ำที่บางครั้งก็แห้ง บางครั้งก็ขึ้นอยู่อย่างนั้น)

(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 67)

2.5.3 ทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ ผู้มีพระคุณในที่นี้ ส่วนใหญ่ที่พบก็คือบุพการีหรือพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูเรามา ถือว่าเป็นผู้มีพระคุณกลุ่มแรกที่ต้องให้ความสำคัญสูงสุด ดังผลบุญต่อไปนี้

อันคุณพ่อแม่นี้ สุดที่จักกล่าวแก่แจ้แจบจนเหม็ด
 เหมือนนทีธารของแม่ยมานาน้ำเฮาเอาขันตักขึ้นขึ้นเดียวบ่มีเหือด
 (อันบุญคุณพ่อแม่นี้ จะพรรณนา อย่างไรก็ไม่หมดเหมือนน้ำ แม่น้ำโขง เอาขันใบเดียวตักขึ้นย่อมไม่มีเหือดแห้ง)

(มาตาปิตปฏฐานอัสสานฉันท)

อันดับรองลงมาคือผู้ที่เคยให้ความช่วยเหลือกันมา ไม่ว่าจะเป็นผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง หรือ บุคคลที่ฐานะต่ำต้อย ก็ไม่ควรลืมบุญคุณบุคคลเหล่านี้ ต้องสำนึกอยู่เสมอถ้ามีโอกาสก็ให้ทดแทนบุญคุณ ดังผลบุญต่อไปนี้

2.5.4 การทำบุญ ข้อคิดที่ปรากฏในฉญาเกี่ยวกับการทำบุญได้กล่าวถึงความเชื่อที่ว่า ผลของการทำบุญนั้นทำให้หลุดพ้นได้ แต่ต้องทำด้วยความศรัทธาที่แท้จริง และต้องทำด้วยตนเอง เพราะการทำบุญไม่สามารถฝากคนอื่นให้ทำบุญแทนกันได้ และที่สำคัญการทำบุญต้องทำด้วยใจที่บริสุทธิ์ไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น ดังฉญาต่อไปนี้

อันว่าบุญบุญมีบมีไผ่บันแจก

มันบ่อแหกเค็งได้คือไม้ฝักกลาง

คือจ้งเฮากินข้าวไผ่กินไผ่กะอิม

มันบไปอิมท้องเขานันผู้บกิน

(อันว่าบุญนี้ ไม่มีใครนำมาแบ่งปันแจกจ่ายและไม่สามารถแบ่งครึ่งเหมือนไม้ที่ฝักกลางได้ เหมือนกับเรากินข้าวใครกินใครก็อิม มันไม่สามารถไปอิมท้องคนที่ไม่กินได้)

(ประมวล พิมพ์เสน, 2544 : 64)

ทานบมีใจตั้งชิวังบองเป็นประโยชน์ใดเด

หวังประโยชน์แต่บ่ทานทอดให้ บุญชิวังได้ฮ้อมได้

(การให้ทานหากจิตใจไม่มีเจตนาใน โนทางกุศลจะได้ประโยชน์อะไรถ้าใจหวังเอาประโยชน์ แต่ไม่ทำบุญให้ทานประโยชน์นั้น จะเกิดได้อย่างไร)

(ประมวล พิมพ์เสน, 2544 : 64)

ทำทานบ่ปรารถนาดังชิวายังเป็นที่เพ็ง

มีแต่ปรารถนาบุญบ่สร้างชิวังได้ฮ้อมได้

(การให้ทานถ้าไม่ได้ทำด้วยความตั้งใจจริงจะเอาอะไรเป็นที่พึงถ้าปรารถนาผลบุญแต่ไม่ได้สร้างจะเป็นไปได้ได้อย่างไร)

(พรชัย ศรีสารคาม, 2526 : 48)

ทำทานบมีศีลพร้อมผลบุญบ่เฮืองฮุ้ง

มีศีลครันบมีละเว็นชิวังได้จ้งได้

(การให้ทานแต่ไม่มีศีลธรรมผลบุญก็ไม่รุ่งเรืองมีศีลธรรมแต่ไม่ละเว้นจะเป็นผลได้อย่างไร)

(พรชัย ศรีสารคาม, 2526 : 48)

นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องการทำบุญยังเชื่อว่า คนที่มีบุญวาสนา มีโชคลาภเนื่องมาจากทำบุญทั้งนั้น ดังฉญาต่อไปนี้

บุญมีแล้วแนวดีบ่องใส่

บุญบ่ให้แนวฮ้ายแล่นโฮม

(มีบุญแล้ว สิ่งดี ๆ ทั้งหลายวิ่งเข้ามาแต่ถ้าไม่มีบุญก็จะมีแต่สิ่งเลวร้ายมารวมแทน)

(คำหามาน คนโค, 2537 : 53)

บุญบ่ให้ยอยไฮกับหย่อน

บุญบ่ให้แสนไกลก็เล่าไกล

(ไม่มีบุญแม้แต่รากของต้นไม้ก็ไม่หย่อน ไม่มีบุญอยู่ใกล้ ๆ ก็กลายเป็นอยู่ไกล)

(อุดม บัวศรี, 2540:96)

2.5.5 การให้อภัย ข้อคิดที่พบในเรื่องของการให้อภัยก็คือ การให้โอกาสคนที่ทำความผิด โดยการลดหย่อนโทษให้ ดังผลญาต่อไปนี้

โทษถึงตีให้ดำ โทษถึงฆ่าให้ล่อน

(โทษถึงตีให้ดำ โทษถึงฆ่าให้ล่อน)

(สมเด็จพระนารายณ์ (ติสสมหาเถระ), 2515 : 209)

2.5.6 ความอดทนอดกลั้น ข้อคิดที่พบก็คือ หากมีอารมณ์โกรธก็ต้องรู้จักอดทน อดกลั้นต่อความรู้สึกนั้น ให้มีสติยั้งคิดพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุและผลและบางครั้งต้องทำใจยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วต้องรู้จักปล่อยวาง ดังผลญาต่อไปนี้

เมื่อเจ้าขมเคียดค้อย ให้ปองเว้นเคียดขัง

อดสาเพียรทนสู้ ชันตีตั้งเที่ยง นั้นเนอ

เอา "ทะมะธรรม" ข่มไว้ คือไม้ข่มเหิง นั้นแล้ว

(เมื่อรู้สึกโกรธ ก็อย่าเกลียดขังให้อดทนอดกลั้น เอาธรรมะข่มไว้)

(อุดม บัวศรี, 2540 : 51)

2.5.7 กฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องกรรม ที่ปรากฏในผลญา เชื่อผลแห่งการกระทำ ใครทำกรรมใด ย่อมได้รับกรรมนั้นไม่ช้าก็เร็ว และผลกรรมดังกล่าวสามารถส่งผลต่อความสำเร็จ หรือล้มเหลวในชีวิตได้ ดังผลญาต่อไปนี้

บุญใผ หากบุญมัน กรรมใผ

หากกรรมมัน เวรใผ หากเวรมัน เปลี่ยนกันบ่มีได้

(บุญมีใครก็บุญมัน กรรมใครก็กรรมมัน เปลี่ยนกันไม่ได้)

(เสียวสวาสดี)

บุญบ่คาดได้แสนชียอมก็จำห่าง

บุญบ่คาดได้แสนชิว้นก็เวินมา

(หากไม่มีบุญเกือบจะได้ก็ไม่ได้ หากมีบุญสิ่งที่ดีว่าจะไม่ได้กลับได้)

(จาวรรณ ธรรมวัตร, 2526 : 101)

ดังนั้น จึงควรเร่งทำกรรมดี เพื่อจะได้ผลดีตอบสนองในภายภาคหน้า

นอกจากคุณค่าของผลบุญที่ใช้อบรมด้านศาสนาดังกล่าวข้างต้น ยังมีคำสอนหรือข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ได้แก่ ให้พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ได้ แต่ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ และต้องรู้จักการพึงตนเองตามหลัก "อดตาหิ อดตโนนาถ" ดังผลบุญต่อไปนี้

อยากกินหลายได้กินท่อก้อย

อยากกินน้อยได้กินท่อบั้มือ

(อยากกินมากได้กินเท่านี้ก็อ้อย อยากกินน้อยได้กินเท่าหัวแม่มือ)

(ปรีชา พิณทอง, 2528 : 9)

กรายไปหน้าหากินปลาหนองใหม่

หนองเก่านี้แสนชีย้อนก็บ่งม

(เดินผ่านไปหากินปลาหนองน้ำใหม่ ส่วนหนองน้ำเก่า ถึงมีปลาไหลให้เห็น

ก็ไม่อยากจับ)

(ศิลป์ชัย)

อย่าได้ไต่ตาดินนางข้างเพื่อน

คิดต่อเขาได้คงควายเก่าแห่งเขา

(อย่าได้แสดงความยินดีกับนางข้างของคนอื่น ให้นึกถึงเขาได้คงควายเก่า ๆ

ของเรา)

(คำมาน คนไค, 2537 : 26)

อย่าได้หวังสุขย้อนบุญเขามาเพ็ง

สุขกะสุขเพิ่นพุ่มบ่มาคุ้มฮอดเฮา

(อย่าได้หวังมีความสุขเพราะบุญ ของคนอื่นสุขก็สุขเฉพาะเขาไม่มาถึงเราได้หรอก)

(อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534 : 87)

การศึกษาหาความรู้ ก็ต้องให้รู้ถึงแก่นของธรรมะให้ได้ เช่น เมื่อเผชิญกับปัญหาหลายอย่าง ที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ก็ต้องทำความเข้าใจต้นตอของปัญหา แล้วจึงแก้ไขที่ละขั้นตอน จนกว่าจะสำเร็จผล ดังผลญาต่อไปนี้

ความยากหยั่งควายหลายโตดิ่งจ๋อง
 โตหนึ่งช้องง่าคอม โตสองช้องง่าขาม
 โตสามช้องง่ามี โตสี่ช้องง่าหว่า
 โตห้าช้องง่าบก โตหกช้องง่าแต่
 ใผสิมาช้อยแก้ควายน้องจั่งสิไป

(ความยุ่งยากหลายเรื่องราว พัวพันถึงกัน เรื่องที่หนึ่งติดกึ่งคอม เรื่องที่สองติดกึ่งมะขาม เรื่องที่สามติดกึ่งขนุน เรื่องที่สี่ติดกึ่งหว่า เรื่องที่ห้าติดกึ่งจบก เรื่องที่หกติดกึ่งแต่ ใครจะมาช่วยแก้ควายน้องถึงจะไป)

(ปรีชา พินทอง, 2528 : 403)

และที่สำคัญ แก่นของศาสนา คือ การรักษา กาย วาจา ใจ ดังผลญาต่อไปนี้

รักษาสามปลาย จิงหายสามโทษ
 (รักษาสามปลาย จิงหายสามโทษ)
 (ปรีชา พินทอง, 2528 : 58)

จะเห็นได้ว่า คุณค่าของผลญาอีสานที่กล่าวมาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าที่ให้ข้อคิดต่อบุคคลหรือใช้อบรมระเบียบสังคม ล้วนเกิดจากกระบวนการในการดำรงชีวิตที่ผูกติดหรือสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม ความเชื่อนี้เป็นรากฐานระบบคุณค่าต่าง ๆ เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ความเมตตา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติรอบตัวและสากลจักรวาล ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ เป็นที่มาของการดำเนินชีวิตทั้งของส่วนบุคคลและของชุมชนโดยรวม ดังนั้น ผลญาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่คอยกำกับกิจกรรม หรือการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่น ๆ ด้วย

บทที่ 5

การดำรงอยู่ของผลญานีสาน

ในการศึกษาการดำรงอยู่ของผลญานีสาน ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ชั้นตอน ดังนี้

ชั้นตอนที่ 1 การศึกษาสถานภาพของผลญานีสาน ผู้วิจัยนำผลญานีสานทั้ง 283 บท ไปสอบถามบุคคลช่วงอายุ 3 ระดับ ๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 106 คน ได้แก่ ช่วงอายุ 15-25 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นใหม่ ช่วงอายุ 26-45 ปี เป็นตัวแทนคนรุ่นกลาง ช่วงอายุ 46 ปีขึ้นไป เป็นตัวแทนคนรุ่นเก่า โดยจะสอบถามบุคคลทั้ง 3 กลุ่มถึงสถานภาพของผลญานีสาน ดังนี้

1. ผลญานีสานที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ ซึ่งรวมถึง ไม่เคยได้ยิน จำไม่ได้ หรือยังคงจำไม่ได้แต่ไม่ใช้
2. ผลญานีสานที่มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งรวมถึง ยังคงใช้ในชีวิตประจำวัน หรือใช้เฉพาะกิจ ใช้ในบางโอกาส
3. ผลญานีสานที่มีการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ผลญานีสานนั้นไม่มีการใช้หรืออาจมีการใช้อยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจเปลี่ยนแปลงที่ตัวผลญานีสาน เช่น คำ เสียง หรือความหมาย

ชั้นตอนที่ 2 การศึกษาถึงลักษณะการดำรงอยู่ของผลญานีสาน ศึกษาโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่ใช้ผลญานีสานในปัจจุบัน รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน

ผลของการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยนำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

สถานภาพของผลญานีสาน

1. ผลญานีสานที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้และผลญานีสานที่มีการใช้ในปัจจุบัน

จากการศึกษาผลญานีสาน จำนวน 283 บท พบว่า ผลญานีสานที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ มีจำนวน 31 บท และผลญานีสานที่มีการใช้ในปัจจุบัน มีจำนวน 252 บท ซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มดังนี้

1.1 กลุ่มศาสนา ผลญานีสานที่ใช้อบรมด้านศาสนาที่พบคือ ผลญานีสานที่ให้ข้อคิดหรือสอนให้บุคคลยึดมั่นในพุทธศาสนา โดยเปรียบเทียบให้ชัดเจนว่า สิ่งใด ๆ ก็ไม่สำคัญกับชีวิตของคนเรา เท่ากับแก้วสามประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ทำอย่างไรถึงจะ

เข้าสู่นิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นยอดคำสอนของพุทธศาสนา เพราะการเข้าถึงนิพพานคือความเพียรพยายามอันสูงสุดในการบำเพ็ญภาวนา เพื่อความบริสุทธิ์ของกาย วาจา ใจ ซึ่งผลุดังกล่าวนี้คือ

สิบชั้นบ่ปานปลา แม่นว่าสิบพี่น้องลุงบ้าน้ำอา
 กีบ่ปานพ่อแลแม่ สิบพ่อแม่กีบ่ปานผัวและเมียแท้แล
 สิบผัวและเมียกีบ่ปานแก้วสามประการและครูบาอันสอนสั่ง
 คลองนิพพานนั้นแท้แล

นอกจากนี้ยังพบผลพวงที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับวัฏสงสารว่า ไม่มีใครหนีพ้นการเวียนว่ายตายเกิดได้ ถึงแม้ว่าจะมีเงินทองมากมายเพียงใดก็ตาม ก็ไม่สามารถซื้อความตายได้ ผลพวงที่เน้นคำสอนดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏว่ามีการใช้เช่นเดียวกัน ดังผลพวงต่อไปนี้

อันว่าเงินค่าของมั่งมุนเจือไฮ้
 เอาของซื้อบ่ได้ ท่อแต่ความตาย
 สงสารนี้เวียนตายเวียนเกิด
 คือมดไต่ขอบดั่งเวียนแล้วคอบเลิง

จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าผลพวงทั้ง 3 บทล้วนแต่เป็นคำสอนที่เป็นแก่นของศาสนาทั้งสิ้น แต่ว่าคำสอนที่มีคุณค่าเหล่านี้ได้หายไปจากสังคมอีสานในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนาที่เคยยึดถือและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดเหมือนในอดีตเริ่มเสื่อมถอย ปัจจุบันผู้คนไม่เกรงกลัวต่อบาปบุญคุณโทษ ไม่เกรงกลัวต่อวัฏสงสาร ไม่เข้าใจคำว่า "นิพพาน" และเข้าไม่ถึงแก่นแท้ของศาสนา แต่ไปยึดมั่นในสิ่งที่เป็นเปลือกนอกแทนและยอมจำนนต่ออำนาจของเงินตรา อำนาจของวัตถุ ก่อให้เกิดการแข่งขันและก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมายตามมา

สำหรับผลพวงในกลุ่มเดียวกันนี้พบว่า ผลพวงที่ยังมีการใช้อยู่เป็นคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้วยความพอดี ไม่ตึงไม่หย่อนจนเกินไป ดังผลพวงต่อไปนี้

เครื่องหลายมันขาด ยานหลายมันข้อง

จากการที่ผลพวงนี้ยังมีการใช้อยู่อาจเป็นเพราะ ชาวอีสานยังมีความเชื่อว่าการดำเนินชีวิตตามทางสายกลางหรืออยู่ด้วยความพอดี จะทำให้ชีวิตมีความสุขสงบ รู้จักปล่อยวางบ้างในบางโอกาส คนที่ยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากเกินไป จะทำให้เกิดความเครียดหากไม่ได้

เป็นไปตามสิ่งที่ตนเองคาดหวัง และคนที่หย่อนเกินไปคือไม่มีแม้แต่นำหนทางในการดำเนินชีวิต ก็อาจทำให้ชีวิตล้มเหลวได้ ดังนั้นการดำเนินชีวิตตามแนวคำสอนของมณพวบทนี้ จึงใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัยและสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทและสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

ดังกที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า ปัจจุบันนี้คนโดยทั่วไปเข้าไม่ถึงแก่นแท้ของศาสนา ศึกษารธรรมะแค่เพียงผิวเผิน และมักนำไปผูกโยงกับเรื่องบุญวาสนา ซึ่งความเชื่อนี้พบในมณพวบทที่มีการใช้ในปัจจุบัน ดังกที่กล่าววว่า

บุญบ่เคยตายนี้แสนชื้อเบือก็บ่เบือ

บุญมีได้เป็นนายใช้เพิ่น

ครันว่าบุญบ่ให้เขาชื้อใช้ตั้งแต่เฮา

คนส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า ผลของการทำความดีทำให้แคล้วคลาดจากสิ่งเลวร้ายได้และทำให้มีบุญวาสนาหนุนนำให้เป็นเจ้าคนนายคน นั้นหมายความว่าทำความดีเพื่อหวังสิ่งตอบแทน ถึงแม้ตอบแทนไม่ได้ด้วยรูปธรรมแต่ก็หวังผลทางจิตใจ ความเชื่อและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนาดังกกล่าวนี้ จึงเป็นกะพีหรือเปลือกนอกของศาสนา ไม่ใช่เป้าหมายแท้จริงของศาสนาที่มุ่งให้พุทธศาสนิกชนรักษากาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

1.2 กลุ่มการเมืองการปกครอง มณพวบทไม่ปรากฏว่ามีการใช้ในปัจจุบันกลุ่มนี้เป็นคำสอนเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำผู้ปกครอง เช่น เป็นผู้ปกครองต้องเอาใจใส่ดูแลผู้น้อย ต้องรู้จักไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนทำการใด ๆ ผู้นำต้องมีพรหมวิหาร 4 และเน้นว่าหากผู้นำขาดคุณธรรมจะก่อให้เกิดผลเสียตามมามากมาย ดังกมณพวบทต่อไปนี้

ผู้สูงหลังเห็นต่ำ

ชาติที่เนวนามเชื้อราชสีห์สัตว์ใหญ่
บ่ห่อนบินสอดแล้วไปได้ดังกแหลว

ขวานหล่อนบ้องไปถึกท้องกวาง

กวางกินหมากข้ามบ้อมไปคาคอม้ง

ม้งบั้งสามมือกระต่ายตาย

กระต่ายตายแล้วเห็นอ้มผั้นเล่าเหม็น

เป็นพระยาให้เอ็นดูสัตว์ทุกหมู่จึงดีตาย
 กรุณาคนทุกชาติให้ชาวบ้านไพร่เมืองนั้นเนอ
 มุทิตาด้านคำควรให้หวานยิ่งจริงเทอญ
 อุเบกขาดีแลฮ้ายอันใดแต่ให้ค่อยฟัง

การที่ผญาได้เน้นคุณลักษณะของผู้นำผู้ปกครองนั้น ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครอง นั้นมีบทบาทสำคัญมากต่อการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ซึ่งการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในอดีตเป็นการอยู่ร่วมกันโดยใช้ศาสนา จารีต ประเพณีของกลุ่มชนเป็นข้อตกลงหรือเป็นเครื่องยึดโยงความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีข้อบังคับทางด้านกฎหมายเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้นำของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสมัยนั้นจึงเป็นผู้นำ ที่ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มชนนั้นขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำ และสิ่งที่กลุ่มชนใช้พิจารณาเลือกผู้นำ ของตนเองก็คือ "คุณธรรม" ดังที่ปรากฏข้อคิดเกี่ยวกับการเลือกผู้นำในการปกครอง ดังผญาต่อไปนี้

งามแต่ข้าวเหน็ดนาแคะเหมือง
 งามแต่เมืองมีเจ้าผู้หนึ่ง

ในขณะที่เดียวกัน ยังพบผญาที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเคารพยำเกรงผู้มีอำนาจ เช่น *อุยามีเจ้า* *อุยามีเจ้า* เพราะผู้นำที่ถูกเลือกมานั้นมีอำนาจมาก หากคุณธรรมในการปกครอง ประชาชนหรือใช้อำนาจไม่ถูกต้องก็จะทำให้ประชาชนเดือดร้อน เพราะยังไม่มีกฎหมายใด ๆ ที่คอยกำกับควบคุมบทบาทของผู้นำเหมือนในปัจจุบัน จึงทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนในอดีตอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ผญาที่ให้ข้อคิดเหล่านี้ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ในปัจจุบัน แต่ที่พบว่ามีการใช้ในหมู่นี้ก็คือ คุณลักษณะของผู้นำด้านความรู้ความสามารถ และการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดังผญาต่อไปนี้

เกิดเป็นใหญ่ให้เฮียนฮู้

ครันแม่ผู้เฒ่าบ่เข้าวัดฟังธรรม

เขาชีกำดินพิกใส่โฮยทำหน้าที่

เขาชินินทาทำวดีเตียนทั้งโลก

เขาชิวาเฒ่าแก่แดดบ่เหลียวเบ็งทางตน

เขาชิวาเฒ่าแก่ลมบ่เหลียวเบ็งทางหน้า

เขาชิวาเฒ่าปากบ่าบ่เหลียวเบ็งทางธรรม

เขาบ่ยำแรงแงนบ่ทอใยองน้อย

คุณลักษณะของผู้นำที่เน้นเรื่อง"คุณธรรม" เหมือนในอดีตจึงถูกกล่าวถึงน้อยลง ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าผู้นำในปัจจุบันมีข้อกำหนดในเรื่องของบทบาทหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังกำหนดในเรื่องของคุณวุฒิ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ข้อคิดคำสอนที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้นำในเรื่องดังกล่าวยังคงปรากฏในพจนานุกรมและถูกนำมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

3. กลุ่มข้อปฏิบัติของชายและหญิง ผลิตภาพที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องบุพเพสันนิวาสว่า ชายหญิงที่เป็นเนื้อคู่กัน มีความผูกพันกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้ว ดังผลิตภาพต่อไปนี้

สายมิ่งขอแต่เถน
สายแนนขอแต่ฟ้า
ใฝ่ห้ามบ่ห่อนฟัง

คนหรือสังคมในอดีตให้ความสำคัญกับเรื่องคู่ครองมาก ถึงกับมีคำสอนปรากฏในพจนานุกรมว่าทุกคนเกิดมาต้องมีคู่ คนที่ไม่มีคู่จะถูกสังคมตีตราว่าเป็นคนไม่ดี ไม่มีใครอยากได้ เป็นคู่ครองจึงทำให้อยู่เป็นโสด และถือว่าเป็นสิ่งที่น่าอับอายมากโดยเฉพาะเพศหญิง เพราะไม่มีเหตุผลอื่นในการอธิบายความเป็นโสดได้นอกจากถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไม่ดี ดังผลิตภาพที่สอดคล้องกันคือ

นางสาวปลอดผัวแก้วเป็นเถา
นกกาเวาเสียงดีเป็นฮูป
หญิงฮูปย้ายคลองวัดรพางาม
ชายฮูปทรมบัญญัติพาฮู้ง

นอกจากนี้ คำสอนที่ให้ทุกคนมีคู่ครองนั้น อาจเป็นเหตุผลในการดำรงเผ่าพันธุ์ เพราะจำนวนประชากรในอดีตมีจำนวนน้อย ยังต้องประสบกับภัยธรรมชาติ โรคระบาด มีคนตายจำนวนมาก จำนวนประชากรที่มีน้อยอยู่แล้วยิ่งน้อยลงอีก หากไม่มีการดำรงเผ่าพันธุ์โดยการแต่งงาน อาจสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ได้ และเพศที่เน้นมากในเรื่องของการมีคู่ครองก็คือเพศหญิง เพราะเพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ดูแลตนเองไม่ได้ต้องอาศัยผู้ชายให้ความคุ้มครอง และคอยหาอาหารมาให้ ฝ่ายหญิงประกอบอาหาร ซึ่งข้อคิดดังกล่าวนี้ต่างจากปัจจุบัน ซึ่งผู้หญิงมีความรู้ความสามารถมากขึ้น ช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น บางคนมีความสามารถมากกว่าเพศชาย ดังนั้นเหตุผลของ

การแต่งงาน จึงไม่ใช่เพียงเพื่อให้ฝ่ายชายปกป้องคุ้มครองเท่านั้น แต่อาจมีเหตุผลอื่น ๆ ที่ซับซ้อนมากขึ้น

ผลึกที่กล่าวถึงผู้ชายที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ในปัจจุบันพบว่า เป็นข้อคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเว้นจากการทำชั่ว จึงถือว่าเป็น “ลูกผู้ชาย” เป็นผู้มี ความกล้าหาญที่แท้จริง ดังผลึกต่อไปนี้

ชายนั่นเว้นไว้ให้เห็ดทางดี

อย่าประมาทศีลทาน ซาติชายสกุลกล้าแท้แล้ว

ปัจจุบันความคิดความเชื่อเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความหมายของคำว่า “ลูกผู้ชาย” ไม่ได้เน้นที่การทำความดีเหมือนเมื่อก่อน แต่มาถึยุคหนึ่งเน้นที่ความเก่งกล้าด้านการใช้กำลังที่สามารถเอาชนะคนอื่นได้ และยิ่งปัจจุบันคำคำนี้ไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจ ถ้ามีการใช้ อยู่บ้างก็นำไปใช้ในความหมายที่ผิดเพี้ยนไป เช่น เป็นลูกผู้ชายต้องทำให้ผู้หญิงท้องได้ เป็นลูกผู้ชายต้องไม่ร้องไห้ เป็นลูกผู้ชายต้องกล้าได้กล้าเสีย เป็นต้น

ตรงกันข้ามกับผลึกที่ให้ข้อคิดกับผู้ชายแต่ยังมีการใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือ ผลึกที่ให้ข้อคิดในการเลือกผู้หญิงมาเป็นคู่ครอง ดังผลึกต่อไปนี้

เบิ่งงัวให้เบิ่งหาง เบิ่งนางให้เบิ่งแม่

ครันอยากเบิ่งแท้ ๆ ให้เบิ่งฮอดอย่าฮอดยาย

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ปัจจุบันผู้ชายมีโอกาสและมีอิสระในการเลือกผู้หญิงมาเป็นภรรยามากขึ้น และชายหญิงในปัจจุบันไม่ยอมให้เกิดการคลุมถุงชนเหมือนในอดีต ดังนั้นข้อคิดคำสอนเรื่องการเลือกคู่ก็คงยังรับใช้สังคมมาจนถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าผลึกที่ให้ข้อคิดในเรื่องความประพฤติของผู้หญิง ทั้งผลึกที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้และยังมีการใช้พบพบว่า สอนในเรื่องเดียวกันคือ การรักษาตนให้บริสุทธิ์และประพฤติตนให้ดีงามเสมอต้นเสมอปลาย ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยวนทั้งหลาย การประพฤติตนเป็นแม่ศรีเรือนไม่นอกใจสามี ดังผลึกต่อไปนี้

เจ้าผู้บ่กลางบ้านให้บานงามอยู่คือเก่า

อย่าลืงชื้อยเคราะห์เหื่องก้านหล่นใบ

ขอให้สุกใสเข้มบานงามอยู่อ้าถ้ำ

เชื้อข้าวกำอ่ย่าได้นี้จากน้ำนาห้วยป่าแขง

ยามเมื่อเป็นสาวขึ้นรักษาตนสงวนเพศ นางเอย

ให้นางปลอดอ้อยช้อยเสมอแก้วหน่วยมณี

เห็นว่าเป็นสาวนี้คนดีมันหายาก

ใฝ่ผู้ปลอดอ้อยช้อยมีน้อยแม่นบ่หลาย

หญิงผู้มีศีลนั้นคิงหอมสุทธะยิ่ง

เทวดาอยู่ฟ้าลงมาเฝ้าชู้วัน

หญิงบมีศีลนั้นคิงมันเหม็นสาบ

เป็นดั่งผีซากฮ้ายไหลค่างแค้เพื่อย

หญิงใดมีผิวแล้วเส่นหาชายอื่น

อย่าไปกล่าวเหล้นชู้แลงเข้มมายชายแท้เนอ

อย่าไปกินเหล้นแท้แปลงเพศมายา

จาสหาวความอยออกกันแปลงลีน

ที่เป็นเช่นนี้ ไม่เฉพาะสังคมอีสานเท่านั้น ทั้งสังคมไทยต่างให้ความสำคัญกับเรื่องความประพฤติของหญิงมาโดยตลอด ไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของการรักษาวงศ์วงศ์ถือว่าเป็นเรื่องยิ่งใหญ่สำหรับผู้หญิงที่จะต้องยึดถืออย่างเคร่งครัด ถึงแม้ว่าสังคมปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าใครฝ่าฝืนไม่เชื่อฟัง สังคมก็จะตราหน้าว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ไม่น่าคบหา และจะเป็นบุคคลที่ถูกติฉินนินทาให้ได้อาย ดังนั้นผลญาที่สอนเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงปรากฏว่ามีการใช้จนถึงปัจจุบัน

4. กลุ่มผลญาที่ไม่มีการใช้แล้วในปัจจุบัน ซึ่งพบว่าเป็นผลญาที่ให้ข้อคิดในเรื่องต่อไปนี้

กลุ่มความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยให้รู้เท่าทัน ให้ทำใจยอมรับกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ปรากฏว่าผลญาที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ไม่มีการใช้แล้วในปัจจุบัน ดังผลญาต่อไปนี้

ศาสนาสองพันห้ากรายมามันต่าง

สังฆะเจ้าวันมือบ่ถักกัน

คนหลักเป็นคนไปใจเบาคิดบ่ถี่กเสียแล้ว
 หินแฮ้ไหลล่องแก้ง โยฮ้องสนั่นเนือง

งูเงือกพร้อมหนีเถื่อนอาณา
 หมากรั่ววมาเปิดต้นบปบ่วงลงดิน
 ครกมองฮ้างหมางเมินข้าวเปลือก
 กะข้าหลอดมาเปิดเบี้ยแกมสิ้นไส้ใน

กลุ่มปัญญาที่สอนเกี่ยวกับคนดี โดยให้ข้อคิดว่า ถึงแม้จะเป็นคนดีแต่ก็ต้องมีผู้
 สนับสนุน และถ้าเป็นคนดีจริงแล้วจะไม่มีวันมัวหมอง แม้จะโดนใส่ร้ายป้ายสีก็ตาม ต้องมีความ
 หนักแน่นและวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย นอกจากนี้ ยังมีปัญญาที่สอนเกี่ยวกับความเพียรพยายาม
 ให้ระมัดระวังในการคบคน การไม่ด่วนตัดสินอะไรง่าย ๆ ต้องพิจารณาหลักฐานให้แน่ชัดเสียก่อน
 การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และความผูกพันกับถิ่นที่เคยอยู่ การเตรียมพร้อมอยู่
 เสมอไม่ควรประมาท และการทำอะไรก็ตามควรคำนึงถึงผลที่จะตามมา ดังผลญาต่อไปนี้

มณีโชติแก้วมหานิลดวงประเสริฐ
 บ่มีคำห่อหุ้มมณีแก้วก็เล่าจาง

มหานิลแก้วคุณโองดวงประเสริฐ
 เถิงว่าตกลูกแล้ว เพียรล้างหากชิไส

เพ็ญหุมโต อย่าโง่ทางต่าง

ให้ค่อยแคะค่อยไ้ ยังสีได้ต่อนคำ
 สีต่าน้ำดังออก สีตังน้ำตาออก

ข้างชิตายทาวเครือ เสือชิตายทาวเหล่า
 ครันว่าเฮามีข้าวปานมีเงินได้ล้านชั่ง
 ครันว่ากินอิมท้องความฮ้ายก็บ่มี

เห็นว่าเหวกเหวกฮ้องอย่าฟ้าวว่าเสียงกบ
 ลางเทื่องูทำทานตอดตายบ่มีฮู้

เหือดคาแก้งเกวียนเห็นให้เกวียนแก่
 บาดท่าฮอดแม่น้ำเฮือซีได้แก่เกวียน

คนใดฮู้ปากเกลี้ยงเว้าม่วนมีผญา
 ครั้นเอามาในเฮือนไพร่ครองความฮู้
 กุสอนไว้อยาดลดาประมาท
 แม่นว่าหลับตื่นให้คะนิงฮู้ฮู้ยาม

5. กลุ่มผญาที่มีการใช้ฮู้ในปัจุบัน ได้แก่ ผญากลุ่มต่อไปนี้

ความกตัญญู ผญากลุ่มนี้พบเฉพาะผญาที่มีการใช้ฮู้ในปัจุบันเท่านั้น ไม่มีผญา
 บทใดที่เลิกใช้ไปแล้ว ผญาที่พบได้แก่ผญาบทต่อไปนี้

ลูกเต้าบฟังความพ่อแม่

ผีแก่เข้าหม้อนาฮก

พงศัพธ์เชื้อตายายพ่อแม่เฮานั้น

ควรที่นบขอบไหว้อยอไว้ที่สูง

อันว่าคำปากพ่อแม่นี้หนักเก็งธรณีลูกเอย

ใฝ่ผู้ยำเยงนบหากจักเฮืองเมื่อหน้า

ครั้นว่านางหากมีผิวแล้วอย่าลืมคุณพ่อแม่

คุณเพิ่นมีมากลันเพียรเลี้ยงให้ใหญ่มา

มารดาฮ้ายให้ออดทนอย่าเคียดต่อ

คุณพ่อฮ้ายให้นางน้องอย่าตึง

ให้เจ้าทำเพียรเลี้ยงถมทุนพ่อแม่

ทางผิดให้เจ้าเว้นหาฮู้ใส่ตน

การค้าขายหาดอกเบื้ออย่าปิดบังโดยชอบ

หรือจักทำการสร้างนาสวนเฮ็ดไฮ่ก็ดี

อย่าได้เห็นแก่หนาวและฮ้อนฮีบฟ้าแล้วก่อนเขา

ข้อคิดที่แฝงในผญาแต่ละบทนั้นล้วนสะท้อนให้เห็นว่า คนอีสานยึดมั่นในเรื่อง
 ความกตัญญูอย่างมาก โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบิดามารดา การแสดงออกถึงความกตัญญู

แสดงออกด้วยการเคารพเชื่อฟัง การทดแทนบุญคุณ และไม่แสดงกิริยาอาการที่ไม่เหมาะสมหากถูกพ่อแม่ดุว่า

กลุ่มการศึกษา ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ ดัง
ผลต่อไปนี้

เกิดเป็นคนให้หาความรู้

จั่งปู้ลู้คือควายไถนา

ชื่อว่าแนวความสู้ในเฮือนหายาก

คั่นบ่อออกจากบ้านบ่มีได้ทอโย

ยามยังน้อยให้เจ้าหมั่นเฮียนคุณ

บุญเฮามีสืบสูงเทียมฟ้า

ไปทางหน้าหาเงินได้ล้านหมื่น

ใฝ่ผู้ความสู้ตื่นเงินเบี่ยบ่แก่นอง

กลุ่มการประกอบอาชีพ ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการประมาณตนแต่ไม่ให้เป็นคน
ตระหนี่ และให้มีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะ ดังผลต่อไปนี้

อยากก็อย่าซู้อยากหลาย

เลี้ยงให้เหลือเกือให้อิ่ม

เป็นคนให้ลักษณะนามปลวก

หากช่างอยู่ หากช่างอันคุณขึ้นมาให้ใหญ่สูง

กลุ่มการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการนำข้อดีเตียนต่างๆ
เป็นกระจกส่องดูตัวเอง ให้มีใจกว้างรับฟังข่าวสารและข้อคิดเห็นของผู้อื่น ดังผลต่อไปนี้

เกิดเป็นคนให้มีใจกว้าง

เอาหูห่างฟังบ้านฟังเมือง

คนซังให้ยอแยงปานแว่น

ติโยกเข้าเอาถ้อยซู้ความ

เห็นว่าต้นยางน้อยกลางทางอย่าฟ้าวยำ
 बादเพื่อช้ดยอดยาวทาวยอดด้ว้งสิได้ก่ายเกิน

กลุ่มให้รู้จักกาลเทศะ ที่ให้ช้คิดเกี่ยวกับการทางเดินไปต่างถิ่น ต้องเคารพเจ้า
 ของถิ่น ดังผญาต่อไปนี้

อยู่ป่าอย่าทำเสื่อ ช้เฮื่ออย่าทำเงือก

ไกช้นคอนเขาเอาไปช้่า ไปเที่ยวค้ำอย่าช้วมทั้นกัน

กลุ่มการคบคน ที่ให้ช้คิดเกี่ยวกับความสำคัญของการมีเพื่อน การเลือกคบคน
 โดยให้เลือกคนที่จิตใจมากกว่ารูปร่างหน้าตาภายนอกและไม่คบกับคนพาล

ผมบ่หลายให้ตี๋มช้อง ฟีน้องบ่หลายให้ตี๋มเสี่ยว

ความปากหวานด้งอ้อย ใจสั้มด้งหมากนาว

หลีกลึงให้ไกลสามศอก

หลีกวอกให้ไกลสามวา

หลีกคนพาลาไกลสามโยชน์

กลุ่มความรอบคอบ ที่ให้ช้คิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการแนะนำคนอื่น
 ต้องระมัดระวังพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจ ดังผญาต่อไปนี้

ช้โกนให้กระฮอก ช้กระบอกให้หนู

อยากฮอดไวให้คลาน อยากฮอดนานให้เล่น

กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ การทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ควรคาดหวังกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ไม่ลื้มตัว การทำให้ญาติพี่น้องผูกพันกัน และความไม่ประมาท ดังผญาต่อไปนี้

เฮื่อลุ่มเมื่อจอด

ตาบอดเมื่อเผ่า

คางบ้ำบาดชิตาย

ลืบเบี่ยอยู่ฟากน้ำอย่าชิว้าวจาหา
สองสสิ่งมามีให้ฮีบกำเอาไว้

แก้วบ่ผัดสามปีเป็นแฮ
พี่น้องบ่แ่วสามปีเป็นเพิน

ครันได้กินลาบชินอย่าลืมแจ่วแพวผัก
ได้กินพาเงินพาคำอย่าลืมกะเบี่ยนฮ้าง

เสื่อตายย่อนหนึ่ง
ซ้างตายย่อนงา
พญาตายย่อนราชสมบัติ

นุ่งผ้าลายหมาเห่า
คั้นความเก่าผัดกัน

ให้ค้อยพากันเข้าในคองของเก่า
อย่าชิวเข้าป่าเป้าชิวาเจ้าล่มหลวง

เป็นเสื่อแล้วลายบ่ลายเขาก็ตุ้
ให้ฮีบหาหมิ่นหม้อมาแต้มตี๋มลาย

2. การเปลี่ยนแปลงฎาฮีสาน

จากการศึกษาฎาฮีสานทั้ง 283 บท พบว่า ฎาที่มีการเปลี่ยนแปลง
จำนวน 12 บท แยกเป็น การเปลี่ยนแปลงที่ตัวฎา จำนวน 12 บท และการเปลี่ยนแปลง
ทั้งที่ตัวฎาและความหมาย จำนวน 2 บท รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงผลญาอีสาน

ที่	ผลญาเดิม		ผลญาใหม่	
	ผลญา	ความหมาย	ผลญา	ความหมาย
1	กินน้อยเป็นตา กินหลายเป็นข้อย	คนที่รู้จักประหยัด อดออมใน อนาคตจะไม่อดตาย ต่างกับ คนที่สุรุ่ยสุร่ายในอนาคต จะ ได้รับความลำบาก	กินน้อยเป็นนาย กินหลายเป็นข้อย	(เหมือนเดิม)
2	เพิ่นหุมโต อย่าโง่ทางต่าง	คนอื่นแจกยกย่องสรรเสริญก็ อย่าหลงระเริง	เขาก็กโต อย่าโง่ทางต่าง	(เหมือนเดิม)
3	ลูกเต่าบ่ฟังความพ่อแม่ ผีแก่เข้าหม้อนาก	ลูกที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ จะได้ รับความทุกข์ อย่างแสน สาหัส	ลูกเต่าบ่ฟัง ความพ่อ แม่ ผีแก่เข้าหม้อนาก	(เหมือนเดิม)
4	อืดแพ้เพื่อหลาย ตายเพื่อผู้เดียว	ให้เสียสละ เพื่อประโยชน์ ส่วนร่วม	อืดแพ้ผู้หลาย ตายเพื่อผู้เดียว	(เหมือนเดิม)
5	ให้ค่อยแคะค่อยไ้ ยังชิตได้ต่อนคำ	จะทำการใด ๆ ให้ทำตาม ความรู้ความสามารถของ ตน ไปเรื่อย ๆ สักวันหนึ่ง ก็ คงประสบผลสำเร็จจนได้	ให้ค่อยอดค่อยแ้งนยังชิต ได้ต่อนคำ	(เหมือนเดิม)
6	ฝูงหัวดำจักย่างไปก่อน ฝูงหัวด่อนจักย่างนำ หลัง	เป็นการให้โอกาส คนรุ่น ใหม่ให้มีโอกาสใช้ความรู้ ความสามารถ สำหรับคนที่ มีอายุมากแล้วผ่านประสบ การณ์ชีวิตมามากแล้วจะเป็น ผู้ที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้อง หลัง	หัวดำไปก่อน หัวด่อนนำหลัง	(เหมือนเดิม)
7.	เป็นข้อยขอให้เป็นข้อย อาชญา เป็นหมาขอให้ เป็นหมาเจ้าวัด	ถ้าจะทำงานให้กับใครควร จะดูให้แน่ชัดก่อนว่า คน ๆ นั้น เป็นคนดีมีตำแหน่ง ฐานะสูงพอหรือมีอำนาจ พอที่จะปกป้องเราได้หรือ ไม่ถ่างงานนั้น ผิดพลาด คุ่ม ค่าหรือไม่ที่จะทำงานกับ เขา	เป็นข้อยขอให้เป็นข้อย พญา เป็นหมาขอให้ เป็นหมาเจ้าวัด	(เหมือนเดิม)

ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงผลญาอีสาน (ต่อ)

ที่	ผลญาเดิม		ผลญาใหม่	
	ผลญา	ความหมาย	ผลญา	ความหมาย
8	ยุงยางตันลมตีหักถ่อง บาดว่าเครือหญ่าปล้อง ลมต้องบ่เพ	การโหนอ่อนผ่อนตามสถาน การณ์ที่รุนแรงจะช่วยให้ รอด พ้นอันตรายได้	ยุงยางตันลมตีหักเค็ง บาดว่าเครือหญ่าปล้อง ลมต้องบ่เพ	(เหมือนเดิม)
9	ใจประสงค์แล้วกลางดงกะ เป็นท่ง ใจบ่ประสงค์ี้ๆ กลางบ้านกะว่าดง	การให้ความสำคัญที่จิตใจ เพราะถ้ามีจิตใจที่พร้อม มี ความรักในสิ่งที่จะทำแล้ว ก็จะมีความตั้งใจ มีความ มุ่งมั่น มองสิ่งที้งานเป็น ยาก มองเรื่องใหญ่เป็นเรื่อง เล็ก แต่ในทางตรงกันข้าม หากจิตใจไม่มีความรักไม่มี ความพร้อมในสิ่งที่จะทำ แล้ว ก็จะมองเรื่องเล็กเป็น เรื่องใหญ่ เรื่องง่ายเป็นเรื่อง ยากทันที	ในประสงค์สร้างกลาง ดงกะว่าท่ง ใจชี้คร้านกลางบ้านกะ ว่าดง	(เหมือนเดิม)
10	แก้ชีฆ่าสิบชีฆ่าให้เอา แก่นกะยุงตี อย่าชีเอา บาลีต่อยตีต่างค้อน	ถ้าจะฆ่าให้ตายก็ขอตาย ด้วยอาวุธอย่าใช้เวลาฆ่า กันเลย	แก้ชีฆ่าสิบชีฆ่าให้เอา แก่นกะยุงตี อย่าเอา หัวใจตีชีเอน่ามุมในเนื้อ	(เหมือนเดิม)
11	ขวานหล่อนบ้องไปถึก ท้องกวาง กวางกินหมาก ขามบ้อมไปคาคอม้ง มั่งขบ้ ขี้สามมือกระต่ายตาย กระต่ายตายแล้ว เห็นอ้ม ผั้นล่าเหม็น	คนมีอำนาจส่วนใหญ่มื่อ ทำความผิดมักจะโยนความ ผิดพันตัวไปให้ผู้อื่น รับ กรรมแทน ผู้รับเคราะห์ กรรมคือ ผู้ที่อ่อนแอกว่า หรือคนที่ด้อยอำนาจกว่า	ขวานหล่อนบ้องไปถึก ท้องกวางกวางกินหมาก ขามบ้อมไปคาคอม้ง มั่ง บขี้สามมือ กระต่ายตาย กระต่ายตายแล้วเห็นอ้ม กะเน่าน่า	การนิทานว่าร้ายคน อื่น คำพูดนั้นก็ ย้อนกลับมาทำให้ ตัวเราเป็นทุกข์ ดัง นั้นการนิทานผู้อื่น เป็นสิ่งที่ไม่ดี

ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงพญาอีสาน (ต่อ)

ที่	พญาเดิม		พญาใหม่	
	พญา	ความหมาย	พญา	ความหมาย
12	ความยากหญิงควายหลาย โตดิ่งจ่อง โตหนึ่งซ่องง่าคอม โตสองซ่องง่าขาม โตสามซ่องง่ามี โตสี่ซ่องง่าบก โตหกซ่องง่าแต่ ไผสีมาช้อยแก้ควาย น้องจั่งสิไป	ความอยากของคนเรานั้น เปรียบเหมือนควายหกตัว ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อารมณ์ ซึ่งพระพุทธ เจ้าสอนให้สำรวจม คือระวัง รักษาเมื่อตาเห็นรูป ลิ่นชิม รสจุมกดมกลิ่น กายถูก สัมผัส ใจรับอารมณ์ หาก ไม่ระวังรักษาจะทำให้ชีวิต วนเวียน อยู่ในวัฏสงสาร	ความยากหญิง ควาย หลายโตดิ่งจ่อง โตหนึ่งซ่องง่าคอม โตสองซ่องง่าขาม โตสามซ่องง่ามี โตสี่ซ่องง่าบก โตหกซ่องง่าแต่ ไผสีมาช้อยแก้ควาย ช้อยจั่งสิไป	ปัญหาหนุ่มเจ้าใครจะ มาช่วยแก้ปัญหา เหล่านั้นความทุกข์ จึงจะหายต้องช่วย เหลือตนเอง

จากข้อค้นพบดังกล่าว สรุปว่า พญาอีสาน ยังปรากฏว่ามีการใช้บ่อยมากกว่าพญาที่ไม่ใช้ ซึ่งมีทั้งการใช้ในรูปแบบเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงภาษา และมีการใช้ในรูปแบบใหม่ คือ การเปลี่ยนแปลงในด้านคำและความหมาย เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย และง่ายแก่การทำความเข้าใจ

ลักษณะการดำรงอยู่ของพญาอีสาน

ลักษณะการดำรงอยู่ของพญาในปัจจุบัน หมายถึง ลักษณะการนำพญาไปใช้ หรือลักษณะการถ่ายทอดพญาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ จากการสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า ผู้ให้ข้อมูลใช้ลักษณะการถ่ายทอด ดังต่อไปนี้

1. การจัดรายการวิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งลักษณะการใช้และถ่ายทอดนั้น เป็นการให้ความรู้กับประชาชนเรื่องวัฒนธรรม และมักจะจบด้วยพญา ซึ่งได้เลือกพญาที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันมาพูดและอธิบายความหมาย (บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546) เช่นเดียวกับ คำภา สีโสดา (สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546) และลุงชัย โชพิสัย (<http://www.nongkhaiweb.com>, 27 มิถุนายน 2546) ที่ให้ข้อมูลว่า

... ลักษณะการใช้ และการถ่ายทอดพญานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพญาที่แต่งขึ้นในปัจจุบันสอดคล้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองและมีแทรกพญาโบราณมีการอธิบายความโยงกับสภาพสังคมปัจจุบัน...

ยกตัวอย่างณญาที่แต่งขึ้นใหม่ ดังนี้

ผู้ฟังเอ๊ย... ตกสมัยโลกก้าวหน้า “ยุคโลกาภิวัตน์”

มันผลัดเปลี่ยนแปลงได้ บ่อคือก็ก่อนหลัง

บ่อว่ายังรวดเร็วขึ้น เฮ็ดทันใจได้คักแน่

การไปหามาแว การสื่อสารไกล ไกล ติดต่อบ่อพอคราว

แม่นสิด้่วนสิฟาว ส่งข่าวบ่อทันโคน

โฟนข้อความตอบรับกลับคืนมาบ่อพอดี

เทคโนโลยีก้าวหน้า วิทยาการก้าวหน้า

โลกจึงได้เปลี่ยนไป ทางวัตถุเจริญขึ้น จิตใจเจ้าอย่าต่ำลง

ให้มันคงครองศีลห้า รักษาธรรมให้มันแก่น

มีลูกหลานสืบแทน ประเพณีเดิมได้ เมืองบ้าน จังเจริญ

(ลุงชัย โชติพิสัย. <http://www.nongkhaiweb.com>, 27 มิถุนายน 2546)

นอกจากนี้ คำภา สีสิดา ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า หลังจากได้ถ่ายทอดณญา ผ่านรายการวิทยุแล้ว มีคนฟังร่วมแสดงความคิดเห็นทั้งทางโทรทัศน์ และทางจดหมายมากมาย และมีการขอฟังณญา เหมือนขอฟังเพลง โดยส่วนใหญ่แล้ว เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว (สามี ภรรยา) และสะท้อนสังคมเกี่ยวกับศีลธรรม

สำหรับ มนต์ สุขสาย (สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546) ที่ให้ข้อมูลว่าได้จัดตั้งรายการวิทยุ และรายการโทรทัศน์ (ช่อง 11) ได้บรรยายธรรมะกับชาวบ้าน ในธรรมะนั้นก็มีณญาแทรกอยู่ และได้มีการอธิบายความหมายของณญาอีกทอดหนึ่ง ดังณญาต่อไปนี้

ของดีนั้นคนทำยากยิ่ง

ของซี้ห้ายทำได้สุวัน

เงินค้ำแก้วของแพงหายาก

เม็ดดินเม็ดทรายมีบัพเพชฌิมบ่ถอง

(ความดีไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ น้อยหรือมากก็ทำได้ยากยิ่งความชั่วคนชอบทำและทำได้ง่าย คนชั่วจึงมีมากกว่าคนดี ความดีเปรียบเหมือนสิ่งที่มีค่ามีราคา เป็นสิ่งหาได้ยาก ส่วนของไม่ดีไปมีราคา หาได้ง่าย เปรียบเหมือนเม็ดดินเม็ดทราย)

คันสิเที่ยวทางกว้างให้ห่ามบั้งหัว

คันสิไปทางไกลไถ่ถองให้มีพร้อม

คันสิเที่ยวทางเว้งให้พายทิงบั้งใหญ่

คันสิขึ้นต้นไม้ให้หาทำงปองลง

(พระพุทธศาสนาสอนว่า คนเราทุกคนต้องเดินทางท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร ต้องเวียนว่ายตายเกิด เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด เปลี่ยนไปหลายร้อยหลายพันชาติ ที่ไม่เกิดแก่ เจ็บ ตาย คือ นิพพาน การจะให้ถึงนิพพาน ต้องเตรียมเสบียงให้พร้อม เเสบียงที่เตรียม คือ ทาน ศีล ภาวนา ศีลเป็นร่มกันแดดฝน ทานเป็นอาหารกินเวลาเดินทาง ภาวนาเป็นบั้งที่ใส่น้ำกินเวลาเดินทาง)

นอกจากผู้ให้ข้อมูล เป็นผู้จัดรายการโดยตรงแล้ว ยังมีส่วนหนึ่ง ที่ทำหน้าที่เป็นผู้เขียนบทให้ผู้จัดรายการนำไปถ่ายทอด ดังเช่น แสง แสงศรี (สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546) ที่กล่าวว่า “... จดให้คนอื่นเอาไปศึกษา มีคนเอาต้นฉบับไปตีพิมพ์เอาไปประกวดผลญาในอำเภอ มีบางคน เอาผลญาจากลุงไปพูดในรายการวิทยุ...”

เช่นเดียวกัน ประมวล พิมพ์เสน (สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2546) ที่เขียนบทให้ผู้จัดรายการโทรทัศน์ นำผลญาไปออกรายการโทรทัศน์ โดยอธิบายผลญาวันละบท

2. การเขียนตำรา บทความทางวิชาการ และการจัดทำสื่อต่าง ๆ ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากมักจะมีการรวบรวมผลญาไว้ในรูปแบบของตำรา วีดีโอ สไลด์ วีซีดี เพื่อจำหน่าย และแจกจ่ายให้กับสถานศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมต่าง ๆ แต่มีผู้ให้ข้อมูลบางท่านที่ไม่สามารถจัดพิมพ์ จัดทำด้วยตนเองได้ ก็จะมอบต้นฉบับ หรือถ่ายทอดผ่านผู้ไปขอข้อมูล เพื่อนำไปจัดทำหรือจัดพิมพ์ต่อไป

3. การเขียนกลอนลำ มีการใช้ผลญาแทรกในกลอนลำ ดังที่ ราตรี ศรีวิไล (สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2546) ที่ให้ข้อมูลว่า “... แต่งกลอนลำ ใช้ผลญาแทรกแล้วนำกลอนลำนั้นไปให้ลูกวงในคณะ เพื่อไปลำต่อ ลำรณรงค์อีสานไม่กินปลาดิบ รณรงค์ การเลือกตั้ง หรือต่อต้านสิ่งเสพติด...” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สิ่งเสพติดพิษมันมีมาก	มีหลายหลากเกินพรรณนา
หันเข้าหาพาคคนต่ำต้อย	เสพบ่อยบ่อยพาล่มพาจม
อกระทมพาทุกข์พายาก	พีนลำบากผลาญเงินผลาญทอง
อีกเจ้าของจ่อยไซโตล่า	คือถูกฆ่าให้ตายทั้งเป็น
ผู้ใดเห็นบ่อยากเข้าใกล้	อีกพาให้อนาคตดับสูญ
ต้นตระกูลเสียชื่อเสียงหน้า	เสพยาบ้าเสียผู้เสียคน
จิตสับสนตั้งสติบ่ได้	บั้งไม่ไฟใช้เสพกัญชา
มีคนพาดมกินสุบฉืด	ของผิดฮึดอย่าได้ไปลอง

ขึ้นจ่องหองบ่ฟังความเว้า คืออย่างเข้าชุมนุมรททั้งเป็น
 ใผได้เห็นมีแต่สังเวช เกินกว่าเหตุสุด ขึ้นทางดี
 ยักศักดิ์ศรีจื่อจำเอาแน่ น้อยหนุ่มแก่อย่าหลงเสพมัน

(สุภารัตน์ ศรีไสคำ. สำภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546)

เช่นเดียวกับ สมโภชน์ บรรเทา (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546) ที่ให้ข้อมูลว่า หลังจากที่ยื่นรู้ญญาจากกลอนลำหลายคน แล้วต่อจากนั้น ก็พัฒนาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เริ่มแต่งกลอนลำและนำกลอนนั้นมอบให้ลูกศิษย์นำไปลำ

4. การเทศน์ ใช้ในการเทศน์อบรมประชาชนทั่วไป และอบรมนักเรียน ได้สอดแทรก ฌญาในบทเทศน์ นั้นด้วย (พระครูสุทัสน์ ธรรมสุนทร, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546) การใช้ ฌญาแทรกในบทเทศน์ ทำให้ผู้ฟังได้ธรรมรสยิ่งขึ้น เพราะผู้ฟังเกิดความสนุกและได้ใช้ฌญา โดยเฉพาะเทศน์ปุจฉาวิสัชนา ฌญาที่แทรกส่วนใหญ่ นำมาจากวรรณกรรมเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย เสียวสวาสดี (พระครูสุเทพสารคุณ, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546) ดังฌญาต่อไปนี้

ตกใสน้ำดงบก
 ตกใสบกดงท่วน
 ตกใสปาหญ้าปล่อง
 ดงก้องท่วเมือง

ยากอะไรก็ไม่ยากเท่าปฏิสังขร
 ถอนอะไรก็ไม่ยากเท่าถอนมานะ
 ละอะไรก็ไม่ยากเท่าละกามคุณ
 บุญอะไรก็ไม่เท่าบุญบรรพชา
 หาอะไรก็ไม่เท่าหาตน
 จนอะไรก็ไม่เท่าจนปัญญา

5. โอกาสเฉพาะกิจ เช่น การพูดคุยกันบางโอกาส มีการยกฌญาประกอบคำพูด เช่น ในงานเลี้ยงต้อนรับผู้ว่าราชการจังหวัด มีการกล่าวต้อนรับโดยใช้ฌญาอวยพร หรือในงานบายศรีสู่ขวัญ ก็ใช้ฌญาอวยพร ขณะที่ผูกข้อมือ เจ้าบ่าวและเจ้าสาว ในงานวัด หรืองานประเพณี ในท้องถิ่น ก็มีการจัดให้มีการประกวดการพูดฌญา และการแสดงบทบาทสมมติการลงช่วง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการใช้ฌญาในงานศพ เช่น แข่งขันการพูดฌญา ลักษณะเดียวกับการโต้วาที การแข่งขันการพูดฌญา นี้ ถือเป็นมหรสพหนึ่งที่ใช้แทนมหรสพอื่น ๆ

6. การเป็นวิทยากรบรรยาย ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ได้รับเชิญไปบรรยายเกี่ยวกับภาษาท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงผญาอีสานในสถานศึกษาต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ดังเช่น คำภา สีไลดา (สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546) บรรยายที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สมโภชน์ บรรเทา (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546) บรรยายที่โรงเรียนร้อยเอ็ดศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด สถาบันราชภัฏนครราชสีมา

7. การใช้ผญาผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต จากการศึกษาการใช้ผญาผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต พบว่ามี Website ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับผญามากมาย เช่น <http://www.nongkhaicity.com>, <http://www.adisorn.com>, <http://www.thai.net>, <http://www.plengpin.com>, <http://school.bed.go.th>, <http://student.nu.ac.th> เป็นต้น

ยกตัวอย่างผญาที่ปรากฏใน <http://www.nongkhaicity.com> หน้าข่าวฝากจากเพื่อน ซึ่งเป็นข่าวจากชมรมผญาหนองคาย - เวียงจันทน์ ผู้ก่อตั้ง คือ ผู้ที่ใช้ชื่อว่า ท้าวคำแสน ชมรมนี้เริ่มตั้งกระทู้ ตั้งแต่วันที่ 3 มิถุนายน 2544 โดยได้เชิญสมาชิกชมรมและบุคคลทั่วไป เขียนผญาเพื่อแลกเปลี่ยนกัน เมื่อเริ่มตั้งกระทู้ความคิดเห็นแรกที่ถามเข้ามา คือ “อะไรคือผญา ช่วยอธิบายหน่อยคนที่มีความรู้เกี่ยวกับผญา ก็จะให้อธิบายต่อจากนั้นก็จะมีกระทู้เข้าเรื่อย ๆ บางคนก็นำผญาที่ตนเองประทับใจ มาเขียนให้อ่าน เช่น

...ชื่อว่าแนวความเว้า	ของคนเฮมันง่าย
ได้ทั้งนายและคว่า	ความเว้าบ่อยู่ความ
เขาก็กเขาจะย่อง	เขายังเขาจะว่า
คือจ้งบักเค้าเมา	หมาเมาเฮาแต่เขา
คั้นเฮาทำดีแล้ว	เขายังกะตามช่าง
คั้นเฮาเฮ็ดแมนแล้ว	หยันย่อกะวางเขา
เขาสีพากันท้วง	ทั้งเมืองกะตามช่าง
เขาสีตั้งค่าย	เหม็นหน้ากะช่างเขา

ไผผู้เขียนฮ่ำฮู้วิชาปราชญ์ทางใด
ก็ให้มีใจจดเฝ้าวิชาตนฮู้

ขอให้ออดสาสู้เพียรไปให้ถึกปอง
คุณอาจารย์กใส่เกล้าคั้นงไว้อย่าลืม

ให้เจ้าเอาความฮู้หากินในทางชอบ

ความถี่มืออยู่แล้วกินได้ชั่วชีวิต

ตกกะเทินว่าได้เขียนแล้วเขียนเหมิดสู่ช่อง
เขียนให้เผินได้ย่องเหมิดถ้วนคู่สู่แนว

ตกกะเทินว่าได้สู่บ่ถอยหลังให้เขาว่า
นับแต่เมื่อสิก้าวไปหน้าบ่ถอย

บางคนก็จะแต่งเองให้สอดคล้องปัจจุบัน เช่น

อีสานเฮามันเศร้าพี่น้องเออยอย่าฟาวว่า
กอไผ่ยาวช่วยล้วยกอกล้วยยาวส่ายล่าย
ลิไปฮ้างมันจ้งได้ เจ้าอย่าลี้มถิมเมืองอีสานบ้านพ่อแม่
ให้เจ้าแควคืนเมื่อบ้านมาแบ่งสารช้อยกัน พี่น้อง
“ลุงชัย... ได้ยินคำประกาศก้อง วิทยุกระจายเสียง
ค่ายเสนีย์ฯ เพ็ญจัด กวดประชันผญาเว้า
ขอชื่นชมนำเด้อเจ้า ชาวอุดรฯผู้ฮักถิ่น
ดินอีสานเฮานี้ จ้งคงได้วัฒนธรรม”
“ความภูมิใจเลิศล้ำ ควรลูกหลานได้รู้ค่า
ชาวต่างชาติยังมา สนใจเรียนแบบแท้ ของดีถิ่นอีสาน
อย่างคำขานคำเว้า ชาวอีสานมีเฉพาะ
น้ำแอะแจะเออะแจะอธิบายสภาพเยี่ยม เข้าใจได้แม่นง่ายดาย”
“ด้านน้ำใจหมู่เฮานี้ มีแบ่งปันให้บ่เบื้อ
ชาวอีสานจิตเอื้อเฟื้อ หาสู่ได้ซำญาติกัน
อันธรรมเนียมอีสานนี้ไผมาเฮือนต้องต้อนรับ
มีข้าวกับและน้ำ เชิญท่านได้กินฮ่วมพา”
“มีน่านาของดีแท้ คู่อีสาน อย่าให้จาก
อนุรักษ์กันไว้ เมืองบ้านจ้งแมนเฮา
ขึ้นไผถามว่าเจ้า เกิดอยู่ถิ่นอีสาน
เพียงเว้าขานบ่อคือ ไผลิว่อีสานแท้
หม่องเก่าแก่ถิ่นโตยั้ง สั้งลี้มชาติเช่น
ลี้มฮักยังก็ลี้มได้ “อย่าลี้มชาติเช่นเจ้าของ” เด้อ...คำเอย...”
“ลุงชัย...ฝากอักษรผญาก้อม ฮอดหมู่เฮาทุก ๆ ท่าน

แม่นยำมาทำงาน อยู่ทางเมืองไกลพี่ ให้ใจเจ้าอยู่สบาย
 มาเป็นนายเป็นเจ้า หรือมาเรียนให้ตั้งต่อ
 คิดฮอดแม่ฮอดพ่อ พี่น้องคองถ้ำเจ้า
 ให้มาเยี่ยมเพื่อนแน่เด้อ ก้อนคำเอย...”

ลักษณะการดำรงอยู่ของผญาอีสานในปัจจุบัน นอกจากปรากฏอยู่ทั้ง 7 ลักษณะ ดังกล่าวแล้ว ผญายังดำรงอยู่ในลักษณะป้ายาษิตอีสานตามโรงเรียน สถานทีราชการต่าง ๆ วัดวาอาราม รูปปั้น ผนังโบสถ์ โบลาน หินสลัก ใบทำนายน พิพิธภัณฑท์ ของใช้ เช่น โองัง ตู้ เตียง วี(พัด) ฝอยยา(ใบบอกสรรพคุณยา) รูปภาพ ป้ายประชาสัมพันธ์ ซึ่งอาจมีทั้งผญาเก่าและผญาที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น

“ซ้างเหยียบนา พระยาเหยียบบ้าน
 ความสุขเฮาปังก้าน พอปานได้โห่งนคำ”

นักรการเมืองทุกมือนี่ไกลห่างคุณธรรม
 เข้าไปในสภาหวังกินแต่เมืองบ้าน
 บ่มีกั้วเกรงย้านปวงประชาซิเห็นเหง็อน
 พากันเวียนเปลี่ยนเข้าคอยเป็นเจ้านั่งเมือง

ผู้เพิ่นมีเงินล้านกับคนมีอำนาจ
 สนุกสอนเอาแต่งแก้เฮ็ดนำได้ซำบเฮา
 ทุกข์บ่มีแพผ้าอดอายเอาพอได้อยู่
 ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้องยอมแก้สินนุ่งชาย

ฝนบ่ตกเมืองเฮาแห้งเป็นนำคนเพิ่นมั่งป้า
 ห้วยหนองบึงพวกน้ำตมตื่นกว่าแต่หลัง
 แม่น้ำพองกับชีพร้อมล้ามูลน้ำไลดเนา
 ปูปลากบหอยตายเกือบเกี้ยงโรงงานได้ปล่อยพิษลง

หากศึกษาและสังเกตให้ดีแล้ว คำผญายังมีการใช้อยู่ มิได้เลือนหายไป หากแต่เรามี คำพูดอื่นหรือเอาภาษาชาติอื่นมาใช้พูดกันมากกว่า (ลุงชัยใช้พิสัย. <http://www.nongkhaiweb.com>, 5 มกราคม 2547)

ถึงแม้ว่า ฌญาอีสานไม่ได้มีการใช้ในชีวิตประจำวันเหมือนในอดีต แต่ลักษณะการดำรงอยู่ของฌญาอีสานในปัจจุบัน ก็เป็นลักษณะที่คนรุ่นหลังสามารถศึกษาเรียนรู้ได้ แทนที่จะได้รับการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะแบบเดียว ก็ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้อย่างหลากหลายจากสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อบุคคล สื่อประเพณี สื่อที่เป็นเอกสาร ตลอดจนสื่อที่ทันสมัยมากขึ้น นับว่าเป็นการผสมผสานสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ได้อย่างสมดุล และก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ น่าจะได้รับการสนับสนุน เผยแพร่ และสืบต่อกันอย่างแพร่หลายต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

การสืบทอดผญาอีสาน

การศึกษาเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดผญาอีสาน ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) ผู้ที่มีความรู้และผู้ใช้ผญาอยู่ในปัจจุบัน จำนวน 15 คน แล้วนำผลการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์แนวคิด เพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ (panel discussion) เพื่อตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ต่อจากนั้น นำมาสังเคราะห์ สรุปผล แล้วเสนอผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามประเด็น ต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดผญาอีสาน
2. แนวทางการสืบทอดผญาอีสาน

การที่ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามกรอบดังกล่าวข้างต้นนั้น เนื่องจากว่า ผู้วิจัยต้องการให้เห็นแนวคิดของผู้ใช้ผญาและผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีต่อผญา และภาพของความต่อเนื่องในการใช้ผญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงสู่การสืบทอดผญาในอนาคต และการสืบทอดผญาจะยั่งยืนอยู่คู่กับสังคมอีสานตลอดไปนั้น ผญาต้องมีบทบาทสำคัญในการพัฒนามนุษย์ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการพัฒนาโดยใช้ผญาเป็นกลไกสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดผญาอีสาน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล พบว่า ส่วนใหญ่ มีจุดเริ่มต้นความสนใจคล้าย ๆ กัน คือ ครอบครัว โดยเฉพาะบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่เป็นต้นแบบที่ก่อให้เกิดการปลูกฝัง และบ่มเพาะประสบการณ์อันมีค่าที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ผญา เช่น ประมวล พิมพ์เสน (สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2546) กล่าวว่า

... เริ่มสนใจผญาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2505 อายุ 12-13 ปี เหตุที่สนใจเพราะมีการประกวดผญา พ่อเป็นหมอลำ แม่สอนผญา ชาวบ้าน รวมทั้งบทพูดด้วย เมื่อชาวบ้านเรียนผญากับแม่ก็จะนำผญาไปใช้ในกลอนลำ จึงเกิดการซึมซับเรื่อยมาจดจำได้ มีหนุ่ม ๆ มาเรียนผญา เพื่อไปแข่งขัน จึงมักอยากไปแข่งขันบ้าง จึงเกิดความสนใจอย่างจริงจัง...

เช่นเดียวกับ ราตรี ศรีวิไล (สัมภาษณ์, 2-3 สิงหาคม 2546) ที่กล่าวว่า

... เริ่มสนใจผญา ตั้งแต่เริ่มเขียนกลอนลำ ประมาณ พ.ศ. 2515 เพราะว่า ได้นำผญาเข้ามาเป็นบางส่วนในการเขียนกลอนลำเพื่อความสละสลวยของกลอนลำ ให้เกิดความไพเราะแก่ผู้ฟัง โดยได้เรียนรู้ผญาจากพ่อแม่ ซึ่งเป็นหมอลำทั้งคู่ และเป็นนักเขียนกลอนลำด้วย ได้อ่านกลอนลำ และในกลอนลำนั้น มีผญาแทรกอยู่ พ่อแม่ก็เรียนรู้มาจากคนเฒ่า คนแก่โดยการจำอีกทอดหนึ่ง ...

ลักษณะของครอบครัวในภาคอีสาน มีลักษณะเหมือนครอบครัวไทยในภาคอื่น ๆ คือ เป็นครอบครัวใหญ่ มีปู่ย่าตายาย พ่อ แม่ ลูกหลาน ชีวิตในครอบครัว หรือ “บ้าน” จึงเป็นชีวิตที่เด็ก ๆ หรือลูกหลานได้เรียนรู้ จากความสัมพันธ์อันอบอุ่นใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัว และเป็นวิธีการเรียนรู้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือแบบครูพักลักจำ ซึ่งบุญเกิด พิมพ็วรเมธากุล (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546) ก็ได้กล่าวถึง เรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกันว่า “...เมื่อตอนเด็ก ๆ พ่อแม่พูดผญาให้ฟังทุกวัน พอโตขึ้นใช้ผญาเกี่ยวสาว ถ้าได้ตอบกับสาวไม่ได้ด้วยผญา แสดงถึงความไม่มีปัญญาไม่ฉลาด จึงต้องฝึกพูด...”

นอกจาก ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสนใจและการเรียนรู้ผญาแล้ว รูปแบบการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม ก็มีผลสำคัญเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่นั้นมีผู้อาวุโส ผู้รู้ผู้สนใจผญาให้สอบถาม บุคคลกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เสมือนครูที่ให้ความรู้แก่เยาวชนในท้องถิ่น แต่ไม่เป็นทางการ ผู้เรียนก็ใช้วิธีแบบ “ครูพักลักจำ” ดังที่ พระครูสุทัศนธรรมสุนทร (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546) กล่าวว่า

... เริ่มสนใจผญาตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก ซึ่งตอนนั้นเป็นเด็กเลี้ยงควาย ไปเลี้ยงควายก็มีคนเฒ่าคนแก่ไปเลี้ยงควายเช่นเดียวกัน เล่านิทานให้ฟังและแทรกผญาไปด้วย ซึ่งเป็นคำพูดคล้องจอง ทำให้ประทับใจเกิดสุนทรียะ ...ต่อมาบวช ก็ยังคุ้นเคยกับภูมิปัญญาเหล่านี้...

เช่นเดียวกับ แสง แสงศรี (สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546) กล่าวว่า “...เรียนรู้ผญาจากคนเฒ่าคนแก่ โดยการจำเอา เรียนรู้จากหลาย ๆ คน ส่วนใหญ่เป็นผญาเกี่ยวเอาไปใช้ลงช่วงในสมัยก่อน...”

ในสมัยก่อน ผู้ชายจะจับผู้หญิงด้วยผญา หรือที่เรียกว่าใช้ผญาเกี่ยวสาว มีการโต้ตอบกันด้วยผญา ถ้าหากฝ่ายใดโต้ตอบไม่ได้ แสดงถึงความไม่ฉลาดไม่มีปัญญา ดังนั้น หนุ่มสาวในสมัยนั้น ต้องฝึกพูดผญา จากรูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สนใจ ผญา

ต้องการเรียนรู้ให้มากขึ้นด้วยการอ่านหนังสือ อ่านนิทานต่าง ๆ ของอิสาน และลาวที่เขียนเป็นอักษรไทยด้วย (บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546)

การเรียนรู้ผญาอีกลักษณะหนึ่ง ก็คือ การเรียนรู้จากกลอนลำ ซึ่งกลอนลำดังกล่าวได้นำผญา แต่งแทรกไว้ เพื่อสั่งสอนประชาชน เพราะประชาชนเมื่อก่อนฟังคำสอนหรือได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตจากหมอลำเป็นหลัก (สมโภชน์ บรรเทา, สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546)

นอกจากความสนใจและการเรียนรู้ผญาแล้ว ผู้ให้ข้อมูลมีความคิดตรงกันทั้งหมด คือผญายังมีคุณค่า และสามารถรับใช้สังคมได้ทุกยุคทุกสมัย ดังบุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546) กล่าวว่า “... คิดว่าผญาไม่มีตกยุค แล้วแต่เราจะปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย ถือได้ว่าเป็น **อภาลีโก** ไปแล้ว” เช่นเดียวกับ ลุงจำปา (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546) ที่กล่าวว่า “... ผญาไม่มีบทใดล้ำสมัย ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย...”

จึงถือได้ว่า ผญายังคงมีคุณค่า เพราะผญาได้ให้สาระที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอิสานดั้งเดิม ซึ่งคนรุ่นใหม่ควรได้เรียนรู้ฐานรากของตนเอง บางผญาก็นำมาเป็นข้อคิดกับยุคสมัยนี้ได้

พระครูสุทัศน์ ธรรมสุนทร (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546) ได้กล่าวถึง คุณค่าผญาต่อสังคมในปัจจุบัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

... ด้านจิตใจ ทำให้รู้สึกภูมิใจ ดีใจ ว่าเรามีพื้นเพ มีบรรพบุรุษมีของดี ตั้งแต่โบราณกาล มีภูมิปัญญา และคุณค่าด้านวรรณกรรมพูดเป็นบทกลอน แสดงให้เห็นธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการนำเอาสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวมาพูดเป็นภาษิต เป็นคำเปรียบเทียบ ทำให้เห็นภาพชัดเจน...

ประมวล พิมพ์เสน (สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2546) ก็ได้กล่าวถึงคุณค่าของผญาในสังคมปัจจุบันว่า “...หลังจากฟองสบู่แตก รัฐบาลให้หันกลับมาดูวัฒนธรรม คำสอนโบราณ ซึ่งแฝงอยู่ในฮีตคองต่าง ๆ โดยเฉพาะผญา ซึ่งนำข้อคิดที่ได้ไปอบรมเยาวชน อบรม อบต...”

ปัจจุบัน ถือว่า ผญา คือปรัชญา ของคนอิสาน ซึ่งปรัชญานี้ รวมถึงชีวิต จิตใจ ธรรมชาติ ภูมิปัญญา เลือดเนื้อของคนอิสาน ผญาเป็นสิ่งที่คนอิสานขาดไม่ได้ ต้องเรียนรู้ และให้ความสำคัญเพราะผญาบ่งบอกถึงขนบธรรมเนียมประเพณี บ่งบอกถึงความเป็นอิสาน ดังที่ สมโภชน์ บรรเทา (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546) กล่าวว่า “บทบายศรีสู่ขวัญ ก็มีผญาแทรกอยู่ด้วย ดังนั้น

ผญากับคนอีสาน จึงอยู่คู่กัน” และ อุดม บัวศรี (ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) ก็กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า คนอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย จะต้องผญากำกับไว้ตลอด เป็นคตินิยมตั้งแต่เกิด เช่น “ผู้หญิงตกหงาย ผู้ชายตกคว่ำ” พอหลังจากนั้น โตขึ้นมาหน่อย ถ้าดีอริ้นไม่เชื่อฟังใคร ผู้ใหญ่ก็สอนว่า “ลูกบ่ฟังความพ่อความแม่ ผีแก่เข้าหม้อนาศก” ขณะเดียวกันก็มีคำสั่งสอนพ่อแม่ที่ไม่ดูแลลูกว่า “พ่อแม่บ่สอนลูกสอนเต้า ผีเป่าจกกินดับกินไต” เมื่อโตขึ้นอีก ถึงเวลาจะแต่งงาน ก็สอนว่า “เอาลูกไ้มาเลี้ยงย่า ปานเอาห่ามาใส่เฮือนใส่ชาน” หรือ “เอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อแม่มาแม่แม่ ปานเอาข้าวมาใส่เล่าใส่เยี้ย” หลังจากแต่งงานแล้ว ส่วนใหญ่ก็อยู่กับสามีหรือภรรยาของตน จะนึกถึงบุญคุณพ่อแม่รีเปล่า เมื่อแต่งงานก็มีลูก ก็มีคำสั่งสอนว่า “หนูกินม่อนจั่งเห็นคุณแม่ว ลูกแขวนแอวจั่งเห็นคุณพ่อแม่” และสุดท้ายสอนกระทั่งว่า คนเรานี้ เกิดมาต้องตายทุกคน เพราะฉะนั้นอย่ากลัวความตาย “ความตายนี้แขวนคอทุกบาดบ่าง มันกะแขวนอ่อนต่อนเสมอด้ามดั่งกัน” ตรงกับพุทธศาสนาที่ว่า “มรณัง นิจจัง” นี้แหละ คือภาพชีวิตที่อยู่ในผญาอีสาน

นอกจากนี้ อติศร เพียงเกษ (ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) ก็ให้ข้อคิดตรงกันว่า ผญาช่วยกำกับให้คนเป็นคนดี เพราะทำให้คนรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ถ้าเป็นครูก็เป็นครูที่ดี เป็นตำรวจก็เป็นตำรวจที่ดี เป็นนักการเมืองก็เป็นนักการเมืองที่ดี เป็นต้น เพราะผญาให้คติสอนใจ (คตินิยม) เป็นคำเตือน และให้แนวทางในการดำเนินชีวิต ดังนั้น แม้ว่า เทคโนโลยีจะเจริญเต็มที่ก็ตาม ผญาเป็นภูมิปัญญาที่จะต้องสืบทอดให้คงอยู่ในเลือดเนื้อของคนอีสาน และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในบางแง่มุม โดยเฉพาะการทำความคิด ซึ่งอาจมีการปรับใช้ให้เหมาะกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

2. แนวทางการสืบทอดผญาอีสาน

จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า การสืบทอดผญาอีสานมีวิธีการดังต่อไปนี้

3.1 ต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสืบทอด โดยสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา ควรมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการสืบทอด โดยกำหนดเป็นนโยบายให้ชัดเจนในการจัดทำเป็นหลักสูตร จัดให้มีการเรียนการสอนผญาทุกระดับชั้นและกระทำกันอย่างจริงจัง ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครูผู้สอนและผู้บริหารสถานศึกษา ควรเอาใจใส่เพราะ แนวการสืบทอดที่ดีที่สุดก็คือ การจัดทำเป็นหลักสูตรให้นักเรียนได้เรียนรู้ได้ศึกษา เป็นการนำผญา เข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริง ดังที่ คำหมาน คนไค (ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ,

22 มกราคม 2547) และบุญเกิด พิมพ์วรมณฑกุล (สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546) มีความคิดเห็นตรงกันว่า

...การที่จะให้ผญาสืบทอดยาวนานและยั่งยืนนั้น ต้องจัดให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ โดยใช้กระบวนการศึกษาทั้งในระบบ นอก ระบบ และตามอัธยาศัย...

แนวทางการสืบทอดดังกล่าว แสง แสงศรี (สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546) ได้กล่าวไว้อย่างสอดคล้องว่า

... การสืบทอดผญา ทำได้ 3 ระบบด้วยกัน ทั้งในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัยคือครูต้องเอาใจใส่ในการสอนผญา ครอบครัวยุติธรรมให้ความสำคัญและในชีวิตประจำวันก็ค่อย ๆ เรียนรู้ ค่อยเป็นค่อยไป...

เช่นเดียวกับ ราชตรี ศรีวิไล (สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2546) และสมโภชน์ บรรเทา (สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546) ที่ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า

...การสืบทอดผญาที่จะให้สำเร็จผล ควรจัดทำเป็นหลักสูตร ให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนอย่างจริงจัง ซึ่งอาจทำได้ โดยการเชิญวิทยากรที่มีความรู้เชี่ยวชาญ เกี่ยวกับผญามาบรรยายหรือให้ความรู้กับนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรได้สำรวจและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวิทยากรผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้จัดการเรียนการสอนได้...

ในการจัดทำหลักสูตร ควรให้มีการทำประชาสัมพันธ์ โดยผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ด้านผญาและด้านการจัดทำหลักสูตร เพื่อการตรวจสอบความถูกต้อง ก่อนนำไปใช้จริง (สัมภาษณ์ สวิง บุญเจิม, 17 ตุลาคม 2546)

นอกจากการจัดทำเป็นหลักสูตร ต้องจัดให้มีการเรียนการสอนกันอย่างจริงจังแล้วภายในสถานศึกษา ควรจะมีการจัดนิทรรศการ การจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อทำเป็นแหล่งเรียนรู้ การจัดตั้งชมรมผญา การจัดกิจกรรมการแข่งขันผญา ทั้งการเขียน การพูด หรือการแสดงบทบาท

สมมติ เช่นการลงช่วง มีการพูดจาทบโต้กันด้วยผลา ดังที่ สุภารัตน์ ศรีใสคำ (สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546) กล่าวว่า

...โรงเรียนควรทำศูนย์การเรียนผลา ให้เด็กได้เรียนรู้
อธิบายคำที่เด็กไม่เข้าใจ และจัดกิจกรรมเสริมแรง โดยการ
ประกวดผลา จัดแสดงบทบาทสมมติ...

นอกจากนี้ กิจกรรมที่โรงเรียนสามารถทำได้ คือ กิจกรรมที่เสาตรงตอนเช้า ที่มีการอบรมนักเรียนก็
จัดให้มีการแทรกผลา ที่เกี่ยวข้องกัเรื่องทีอบรมนั้น การจัดเสียงตามสาย ของโรงเรียน ก็สามารถ
ทำได้เช่นเดียวกัน และกิจกรรมอีกประเภทหนึ่ง ที่ผู้ให้ข้อมูลเน้นว่า มีความสำคัญที่จะทำให้นักเรียน
จดจำและเกิดความซาบซึ้ง ก็คือ การจัดกิจกรรมวันวัฒนธรรมพื้นเมืองในสถานศึกษา โดยอาจจะ
มีการรวมกลุ่ม จากหลาย ๆ หมู่บ้าน รวมกลุ่มสถาบันการศึกษาเพื่อร่วมแสดง ร่วมแข่งขัน และ
ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างเครือข่าย และสร้างจิตสำนึกกร่วม
ในวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ดังนั้น สถาบันการศึกษาทุกสถาบันควร
ตระหนักในคุณค่า และกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้คุณค่าของผลาให้ได้ ดังที่ อติศร เพียงเกษ (ประชุม
กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) กล่าวว่า

...การที่จะทำให้นักเห็นคุณค่าของผลานั้น ต้องให้
อ่านผลา ถ้าอ่านรอบแรกไม่เข้าใจอย่าท้อ อ่านหลาย ๆ เทียว
เทียวที่สืบต้องรู้เรื่อง และเข้าใจมากกว่าเทียวที่เก่าแน่นอน
และให้อ่านออกเสียงเป็นภาษาถิ่น ฉะนั้น ต้องหมั่นศึกษา
และขอแนะนำให้อ่านอย่าสอนหลาน เสียวสวาสดี ผาแดงนาง
ไอ่ ท้าวกำกาดำ พระเวสสันดร อ่านและท่อง ทำบ่อย ๆ...

3.2 ปัจจุบันประเทศไทย มีองค์กรหลายองค์กร และตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราช
จักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ให้ความสำคัญเรื่องศิลปะวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่ง เป็น
เรื่องทีเกี่ยวกับคนท้องถิ่นต้องอนุรักษ์ หวงแหนและดูแลขนบประเพณีพื้นบ้านของตน และมีองค์กรที่
ทำหน้าที่ตรงนี้ ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ การท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย สมาคมนิยมไทย สำนักงานเอกลักษณ์ของชาติ มูลนิธิต่าง ๆ ศูนย์วัฒนธรรม
สภาวัฒนธรรมจังหวัด และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ กลุ่มองค์กรเหล่านี้อยู่กับข้อมูลทั้งหมด (อุดม
บัวศรี, ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ต้องช่วยกัน
ศึกษา ค้นคว้าสำรวจข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่นโบราณ สื่อต่าง ๆ แล้วนำมาปรัวีตร เพื่อสะดวกใน

การศึกษา และทำความเข้าใจ ต่อจากนั้นก็ช่วยกันเผยแพร่ โดยใช้สื่อที่น่าสนใจ เช่น อินเทอร์เน็ต การละเล่น เพลง เป็นต้น ดังที่ ดนูพล ไชยสินธุ์ (ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) และสุภารัตน์ ศรีไศคำ (สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546) ที่กล่าวว่า

...แนวทางในการสืบทอดผญา มี 4 แนวทางด้วยกัน คือ

- 1) ต้องช่วยกันสำรวจผญา ค้นจากโบราณ อินเทอร์เน็ต แล้วนำมาปริวรรต
- 2) ให้ศึกษาให้รู้จริง ส่วนใหญ่เรียก “ผญา” ผิด เป็น “พญา”
- 3) พัฒนา และ
- 4) ช่วยกันเผยแพร่...หน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบเช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด ควรฝึกฝนวิทยากรที่จะไปถ่ายทอดให้มีเทคนิคสร้างความสนใจ เป็นกันเองกับเด็ก ไม่เคร่งครัดเกินไป พอเด็กสนุกแล้วค่อยแทรกผญา...

3.3 จัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ โดยที่ศูนย์การเรียนรู้ แหล่งนี้อาจทำได้ดังนี้

3.3.1 จัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลโดยมีการสำรวจสรรหาคุศลักษณ์ในท้องถิ่นที่มีความรู้ ความเข้าใจ หรือจดจำผญาได้ มาประชุมแลกเปลี่ยนความรู้กัน แล้วสร้างเครือข่ายในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ ให้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

3.3.2 จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฟื้นฟูเผยแพร่ผญาให้ครบครัน และคนในชุมชน ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของผญาโดยใช้ผญา สั่งสอนลูกหลาน เยาวชนในชุมชนตามโอกาสอันเหมาะสมเพื่อให้ลูกหลานและเยาวชนได้รู้จัก คืบเคยกับผญามากขึ้น จนในที่สุดมีการใช้ผญาในชีวิตประจำวัน เหมือนบรรพบุรุษอีสานในอดีต

กิจกรรมส่งเสริมที่สามารถทำได้ เช่น บทบาทสมมติการลงช่วง และมีการโต้ตอบกันด้วยผญา การประกวดผญาทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน จัดแสดงนิทรรศการในโอกาสต่าง ๆ จัดกิจกรรมวรรณกรรมท้องถิ่น ในวันหยุด หรือ วันเสาร์ อาทิตย์ โดยให้เยาวชนรวมตัวกันที่วัด แล้วให้ผู้รู้ หรือผู้อาวุโสในชุมชน สอนผญาเล่านิทาน ทำให้เรื่อย ๆ เมื่อเยาวชนได้ฟังบ่อย ๆ เกิดความไพเราะก็จะเกิดความซาบซึ้งตามมาจากหลัง

3.3.3 จัดฝึกอบรมวิทยากร เพื่อให้ความรู้แก่เยาวชนเพราะวิทยากรในเรื่องเหล่านี้ ต้องมีความสามารถ และเทคนิคเฉพาะเพื่อสร้างความสนใจเด็ก เมื่อเด็กสนใจหรือสนุกสนานแล้วจึงแทรกผญาหรือสิ่งที่ต้องการสอน เด็กก็จะซึมซับ และไม่เกิดความเบื่อหน่าย

3.3.4 การจัดทำสื่อการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาด้วยตนเองได้ เช่น เวปไซด์ ผญา มัลติมีเดีย ซีดี วีซีดี สไลด์ เอกสาร เป็นต้น

3.4 ควรได้ชี้แจงอธิบายรูปแบบของผลงานให้ชัดเจนว่า มีลักษณะอย่างไร เช่น มีเสียงคล้องจอง มีรูปแบบ มีฉันทลักษณ์ อาจจะเป็น โคลง หรือกาพย์ เพราะเวลาเรียน จะต้องเรียนในรูปแบบนั้น จึงอ่านได้สะดวก ไม่ใช่เรียนต่อกันไปเรื่อย ๆ การเขียนในลักษณะนี้เป็นการเขียนในโบราณ ถ้าเขียนในปัจจุบันต้องแบ่งวรรคตอนให้เป็นบท มีบทเอก โท ถ้าเขียนผิดเสียงวรรณยุกต์ก็จะผิดจังหวะ ก็แสดงว่า ภาษานั้นอาจจะขาดวรรค ขาดความไพเราะ ควรปรับใหม่ เพราะเดิมที ภาษานั้นเป็นมุขปาฐะจำกันมา แต่ต่อมานำมาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อมีรูปแบบแล้วบท ภาษาก็จะสมบูรณ์ขึ้นและอีกประการหนึ่ง คือ การเขียนอักษรวิธี ภาษาอีสาน มีวิธีการที่มีลักษณะเฉพาะ ก็ควรระบุให้ชัดเจนว่า ต้องเขียนอย่างไร เพราะการที่จะสืบทอดภาษานั้นอย่างน้อยที่สุด ผู้เรียนหรือผู้รับนั้นควรต้องรู้ภาษาถิ่น ออกเสียงให้ได้ก่อน แต่ถ้าหากสนใจเรียนอักษรโบราณ เพื่อความลึกซึ้งในด้านภาษา ก็ต้องศึกษาอีกทอดหนึ่ง

เมื่อผลงานมีรูปแบบที่ชัดเจนแล้ว สามารถสอนให้คนรุ่นใหม่เขียนผลงานได้ ด้วยกระบวนการต่อไปนี้ คือเริ่มด้วย 1) การรับรู้ว่ามีผลงานคืออะไร 2) สังเกตว่าผลงานมีรูปแบบลักษณะฉันทลักษณ์ อย่างไร 3) คติวิเคราะห์ การอธิบายความหมาย ตีความอย่างไร เพราะเหตุใด 4) สังเคราะห์ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวิถีชีวิตคนอีสานอย่างไร 5) ฝึกเรียบเรียง และนำเสนอ (คำหามาน คนไค, การประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ : 22 มกราคม 2547) เช่น การนำเอาความคิดเดิม มาเรียบเรียงใหม่ ยกตัวอย่าง ความคิดเดิม ผลงานที่กล่าวไว้ว่า

ครันเจ้าได้ชี้ข้างกั่มสับปะทอน อย่าซีลีมคนจนผู้ย่างนำดินข้าง

จากความคิดที่ได้จากผลงานดังกล่าว นำมาเรียบเรียงใหม่ ได้สำนวนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ครันเจ้าได้ชี้เป็นขันธ์เป็นใหญ่ในหมู่คน อย่าซีลีมคนจนผู้ชี้ที่แต่นคันฮ้าง

ครันเจ้าได้ชี้เป็นขันธ์ใหญ่เต็มถนน ให้เหลียวเบ็งคนจนผู้ชี้ที่แต่นคันฮ้าง

ครันเจ้าได้ห่มผ้าสายสะพรพายเบียง ให้เหลียวคอบเบ็งพี่น้องผู้มีผ้าห่อคิง

นอกจากนี้ อุดม บัวศรี (การประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ, 22 มกราคม 2547) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการสร้าง ผลงานใหม่ว่า ผลงานบางบทมีความลึกซึ้งอยู่แล้ว ไม่สามารถหาคำใหม่มาแทนยาก ยกตัวอย่าง เช่น

หญิงชายนี้มีมาสำหรับโลก บมีสองสิ่งแห่งสู่โลกอย่ามี

เป็นการปลอบใจพ่อแม่ที่ลูกต้องแยกครอบครัวไปเป็นภรรยาหรือสามีคนอื่นเพราะ
สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งมีค่าสำหรับโลก ถ้าไม่มีสองสิ่งนี้ก็อย่ามีโลกเลยดีกว่า และเวลาคนพูดมากเกินไป
มีญาณบทหนึ่ง สอนว่า

อย่างซิวไว เว้าเสียงโตว่าแต่แม่น
ยามเขาปากบได้เสียงเจ้าว่าซิวคือ

เป็นการปลอบใจคนที่ชอบพูดในสิ่งที่ไม่ได้มีเหตุผลได้เช่นเดียวกัน ทำอย่างไรถึงจะ
สามารถสังเคราะห์คำที่เขาพูดไว้ นั่นออกมาเป็นคำที่เราเข้าใจได้ คือให้เข้าใจได้ เพราะบางครั้งญาณก็
มีอะไรซ่อนอยู่ ยกตัวอย่าง เช่น

ให้เจ้ายืนยาวมันเสมอมันเครือเก่า
ความเจ็บอย่าได้ความไข้อย่าซิวมี
คิดฮอดแก้ว ให้แก้วหลังมาโฮม
คิดฮอดเงินฮอดคำให้หลังมาคือน้ำ
หัวใจเจ้าให้คือแปวแม่ น้ำใหญ่
ให้มันไหลใจเงิน ๆ คือน้ำแม่โขงเด้อ

บรรทัดที่ 1-2 เป็นคำเดิม แต่บรรทัดที่ 3-6 เป็นการเสริมใหม่ มีการเพิ่มเติมความรู้ใหม่
เข้ามา ซึ่งสามารถทำได้ เช่นผลญารุ่นใหม่ อาจมีเรื่องเทคโนโลยี ภัยสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากผลการศึกษาถึงแนวทางในการสืบทอดผลญาอีสาน จะเห็นว่า วิธีการสืบทอดผลญา
อีสานนั้น มีหลากหลายรูปแบบ แต่เป็นที่น่าสังเกต คือ แต่ละรูปแบบจะอิงหลักการของการศึกษา
ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น
การสืบทอดโดยใช้กระบวนการหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การจัดทำเครือข่าย
ข่ายเรียนรู้ เป็นต้น

จากแนวทางการสืบทอดผลญาโดยใช้รูปแบบต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นการสืบทอดโดยผ่าน
กระบวนการเรียนรู้ตามรูปแบบการจัดการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ดังกล่าวข้างต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นการ
ศึกษาระบบใด ล้วนมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนามนุษย์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ
เพราะ “การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดย
การถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าว

หน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4)

หากพิจารณาความหมายของการศึกษาข้างต้น การศึกษาก็คือกระบวนการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมนั่นเอง ดังนั้น หากจะใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อในการพัฒนา จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่คนในสังคม เพื่อให้คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว กลับมาสร้างสรรค์สังคมอีกทอดหนึ่ง

ผลยาอีสานเป็นความรู้กระแสวัฒนธรรมหรือความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมรดกทางปัญญาของคนอีสาน และถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชี้ให้เห็นถึงปรัชญาชีวิตของคนอีสานในอดีต และผลการวิเคราะห์คุณค่า การศึกษาการดำรงอยู่ของผลยาอีสานในปัจจุบัน ทำให้ทราบว่า ผลยาอีสานคือวิถีชีวิต คนอีสานตั้งแต่เกิดจนตายจะต้องมีผลยาอีสานเป็นคติเตือนใจ และใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ตลอด เพราะผลยาอีสานมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาบุคคลและสังคม ดังจะเห็นได้จาก คุณค่าของผลยาอีสานส่งผลต่อบุคคล 3 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาตน ด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านการพัฒนาสังคม และส่งผลต่อสังคม 5 ด้าน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง/การปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา ซึ่งสถาบันเหล่านี้เกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลทั้งนั้น

จะเห็นได้ว่า คุณค่าของผลยาอีสานไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการพัฒนาทางกายภาพเท่านั้น แต่ที่สำคัญยังส่งผลต่อการให้สติและปัญญาแก่คนในสังคมอีสานเป็นอันมาก และชี้้นำสู่ทิศทางการพัฒนาจิตใจ อันถือว่าเป็นพัฒนาสูงสุดของมนุษยชาติ และการที่จะใช้การศึกษาในการสืบทอดคุณค่าของผลยาอีสาน เพื่อใช้เป็นกลไกในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม เหมาะสมกับยุคสมัย จำเป็นต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านระบบการจัดการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในระบบ เป็นการจัดการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การสืบทอดผลยาอีสานตามระบบการศึกษาดังกล่าว มีวิธีการจัดได้ 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1.1 จัดทำเป็นหลักสูตรผลยาอีสาน จัดให้มีการเรียนการสอนอย่างจริงจัง และสามารถทำได้ทุกระดับการศึกษา ตามระดับความยากง่ายของผลยาอีสาน โดยอาจใช้กระบวนการเรียนรู้ตามขั้นตอน ดังนี้

1.1.1 ขั้นรับรู้ว่า ญาคืออะไร ในขั้นนี้เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับญาคโดยทั่วไป เช่น ญาคคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร ใช้ในโอกาสใด เป็นต้น

1.1.2 ขั้นศึกษารูปแบบของญาค ในขั้นนี้ให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางฉนหลักฉนของญาคว่ามีรูปแบบ อะไรบ้าง แตกต่างจากคำประพันธ์อื่น ๆ อยางไร มีความไพเราะลึกซึ้งและมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอยางไร เป็นต้น

1.1.3 ขั้นคิดวิเคราะห์ การอธิบายความหมาย และการตีความญาค ในขั้นนี้มีความสำคัญมาก บุคคลโดยทั่วไป หากไม่มีความสนใจและศึกษาญาคอยางจริงจัง และไม่เข้าใจฉนวนธรรมอีสาน ก็ยากแก่การทำความเข้าใจญาค ดังนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่ให้ความรู้ต้องเตรียมการสอนและศึกษาญาคให้เข้าใจอยางถ่องแท้เสียก่อน ซึ่งอาจจะทำได้โดยการสอบถามผู้รู้ในท้องถิ่น หรืออาจใช้วิทยากรท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความรู้ก็ได้

ในขั้นนี้ ผู้สอนอาจมอบหมายให้ผู้เรียนไปรวบรวมญาค และสอบถามความหมายของญาคจากชุมชนที่อาศัยอยู่ แล้วให้นำเสนอผลการศึกษาโดยใช้รูปแบบต่าง ๆ ที่น่าสนใจ รูปแบบการสอนเช่นนี้ นอกจากจะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ สนุกสนานในการศึกษาด้วยตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังทำให้ผู้เรียนกับครอบครัว คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เกิดความผูกพันกันอีกด้วย

1.1.4 ขั้นสังเคราะห์ ในขั้นนี้เป็นการนำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ 3 มาจัดหมวดหมู่ โดยอาจจะใช้เกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ หรือวิถีชีวิตของคนอีสาน เช่น หมวดที่ว่าด้วยการทำมาหากิน หมวดที่ว่าด้วยการทำบุญ หรือ หมวดที่ว่าด้วยการศึกษา เป็นต้น

ในขั้นนี้ ผู้สอนควรฝึกให้ผู้เรียนมองภาพวิถีชีวิตคนอีสานจากญาคที่สังเคราะห์แล้วว่า ญาคสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนอีสานอยางไร ญาคมีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมอีสานอยางไร ทำไมต้องเรียนรู้ญาค จะนำญาคไปใช้ประโยชน์ได้ออยางไร ในขั้นนี้ ผู้เรียนจะเห็นคุณค่าของญาค และตระหนักในคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ท้องถิ่นเขามีอยู่ ก่อให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาต่อไปได้

1.1.5 ขั้นฝึกเรียบเรียงและนำเสนอ ในขั้นนี้ผู้สอนให้ผู้เรียนได้ฝึกเขียนญาค การฝึกเขียนญาคอาจทำได้โดยการนำเอาความคิดเดิมมาเรียบเรียงใหม่ หรืออาจใช้ความคิดใหม่เรียบเรียงใหม่ทั้งหมด เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เมื่อผู้เรียนเรียบเรียงได้ สถานศึกษาอาจจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ จัดประกวดญาค ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพูดญาค บทบาทสมมติ นิทรรศการ เป็นต้น หรืออาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการมากขึ้น เช่น การอภิปราย การวิพากษ์วิจารณ์โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น การสัมมนาทางวิชาการ เป็นต้น เมื่อญาคได้รับการตรวจสอบแล้วก็สามารถนำเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ ได้

1.2 จัดให้มีการเรียนรู้ผู้ดูแลโดยการแทรกผญาในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพราะรูปแบบและคำสอนข้อคิดที่แฝงในผญาครอบคลุมสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรทุกระดับ อยู่แล้ว เช่น กลุ่มสาระภาษาไทย สามารถนำผญาเป็นสื่อการสอนเกี่ยวกับรูปแบบคำประพันธ์ อรรถรสของภาษา การตีความ กลุ่มสาระสังคมศึกษาใช้ผญาเป็นสื่อการสอนด้านวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ สามารถใช้ผญาเป็น สื่อการสอน เรื่องสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะในผญาบางบทกล่าวถึงสัตว์ พืช และทรัพยากรที่อยู่ใน วิถีชีวิตของคนอีสาน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สามารถใช้ผญาพัฒนาผู้เรียนให้มีวินัย รักการทำงาน ขยันหมั่นเพียร เป็นต้น

2. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญ ของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม การสืบทอดผญาตามระบบการจัดการศึกษาดัง กล่าวสามารถทำได้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

2.1 การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรระยะสั้นทางด้านวิชาชีพ สามารถ นำผญาที่เกี่ยวข้องเป็นสื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน เกิดความตระหนักและ รักท้องถิ่น เป็นต้น

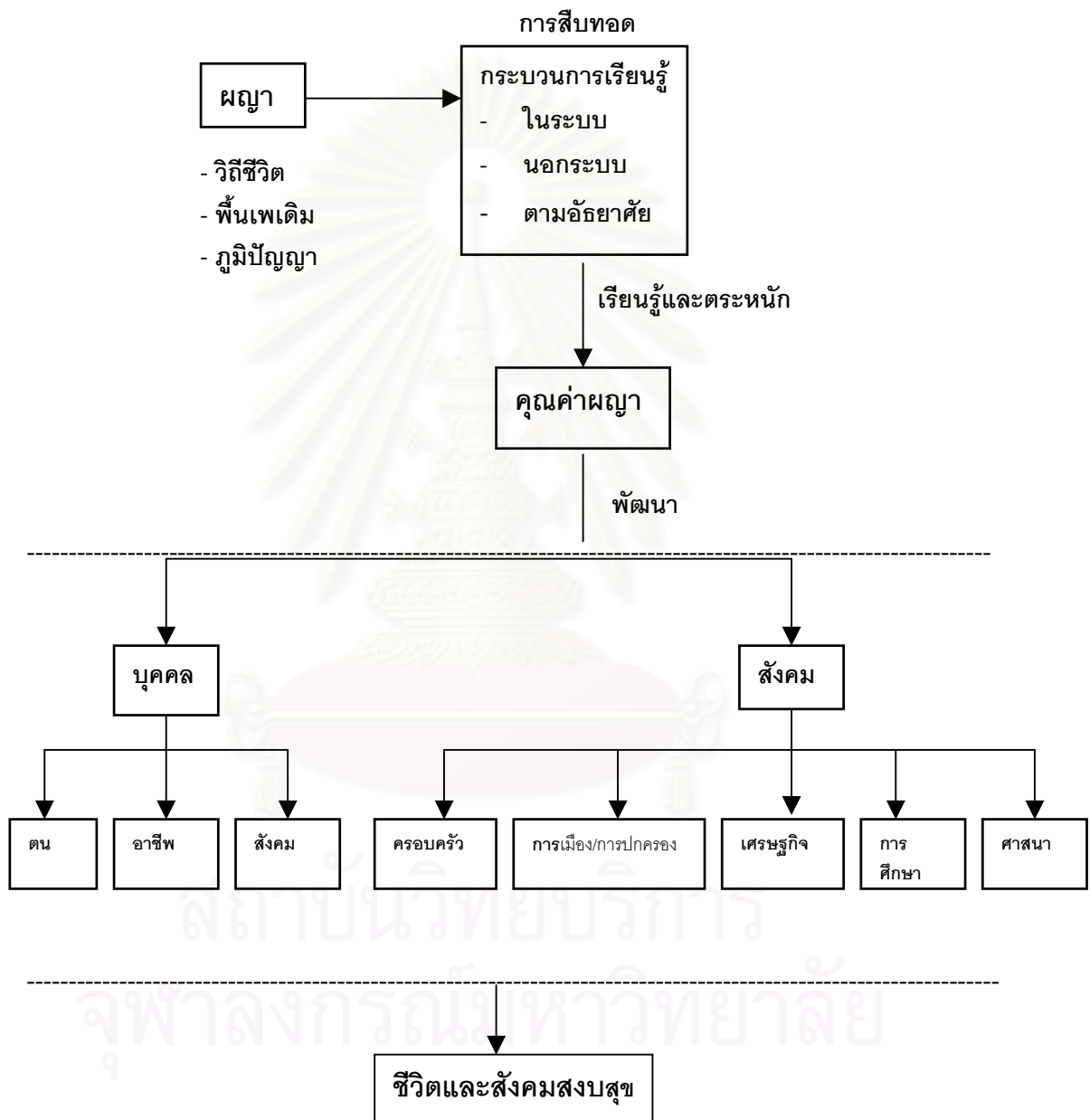
2.2 การจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญ สามารถนำผญามาสอนแทรก เช่นเดียวกับการจัดการศึกษาในระบบ เป็นต้น

2.3 การจัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น นิทรรศการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของดีท้องถิ่น ประวัติภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่สืบทอดผญาอีสาน เป็นต้น

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตาม ความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ การสืบทอดผญา ตามระบบการจัดการศึกษาดังกล่าวสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น ในชีวิตประจำวันมีการสอดแทรก ผญา ยกตัวอย่าง สถาบันครอบครัว พ่อแม่สอนลูก ปู่ย่าตายายสอนหลาน พี่สอนน้อง สถาบัน ศาสนา พระสงฆ์สอนฆราวาส ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่สอนผู้น้อย ผู้นำท้องถิ่นสอนชาวบ้าน และรูปแบบการใช้ผญาผ่านสื่อที่ทันสมัย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีซีดี อินเทอร์เน็ต ตำรา หนังสือพิมพ์ ท้องถิ่น สื่อบุคคล หมอลำ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น

การสืบทอดผญาอีสานตามกระบวนการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ดังกล่าวแล้วนั้น เป็นการ จัดการศึกษาที่เน้นการนำองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษา และเป็นเพียงบางวิธี

การที่ผู้วิจัยสรุปและวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้จากผลของการวิจัยเท่านั้น อาจมีวิธีการและรูปแบบอีกมากมายที่จะใช้เป็นวิธีการสืบทอดภูมิปัญญานี้ได้ แต่ข้อคำนึงที่สำคัญ การสืบทอดที่ดี จะต้อง มีพื้นฐานมาจากพื้นฐานเดิมของชีวิต โดยอาศัยกระบวนการศึกษา จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์และ ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังแผนภูมิกระบวนการพัฒนาด้วยผลฐานต่อไป

บทที่ 7

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ 1) คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาอีสาน 2) การดำรงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาอีสานในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอีสานในปัจจุบัน 3) แนวทางการสืบทอดมรดกภูมิปัญญา วิธิดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของมรดกภูมิปัญญา ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาการดำรงอยู่ของมรดกภูมิปัญญา ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอแนวทางการสืบทอดมรดกภูมิปัญญา และขั้นตอนที่ 4 การสรุปและประมวลผลงานวิจัย

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาอีสาน ได้ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญา

จากการวิเคราะห์มรดกภูมิปัญญาอีสาน จำนวน 283 บท พบว่า มีมรดกภูมิปัญญาที่ให้ข้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาตน จำนวน 280 บท ด้านการพัฒนาสังคม จำนวน 109 บท และมีมรดกภูมิปัญญาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านครอบครัว จำนวน 42 บท ด้านการเมืองการปกครอง จำนวน 43 บท ด้านเศรษฐกิจ จำนวน 41 บท ด้านการศึกษา จำนวน 28 บท และด้านศาสนา จำนวน 101 บท ดังนี้

คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาที่ให้ข้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาตน ส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่องการทำความดีละเว้นความชั่ว การคบคน การพูด ความไม่ประมาท ความรอบคอบ ให้รู้จักกาลเทศะ ข้อปฏิบัติของผู้ชายและผู้หญิงและการมีคู่ครอง ความเพียรพยายาม ความกตัญญู การศึกษา การปกครอง การประกอบอาชีพ การทำบุญ การรู้จักประมาณตน เข้าใจในกฎแห่งกรรม ให้อยู่กับปัจจุบัน ไม่คาดหวังหรือเสียเวลากับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ รู้จักให้อภัย มีความอดทนอดกลั้น และรู้จักระงับความโกรธให้ได้ รู้จักวางแผน รู้จักลำดับความสำคัญ รู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ให้มีความหนักแน่นมั่นคงต่อสถานการณ์ต่าง ๆ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่โลภ มีความยุติธรรม มีความกล้าหาญ มีความคล่องแคล่วฉับไว ต้องหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง ตลอดจน การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

คุณค่าของผลงาที่ให้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาสังคม ส่วนใหญ่เป็นข้อคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคมที่จะต้องประพฤติตนเป็นคนดี ปฏิบัติตามความเชื่อและกฎเกณฑ์ของสังคม ผู้น้อยต้องเคารพผู้ใหญ่หรือผู้มีประสบการณ์มากกว่า การพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ นอกจากนี้ยังพบข้อคิดว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ประพฤติตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ให้ได้ และข้อคิดของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่สำคัญ ก็คือ การไม่นินทา ไม่ใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่น ให้ได้รับความเสียหาย และต้องรู้จักสำนึกในบุญคุณผู้มีพระคุณ เป็นคนใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เคารพสิทธิของผู้อื่นยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ประพฤติตนเป็นเพื่อนที่ดีเป็นที่ไว้วางใจ เหมาะแก่การคบหา และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม

คุณค่าของผลงาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านครอบครัว เน้นการอบรมและให้อคิดเกี่ยวกับการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก เน้นถึงความกตัญญูที่ลูกต้องประพฤติปฏิบัติต่อพ่อแม่ โดยให้ทดแทนบุญคุณ เคารพเชื่อฟัง ไม่ให้ประพฤติดนเป็นคนอกตัญญู ความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยา ให้อคิดตั้งแต่ความสำคัญของการมีคู่ การเลือกคู่ตลอดจนข้อปฏิบัติในการครองเรือน โดยทั้งสามี ภรรยา ควรรักและให้เกียรติกัน มีความหนักแน่น ไม่หุนเหิน ช่วยเหลือเกื้อกูลญาติของกันและกัน และไม่ประพฤติตนอกใจ สำหรับความสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่หวังผลตอบแทน ให้อภัยกัน และควรไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ เพราะจะทำให้เกิดความผูกพันกันตลอดไป

คุณค่าของผลงาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านการเมืองการปกครอง ส่วนใหญ่เน้นให้เห็นความสำคัญของผู้นำว่า ทุกสังคมจำเป็นต้องมีผู้นำ และผู้นำนั้นต้องมีความรู้ความสามารถ มีความรับผิดชอบ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่เอาใจใส่เพื่อแผ้วถ่อมผู้น้อย ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีพรหมวิหาร 4 นอกจากนี้ ผู้นำควรศึกษาหาความรู้ไว้ให้มาก ต้องหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรี รู้จักไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนกระทำการใด ๆ ไม่ควรประมาท เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่งานหรือองค์กรได้ และที่สำคัญผู้นำจะต้องยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม ไม่แย่งชิงอำนาจกัน นอกจากคุณลักษณะของผู้นำดังกล่าวแล้ว ยังพบคำสอนที่ให้อคิดกับประชาชน ว่าต้องรู้จักเลือกผู้นำที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง โดยให้เลือกผู้ที่มีคุณลักษณะข้างต้นดังกล่าวแล้ว ยังพบคำสอนว่า การให้โอกาสคนรุ่นใหม่เป็นผู้นำคนรุ่นเก่าได้ และเมื่อเลือกผู้นำมาแล้วต้องให้ความเคารพยำเกรง

คุณค่าของผลงาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ให้อคิดในเรื่องของความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากินและการสร้างฐานะให้มั่นคง ให้อคิดประมาทตน พึ่งพอ

ใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ดำรงชีพตามอัตภาพตามความรู้ความสามารถ ไม่ใฝ่สูงเกินตัว ใ้รู้จัก ระวังระมัดระวังรักษาทรัพย์สินมีค่าไม่ให้สูญหาย ใช้จ่ายอย่างประหยัดแต่ก็ไม่ถึงกับตระหนี่ และการ ประกอบกิจการงานใด ๆ ก็ไม่ควรประมาท เตรียมใจยอมรับกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ เพราะไม่มี อะไรแน่นอน และที่สำคัญ ต้องรู้จักฟังตนเองให้มากที่สุด

คุณค่าของผลึกที่ข้อบรณะเบียบสังคมด้านการศึกษา ส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นความ สำคัญของการศึกษา เพื่อให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีสติปัญญาและให้รู้จักนำความรู้ไปใช้ให้ เกิดประโยชน์สูงสุด โดยใช้วิเคราะห์สถานการณ์การวางแผนการทำงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต การแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการประกอบอาชีพ แต่อย่างไรก็ตามยังพบข้อคิดว่าถึงแม้ จะมีความรู้ความสามารถมากเพียงใด ก็ไม่ควรประมาท ว่าตนเองรู้มากแต่จะต้องทำความเข้าใจ ตนเองและมีสติ รู้จักตนเองตลอดเวลา ไม่ลืมหัด รู้จักกาลเทศะ ควบคุมไปด้วย จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความรู้อย่างแท้จริงและถ้าหากมีความจำเป็นต้องสอนหรือแนะนำผู้อื่น ต้องพิจารณาดูว่าบุคคลผู้นั้นเขามีความรู้ความสามารถ ในเรื่องนั้นมากน้อยเพียงใด เป็นการศึกษาเพื่อ “รู้เขารู้เรา” และเป็น การเตรียมพร้อม ในเรื่องภูมิรู้และการถ่ายทอดด้วย นอกจากนี้ยังพบคำสอนว่า การศึกษาหา ความรู้นั้นต้องมีความเพียรพยายามจนสุดความสามารถ ต้องแสวงหาแหล่งเรียนใหม่ไปเรื่อย ๆ เพื่อจะได้ศึกษาเรียนรู้อย่างหลากหลายและกว้างขวาง และการที่จะศึกษาอะไรต้องศึกษาให้ถึง แก่นหรือค้นพบองค์ความรู้แท้จริงให้ได้ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้นำ ต้องมีความรู้ความสามารถ มากกว่าบุคคลอื่นและบุคคลที่เน้นอีกก็คือ ผู้ชาย โดยกล่าวว่าเกิดเป็นชายต้องศึกษาหาความรู้ให้ มากเช่นกัน

คุณค่าของผลึกที่ข้อบรณะเบียบสังคมด้านศาสนา ส่วนใหญ่ให้ข้อคิดในเรื่อง การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา โดยให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ให้เข้าใจสัจธรรม ของชีวิต รู้จักทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะพ่อแม่ที่เลี้ยงดูเรามา การทำบุญ การให้อภัย ความอดทน อดกลั้น และให้เข้าใจในเรื่องกฎแห่งกรรม นอกจากคุณค่าของผลึกดังกล่าวข้างต้น แล้ว ยังพบข้อคิดเกี่ยวกับให้พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ไม่เห็นแก่ได้ ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็น สำคัญ และต้องรู้จักฟังตนเองตามหลัก “อตุตทาหิ อตุตโนนาโถ” เมื่อเผชิญกับปัญหาหลายอย่างที่ ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ก็ต้องทำความเข้าใจต้นตอของปัญหา แล้วจึงแก้ไขทีละขั้นตอน จน กว่าจะสำเร็จผล และที่สำคัญที่สุด คือ การรักษา กาย วาจา ใจ ซึ่งถือว่าเป็นแก่นแท้ของคำสอนใน พุทธศาสนา

2. การดำรงอยู่ของฌณาอีสาน

จากการศึกษาการดำรงอยู่ของฌณาอีสาน ทั้ง 2 ขั้นตอน โดยขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสถานภาพของฌณาอีสานทั้ง 283 บท ว่า ไม่มีการใช้ มีการใช้ หรือมีการใช้แต่มีการเปลี่ยนแปลง และขั้นตอนที่ 2 ศึกษาถึงลักษณะการดำรงอยู่ของฌณา ซึ่งผลการศึกษา มีดังต่อไปนี้

2.1 สถานภาพของฌณาอีสาน

กลุ่มฌณาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ พบว่ามีจำนวน 31 บท ได้แก่ กลุ่มศาสนา ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการทำความเข้าใจสังขารของชีวิตว่า คนเราทุกคนต้องพบกับความตาย ไม่มีใครหนีพ้นความตายได้ การทำบุญต้องทำด้วยตนเอง ไม่สามารถทำแทนกันได้ ให้ยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนา รู้จักไตร่ตรองทุกสรรพสิ่งด้วยเหตุและผล และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นต้องทำความเข้าใจต้นตอของปัญหา

กลุ่มการเมืองการปกครอง ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเลือกผู้นำในการปกครอง ซึ่งต้องมีคุณลักษณะดังนี้คือ ต้องรู้จักไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนทำการใด ๆ ต้องมีคุณธรรม มีพรหมวิหาร 4 และควรเอาใจใส่ดูแลผู้น้อย ในขณะเดียวกันผู้น้อยต้องรู้จักเคารพยำเกรงผู้มีอำนาจ

กลุ่มที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยให้รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กลุ่มข้อปฏิบัติของชายและหญิง ได้แก่ ข้อคิดเรื่องบุพเพสันนิวาสว่า ชายหญิงที่เป็นเนื้อคู่กันมีความผูกพันกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้ว สำหรับข้อปฏิบัติของผู้ชายนั้น ต้องทำความดีถึงจะได้ชื่อว่าเป็นลูกผู้ชาย และข้อคิดเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับญาติพี่น้องฝ่ายภรรยา สำหรับข้อปฏิบัติของผู้หญิงได้แก่ เป็นผู้หญิงถ้าประพฤติตนเป็นคนดี รักษาตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่องเชื่อว่าจะได้คู่ครองที่ดี ถึงแม้ว่าจะมีรูปร่างหน้าตาชั่วช้ำเห่อก็ตาม ซึ่งต่างกับผู้ชายที่รูปร่างหน้าตาไม่ดี ถ้าหากมีสติปัญญาดีก็จะเจริญก้าวหน้าได้ นอกจากนี้ ฌณาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ในกลุ่มนี้เป็นข้อคิดเกี่ยวกับการรักษาตนให้บริสุทธิ์และประพฤติตนให้ดีงามเสมอต้นเสมอปลาย ไม่หวั่นไหวกับสิ่งยั่วยวนทั้งหลาย และเป็นข้อคิดเกี่ยวกับการประพฤติตนเป็นแม่ศรีเรือน ดูแลและรู้จักแบ่งปันทรัพย์สินที่สามีหามาให้อย่างยุติธรรม และดูแลแม่สามีให้เท่าเทียมกับแม่ของตนเอง และกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ ฌณาที่สอนเกี่ยวกับคนดีว่า ถึงแม้จะเป็นคนดีแต่ก็ต้องมีผู้สนับสนุน และถ้าเป็นคนดีจริงแล้วจะไม่มีวันมัวหมอง แม้จะโดนใส่ร้ายป้ายสีก็ตาม ต้องมีความหนักแน่นและวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย นอกจากนี้ยังมีฌณาที่สอนเกี่ยวกับความเพียรพยายาม ให้ระมัดระวังในการคบคน การไม่ด่วนตัดสินอะไรง่าย ๆ ต้องพิจารณาหลักฐานให้แน่ชัดเสียก่อน การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และความผูกพันกับถิ่นที่เคยอยู่ การเตรียมพร้อมอยู่เสมอไม่ควรถะมาท และการทำอะไรก็ตามควรคำนึงถึงผลที่จะตามมา

ฌณาที่ปรากฏว่ามีการใช้ มีจำนวน 252 บท แต่ฌณาที่ใช้กันมากที่สุด พบจำนวน 38 บท ได้แก่ กลุ่มศาสนา ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการทำบุญ ผลของการทำบุญ การใช้ชีวิต

ตามทางสายกลางและให้มั่นคงในการทำความดี เพราะเชื่อในผลของการทำความดีว่าทำให้แคล้วคลาดจากสิ่งเลวร้ายได้

กลุ่มความกตัญญู ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเคารพเชื้อพืง และทดแทนบุญคุณของพ่อแม่

กลุ่มข้อปฏิบัติของชายและหญิง ได้แก่ ข้อคิดสำหรับผู้ชายที่จะเลือกหญิงมาเป็นคู่ครอง สำหรับข้อปฏิบัติสำหรับผู้หญิง เป็นข้อคิดเกี่ยวกับการรักษานวลสงวนตัว การรักษาศีลและการวางตัวให้เหมาะสม เช่น หญิงที่มีสามีแล้วไม่ควรไปเสน่หาชายอื่น

กลุ่มการศึกษา ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้

กลุ่มการประกอบอาชีพ ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการประมาณตนแต่ไม่ให้เป็น คนตระหนี่ และให้มีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะ

กลุ่มการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการนำข้อดีเถียงต่างๆ เป็นกระจกส่องดูตัวเรา ให้มีใจกว้างรับฟังข่าวสารและข้อคิดเห็นของผู้อื่น

กลุ่มให้รู้จักกาลเทศะ ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการทางเดินไปต่างถิ่น ต้องเคารพเจ้าของถิ่น

กลุ่มคุณลักษณะของผู้เ้า ที่จะต้องศึกษาหาความรู้และต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่าง

กลุ่มการคบคน ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการมีเพื่อน การเลือกคบคน โดยให้เลือกคนที่จิตใจมากกว่ารูปร่างหน้าตาภายนอกและไม่คบกับคนพาล

กลุ่มความรอบคอบ ที่ได้ข้อคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการแนะนำคนอื่นต้องระมัดระวังพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจ

กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ การทำตนให้เสมอต้นเสมอปลายไม่ควรคาดหวังกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ไม่ลืมตัว การทำให้ญาติพี่น้องผูกพันกัน และความไม่ประมาท

การเปลี่ยนแปลงมณเฑียรธรรม มีจำนวน 12 บท แยกเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ตัวมณเฑียรธรรม จำนวน 12 บท และการเปลี่ยนแปลงทั้งที่ตัวมณเฑียรธรรม และความหมาย จำนวน 2 บท

2.2 ลักษณะการดำรงอยู่ของมณเฑียรธรรม

ลักษณะการดำรงอยู่ของมณเฑียรธรรมในปัจจุบัน หมายถึง ลักษณะการนำมณเฑียรธรรมไปใช้หรือลักษณะการถ่ายทอดมณเฑียรธรรม ซึ่งพบว่า ในปัจจุบันมีการใช้มณเฑียรธรรมในการจัดการวิทยุ โทรทัศน์ การเขียนตำรา บทความทางวิชาการ และการจัดทำสื่อต่าง ๆ เช่น วีดีโอ สไลด์ วีซีดี เพื่อการจำหน่ายและจ่ายแจก การเขียนกลอนลำ การเทศน์ การเป็นวิทยากรบรรยาย การใช้มณเฑียรธรรมในสื่ออินเทอร์เน็ต และการใช้มณเฑียรธรรมในโอกาสเฉพาะกิจ เช่น งานเลี้ยงต้อนรับ เป็นต้น

3. การสืบทอดมณเฑียรธรรม

จากการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดผญาอีสาน พบว่า มีวิธีการ ดังต่อไปนี้

3.1 สถาบันการศึกษา ควรมีบทบาทสำคัญ ในการเป็นผู้นำในการสืบทอด โดยการจัดทำเป็นหลักสูตรให้นักเรียนได้เรียนรู้ได้ศึกษา ซึ่งจะเป็นการนำผญาเข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริง และยั่งยืน

3.2 องค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาคมนิยมไทย สำนักงานเอกลักษณ์ของชาติ มูลนิธิต่าง ๆ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด กลุ่มองค์กรเหล่านี้ ต้องค้นคว้าสำรวจข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้วนำมาปริวรรต เพื่อสะดวกแก่การศึกษา ค้นคว้า

3.3 จัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจได้เรียนรู้ โดยที่ศูนย์แห่งนี้จัดทำเป็นข้อมูล จัดกิจกรรมวันสำคัญ จัดทำสื่อการเรียนรู้ เป็นต้น

3.4 ควรได้ชี้แจงอธิบายรูปแบบของผญาอีสานให้ชัดเจนว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น มีเสียงคล้องจอง มีฉันทลักษณ์ เพราะถ้ามีการเรียนต้องเรียนในรูปแบบนั้น จึงอ่านได้สะดวก อ่านแล้วเกิดความไพเราะกินใจ เมื่อผญามีรูปแบบที่ชัดเจนแล้ว สามารถสอนให้คนรุ่นใหม่เขียนผญาได้

การอภิปรายผล

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. คุณค่าดั้งเดิมสังคมอีสานจากมุมมองของผญา

ผลงานวิจัยนี้ ทำให้มองเห็นทุกมิติของการใช้ชีวิตในสังคมดั้งเดิมของคนอีสานได้เป็นอย่างดี สังคมอีสานในอดีตเป็นสังคมที่ยึดถือจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่ช่วยหล่อหลอมจิตใจคนอีสานให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความเอื้ออาทร เคารพและกตัญญูต่อบุคคลผู้ใหญ่ มีความขยันหมั่นเพียร ให้ความสำคัญกับการต้อนรับขับสู้กับผู้คนที่มาเยี่ยมเยือน มีความเคารพและหวงแหนธรรมชาติ มีแนวคิดที่คำนึงถึงความผาสุกของชุมชน สิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงอุปนิสัยของคนที่รักสงบ นอบน้อมถ่อมตน แม้ว่าจะไปอยู่ต่างบ้านต่างเมือง คนอีสานก็ยังคงมีเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกิริยามารยาท ภาษา ความรักพวกพ้อง เป็นต้น สังคมอีสานถ้าใช้มาตรวัดจากความเจริญก็จะถูกมองว่าเป็นสังคมที่ด้อยพัฒนา แต่ผู้คนในสังคมแห่งนี้ยังมีความสูงส่งทางจิตใจ

จากการวิเคราะห์คุณค่าของมณเฑียรธรรม จะเห็นได้ว่า คุณค่าที่ให้อิทธิพลต่อบุคคลด้านการพัฒนาตน เป็นคุณค่าที่พบมากที่สุด ซึ่งเน้นเรื่องของการทำความดี ละเว้นความชั่ว โดยให้ยึดมั่น และศรัทธาในหลักธรรมของพุทธศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเคร่งครัด ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สุเนตร วีระภักดิ์ (2538) ที่กล่าวว่า เนื้อหาของ มณเฑียรธรรม สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด การบวช เรื่องกรรม นรกและสวรรค์ ผู้ที่ประกอบกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว และตกนรก และผลงานวิจัยของสุจิต มีจันทร์ (2540) ที่พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเป็นแหล่งรวบรวมหลักการ และกฎเกณฑ์การควบคุมสังคมไว้อย่างพร้อมมูล ดังต่อไปนี้ กฎเกณฑ์ด้านการควบคุมสังคม กฎเกณฑ์ด้านการปกครองหรือ รัฐศาสตร์ กฎเกณฑ์ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ด้านความเชื่อ กฎเกณฑ์ด้านศาสนา และกฎเกณฑ์ด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น

วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานที่เรียกว่า “มณเฑียรธรรม” เป็นวรรณกรรมของชาวบ้านในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ ผู้อนุรักษ์ และผู้ใช้ โดยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการเก็บรักษาและเผยแพร่ ไม่ได้เกิดขึ้น หรือเจริญในราชสำนักอย่างวรรณกรรมของภาคกลาง ที่สำคัญ คือ กวีอีสานมักจะทำสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาด้วยความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม จึงกลายเป็นวรรณกรรมที่แสดงออกถึงชีวิตจริงของชาวบ้าน แต่ยึดหลักที่จะเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้ประชาชนละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี

การที่มณเฑียรธรรมเน้นเรื่องของการทำความดีตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาโดดเด่นกว่าคุณค่าด้านอื่น ๆ เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน นับแต่ความเชื่อถืออำนาจผีสงฆเทวดาไปจนถึงศาสนาของพระพุทธเจ้า ชาวอีสานยึดถือศาสนาเป็นเหตุผลแห่งพฤติกรรมและพิธีกรรมทั้งหลายทั้งปวง ความเชื่อถือผีสงฆเทวดาเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน มีหลักฐานปรากฏเด่นชัดในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม นับตั้งแต่ความเชื่อเรื่องแถน ซึ่งเข้าใจว่ามีฤทธิ์มีอำนาจมากมาครอบคลุมฟ้าดิน เมื่อประสบกับความเดือดร้อนมีภัยพิบัติต่าง ๆ จึงมีการบอกกล่าวขอความช่วยเหลือจากแถน มีการกราบไหว้ เช่นบวงสรวงเพื่อให้ช่วยขจัดทุกข์ภัย ถ้าภัยนั้นเป็นความเดือดร้อนของคนหมู่่มาก ก็จะถูกกล่าวเป็นพิธีกรรมของสังคมผู้ที่มีผีตัวเดียวกัน เทวดาองค์เดียวกัน จะต้องมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้นด้วย

ครั้นเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในกลุ่มชาวอีสาน ความเชื่อในผีสงฆเทวดาแม้จะไม่หมดไปก็จะลดน้อยลง พระภิกษุในพุทธศาสนาได้นำมโนคติใจให้นับถือพระพุทธคุณแทนการถือผีและได้วิจารณ์การเช่นผีว่าผิดหลักธรรม ดังมณเฑียรธรรมต่อไปนี้

พระพุทธเจ้านี้เป็นเอกเอโกแท้ด้าย
 ผุ่งหมูมีสางสังสรรพลิงโยมย้อย
 ยอมไหว้หาอันใดมาเป็นทีเพิงบมีแล้ว
 มีแต่คุณพระพุทธพร้อมพระธรรมเจ้าแลพระสงฆ์นั้นแล้ว
 ไผบเอาใจเข้าในคลองพุทธบารุสอนสั่งมานี้
 ผุ่งหมูไภยพยาธิฮ้ายไหลเข้าหลังโฮมนั้นแล้ว
 เห็นว่าโตสบายแล้วลืมคุณพุทธบาทเสียนั้น
 ซาติหน้าแลเหล่าได้เป็นฮ้ายบสั่งแท้แล้ว

ความเชื่อหลักพระพุทธศาสนาในณณานั้น เป็นความเชื่อตั้งแต่ที่เป็นไปตามหลักปรัชญาของพุทธศาสนาที่มุ่งนำปวงชนไปสู่ความหลุดพ้น บรรลุนิพพาน จนกระทั่งเป็นการนำพุทธศาสนามาใช้เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง ครอบครัว และสังคม เพื่อระงับปัญหานานัปการ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ เพื่อประโยชน์ทางการเมืองและการผลิต เพื่อความสงบเรียบร้อยในสังคม เช่น การนำเอาแนวคิดเรื่องเวรกรรม บาปบุญมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านการจัดระเบียบสังคมแทนกฎหมาย

นอกจากนี้ชาวอีสานเชื่อว่า เมื่อแต่ละคนประพฤติดนเป็นคนดีได้เช่นนี้ แม้จะมีบทบาทใด ทำหน้าที่ใดหรือเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรใดก็ตาม เขาก็จะมีความรับผิดชอบแต่หน้าที่ที่มีความขยันหมั่นเพียรต่องานที่ได้รับมอบหมาย ทำคุณประโยชน์และซื่อสัตย์ต่อองค์กรหรือสังคมนั้น ก่อให้เกิดการพัฒนาและทำให้สังคมสงบสุข

สำหรับคุณค่าของณญาที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพนั้น ถึงแม้จะพบไม่มากนักแต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและภาพการทำงานของคนอีสานได้เป็นอย่างดี เนื่องจากว่า ชาวอีสานประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา รองลงมาคือการทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ และค้าขายบ้าง ส่วนมากชาวอีสานทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ และใช้สอยในครอบครัวไม่ได้ทำเป็นสินค้าออก แต่มีบางส่วนเก็บไว้แลกเปลี่ยนค้าอื่นที่ตนไม่มีหรือเอาไปขายบ้าง ดังนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวอีสานในยุคนั้นจึงไม่มีการแก่งแย่งกันในเรื่องการประกอบอาชีพ ข้อคิดคำสอนในณญาจึงไม่ค่อยปรากฏ แต่ที่พบคือ เรื่องของความตั้งใจและความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง การใช้ความรู้ความสามารถประกอบอาชีพด้วยความสุจริต และรู้จักเลือกทำเลที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพ และสิ่งที่มีคุณค่ามากที่สุด คือ “ให้มีความอดทน” ในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้เพราะว่า หัวใจของการผลิตในหมู่บ้านอีสาน อยู่ที่ดิน น้ำ และป่า และสามสิ่งนี้ชาวบ้าน แต่ก่อนเข้าใจ เป็นอย่างดีว่า ดิน น้ำ และป่า

เป็นต้นกำเนิดปัจจัยสี่ของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ความสมดุลของการผลิตและการบริโภคของชุมชนหมู่บ้าน และดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อ มนุษย์ต้องรู้จักใช้ทรัพยากรเหล่านี้ที่มีอยู่แล้วในแผ่นดินอีสาน ถึงแม้จะแห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนภาคอื่น ๆ แต่ถ้ามีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทนต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง และพึ่งตนเองให้มาก ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ตายใคร ซึ่งแนวคิดที่ปรากฏในผญาข้างต้น ได้สะท้อนออกมาเป็นคำพูดในปัจจุบันถึงความมีน้ำอดน้ำทนของชาวอีสานว่า “มีงานอะไรบ้างที่ลูกอีสานไม่อาจเรียนรู้แล้วทำได้”

คุณค่าของผญาที่ให้ข้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาสังคม เป็นคุณค่าที่พบมากเป็นอันดับสองรองจากคุณค่าด้านการพัฒนาตน คุณค่าด้านการพัฒนาสังคมนี้ส่วนใหญ่เน้นเรื่องของการประพัตติตนเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคม และเพื่อความสงบสุขของสังคมเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิต หรือเพื่อความอยู่รอดนั่นเอง ความเป็นอยู่ของชาวอีสานมีลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบความสัมพันธ์กันฉันท์พี่น้อง จึงทำให้ชาวอีสานมีความผูกพัน สมัคสมานสามัคคี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งประเพณีและการละเล่นที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว เช่น ประเพณีล่องแขก ประเพณีผูกเสี่ยว และการละเล่นเพื่อความสนุกสนานนั้นก็มีมากในภาคอีสาน เช่น หมอลำ ฟ้อนรำ การเซ็ง โปงลาง แคน ซอ เป็นต้น

นอกจากนี้ ประเพณีที่ถือเป็นหลักในการผูกพันกันของสังคม บางอย่างยังยึดถือกันอย่างแนบแน่น และเป็นประเพณีที่ประพัตติปฏิบัติกันอยู่ในรอบปี นอกนั้นก็ประเพณีที่ทำกันประจำในหมู่บ้าน เช่น ข้าวจี ข้าวประดับดิน ข้าวสาก ข้าสะ เข้ากรรม คุณลาน เทศน์ผะเวส หรือ เวสสันดรชาดก เป็นต้น

ประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่มีมอเป็นการสืบทอดมาแต่อดีตจนกระทั่งมองไปว่า เป็นประเพณีประจำชีวิต ซึ่งสามารถจัดทำได้ไม่เลือกฤดูกาลนั้นก็คือ ประเพณี “บายศรีสู่ขวัญ” ประเพณี “ผูกเสี่ยว” เป็นต้น

ประเพณีและการละเล่นดังกล่าว นอกจากจะให้คุณค่าทางด้านจิตใจแล้ว ถือเป็นหลักหรือกุศโลบาย ในการสร้างความเป็นหมู่เป็นกลุ่มและสร้างความผูกพันกันในสังคมหมู่บ้าน สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า คนอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถดำรงความเป็นหมู่กลุ่ม ความเป็นพี่น้อง มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรแบ่งปัน เฉลี่ยเจือจาน มีน้ำใจที่ติงามต่อกัน ส่วนใหญ่จะอาศัยแนวคำสอนจากผญาภาษิต ซึ่งแทรกปนอยู่ในวรรณคดีอีสานบ้าง นิทานพื้นบ้านบ้าง เป็นคติในการ

ดำเนินชีวิต และสอดคล้องกับบทสังเคราะห์งานวิจัยชุมชนของ สีลาภรณ์ บัวสาย(2547 : 16-17) ที่กล่าวถึงลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงคนเอาไว้ด้วยกันให้มีความผูกพันกันเหนียวแน่น คือ การยึดโยงกันบางส่วนเกิดขึ้นเพราะความเป็นเครือญาติ ในบางหมู่บ้าน แม้ในปัจจุบันยังพบบ้างได้ที่มีคนเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน การยึดโยงบางส่วนเกิดจากการมีระบบความเชื่อร่วมกัน เช่น การนับถือศาสนาเดียวกัน การนับถือพระธาตุองค์เดียวกัน และในระดับที่กว้างขึ้น เครื่องยึดโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มคนเอาไว้ด้วยกันคือวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชนโดยมีเครื่องมือ เช่น วิธีการแต่งกาย การกินอยู่ ประเพณี พิธีกรรม จารีตต่าง ๆ ที่ควบคุมกำกับพฤติกรรมของคนในกลุ่มให้เหมือน ๆ กัน

คุณค่าผญาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านศาสนา พบมากเป็นลำดับที่สาม ซึ่งเน้นหลักคำสอนหลักธรรมของพุทธศาสนาเนื่องจาก ชาวอีสานเห็นความสำคัญทางจิตใจมาก จึงมีการแต่งบทกวีหรือวรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อสะสมแนวความคิด และคติสอนใจไว้ให้สังคม ซึ่งวรรณกรรมอีสานนี้ มีอิทธิพลในการยึดเหนี่ยวจิตใจชาวอีสานให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม และความดีงาม และวรรณกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มาจากวัด ทั้งในด้านเนื้อหาสอดแทรกขนบธรรมเนียมประเพณีข้อคิด คำผญา และข้อชะล่าต่าง ๆ ตามแนวพุทธศาสนา ทั้งในด้านผู้แต่ง ซึ่งส่วนมากมาจากสำนักสงฆ์ ผู้รู้ หรือนักปราชญ์ราชบัณฑิตต่าง ๆ วัดจึงเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวบ้านอีสานให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รักใคร่ สามัคคีกลมเกลียวกัน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตใจเมตตากรุณาต่อผู้อื่น และเคารพเชื่อฟังกตัญญูรู้คุณต่อผู้ใหญ่ มีศีลธรรมประจำใจ โดยเฉพาะคติที่ว่าด้วยการทำบุญ บาปในบทผญาอีสาน ก็เป็นไปตามคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ ความเชื่อในเรื่องบุญบาปนี้ แม้จะไม่ทันสมัย แต่ก็เป็นการปลอบใจคนผู้สิ้นหวัง ให้เข้าถึงหลักธรรม ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้อาจเป็นเพราะว่า ในอดีตกาลอันยาวนานนั้น ศาสนาที่ได้มีส่วนพัวพันอยู่กับชีวิตของชาวอีสานมีอยู่ 2 ศาสนา คือ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ

ศาสนาพราหมณ์เคยมีอิทธิพลอยู่แถบอีสานเป็นเวลานาน ทั้งนี้ ก็เพราะสมัยขอมเรืองอำนาจในดินแดนแห่งนี้ กษัตริย์ขอมบางองค์ก็เลื่อมใสพราหมณ์ บางองค์ก็เลื่อมใสพุทธศาสนา จึงเห็นได้จากการสร้างประสาธต่าง ๆ ทั้งไว้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะการนับถือได้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ดีชาวอีสานก็ยังนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ส่วนพิธีการต่าง ๆ นั้น มีเรื่องของพราหมณ์เข้ามาปะปนอยู่บ้าง ถ้าไม่สังเกตให้ดีก็จะมองไม่เห็น แต่มีอีกสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ดาษดื่นและทั่วไปก็คือการนับถือผีสงเวทดาผีทั้งเวทดาชั้นต่ำ และเวทดาชั้นสูง ตามแต่ท้องถิ่นใดจะนิยมประเภทใด

ด้วยกระบวนการบ่มเพาะคนอีสานดังกล่าว จึงทำให้คนอีสานยังมั่นคงอยู่กับจารีต และพุทธธรรมอย่างเหนียวแน่นเสมอมา

คุณค่าของปัญญาที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านการเมืองการปกครอง พบมากเป็นลำดับที่สี่ ซึ่งเน้นที่ตัวผู้นำว่าต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และที่สำคัญต้องมีคุณธรรมจริยธรรม มีความเป็นประชาธิปไตย เหตุที่พบข้อคิดดังกล่าวในปัญญาอาจเนื่องมาจาก หัวเมืองอีสานอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจการปกครองย่อมมีอิสระในการปกครองตนเอง ญา จึงมีบทบาทสำคัญในสังคม คือ ควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบ ด้วยการสอนจริยธรรมแก่ประชาชนให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ตลอดจนสอนเรื่องระเบียบจารีตประเพณีอันดีงามที่จะพึงปฏิบัติจึงกล่าวได้ว่า ญา ได้มีส่วนสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองตนเองของสังคมอีสาน ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า หลักคำสอนของชนชั้นปกครอง และหลักวางตนของข้าทาสส่วนหนึ่ง จะสอดคล้องกับข้อความในกฎหมายโบราณ แนวคิดในคลองขุน คลองเพี้ย มีเนื้อความคล้ายกัน กฎหมายหมวดที่ว่าด้วยขุนธรรมศาสตร์ เช่น การห้ามเอาวัดเอาเบรียบ ประชาชน หรือการสั่งสอนให้มีมุทิตาจิตแก่ไพร่เมืองดังตัวอย่างบางตอนจากกฎหมายโบราณ ดังนี้ “ขุนในโลกนี้มีสองประการจำพวกหนึ่งขุนผา จำพวกหนึ่งขุนमार ผู้ใดประกอบด้วยสังคะวัตถุ 10 ประการ มีเมตตากฎณาไพร่ไทยทั้งหลาย บบบาปใหม่ บ่ผูกมัดรัดคอ ดังนั้น ชื่อว่าขุนธรรมศาสตร์แล”

คุณค่าที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านครอบครัว พบมากเป็นลำดับที่ห้า ซึ่งเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้ เนื่องจากว่าสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันแรกและเป็นสถาบันหลักในการถ่ายทอดแบบแผนการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน จารีต ประเพณี ค่านิยม และอุดมการณ์ของสังคม รูปแบบการถ่ายทอดโดยการพาทำ ดังคำกล่าวที่ว่า “แต่ก่อนพ่อแม่ก็ไม่ได้สอนอะไรมากมาย แต่พ่อแม่ไม่พางอมืออเท้าเอาแต่ได้ พาสร้างอยู่สร้างกินก็ทำกับพ่อแม่ และก็สอนทางคำพูด พ่อแม่สอนลูก เมียบอกหัว หัวสอนเมีย ทำได้จึงกิน ทำไม่ได้อย่ากิน”

ขณะเดียวกันวัฒนธรรมอีสานกำหนดแนวปฏิบัติสำหรับบุตรธิดา ให้มีหน้าที่ปฏิบัติต่อพ่อแม่ ซึ่งได้แก่ การปรนนิบัติรับใช้ การแสดงความเคารพเชื่อฟัง การแสดงความกตัญญูกตเวที ค่านิยมในด้านความเชื่อของสังคมอีสานได้สอนให้สตรีอีสานรำลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา โดยเมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้วให้เอาฟันมาทำหัวแหวน เพื่อจะได้รำลึกถึงท่านอยู่ตลอดเวลา อีกประการหนึ่ง เพื่อให้บิดามารดา คอยปกป้องรักษามีให้มีอันตราย และให้มีความเจริญก้าวหน้า หรือแม้แต่ชายผ่าของมารดาที่เสียชีวิตไปแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ยังสอนให้บุตรธิดาตัดเอาชายผ่าของมารดาเก็บไว้ติดตัว เพื่อสิริมงคล ดังนั้น แนวปฏิบัติเหล่านี้ จึงปรากฏในญามากมาย ไม่ว่าจะเป็นแนวปฏิบัติของพ่อแม่ลูก สามีภรรยา และแม้กระทั่งญาติพี่น้องที่มีต่อกัน เช่น พ่อ แม่ ก็ต้องเลี้ยงดูลูก

ให้เติบโตใหญ่ และเป็นคนดีของสังคม ลูกก็ต้องเคารพเชื่อฟัง และกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่ สามียะและภรรยา ก็ต้องให้เกียรติกัน ห่วงใย เอื้ออาทร ดูแลกัน ตลอดจนดูแลญาติของแต่ละฝ่าย และที่สำคัญต้องไม่ประพฤตินอกใจ สำหรับญาติพี่น้องก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น

คุณค่าของผลบุญที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านเศรษฐกิจ พบมากเป็นลำดับที่หก ซึ่งเน้นในเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะให้มั่นคง ดำรงชีพตามอัตภาพ รู้จักประมาณตน และใช้จ่ายอย่างประหยัด แต่ไม่ตระหนี่จนเกินไป และที่สำคัญต้องรู้จักพึ่งตนเองให้มากที่สุด ซึ่งคุณค่าที่พบดังกล่าว สอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528 : 35-36) ที่ได้ศึกษาอีสานจากวรรณกรรมคำสอน พบว่า แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจระดับพื้นฐาน เช่นการได้มาซึ่งปัจจัยสี่ ปัญหาการประกอบอาชีพบางประการ การใช้โภคทรัพย์ และการสะสมทุนรอนนั้น วรรณกรรมคำสอนกล่าวไว้มากพอควร เช่น การได้มาซึ่งอาหารเครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัยนั้นได้จากการเสาะแสวงงด้วยตนเองโดยทั้งหญิงและชายต่างเป็นแรงงานผลิตในภาคเกษตรที่สำคัญ ดำเนินชีวิตนั้น ความสำเร็จขึ้นอยู่กับความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน และรู้จักเก็บออมไม่หมกมุ่นในการพนัน การใช้จ่ายโภคทรัพย์นั้นส่วนหนึ่งสำหรับการให้ทานตามความเชื่อทางศาสนา ส่วนหนึ่งสำหรับการเกื้อกูลญาติมิตรเพื่อนพ้อง และส่วนหนึ่งสำหรับเลี้ยงตนเอง วรรณกรรมคำสอนเน้นให้ทุกคนมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบการให้ยืม และการช่วยเหลือคนอื่น ไม่เอาตัวรอดเพียงคนเดียว ปัญหาที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การคดโกง และการขาดความรู้ขาดประสบการณ์

คุณค่าของผลบุญที่ใช้อบรมระเบียบสังคมด้านการศึกษา พบมากเป็นลำดับที่เจ็ด ซึ่งน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ คุณค่าของผลบุญกลุ่มนี้เน้นถึงความสำคัญของการศึกษา และการนำความรู้ความสามารถนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถึงแม้มีความรู้มากเพียงใดก็ตามต้องมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปด้วย และไม่ควรทะนงตัวว่าตนเองมีความรู้มากต้องมีสติอยู่ตลอดเวลา กลุ่มบุคคลที่เน้นมากก็คือ กลุ่มผู้นำเพราะกลุ่มนี้จะต้องมีความรู้ความสามารถมากกว่าบุคคลอื่น และบุคคลที่เน้นอีกก็คือ ผู้ชายต้องศึกษาหาความรู้ให้มาก ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมต่อการศึกษาของคนอีสาน ก่อนที่ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทในชุมชนหมู่บ้านอีสานนั้น การที่จะเขียนฐานะทางสังคมทางหนึ่งของชาวบ้านอีสานในสมัยก่อน โดยเฉพาะผู้ชาย ก็คือการบวชพระ และเอาดีทางศาสนา สถานภาพของบุรุษไม่ว่าในโลกแห่งความจริงหรือในโลกวรรณกรรม บุรุษคือพลเมืองชั้นหนึ่ง เกิดมาเพื่อเป็นผู้นำครอบครัวและผู้นำสังคม คุณสมบัติที่ดีของบุรุษนั้น ให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติภายในมากกว่าคุณสมบัติภายนอก คุณสมบัติภายในคือ มีความรู้ดีมีศีลธรรม มีความขยันหมั่นเพียร ส่วนคุณสมบัติภายนอก คือ รูปร่าง ฐานะ และชาติตระกูล เป็นต้น

ชายใดที่มีความรู้ดี ถือว่าเป็นผู้มีปัญญา หรือ มีปัญญาดีรอบรู้ในคดีโลกคดีธรรม และมักได้รับยกย่องสรรเสริญ เป็นที่หมายปองของหญิงสาว แต่ความรู้ดังกล่าวนี้ได้แก่ความรู้ ในขนบธรรมเนียมประเพณี หรือศีลธรรม และความรู้ในวิชาช่าง ซึ่งถือว่าเป็นงานของบุรุษ ที่จะต้องผลิตเพื่อใช้ในครอบครัว เช่น วิชาการทำนา ทำไร่ ทำสวน รอบรู้ในวิชาช่าง เช่น การสร้างเจ้า การสร้างบ้านเรือน การจักสาน การตีมีดตีพั่ว ตลอดจนอาวุธต่าง ๆ ต้องสามารถทำเองได้เพราะเป็นสังคมแบบพึ่งตนเอง สิ่งที่ไม่จำเป็นไม่มีการว่าจ้าง ซื่อหา

สำหรับการศึกษาของสตรีนั้น เป็นความรู้ที่ผสมผสานกันทั้งด้านจริยศึกษาและอาชีวศึกษา เพราะกำหนดให้สตรีเรียนเรื่องหลักการวางตน หลักการทำอาหาร หลักการทอผ้า หลักการเก็บหอมหมัก การปรนนิบัติสามีและบุตรธิดา เรื่องสำคัญที่สตรีทุกคนจะต้องเรียนรู้ คือ ศีลธรรมและจารีตประเพณี

การที่คุณค่าของญานกลุ่มนี้พบน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ อาจเนื่องจากว่า สังคมอีสานให้ความสำคัญกับคนบางกลุ่มเท่านั้น ที่จะต้องเป็นผู้มีความรู้ มีปัญญา ก็คือกลุ่มที่จะเป็นผู้นำ กลุ่มผู้ชาย กอปรกับในอดีต การศึกษาส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนน้อย เมื่อเทียบกับด้านอื่น ๆ เช่น สังคมในอดีตเน้นเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จึงทำให้ข้อคิดคำสอนส่วนใหญ่เน้นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีในการที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นและอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ฝ่ายรัฐก็ยังไม่ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้รับการศึกษา ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ญานที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับด้านการศึกษาพบน้อยที่สุด

2. สภาพที่เปลี่ยนไปของสังคมอีสานจากมุมมองของญานที่เหลือนอยู่

ผลการศึกษาคำจารของญานอีสาน ทำให้มองเห็นคุณค่าของสังคมอีสานที่ดั่งงามถูกเปลี่ยนแปลงไป เพราะความเป็นโลกาภิวัตน์ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคมวัฒนธรรม ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาการย้ายถิ่น ปัญหาแรงงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนบทบาทชายหญิงที่เปลี่ยนไป จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าญานที่ดั่งงามหลายเรื่องได้หายไป แต่ก็เป็นที่น่ายินดีที่ญานหลายเรื่องยังคงอยู่ในสังคมปัจจุบัน และมีญานบางเรื่องที่มีการปรับเปลี่ยน มีพัฒนาการทั้งทางด้านภาษาและความหมาย เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของญานอีสาน ทั้ง 283 บท พบว่า ญานที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ จำนวน 31 บท ญานที่ยังมีการใช้อยู่ จำนวน 252 บท และญานที่มีการใช้

แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่ตัวผลญา จำนวน 12 บท และเปลี่ยนแปลงทั้งที่ตัวผลญา และความหมาย จำนวน 2 บท

ผลญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ ได้แก่ กลุ่มศาสนา การเมือง การปกครอง การชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคม ข้อปฏิบัติของชายและหญิง และกลุ่มคนดี สำหรับผลญาที่ปรากฏว่ามีการใช้อยู่ในปัจจุบัน และพบมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มศาสนา กลุ่มการทำความดี โดยเฉพาะความกตัญญู กลุ่มการศึกษา กลุ่มผู้นำ กลุ่มการทำมาหากิน และข้อปฏิบัติของชายและหญิง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับผลญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ บางกลุ่มจะมีทั้งการใช้และไม่ใช้ เช่น กลุ่มศาสนา พบว่า บางบทไม่ใช้แล้ว แต่บางบทยังใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเน้นข้อคิดแตกต่างกัน กลุ่มที่ไม่ใช้ เป็นคำสอนในเรื่องของการทำบุญที่ต้องทำด้วยตนเอง ไม่สามารถทำแทนกันได้ ใครทำคนนั้นก็ได้อานิสงส์ และการแก้ปัญหาที่รู้มรรษาว่าต้องแก้ที่ละชั้นตอน ส่วนผลญาที่ปรากฏว่ามีการใช้ เป็นคำสอนในเรื่องของการใช้ชีวิตในทางสายกลาง การประพฤติตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าว สอดคล้องกับปรัชญาชีวิตส่วนใหญ่ของคนอีสานที่แฝงในผลญา ที่เน้นความสำคัญของธรรมเนียม ประเพณี โดยเฉพาะฮีตสิบสองคองสิบสี่ การชี้ให้เห็นคุณธรรมความดี การทำความดีละเว้นความชั่ว การชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตในทางสายกลาง ความเชื่อในเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความเชื่อที่ปรากฏในผลญาดังกล่าว ชำต้นสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนานับเป็นศาสนาที่ชาวอีสานนับถือมากที่สุด และนับถือเป็นชีวิตจิตใจ ซึ่งสังเกตจากการนับถือของชาวอีสานได้หลายทาง ดังนี้ (อุดม บัวศรี, 2540 : 74-75)

1. อาคาร โดยทางเศรษฐกิจเป็นที่ทราบกันดีว่าชาวอีสานค่อนข้างจะยากจน แต่ถ้าดูที่วัดวาอาราม จะพบว่าแต่ละหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นบ้านเล็กบ้านน้อย จะมีวัดประจำอยู่หมู่บ้านละหนึ่งวัด บางหมู่บ้านมี 2-3 วัดก็มี และในแต่ละวัดชาวบ้านก็นิยมสร้างโบสถ์สวย ๆ งาม ๆ ใช้เงินเป็นล้าน ๆ โดยร่วมมือกันออกทุนก่อสร้างไว้เป็นสง่าราศีแก่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง ยิ่งกว่านั้นโบสถ์หรือ“สิม”ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครจะถือโอกาสเข้าไปนั่งนอนเล่นไม่ได้เด็ดขาดของโบสถ์ก็เช่นเดียวกัน ใครจะหยิบฉวยโดยพลการถือว่า “เป็นบาป” ถ้าต้องการให้ขอจากพระสงฆ์ หากท่านให้จึงจะนำออกไปได้

2. ความเคารพเชื่อฟัง พระภิกษุในวัดเป็นผู้นำคนหนึ่ง และเป็นທີ່เลื่อมใสของชาวบ้านที่สุด เป็นกำลังใจเป็นเนื่อานุญูของชาวบ้าน มีเรื่องอะไรสำคัญถ้าชาวบ้านตกลงกันไม่ได้เจ้าอาวาสจะเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดเอง ยิ่งกว่านั้นสิ่งของในวัดจะไม่มีใครกล้าหยิบฉวยขโมยไปกินเพราะกลัวจะเป็นบาป บิดามารดาได้พรา้สอนลูกหลานมาอย่างนี้โดยตลอด วัดใดมีพระสงฆ์อยู่มากก็ถือว่าเป็นลาภของชาวบ้าน

3. วัดเป็นศูนย์รวม ถ้ากล่าวถึงวิชาการ วัดเป็นศูนย์รวมของวิทยาการเป็นอันมาก เช่น เป็นที่ศึกษานักธรรม บาลี ธรรมศึกษา ผู้ที่ศึกษาและสึกออกไป ก็ได้มีโอกาสทำประโยชน์ให้แก่มุ่บ้าน ผู้ที่สึกแล้วเป็นทิด เป็นจารย์ เป็นเชียง เป็นจารย์ชา จารย์ครู เป็นจารย์ท่าน ล้วนแต่เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้เกียรติ ยอมรับในความประพฤติกความสามารถทั้งนั้น ส่วนคนที่ไม่ได้บวชเรียนก็จะเรียก “ตา” ซึ่งหมายถึงคนดี นอกจากนี้ งานเทศกาลต่าง ๆ ก็จะมีอาศัยวัดวาอารามเป็นที่รวม เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวสาก บุญมหาชาติ เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นพอถึงหน้าบวชเรียนเด็กหนุ่มสาวจะสละการงานบ้านตัวเองทุกคน และนิยมบวชตามเทศกาล ฉะนั้นในการกำหนดฮีตสิบสองของอีสานจึงล้วนแต่เป็นการทำบุญใน 12 เดือนทั้งนั้น

ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าชาวอีสานมีความเชื่อเลื่อมใสต่อศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และความเลื่อมใสนี้ ถูกถ่ายทอดกันมาจากบิดามารดาต่อกันมาเรื่อย ๆ เด็ก ๆ อีสานรู้จักวัด รู้จักภิกษุสามเณรเป็นอย่างดี รู้ว่าจะทำอะไรเมื่อพบพระภิกษุสงฆ์ เพราะได้รับรู้จากบิดามารดาหรือปู่ย่าตายายอยู่ทุกวี่วัน เกิดการซึมซับความดีงามเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว ความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงอยู่ในสายเลือดของลูกอีสานกันทุกคน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปัจจุบันความศรัทธาที่เข้มข้นเช่นนี้ได้เริ่มเจือจางลง จึงทำให้ปัญญาที่ให้อ่คิดที่เกี่ยวกับศาสนาหลายบทไม่ปรากฏว่ามีการใช้ดังที่กล่าวแล้ว โดยเฉพาะบทที่ถือว่าเป็นแก่นของศาสนา เป็นยอดของคำสอนเป็นสังฆธรรมของชีวิต ดังผญาบทที่กล่าวว่า “อันว่าเงินค้ำของมั่งมุนเจืออู่ เอาของซ้อบได้ท้อแต่ความตาย” หมายความว่า จะมั่งมีเงินทองเพียงใดก็ตาม ใช้ซ้อความตายไม่ได้ ซี้ให้เห็นว่า ผู้คนในปัจจุบันให้ความสำคัญอะไรมากกว่ากัน ระหว่างทรัพย์สินเงินทองกับความตาย เพราะบางคนมีความเชื่อว่า หากมีเงินมาก ๆ สามารถชะลอความแก่และสามารถหยุดยั้งความตายได้ เนื่องจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีรุดหน้าอย่างรวดเร็ว โรคอันตรายหลายโรคในอดีตที่รักษาไม่ได้ ปัจจุบันสามารถรักษาได้ด้วยความทันสมัยด้านการแพทย์ และอีกประการหนึ่งคนส่วนหนึ่งคิดว่าความตายไม่ใช่เรื่องใหญ่ของชีวิตอีกต่อไป แต่ความเป็นอยู่ในปัจจุบันต่างหากที่เป็นเรื่องใหญ่ว่าจะกินจะอยู่อย่างไรชีวิตถึงจะรอดได้ คนกลุ่มนี้จึงไม่เห็นความสำคัญของการเตรียมตัวเพื่ออนาคต ไม่เห็นคุณค่าของการทำความดีว่าจะส่งผลต่ออนาคตอย่างไร และปัจจุบันนี้มีคำกล่าวที่ว่า “ปัจจุบันราคาชีวิตของคนถูกลง” คำกล่าวนี้ ซี้ให้เห็นสภาพสังคมได้เป็นอย่างดีว่า สังคมขาดความมั่นคง ขาดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่ว่าจะป็นอาชญากรรม อุบัติเหตุ การฆ่าตัวตาย การก่อการร้าย สงคราม แม้แต่ภัยธรรมชาติที่คร่าชีวิตของคนทุกวี่วัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุผลที่ทำให้คนไม่กลัวความตายเหมือนในอดีต

เหตุผลอีกประการหนึ่งน่าจะเป็นเหตุผลเรื่องของการตีความผิด ความหมายที่แท้จริงของถ้อยคำดังกล่าวนี้ การที่ให้ความสำคัญกับความตายมากกว่าทรัพย์สินเงินทอง เพื่อเป็นคติเตือนใจว่า เมื่อเรามีชีวิตอยู่ไม่ควรประมาท ไม่ว่าจะคน ๆ นั้นจะอยู่ในฐานะใด มั่งมีเงินทองเพียงใดก็ตาม ดังนั้นควรทำความดีไว้ แต่ในปัจจุบันการให้ความหมายของถ้อยคำนี้เป็นการให้ความหมายเพียงผิวเผินเท่านั้น เป็นเพียงการแปลมากกว่าการตีความ คือเข้าใจแต่เพียงว่า เงินซื้อความตายไม่ได้ แต่ไม่ได้เข้าใจถึงนัยยะที่แฝงอยู่ในคำแปลนั้น จึงทำให้คนในปัจจุบันขาดความรู้ความเข้าใจในความหมายที่แท้จริง และทำให้เข้าใจไม่ถึงคุณค่าของถ้อยคำ เมื่อเข้าใจไม่ถึงคุณค่าก็ไม่รู้ว่าจะนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ถ้อยคำดังกล่าวจึงไม่มีการนำมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

สังคมอีสานในปัจจุบันที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาอย่างมากมาย โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้สถาบันสำคัญ ๆ ของหมู่บ้านและโครงสร้างสังคมเดิมแตกสลายไปมาก คนรุ่นใหม่ของอีสานได้ถูกกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ครอบงำโดยสิ้นเชิง ทั้งค่านิยมและแนวคิดแบบตะวันตก สถาบันพุทธศาสนาเอง โดยเฉพาะพระภิกษุไม่อยู่ในฐานะที่เป็นที่พึ่งของประชาชนได้ เพราะชาวนานที่ได้รับการศึกษามักจะอวดดี เห็นว่าพระภิกษุเหล่านั้นยังมกมายอยู่ในจารีตเก่า ๆ นอกจากนี้ยังเห็นว่าพระภิกษุยังคลังไคล้ในสมณศักดิ์ไม่เป็นปวชนียบุคคลเหมือนในอดีตที่สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้านและชุมชนไทย เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคม ทั้งยังเอื้ออาทรชาวบ้านเหมือนลูกหลาน ให้ทั้งความรู้ ความคิด และแก้ปัญหาครอบครัวให้ด้วย ซึ่งพระภิกษุในสมัยอดีตนั้นไม่ได้ตัดตัวเองออกจากสังคมเหมือนปัจจุบัน ทั้งเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาสังคมอีกด้วย ความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างพระภิกษุกับชาวบ้านนั้น มีส่วนให้จรรโลงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่น เช่น งานบุญ งานกุศล อันเป็นกิจกรรมระหว่างบ้านและวัด พิธีกรรมของศาสนาแต่ละพิธีกรรมนั้น เป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น งานช่างฝีมือ ความเชื่อ ความร่วมมือร่วมกิจกรรมของสังคมวิถีชีวิต จารีตต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน ทั้งชาวบ้านกับชาวบ้านและชาวบ้านกับพระภิกษุ

เหตุผลการดำรงอยู่ของถ้อยคำกลุ่มนี้อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบถึงขนาดความสั้นยาวของถ้อยคำของถ้อยคำกลุ่มนี้พบว่า ขนาดของถ้อยคำที่มีการใช้อยู่ มีขนาดสั้นจดจำได้ง่าย และเป็นถ้อยคำที่สอนโดยตรง ไม่มีศัพท์ยากหรือสัญลักษณ์ที่ต้องตีความ ดังถ้อยคำต่อไปนี้

เครื่องหลายมันขาด

ยานหลายมันข้อง

บุญบ่เคยตายนี้

แสนซีเปือกก็บ่เปื้อ

นุ่งผ้าลายหมาเห่า

คันความเก๋ผิดกัน

ให้ค้อยพากันเข้าในคองของเก่า

ส่วนกลุ่มผลญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ เป็นผลญาที่มีขนาดยาวและเป็นผลญาที่ใช้
ภาษายากต่อการทำความเข้าใจ ดังผลญาต่อไปนี้

ความยากหยุ่งควายหลายโตดิ่งจ่อง

โตหนึ่งซ่องง่าคอม

โตสองซ่องง่าขาม

โตสามซ่องง่ามี

โตสี่ซ่องง่าหว่า

โตห้าซ่องง่าบก

โตหกซ่องง่าแต่

ใผชิมาช้อยแก่

ควายน้องจิงซีไป

จะเห็นได้ว่า คำว่า “ควาย” โดยทั่วไป หรือในผลญาบทอื่นมีความหมายโดยนัย คือ
ความโง่เขลา หรืออาจหมายถึง “ความอดทน” แต่คำว่า “ควาย” ในผลญาบทนี้ ไม่ได้หมายถึงทั้งสอง
ความหมาย แต่ในบริบทนี้ หมายถึง “ปัญหา” หรือ “ความสับสนวุ่นวาย” ดังนั้น การอธิบายความ
หมายของผลญาบทนี้ จึงเป็นการยากสำหรับบุคคลโดยทั่วไป คนที่สามารถอธิบายได้ไม่เพียงแต่มี
ความรู้เกี่ยวกับผลญาเท่านั้น แต่น่าจะมีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมในศาสนาพุทธเป็นอย่างดีด้วย

ข้อค้นพบที่น่าสนใจแต่ขัดแย้งกับข้อค้นพบที่กล่าวข้างต้นคือ ผลญาที่มีความยาว
บางบทยังมีการใช้อยู่ แต่ถ้าหากพิจารณาถึงการใช้ภาษาแล้วพบว่า ใช้ภาษาที่เรียบง่ายและ
สะท้อนแนวคิดที่ตรงไปตรงมา ใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย ทำให้ง่ายต่อการจดจำและนำไปใช้อย่างไม่
ผิดเพี้ยน ดังผลญาต่อไปนี้

ครันแมนผู้เฒ่าบ่เข้าวัดฟังธรรม

เขาชีกำดินทีกใส่โฮยทำหน้า

เขาชินินทาทำวดีเตียนทั้งโลก

เขาชิวาเฒ่าแก่แดดบ่เหลียวเบ็งทางตน

เขาชิวาเฒ่าแก่ลมบ่เหลียวเบ็งทางหน้า

เขาชิวาเฒ่าปากบับบ่เหลียวเบ็งทางธรรม

เขาบ่ยำเียงนบ่ทอใยของน้อย

นอกจากปัญหาเรื่องของความยาวและการอธิบายความหมายของผลมาแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่า ผลที่ใช้ศัพท์โบราณ ซึ่งปัจจุบันไม่ใช่แล้ว ผลเหล่านี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีการใช้เช่นเดียวกัน ดังผลดังต่อไปนี้

ผู้สูงหลังเห็นต่ำ

อย่าผีเฝ้า

อย่าเจ้ายืน

เพื่อนหุมโต

อย่าเียงทางต่าง

สงสารนี้เวียนตายเวียนเกิด

คือมดไต่ขอบด้วงเวียนแล้วคอบเลิง

กลุ่มผลที่เป็นกลุ่มเดียวกันอีกคู่หนึ่งก็คือ กลุ่มข้อปฏิบัติของชายและหญิง และเมื่อเปรียบเทียบผลที่ใช้และไม่ใช้แล้ว พบว่า กลุ่มที่เกี่ยวกับข้อปฏิบัติของผู้ชายที่ไม่ปรากฏว่ามี การใช้ เน้นข้อคิดเรื่องคุณลักษณะของคำว่า “ลูกผู้ชาย” หรือ “ชายแท้” ที่ต้องทำความดี โดยประพฤติตนตามหลักของศีลธรรม และผลที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้อีกบทหนึ่งก็คือ ผลที่เน้นข้อคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของการเป็นสามีที่ดี คือ รักภรรยาต้องรักญาติพี่น้องของภรรยาด้วย ส่วนผลที่มีการใช้พบว่าเป็นผลที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเลือกผู้หญิงที่มาเป็นภรรยา ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่า ในสังคมอีสานเพศชายถูกยอมรับว่าเป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นผู้นำทางด้านการปกครอง สังคมจึงกำหนดคุณสมบัติที่ดีของผู้ชาย คือ ต้องมีความรู้ดี มีศีลธรรมดี มีความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น แต่สิ่งที่เน้นมากที่สุดก็คือ การมีคุณธรรมสูงส่ง หมั่นรักษาดีให้ทาน การทำความดีละเว้นความชั่ว ถ้าชายใดมีคุณสมบัติเช่นที่ว่านี้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็น “ลูกผู้ชาย” ดังนั้น ผู้ชายอีสานทุกคน เมื่อถึงอายุครบบรรพชาคือ 20 ปีบริบูรณ์ ต้องบวชให้พ่อแม่ตามประเพณี เพื่อพ่อแม่ จะได้ขึ้นสวรรค์ไม่ตกนรก

คุณสมบัติเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ชาย เป็นสิ่งที่สังคมอีสานให้ความสำคัญ เพราะในอนาคตเพศชายต้องมีครอบครัวและต้องเป็นผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน และการที่ผู้ชายที่มีภรรยา ต้องดูแลญาติพี่น้องของภรรยาด้วย ก็เป็นคุณลักษณะของผู้นำครอบครัวที่ดี เพราะสังคมอีสานนั้น คำว่า “ครอบครัว” มิได้มีเพียง “สามีภรรยา” เท่านั้น แต่รวมถึงเครือญาติทั้งสองฝ่าย ถึงแม้ว่า ไม่ได้อยู่ร่วมชายคาเดียวกันก็ตาม

ในปัจจุบัน ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ ไม่พบว่ามีการใช้ เกียรติ ศักดิ์ศรีและคำว่า “ลูกผู้ชาย” เริ่มเลือนหายไป คำสอนที่ยังคงใช้อยู่มีเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเลือกผู้หญิงที่จะมาเป็นภรรยาเท่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลว่า สมัยปัจจุบันผู้ชายมีโอกาสเลือกผู้หญิงด้วยตนเองมากขึ้น ต่างจากในอดีตที่ต้องอาศัยผู้เฒ่าผู้แก่เป็นฝ่ายเลือกให้เป็นส่วนใหญ่ และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ สังคมให้โอกาสแก่เพศหญิงมากขึ้น ผู้หญิงเองก็มีความรู้ความสามารถทัดเทียมผู้ชาย เช่น สามารถเป็นผู้นำได้ ไม่ต้องมีการปกป้องคุ้มครองจากผู้ชาย จึงทำให้ผู้ชายไม่ได้ถูกคาดหวังจากสังคมเหมือนในอดีต ค่านิยมในการบวชก็ลดน้อยลง ถึงแม้จะมีอยู่บ้าง แต่เป้าหมายในการบวชเปลี่ยนไป ไม่ได้บวชเพื่อศึกษาหลักธรรมคำสอนของศาสนา หรือเพื่อการอบรมบ่มนิสัยขัดเกลาจิตใจ แต่เป็นการบวชในระยะเวลายันสั้น เพียงเพื่อทำตามประเพณี ทำตามความต้องการของพ่อแม่ หรือเพื่อศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น

หมวดที่เกี่ยวกับข้อปฏิบัติของผู้หญิง ฎญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ เป็นฎญาที่ให้ข้อคิดว่า ผู้หญิงทุกคนควรมีคู่ครอง แต่ฎญาที่ยังมีการใช้อยู่ เน้นข้อคิดเรื่องของการประพฤติตนให้อยู่ในศีลธรรม รักษาตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง และเมื่อมีสามีแล้ว ไม่คบหาผู้ชายอื่น ฎญาที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับ ผู้หญิงทุกคนควรมีคู่ครองนั้น คิดว่าผู้คนทั้งอดีตและปัจจุบันน่าจะมีความเห็นตรงกันว่า ผู้หญิงเกิดมาเพื่อที่จะแต่งงาน เพื่อทำหน้าที่ของภรรยาและมารดา ผู้หญิงที่ไม่แต่งงานย่อมขาดผู้คุ้มครอง ทรชนย่อมไม่เกรงกลัว เพราะไม่มีเกราะคุ้มกัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องเวสสันดรชาดก ขุนช้างขุนแผน และวรรณกรรมไทยเรื่องอื่น ๆ ที่ยกย่องให้สามีเป็นฉัตรแก้วกันแก่ศ เช่น

หญิงใด	ผ้าบ่มืออยู่ชั้นไผ่ชีย่าน	ฮ่อมใด พ่อแล้ว
	เพิงที่เอาผ้าให้เป็นอาจารย์	สอนสั่ง
	อย่าได้ทำอวดอ้างหัวล้าน	สิ้นครู นั้นเนา
	หญิงบ่มือชายชั้นคนเก	กลางกาด
	เป็นดั่งฝากระตาดฮ้ายกลางบ้าน	เกือกขี้ดิน พ่อแล้ว

(อินทญาณสอนลูก)

ปัจจุบันฎญาบทนี้ไม่ปรากฏว่ามีการใช้แล้ว อาจเป็นเพราะว่า ผู้หญิงสมัยนี้ได้รับการศึกษามากขึ้น มีอาชีพ มีรายได้ สามารถเลี้ยงดูตัวเองได้ จะเห็นได้จากผลการสำรวจข้อมูลประชากร ของสถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2534 : 68) พบว่า กำลังแรงงานสตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราส่วนเกือบครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด โดยทำงานในภาคเกษตรกรรมร้อยละ 86.9 และทำงานนอกภาคเกษตรกรรมร้อยละ 13.1 จากข้อมูลดังกล่าว

สะท้อนให้เห็นว่า สตรีอีสานในปัจจุบันจึงไม่เหมือนในอดีตที่ต้องอยู่กับเห่าเฝ้ากับเรือน เพื่อดูแลลูก สามี ญาติพี่น้องในครอบครัวเท่านั้น แต่มีบทบาทสำคัญในภาคการผลิตและการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวด้วย และในเรื่องของการปกป้องคุ้มครองก็ไม่มี ความจำเป็น เพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ก็รู้จักปกป้องและมีวิธีการดูแลตนเองได้ ดังนั้น ความจำเป็นในการมีคุ้มครองจึงไม่ใช่เรื่องสำคัญของชีวิตอีกต่อไป กอปรกับค่านิยมของผู้หญิงในปัจจุบันชอบมีอิสระ และสามารถทำงานหนักบางอย่างด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ชายเหมือนในอดีต

สำหรับคำสอนที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนของผู้หญิงในเรื่อง การรักษานวลสงวนตัว ไม่คบชู้ชู้ชาย ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม พบว่า ยังปรากฏว่ามีการใช้อยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เพศหญิงชาวอีสานมักจะถูกปลูกฝังแนวคิดด้านจริยธรรมเป็นอย่างมาก ต้องรักษานวลสงวนตัว เพราะจะได้ถูกมองว่าเป็นคนมีค่า การหมั่นรักษาศีลและประพฤติปฏิบัติตนให้ดีอยู่เสมอ เพราะผู้มีศีลนั้นถือว่ามี ความงามทั้งกายและใจ มีกิริยาวาจาไพเราะ การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย เทวดาคอยคุ้มครอง เปรียบผู้หญิงที่ไม่มีศีล เป็นหญิงที่ไม่ดี เป็นหญิงที่มาจากนรก มีแต่ความชั่วร้ายใคร ๆ ก็ไม่อยากคบหา และข้อคิดสำคัญสำหรับเพศหญิงอีกประการหนึ่งก็คือ เพศหญิงไม่ควรรักมากในกามโดยการแสดงออกด้วยคำพูดและความประพฤติ โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีสามีแล้ว อนุญาตให้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงที่ดีไม่ควรทำให้สามี ครอบครัว และวงศ์ตระกูลของตนเองเกิดความเสื่อมเสีย

ชาวอีสานให้ความสำคัญต่อความเป็นกุลสตรีอย่างมาก ถึงแม้บทบาทของผู้หญิงเปรียบเสมือนช้างเท้าหลัง แต่หน้าที่ความรับผิดชอบของผู้หญิงนั้นยิ่งใหญ่ เพราะต้องดูแลสามี บุตร และญาติฝ่ายสามี ผู้หญิงเป็นปัจจัยหลักที่มีส่วนส่งเสริมให้ครอบครัวมีจริยธรรมดีงาม มีความอบอุ่นและมีความสุข

ผลที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ในปัจจุบันที่พบอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองไม่ว่าจะเป็นข้อคิดในการเลือกผู้นำในการปกครอง หรือข้อปฏิบัติของผู้นำในการปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า หัวเมืองอีสานในสมัยก่อนรับอิทธิพล ด้านการเมืองการปกครอง ทั้งของสยาม รวมทั้งลาวหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ตลอดจนถึงกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เป็นความสัมพันธ์ระดับบนคือระหว่างชนชั้นปกครอง แต่วิถีชีวิตโดยทั่วไประดับพื้นบ้านพื้นเมืองก็ไม่ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลง ยังคงดำเนินไปในครรลองสังคมประเพณีภายใต้ยึดถือสืบสองคองสืบสี่ โดยเฉพาะคำสอนจากผลญา เป็นเครื่องมือและกลไกที่สำคัญ ในการสร้างสรรคระบบความคิด และแบบแผนความประพฤติ ซึ่งมีส่วนรักษาและจรรโลงสังคมให้เข้มแข็งและดำรงอยู่ได้ ในยุคนั้นจึงปรากฏคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง มากมายหลายบท แต่

รูปแบบการเมืองการปกครอง ในยุคปัจจุบันได้พัฒนามาเรื่อย ๆ จนมีรูปแบบที่ชัดเจน มีกฎหมายรองรับ มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้นำที่ชัดเจน โดยมุ่งที่ความรู้ความสามารถ เป็นพื้นฐานที่เป็นรูปธรรม ตลอดจนค่านิยมการให้ผลประโยชน์ ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งผู้ได้รับผลประโยชน์ต้องทดแทนในการคัดเลือกผู้นำ ดังนั้นผู้นำที่ได้เปรียบด้านฐานะทางเศรษฐกิจจึงมักได้รับการคัดเลือก

เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ ลักษณะความเป็นอยู่ของครอบครัวคนอีสานในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งต่างจากอดีตที่อยู่กันเป็นเครือญาติเป็นครอบครัวใหญ่ ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติ จึงเป็นไปในลักษณะกระจัดกระจาย หรือที่เรียกว่าโครงสร้างแบบหลวม ทำให้ระบบการสืบทอดความเชื่อ ค่านิยม ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ขาดการเชื่อมโยงแนวคิดในการเลือกผู้นำ กอปรกับรัฐบาลก็มีการรณรงค์ให้ประชาชนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะและบทบาทใดก็ตาม จึงทำให้คำสอนของญาติที่เคยทำหน้าที่ในอดีต หดหายไป ปัจจุบันจึงไม่ปรากฏว่า ญาติกลุ่มนี้ มีการใช้ในปัจจุบัน

กลุ่มญาติที่ปรากฏว่ามีการใช้ กลุ่มของกตัญญู สะท้อนให้เห็นว่า คนอีสานยึดมั่นในเรื่องของความกตัญญูเสมอมา ไม่ว่าจะอดีตหรือปัจจุบัน โดยเฉพาะลูกต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ด้วยการให้ความเคารพเชื่อฟังและทดแทนบุญคุณ ไม่แสดงอารมณ์โกรธเมื่อถูกพ่อแม่ดุว่า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ของประชากรต่างวัยในครอบครัวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2538) พบว่า คนที่มีอายุน้อยกว่าไม่ควรจะขัดแย้งผู้สูงอายุ แม้ว่าผู้สูงอายุจะทำหรือพูดไม่ถูกก็ตาม ซึ่งมีผู้เห็นด้วยร้อยละ 61

การแสดงออกถึงความกตัญญูที่ชาวอีสานถือปฏิบัติตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันก็คือ จะเห็นได้จากการที่คนหนุ่มสาวชาวอีสานอพยพจากถิ่นกำเนิดไปทำงานต่างถิ่นหรือในเมืองหลวง เนื่องจากภาวะสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้ไม่สามารถทำงานหรือดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้ เมื่อถึงวันสำคัญหรือวันหยุดต่าง ๆ หนุ่มสาวเหล่านี้ก็จะเดินทางกลับภูมิลำเนาเพื่อเข้าร่วมพิธีตามประเพณี บางครั้งก็ร่วมกันเป็นคณะจัดตั้งองค์ผ้าป่า กฐิน เพื่อนำเงินมาพัฒนาบ้านเกิดในเทศกาลวันสำคัญประจำท้องถิ่น เช่น วันสงกรานต์ ก็จะนำปัจจัยต่าง ๆ มาสักการะหรือมอบให้ผู้มีพระคุณ ได้แก่ พ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อา และผู้อาวุโสในท้องถิ่น เป็นต้น

ประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญู และได้ถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดและกว้างขวางของชาวอีสาน ก็คือประเพณีแต่งงาน หลังจากคู่บ่าวสาวได้ผ่านพิธีการแต่งงานเรียบร้อยแล้ว คู่บ่าวสาวจะนำสิ่งของที่เตรียมไว้เป็นพิเศษ และถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามอบให้พ่อแม่หรือ

ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย เพื่อเป็นการขอบคุณและทดแทนพระคุณที่ได้เลี้ยงดูคู่บ่าวสาว ในขณะที่เดียวกันเป็นการแสดงออกถึงความนับถือญาติผู้ใหญ่ของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้ชาวอีสานเรียกว่า “การสมมา”

ถึงแม้ว่าสภาพสังคมวัฒนธรรมอีสานเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใดก็ตาม และส่งผลให้ค่านิยมบางอย่างเลือนหายไป แต่ในเรื่องของความกตัญญู เป็นเรื่องซึ้งลึกเข้าไปในความรู้สึก และถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถือเป็นจารีต (Mores) ที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตามหากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรมจะถูกว่ากล่าว จนถึงขั้นถูกประณามอย่างรุนแรง สังคมอาจรังเกียจและอาจถูกตัดออกจากสังคมได้ ดังนั้นค่านิยมเรื่องของความกตัญญูจึงอยู่ในจิตใจของคนทุกคน ผนวทให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงถือว่ามิมีบทบาทสำคัญต่อสังคมอีสาน จึงปรากฏว่ามีการใช้อยู่ในปัจจุบัน

ผนวทอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังมีการใช้อยู่ในปัจจุบันก็คือ กลุ่มผนวทให้ข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษา โดยเน้นว่า การศึกษามีความสำคัญมาก และเมื่ออายุยังน้อยให้รีบชวนชววยในการศึกษาหาความรู้ คนอีสานให้ความสำคัญกับคำว่า “ปัญญา” อย่างมาก ดังผนวทบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า

มีเงินเต็มพา บ่ท่อบญวเต็มบุม

ผนวทบทนี้ให้ข้อคิดว่ามีปัญหาดีกว่ามีทรัพย์ คนที่จะมีปัญญาได้ก็ต้องศึกษาเรียนรู้ บรรพบุรุษอีสานจึงสอนลูกหลานให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษามาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเพศ หรือมีบทบาทของสังคมอย่างไร เช่น เด็กก็ต้องรีบชวนชววยศึกษาหาความรู้ใส่ตัว เพราะเชื่อว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการหาเงินเลี้ยงชีพและใช้เลื่อนฐานะในสังคม ได้ดังผนวทต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ยามยังน้อยให้เจ้าหมั้นเขียนคุณ

บุญเฮามีสิยศสูงเทียมฟ้า

ไปทางหน้า หาเงินได้ล้านหมื่น

ใฝ่ผู้ความู้ตื่นเงินเบี้ยบ่แก่นถง

เมื่อเป็นผู้ใหญ่ ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ก็ต้องศึกษาหาความรู้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะผู้ชาย เพราะเป็นคุณสมบัติหนึ่งที่หญิงสาวจะเลือกไปเป็นคู่ครอง ดังผลญาต่อไปนี้

เกิดเป็นคนให้มีความรู้
 จັงปู้ลู้คือควายไถนา

เอาผิวให้หาแนวนักปราชญ์
 ใจฉลาดผู้คลองแท้สั่งสอน

หญิงใดได้ผัวนามนักปราชญ์
 เป็นที่คนกล่าวเว้ายออย่างทั่วแดน

และถ้าหากเป็นผู้นำ เป็นผู้ปกครอง ก็ต้องมีความรู้มากกว่าบุคคลอื่น ดังผลญาต่อไปนี้

เป็นขุนวีวิชาให้มีมาก
 อย่าได้เป็นหนังแห้งมาจวบพ้อ ไฟไหม้ซีใจโดง

คุณค่าดังกล่าวได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่า ระบบและความหมายเกี่ยวกับการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม แต่ผลของการศึกษาเรียนรู้นั้น ได้ใช้ในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะค่านิยม “การเป็นเจ้าของคน” “การเป็นข้าราชการ” สิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยวุฒิทางการศึกษาทั้งนั้น กอปรกับในสมัยปัจจุบัน สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่อย่างเท่าทันและมีความสุข รัฐบาลเองก็ต้องการให้คนไทยทุกคนได้เข้ารับการศึกษิตตามอัธภาพและความสามารถของแต่ละบุคคล โดยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยวิธีการที่หลากหลาย หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลก็ได้สนองนโยบายโดยเข้าไปพัฒนาให้กับกลุ่มชนทุกระดับ ทุกกลุ่มอายุ ให้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง การศึกษาจึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นสำหรับทุกคน และการศึกษาก็ใช้เป็นที่ทำให้คนสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมให้กับตนเองได้ ดังนั้น จึงพบผลญาที่เกี่ยวกับการศึกษา มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน

จากข้อค้นพบการดำรงอยู่ของผลญาอีสานดังที่กล่าวแล้วนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญสม ยอดมาลี (2537) ที่กล่าวว่า “...นอกจากประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว มีบริบทและความเป็นมาอันยาวนานแล้ว ยังได้รับการถ่ายทอด สังคม และขัดเกลา (socialization) สามารถตอบสนองปัญหาหรือความต้องการพื้นฐานในสังคมอีสานอย่างสมดุค

และต่อเนื่องตลอดมา จึงทำให้วิถีชีวิตโดยทั่วไปของชนกลุ่มนี้ยังคงดำเนินไปในครรลองสังคม ประเพณีภายใต้ฮีตสิบสองคองสิบสี่สืบมาหลายชั่วคนจนถึงทุกวันนี้...”

ผลการวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของผญาอีสาน สะท้อนให้เห็นสังคม อีสานดั้งเดิมกับสังคมอีสานที่เปลี่ยนไป ซึ่งสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบสังคมอีสานดั้งเดิมกับสังคมอีสานที่เปลี่ยนไป จากมุมมองที่ได้จากการวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของผญาอีสาน

สังคมอีสานดั้งเดิม	สังคมอีสานที่เปลี่ยนไป
<ul style="list-style-type: none"> ยึดมั่นในศาสนา จารีต ประเพณี ค่านิยม อย่างเข้มข้น มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ระบบเครือญาติมีความอบอุ่น มีความผูกพันแน่นแฟ้น ให้ความสำคัญหรือยกย่องคนดี มีศีลธรรม มีปัญญา ให้ความสำคัญด้านจิตใจ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล เชื้ออาหาร ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงอิงกัน พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้ สังคมคาดหวังบทบาทในความเป็นผู้นำของผู้ชายสูง ผู้นำทางจริยธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> ความเชื่อที่มีต่อศาสนา จารีต ประเพณี ค่านิยม ลดความเข้มข้นลง ใช้ระบบเหตุผลในการอธิบายระบบความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น ระบบเครือญาติแยกเป็นครอบครัวเดี่ยว ลดความผูกพัน ให้ความสำคัญหรือยกย่องคนที่มีความรู้ความสามารถ และคนที่มีการศึกษา ให้ความสำคัญด้านวัตถุ ให้ความช่วยเหลือแผ่ไปด้วยผลประโยชน์ ระบบเศรษฐกิจแบบการค้า ให้ความสำคัญกับเงินตราและการแลกเปลี่ยน สังคมให้ความสำคัญบทบาทชายหญิงเท่าเทียมกัน ผู้นำการเมือง/ถูกแทรกแซงจากผู้นำภายนอก

นอกจากผญาที่ไม่ปรากฏว่ามีการใช้และผญาที่มีการใช้ในปัจจุบันแล้ว ยังพบผญาที่มีการใช้และมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพบจำนวน 12 บท ซึ่งทั้งหมดเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ตัวผญา

ญาคือคำที่ใช้ ส่วนการเปลี่ยนแปลงที่ความหมายพบเพียง 2 บท เท่านั้น การเปลี่ยนแปลงคำและความหมายในฉญา มีข้อสังเกต ดังต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงคำ จากคำโบราณมาเป็นคำที่ทำให้เข้าใจได้ทันที ความหมายของคำเดิมกับคำใหม่ เหมือนกัน ดังฉญาต่อไปนี้

ฉญาเดิม เพินหมโต อย่าโง่ทางต่าง

ฉญาใหม่ เขฮักโต อย่าโง่ทางต่าง

ฉญาเดิม ลูกเต้าบ่ฟังความพ่อแม่

ผีแก่เข้าหม้ออนาสก

ฉญาใหม่ ลูกเต้าบ่ฟังความพ่อแม่

ผีแก่เข้าหม้ออนรก

2. การเปลี่ยนแปลงคำในฉญาบางบท เป็นการเปลี่ยนแปลงคำที่ใกล้เคียงกับคำเดิมมาก และมีความหมายเหมือนกัน อาจเป็นเพราะว่าเป็นคำของแต่ละท้องถิ่น ดังฉญาต่อไปนี้

ฉญาเดิม ให้ค่อยแคะค่อยไ้ ยังซีได้ต่อนคำ

ฉญาใหม่ ให้ค่อยอดค่อยแ่ง ยังซีได้ต่อนคำ

3. การเปลี่ยนแปลงเกิดจาก การตัดคำที่ไม่จำเป็นออก แต่ยังคงความหมายไว้เหมือนเดิม ดังฉญาต่อไปนี้

ฉญาเดิม ผุ่งหัวดำจักเดินไปก่อน

ผุ่งหัวด่อนจักย่างนำหลัง

ฉญาใหม่ หัวดำไปก่อน หัวด่อนนำหลัง

4. การเปลี่ยนแปลงคำในฉญาบางบท ใช้คำที่มีความหมายต่างกัน แต่ยังคงความหมายในภาพรวมไว้ ดังฉญาต่อไปนี้

ฉญาเดิม แก้วซีฆ่าสิบซีฆ่าให้เอาแก่นกะยุงตี

อย่าซีเอาบาลีต้อยตีต่างค้อน

ผญาใหม่ เก้าสิบสี่สิบสี่ห้าให้เอาแก่นกะยุงตี
 อย่าเอาหัวใจตีชีเนาหมมในเนื้อ

5. การเปลี่ยนแปลงความหมายของผญา พบเพียง 2 บท เท่านั้น เหตุที่พบการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายน้อย เนื่องจากว่า การวิเคราะห์ความหมายผญาอีสาน เป็นการวิเคราะห์ตามบริบท ซึ่งได้แก่ข้อความแวดล้อม และบริบทของสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า การใช้ผญาบทเดียวกันไม่ว่าในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการใช้ในสถานการณ์เดียวกัน จึงทำให้ความหมายของผญาแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง

วัฒนธรรมมีธรรมชาติคล้ายคลึงกับสรรพสิ่งในโลก กล่าวคือเมื่อมนุษย์สร้างขึ้นแล้ว ก็ใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการในชีวิต แต่เมื่อเหตุปัจจัยและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปมนุษย์ก็ต้องมีการปรับปรุงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการนั้นให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหรือมีการพัฒนาต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ จนในที่สุด มนุษย์เห็นว่าพัฒนาต่อไปได้ยาก หรือผลประโยชน์ไม่คุ้มกับการลงทุนแล้วจึงยุติการพัฒนาวัฒนธรรมนั้น จึงไม่มีหน้าที่ต้องรับใช้มนุษย์ ก็จะตายหรือสลายไปในที่สุด ดังนั้นวัฒนธรรมย่อมเกิดแก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้สร้างวัฒนธรรมนั่นเอง

ภาษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ภาษาจึงมีลักษณะเหมือนมนุษย์หลายประการ คือ มีการเกิด มีการเจริญงอกงาม มีการเสื่อม และมีการตาย จะเรียกว่า ภาษาตกอยู่ในกฎของสามัญลักษณ์ ก็ได้ คือมีลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กล่าวคือ ภาษานั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ทั้งเสียงรูปคำและความหมาย เพราะผู้ใช้ภาษาจะใช้ตามความพอใจ หรือตามภูมิปัญญาของตน และในที่สุด เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วน แล้วก็จะพบว่า ภาษานั้นไม่ว่าจะเป็นเสียงรูปคำ หรือความหมาย ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สมมุติขึ้นทั้งสิ้น มิได้มีตัวตนแน่นอน มิได้มี “ความหมายในตัวของมันเอง” แต่อย่างไรเลย มนุษย์เป็นผู้กำหนดความหมาย รูปคำ และเสียงของคำ ขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้น ภาษาที่มีชีวิต คือคำหรือภาษาที่ผู้ใช้สื่อสารกันอยู่ในชีวิตประจำวัน และมีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนี้ขึ้นอยู่กับมนุษย์ผู้ใช้ภาษานั้น เพราะภาษาเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีเงื่อนไขที่มนุษย์กำหนดขึ้นได้ ตกกลางกันได้แก้ไข ปรับปรุง ยกเลิก ฟันฟู และสร้างขึ้นใหม่ได้ตามความต้องการของมนุษย์ผู้ใช้ภาษานั้น สำหรับภาษาที่ไม่มีใครใช้ คือภาษาที่ตายแล้ว

ดังนั้น สถานภาพการดำรงอยู่ของผญาอีสานก็มีธรรมชาติเหมือนกับแนวคิดข้างต้น คือ มีทั้งการใช้ ไม่ใช้ และการเปลี่ยนแปลง ดังที่กล่าวแล้ว

จากการศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของฌณาอีสาน พบว่า ในปัจจุบันมีการใช้ฌณาผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น รายการวิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ สไลด์ วีซีดี อินเทอร์เน็ต สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น บทความ ตำรา นอกจากนี้ ยังใช้ในการเขียนกลอนลำ พระสงฆ์ใช้ในการเทศน์หรือใช้ในโอกาสเฉพาะกิจ เช่น งานเลี้ยงต้อนรับ เป็นต้น จากลักษณะการใช้ฌณาในปัจจุบัน ที่ให้เห็นว่า คำฌณายังคงมีใช้กันอยู่มิได้เลือนหายไป หากแต่เรามีคำพูดอื่นหรือภาษาอื่นมาใช้พูดกันมากกว่า จึงทำให้การใช้ฌณาไม่ได้อยู่ในชีวิตประจำวัน ที่มีผู้ใหญ่สั่งสอนผู้น้อย หรือหนุ่มสาวใช้พูดจากันเหมือนแต่ก่อน แต่ลักษณะการดำรงอยู่ จะอยู่ในหมู่ผู้สูงอายุที่ยังจดจำคำสอนตามฮีต-คองได้ดี บางคนจดจำได้เพราะประทับใจในโวหาร และศิลปะ ของภาษา บางคนจดจำได้เพราะประทับใจในปรัชญาที่ท้าทายให้คิด เมื่อมี ผู้สนใจก็ถ่ายทอดสู่ฟังได้และถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อความบันเทิง ซึ่งการดำรงอยู่ในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดฌณาให้กับคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ หรือเพื่อการสนองนโยบายขององค์กรบางองค์กร รัฐบาลบางสมัยที่เห็นความสำคัญ

ผลจากการศึกษาการดำรงอยู่ของฌณาอีสาน สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวว่า ปัจจุบันนี้ ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ความเป็นอยู่อย่าง “ชนชาวนาน” นับวันแต่จะหมดไป บทบาทของฌณาบางบท บางกลุ่มนั้นเป็นสิ่งที่เหมาะสมคู่ควรกับสังคมสมัยก่อน คือ เป็นสื่อการอบรมบ่มนิสัยของปวงชน มีผลในทางกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และสังคม ในภาวะปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไป มีองค์กรซึ่งทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ปวงชนโดยตรง ประกอบกับช่องทางในการเรียนรู้ชีวิตเรียนรู้โลกมีหลายแนวทาง เช่น การใช้สื่อมวลชนและประสบการณ์ที่ได้จากการปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ฌณาบางบทจึงลดบทบาทลง มีฐานะเป็นเพียงกระจงเงาสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต แบบแผนความประพฤติ ปรัชญา สุนทรียะ และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในอดีต

แต่ในอีกแง่มุมหนึ่ง ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน สุภาชิต คำสอน คำพังเพย และกวีพจน์ เหล่านี้มีอยู่เป็นมรดกทางปัญญาทุกท้องถิ่นทุกภูมิภาคของเมืองไทย มีอยู่ในสำนึกของชาวนาน และได้ถ่ายทอดให้กันไว้ในครอบครัว ที่วัด โรงเรียนและในสายสัมพันธ์ปกติประจำวัน สติปัญญาที่ตกผลึกเป็นอรรถพจน์ุญชนะเหล่านี้ เมื่อมีความทุกข์ มีปัญหา มีวิกฤตการณ์เกิดขึ้น ก็จะมีผู้หยิบยกขึ้นมาให้พิจารณาเตือนสติกันเสมอ ทั้งเป็นวาจา และเป็นลายลักษณ์ ถ้าใช้ถูกกาลเทศะ ถูกบุคคล สถานที่และเหตุการณ์ ภูมิปัญญาเหล่านี้ก็ยังมีคุณค่าทางใจสูง และทำให้คนมีกำลังใจสู้ชีวิตในยามทุกข์ยากได้มิใช่น้อย

3. แนวทางการสืบทอดฌณาอีสาน

การสืบทอดผญาอีสานเป็นการสืบทอดระบบคุณค่าและความเชื่อที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณ สำนึก ความผูกพัน ตัวตนและศักดิ์ศรีของคนอีสานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สิ่งที่แทรกอยู่ในผญาล้วนสะท้อนให้เห็นว่า คนอีสานให้คุณค่าและความหมายกับอะไร มีอะไรเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้าง ความผูกพันร่วมกัน และมีความเชื่ออย่างไร ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนอีสาน ดังนั้น การศึกษาเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดผญาอีสานจึงเป็นการสืบทอดวิถีชีวิตและความผูกพันต่อระบบคุณค่าและความเชื่อของคนอีสานไว้ และพบว่าวิธีการที่จะทำให้การสืบทอดยั่งยืน เข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริงนั้น ต้องจัดทำเป็นหลักสูตร ให้นักเรียน นักศึกษา ได้เรียนรู้ นอกจากนี้องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องประสานร่วมมือกันเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูภูมิปัญญาดังกล่าว ชุมชนเองก็มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดเพราะอยู่ใกล้ชิด และเป็นผู้ใช้ผญาอยู่แล้ว ซึ่งอาจจะจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ รวบรวมข้อมูลและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน

ผญาเป็นชุดความรู้ที่มีการสร้างสะสมและถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมา เป็นชุดความรู้ที่มีคุณค่า มีประโยชน์ และที่สำคัญยังมีผู้ใช้ประโยชน์จากผญามาจนถึงปัจจุบัน แต่การถ่ายทอดผญาในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นการนำผญาที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้มาถ่ายทอด ยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเขียนผญาใหม่อย่างกว้างขวาง มีเพียงอยู่ในกลุ่มที่สนใจเท่านั้น ดังนั้น การสืบทอดที่ยั่งยืน อีกทางหนึ่งก็คือ การศึกษารูปแบบการเขียนผญา และส่งเสริมให้มีการเขียนผญาใหม่ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสังคมยุคใหม่ด้วย

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นนิสัยของมนุษย์ การถ่ายทอดผญาก็อยู่บนพื้นฐานความคิดดังกล่าว ซึ่งพ่อแม่จะต้องถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน และจะเป็นมรดกตกทอดสืบทอดกันไปจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเสมอ การถ่ายทอดจะได้ผลดี สืบต่อไปได้อย่างยั่งยืน ต้องอยู่บนพื้นฐานค่านิยมในสังคมนั้น ๆ ด้วย และที่สำคัญ กระบวนการสร้างสรรค์และการสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าว คือ “การศึกษา”

เมื่อพิจารณาเรื่องความสัมพันธ์ของการศึกษาและวัฒนธรรมในสังคมไทย การศึกษา มีบทบาทในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จาก การฝึกฝนอบรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น พ่อแม่สอนลูก พี่สอนน้อง เพื่อนสอนเพื่อน พระสงฆ์สอนประชาชน นายสอนบ่าว สามีสอนภรรยา ซึ่งมักจะเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ ในสมัยที่ไม่มีสถานศึกษา เป็นการให้การศึกษาแก่กันและกันในครอบครัว ในหมู่คณะ และในสังคม ซึ่งคนอาศัยอยู่ร่วมกัน ในสมัยต่อมาเมื่อมีวัดวาอาราม หรือเจ้าลัทธิในศาสนาต่าง ๆ ขึ้น จึงเกิดมีการให้การศึกษาหรือการฝึกอบรมในศาสนสถานเหล่านั้น การศึกษาเริ่มเป็นรูปแบบชัดเจนขึ้น มีการสอน

ความรู้ ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนและพิธีกรรมต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้น ในยุคต่อมา จึงมีการศึกษาทั้งในสังคมทั่วไปแบบดั้งเดิม และการศึกษาในวัดวาอารามต่าง ๆ การศึกษาไทยในยุคนี้ จึงเป็นการสร้างสรรค์และถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนไทยในยุคนี้

แต่ในที่สุด เมื่อผ่านมาถึงยุครัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยปฏิรูปการศึกษา ใน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความเป็นที่จะต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการรักษาเอกราชของชาติ จึงมีการริเริ่มจัดการศึกษายุคใหม่ตามแนวตะวันตกขึ้น และเริ่มเป็นการศึกษาที่มีระบบและเป็นทางการ เนื้อหาสาระของความรู้ และวิธีการเรียนการสอน จึงเริ่มเป็นของตะวันตกแต่อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ในสังคม และการเรียนรู้ในวัด ก็เป็นไปลักษณะเดิม การศึกษาส่วนใหญ่ของชาติในยุคนี้ ยังเป็นการถ่ายทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยเช่นเดิม

มาถึงยุคการศึกษาไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะการศึกษาในระบบหรือการศึกษาแบบที่ดำเนินอยู่ในสถานศึกษาทั่วไปนั้น มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมของชาติทุกระดับทั้งทางบวกและลบ กล่าวคือ การศึกษาในระบบในปัจจุบันทั่วโลก มักจะมุ่งการสร้างสรรค์ และการถ่ายทอดวัฒนธรรมสากล ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของวิชาการตะวันตกเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการลดความแตกต่างในทางความคิดและค่านิยมต่าง ๆ ระหว่างชนชาติต่างวัฒนธรรมทั้งหลาย ดังนั้น คนในโลกที่ผ่านการศึกษาในระบบมักจะสื่อสารความรู้สึกนึกคิด และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้มากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้าม การที่การศึกษาในระบบ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมทุกระดับน้อยลง ทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาเหล่านี้ ขาดความรู้ความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ น้อยลง จึงไม่สามารถสื่อสารความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่มียุคเดิมมากขึ้น จึงเกิดสิ่งที่เรียกว่า ช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) หรือช่องว่างระหว่างวัฒนธรรม (Cultural Gap) มากขึ้น จึงมีการสื่อสารที่ตรงกันน้อยลง เยาวชนรุ่นหลังที่มีการศึกษา จึงไม่บังเกิดความภาคภูมิใจ และไม่รักวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ กลับไปนิยมชาวตะวันตกและประเทศตะวันตกมากขึ้น

การศึกษาไทยในปัจจุบันจึงเป็นการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชาติเพราะการศึกษาปัจจุบัน มักบรรจุเนื้อหาสาระของวิชาการตะวันตกเป็นหลัก สูตร สิ่งที่เหลืออยู่ที่เรียกว่า ความเป็นไทย ใช้แก้ปัญหาคือความต้องการของชาติมีเพียงภาษาไทย ซึ่งเป็นสื่อการสอนเท่านั้น และจำกัดอยู่เพียงภาษาไทยราชการหรือภาษาราชการ เนื้อหาสาระของหลักสูตร ตลอดจนวิธีการเรียนการสอนของการศึกษาในระบบส่วนใหญ่เป็นเรื่องเนื้อหาที่ค่อนข้างไปทางสากล ดังกล่าว แต่ที่เป็นวัฒนธรรมไทยที่นอกเหนือไปจากภาษาไทยภาคกลางแล้ว เนื้อหาสาระและวิธี

การก็เป็นเรื่องของวัฒนธรรมภาคกลางหรือวัฒนธรรมของทางราชการเป็นประการสำคัญ ที่บรรจกลงในหลักสูตรและใช้ในการสอนทั่วประเทศ ทั้ง ๆ ที่เรื่องเหล่านั้นไม่ค่อยสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้น การศึกษาในระบบจึงไม่ค่อยได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วนใหญ่ของชาติ ภาวะเช่นนี้ก็มีส่วนดีและส่วนเสียเช่นกัน ในส่วนดีก็คือคนในชาติจะมีความรู้สึกนึกคิดที่ร่วมกันและเข้าใจกันได้ การจัดหลักสูตรในลักษณะนี้ จะช่วยให้การรวมชาติสามารถบังเกิดความเป็นปึกแผ่นแน่นหนา และมักจะเป็นความจำเป็นในการสร้างชาติให้เข้มแข็งเพื่อป้องกันการแบ่งแยกและการแตกแยกของชนในชาติ สำหรับส่วนเสียก็คือ วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่ได้รับการสร้างสรรค์และถ่ายทอดด้วยกระบวนการศึกษา ก็จะเสื่อมโทรมและสูญหายไปและยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนมาได้ ซึ่งนับเป็นความสูญเสียใหญ่หลวงเช่นเดียวกัน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการศึกษาดังกล่าว ถึงแม้จะช่วยพัฒนาชาติ แต่มิได้ช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นเท่าที่ควร เป็นผลให้คนไทยเหล่านั้นขาดความภาคภูมิใจในตนเองและขาดความเชื่อมั่นในที่สุด เพราะระบบการศึกษา ทั้งสิ้นทั้งปวงเป็นตัวผลักดัน ความเปลี่ยนแปลงให้คนทั่วแผ่นดินเหินห่างแปลกแยกจากภูมิปัญญาเดิมของเรา การศึกษาในความหมายที่เป็นไปตามธรรมชาติของสังคมมนุษย์จึงกลายเป็นเพียงการเอาเด็กไปโรงเรียน เรียนรู้ศาสตร์และศิลป์ใหม่ ที่เป็นคนละเรื่องกับชีวิตจริงในชนบทและไม่สามารถทำมาแก้ปัญหาชนบทได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ต่อเนืองหลายชั่วคนเข้า ภูมิปัญญาเดิมก็หมดความหมาย หมดความสำคัญลงโดยปริยาย

ดังนั้น แนวทางการสืบทอดแผนภูมิปัญญาอันล้ำค่าของคนอีสานที่ต้องทำเป็นหลักสูตร เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน โดยมีองค์การที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องช่วยกันรณรงค์และระดมสรรพกำลัง เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาดังกล่าว ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป แนวทางดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดบทบาทการศึกษาที่กระบวนการสร้างสรรค์และการสืบทอดวัฒนธรรมไทย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะการสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมนั้น ทำเฉพาะในโรงเรียนไม่พอ จะต้องมียุทธศาสตร์ต่าง ๆ อีกมากมาย ให้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ถ้าเรามีประสบการณ์เพียงพอ ได้สัมผัส ได้ตะต๋องด้วยตนเองแล้ว จะทำให้เข้าใจซาบซึ้งในสิ่งต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น โดยการเชื่อมโยงบทเรียนและกิจกรรมให้สัมพันธ์กับชีวิตและตัวตนของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ก็ได้กำหนดไว้ว่าการจัดการศึกษาของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดการเรียนรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ความก้าวหน้า ทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็น

มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ญาจึงเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุด และเป็นพลังสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ช่วยร้อยรัดคนอีสานหรือคนไทยไว้ด้วยกันอย่างมีจิตสำนึกและเอกลักษณ์

การพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นต่อคุณภาพของทุกสังคม แต่แนวทางหรือกระบวนการพัฒนาที่ดีนั้น จะต้องให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ทรัพยากร และวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ถ้าการพัฒนาไม่มีความสมดุลและตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง สังคมนั้นก็จะมีคุณเจริญก้าวหน้า ประชาชนประสบกับความสุข แต่เมื่อใดการพัฒนาขาดการพิจารณาพื้นฐานเหล่านั้น ย่อมจะเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตผู้คน การพัฒนานั้นย่อมพบกับความล้มเหลวในที่สุด

การใช้แนวคิดวัฒนธรรมกับการพัฒนา เกิดจากความเป็นจริงที่ว่า วัฒนธรรมแห่งชาติเป็นแกนกลางที่รวมพลังคนทั้งชาติให้มีจุดหมายร่วมกัน วัฒนธรรมชาวบ้านก็เป็นแกนกลางที่รวมพลังชาวบ้านให้มีจุดหมายร่วมกันเช่นเดียวกัน ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นพลังผลักดันการพัฒนาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง ตรงกับความคิดและอุดมคติของคนส่วนใหญ่ นานเข้ากลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก คือลืมไปว่า ทำอย่างนั้นเพราะอะไร การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของวัฒนธรรม จะทำให้คนในวัฒนธรรมนั้นภูมิใจ และเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของตนที่มีมาแต่เดิม นี่คือการกิจสำคัญของการศึกษา และภารกิจที่ต่อเนื่องคือ การศึกษาต้องเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมที่อยู่ข้างในกับวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาจากภายนอก ให้ประสานสอดคล้องกัน ให้ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้รับและสืบทอดให้ลูกหลานได้เรียนรู้ต่อไป จนเกิดความเจริญงอกงามอย่างแท้จริง ซึ่งแนวคิดนี้ เป็นการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงความต้องการของคนในท้องถิ่น ด้วยการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรที่มีอยู่ ช่วยให้เกิดการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนทำให้เกิดความภาคภูมิใจและรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ สร้างสรรค์ความเจริญอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นไว้ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมและความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน

การใช้พัฒนาในการพัฒนามนุษย์ เป็นการใช้นโยบายการพัฒนาโดยใช้กลไกทางวัฒนธรรมประสานกับแนวคิดการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ซึ่งเป็นการนำเอาประสบการณ์ ความชัดเจน ภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบกันไว้ในสังคมอีสานออกมาเป็นเครื่องมือใน

การที่จะเผชิญ ต้อนรับ ปรับ ดัดแปลง และสร้างสรรค์จัดทำสิ่งใหม่ ๆ ให้เข้ากันและบังเกิดคุณค่า
อำนวยความสะดวกแก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การมุ่งพัฒนาประเทศให้ “ทันสมัย” เพื่อให้เทียบทันนานาชาติอารยประเทศ ตามมาตรฐาน
ความศิวิไลซ์ ที่ชาวตะวันตกเป็นผู้ตั้งไว้ ที่มุ่งความเจริญทางวัตถุ การขยายตัวเจริญเติบโตด้าน
ปริมาณการเพิ่มพูนจากตัวเลข ด้วยการพัฒนาที่เน้นหลักด้านเศรษฐกิจ โดยวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี เป็นเจ้าบทบาทสำคัญและมีนโยบาย กระจายความเจริญไปสู่ชนบทด้วยความหวังว่า
ถ้าชนบทเจริญ (ทางวัตถุ) ใกล้เคียงกับเมืองเท่าไร ชีวิตก็จะมีคุณภาพอยู่ดีมีสุข มากขึ้นเท่านั้น
เนื่องจากเราทึกทักว่า เมืองเจริญ ชนบทด้วยก็เจริญด้วย แต่ในความเป็นจริง แม้จะประสบความสำเร็จ
สำเร็จมีคุณค่าเป็นประโยชน์ แก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้มากน้อยก็จริง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นมาใหม่
จากการพัฒนานั้น มีความร้ายแรงเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านธรรมชาติแวดล้อม ได้แก่ เกิด
ภาวะดินเสีย น้ำเสีย อากาศเสีย ทรัพยากรร่อยหรอ ระบบนิเวศกำลังพังทลายจากมลพิษ และสาร
เคมีต่าง ๆ เป็นต้น ด้านสังคม ได้แก่ การเบียดเบียน การเอารัดเอาเปรียบกันรุนแรงมากขึ้นมีความ
ยากจนแร้นแค้นที่แก้ไม่ตก ปัญหาเยาวชน ความเสื่อมจากศีลธรรม อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด
ก่อให้เกิดการขาดความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และความหล่มสลายของชุมชน ปัญหาสงคราม
และการก่อการร้ายเกิดขึ้นทั่วไป ทำให้มนุษย์ขาดความอบอุ่นและขาดภูมิคุ้มกัน เป็นต้น และสุดท้าย
ด้านจิตวิญญาณ ปรากฏว่ามีปัญหาเพิ่มขึ้นทั้งทางกายและทางใจ ในทางกายก็มีโรคร้ายแรงที่เกิด
จากสภาพจิตเสื่อมโทรมบ้าง เกิดจากธรรมชาติแวดล้อมเป็นพิษ เกิดจากความวิปริตทางสังคม
บ้าง เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคแพ้อากาศ โรคเอดส์ เป็นต้น ส่วนในทางจิตใจ เกิดจากมนุษย์
ไม่สามารถเผชิญกับความซับซ้อน ผันผวน ของ ปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งหมดได้ จึงปรากฏ
ออกมาเป็นความเครียด ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของมนุษย์ ก่อให้เกิดปัญหามากมาย จิตใจเร่าร้อน
กระวนกระวาย แม้วัตถุพร้อมแต่ก็ไม่มีความสุข เกิดความเหงา ว่าเหว่ หดหู่ หมดหวัง ติดยา
เสพติด รู้สึกแปลกแยก คนฆ่าตัวตาย เพิ่มมากขึ้น ฆ่าคนอื่นด้วย โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนา
แล้ว

ความผิดพลาดของการพัฒนาในยุคที่ผ่านมา นั้น คนส่วนใหญ่จึงเกิดได้สติ นัยนิตา
เห็นธรรมมากขึ้นว่า ชีวิตทุกวันนี้มีทุกข์มากกว่าสุขเสียแล้ว จึงเกิดความเคลือบไหว ดิ้นรนที่จะ
แสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมแก่รกรากทางวัฒนธรรม และลักษณะเฉพาะของสังคมไทยมากขึ้น

เป็นปฏิกริยาตอบโต้ ในสภาวะดังกล่าวนี้เอง ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชนบท จึงได้รับการหยิบยก ขึ้นมาปรับพิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง และนำมาปรับใช้ในการ แก้ปัญหาต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคมและทางจริยธรรมให้กลับมาสู่สภาวะที่สมดุลอยู่เย็นเป็นสุข กว่าที่เป็นอยู่นี้ เพราะเรามองเห็นและประจักษ์ขึ้นทุกที่ว่า วิธีชีวิตที่พอดี ๆ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง สอดคล้องกับธรรมชาติ คล้ายคลึงกับที่บรรพบุรุษมีมานั้น ยังมีความเป็นไปได้ในบริบทใหม่ ถ้าเรารู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาอันเหมาะสมมาใช้ให้เหมาะแก่ภูมิปัญญาใหม่ สิ่งแวดล้อมใหม่ แต่คง เป็นไปไม่ได้และไม่สมควรที่เราจะกลับไปหาอดีตโดยสิ้นเชิง เพราะหลายสิ่งหลายอย่างไม่สามารถ จะนำมาใช้อีกได้ แต่กระนั้นก็คงมีอีกหลายสิ่งหลายอย่าง ที่คงคุณค่าเดิมที่ยังสามารถนำมาใช้ ใหม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจ และความสามารถของเราในการแสวงหาเลือกเฟ้นมาใช้ให้ เกิดคุณประโยชน์ต่อไป ดังนั้น รัฐบาลควรจะได้มีการสร้างฐานวิชาการของชาติ โดยการรวบรวม ความรู้ต่าง ๆ ของสังคมไทยทุกภูมิภาค เช่น ภาษา ภูมิปัญญาของชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมไทย และจากผลการ วิจัย พบว่า ฐานอีสานมีคุณค่าต่อบุคคลและสังคม ปัจจุบันยังคงดำรงอยู่ในสังคมอีสาน หลากหลาย รูปแบบ ถึงแม้ว่าฐานอีสานไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเข้มข้น เหมือนในอดีต แต่ก็พบว่า ฐานไม่ได้หายไปจากสังคมอีสาน ยังมีการใช้ ปรับเปลี่ยน หรือมีการแต่งใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคม ปัจจุบัน จึงสะท้อนให้เห็นว่า ภูมิปัญญาอีสานดังกล่าวนี้ ยังอยู่ในชีวิตจิตใจของคนอีสาน หากได้มีการ สืบทอด และใช้วิธีการที่ถูกต้อง ฐานอีสานคงกลับมาปรับใช้สังคมอีสาน และเป็นเครื่องมือ พัฒนาที่สำคัญ ที่จะช่วยพัฒนาชีวิต พัฒนาสังคมอีสานอย่างยั่งยืนตลอดไป ตลอดจนทำให้เกิด ความภาคภูมิใจ และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ สร้างสรรค์ความเจริญอย่างเหมาะสม กับท้องถิ่นไว้ การพัฒนาตามแนวคิดนี้ เชื้อต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว เพราะเป็นการ คำนึงถึงความต้องการของคนในท้องถิ่นและเป็นการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมทุนทางวัฒนธรรม ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

2. ข้อเสนอแนะหน่วยปฏิบัติ

2.1 สถาบันการศึกษาควรให้ความสำคัญ และทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการ สืบทอดฐานอีสาน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นเครื่องมือสำคัญในการ สืบทอด

2.2 สถาบันการศึกษา ควรประสานความร่วมมือกับองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้อง กับ วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ให้สนองความต้องการของท้องถิ่นและการสืบทอดที่ ยั่งยืน

2.3 จากการวิจัยพบว่า ปัจจุบันมีบุคคลที่ต้องการสืบทอดและเผยแพร่ผลวิจัยแต่ยังขาดการสนับสนุนทั้งทางด้านงบประมาณและด้านอื่น ๆ หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนและประกาศเกียรติคุณ

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

3.1 การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาวิจัยเฉพาะผลวิจัยเท่านั้นควรมีการศึกษา เพื่อหาแนวทางสืบทอดผลวิจัยอื่น ๆ เช่น ผลวิจัยอื่น ๆ เช่น ผลวิจัยอื่น ๆ เป็นต้น

3.2 ควรมีการศึกษา วิจัยเพื่อหาแนวทางในการสืบทอดผลวิจัยอื่น ๆ เช่น ค่ะ คำ เป็นต้น

3.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลวิจัยคำสอนทั้งสี่ภูมิภาค

3.4 ควรมีการศึกษา เปรียบเทียบผลวิจัยคำสอนกับผลวิจัยภูมิภาคอื่น ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรวิวัฒน์น้ำโขง. ของดีอีสาน ภูเขา คละล่า. แหล่งที่มา <http://www.nfe.go.th> [8/6/2545]
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อส่งเสริมวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์บุ๊กเซ็นเตอร์, 2539.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2543.
- กำธน สินธวานนท์. รักชาติ รักภาษาไทย. ปฐกถาพิเศษ เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ 29 กรกฎาคม 2543 ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- เกรียงศักดิ์ เขียวขี้ และคณะ. ปัญหาการว่างงานและการมีงานทำ การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทศวรรษหน้า. กรุงเทพมหานคร : สถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. วัฒนธรรม ประเพณี และการละเล่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. วัฒนธรรมไทย 2541-2542. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, 2542.
- คะนอง ชัยจักร และทวีสิน โชติประยูร. ศึกษาผลึกเกี่ยวในอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ. นครราชสีมา : วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2522.
- คำภา สีใสดา. สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546.
- คำหมาน คนโค (นามแฝง). ภูเขา : ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพมหานคร, 2537. (อัตสำเนา)
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, พันตรี ม.ร.ว. ลักษณะไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- งามพิศ สัตย์สงวน. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์. ใน **รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**. อารง สุทธศาสตร์ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (ม.ป.ป.)

- จารุณี กองพลพรหม. **คุณค่าคติชาวบ้านหมู่บ้านเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.**
 วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. **ของดีอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
 2520.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้านอีสาน.** กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, 2522.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **บทบาทหมอลำต่อสังคมอีสาน. ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม.** เพ็ญ
 ศรี ตึก และคณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2536.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ผลยาบทกวีของชาวบ้าน.** กาฬสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, 2526.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน.** อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2538.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ศึกษาอีสานจากวรรณกรรมคำสอน.** มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนคร
 รินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2528.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ผลยามรดกของลูกอีสาน : คุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่. วารสารสังคม
 พัฒนา 4 (2543) : 35 –37.**
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี (ผู้รวบรวม). **สหวิทยาการมนุษยศาสตร์ : มิติแห่งมนุษย์**
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- เจตนา นาควัชระ และคณะ. **จากความคิดสู่ความอ่านผ่านภาษา.** เอกสารประกอบการประชุม
 วิชาการ จัดโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์
 และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ, 21-23 พฤศจิกายน 2537.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่
 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมชุมชน และชนชาติไทย.** กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.** กรุงเทพมหานคร : สำนัก
 พิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชมนุมนักศึกษาชาวอีสาน. **ประวัติความเป็นมาของบทกวีอีสาน : ผญา.** กรุงเทพมหานคร :
 มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2517.
- โชติวุฒิ พลวิเศษ. **การตีความญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์
 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น, 2545.
- ณรงค์ เล็งประชา. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2531.

- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2542.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. **ภาษากับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2535.
- ธวัช ปุณโณทก. อีสาน : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. ใน **เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน**. หน้า 225-235. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2532.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. **วิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- นันทรวี ชันยง. **ลำซิ่ง : ลำกลอนแนวใหม่ของอีสาน**. ปรินิพนธ์นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537.
- นิภาภรณ์ สิงคะกุล. **ผญาเกี่ยว จากบ้านซุชาติ ตำบลอาจสามารถ อำเภอก้อาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด**. ปรินิพนธ์นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2527.
- นียบพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- บัวผัน สุพรรณยศ. “คติชนวิทยาพัฒนาความเป็นมนุษย์”. ใน **รวมบทความทางวิชาการ (A Collection of Academic Papers 2001)**. หน้า 146-168. ในวาระครบรอบ 20 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2544.
- บุญเกิด พิมพ์วรรณกุล. **ผญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง**. ขอนแก่น : ขอนแก่นคัลังนาธรรมชาติ, 2544.
- บุญเกิด พิมพ์วรรณกุล. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546.
- บุญยงค์ เกศเทศ. **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษามานุษยวิทยาวัฒนธรรมในภาคอีสาน (A Study of cultural Anthropology in Isan Region)**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติปี พ.ศ. 2535-2539.
- บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์. **ปรัชญาอีสาน. วารสารสังคมศาสตร์ 4 (พฤษภาคม - เมษายน 2519) : 4 - 9**.
- บุญสม ยอดมาลี. “วิธีการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น”. ใน **สมบัติอีสานใต้ 6**. หน้า 141-150. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์, 2537.

- ประคอง กองทุ่งมน. **ผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด**. ปรินญาณีพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตศึกษาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.
- ประคอง นิมมานเหมินต์ และคณะ. **คือนักปราชญ์ ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธนราชบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2531.
- ประพนธ์ พลอยพุ่ม. สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2546.
- ประมวดี คิดคินสัน. **คติชาวบ้านในด้านมานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, 2521.
- ประมวดี พิมพ์เสน. **ผญาห่อโคลง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2544.
- ประมวดี พิมพ์เสน. สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2546.
- ปรีชา พิณทอง. **ไขภษิตโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2528.
- ปรีชา อุยตระกูล และสุวัฒน์ ช่างเหล็ก. **การศึกษาวรรณคดีอีสานในเชิงจริยธรรม**. รายงานการค้นคว้าวิจัย เสนอต่อสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2527.
- ปรีชา อุยตระกูล. "จริยธรรมในวรรณคดีอีสาน". ใน **วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ**. สุกัญญา สุขฉายา บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ผญา**. แหล่งที่มา <http://www.geocities.com>, 9/6/2545.
- ่องพันธ์ มณีรัตน์. **มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.
- ผาสุก มุทเมธา. **คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2535.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530.
- พรชัย ศรีสารคาม. **ผญาอีสาน**. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2526.
- พระครูสุทัศน์ธรรมสุนทร. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2546.
- พระครูสุเทพสารคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น. สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ธรรมกับการศึกษาของไทย**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2538.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. ใน **สู่ใจมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา**. หน้า 16-28. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). **หยาดเพชร หยาดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2541.

- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.
- พิชัย ภูศรีไฟ. **สตรีในวรรณกรรมอีสาน**. เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี ครั้งที่ 3 วันที่ 3-5 กันยายน 2533 ณ หอประชุมอาคารหอสมุดวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, 2533.
- พิมพ์ รัตนคุณสาสน์. **พิมพ์ กวีศรีอีสาน**. เรียบเรียงโดย อุดม บัวศรี. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.
- พิศิษฐ์ ฤทธิ์ขจร. **การศึกษาวรรณกรรมพะเยาของชาวอีสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์บัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2521.
- โพธิ์ แชนกล้าเจียก. **ผลямรดกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยพวน**. กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2539.
- ไพโรจน์ สโมสร และคณะ. **การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในภาคอีสานและรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม**. องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- ม. กุลวัฒน์. ฃญาภาสิต. **ราชบัณฑิตยสถาน 1** (กรกฎาคม – กันยายน 2522) : 56 – 61.
- มนัส สุขสาย. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. **ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี รำลึก**. เอกสารเนื่องในวาระครบรอบ 100 วัน ในการถึงแก่อนิจกรรมของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี, 5 กุมภาพันธ์ 2537.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- เยาวภา คำเนตร. **วิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวของลำกลอน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2541.
- ราชภัฏนครศรีธรรมราช, สถาบัน. **ภาษิตและสำนวน : วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. นครศรีธรรมราช : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสำนักศิลปะและวัฒนธรรม, 2540.
- ราตรี ศรีวิไล. สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2546.

รุ่งอรุณ ทีฆชอุณเณียร. รายงานการวิจัยเรื่องปริศนาคำทาย : การวิเคราะห์กลวิธีในการใช้

ภาษา. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

ลู่งจำปา(นามแฝง). สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2546.

วนิดา ขจรเดช. การศึกษาเปรียบเทียบผลภูมบ้านหนองกุ่ม ตำบลกุดบง อำเภอโพธิ์ชัย

จังหวัดหนองคาย กับหมู่บ้านโนนชาย เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทน์ สา

ธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขา

วิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

วราคม ทีสุกะ. สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544.

วิเชียร รักการ. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

พิมพ์โอเดียนสโตร์, 2529.

วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 13. นนทบุรี : ไทยร่มเกล้า, 2526.

วิลเลียม เจ คลอสเตอร์. สะท้อนวัฒนธรรมไทย เล่ม 1. แปลโดย ชัดติยา กรวรรณสุต.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

วิลเลียม เจ คลอสเตอร์. สะท้อนวัฒนธรรมไทย เล่ม 2. แปลโดย สิริวัฒน์ คำวันสา.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

วีระ บำรุงรักษ์. วัฒนธรรม การศึกษา และการพัฒนา. ในระบบการวัฒนธรรมและคุณภาพ

มาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2544.

ศรีศักร วัลลิโภดม. วัฒนธรรมพื้นบ้านกับบริบททางสังคม. ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน.

หน้า 39 – 60. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2532.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี. จริยศาสตร์ศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พีระพัธนา, 2525.

ศิริพร ลีตะฐาน. พัฒนาการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา ในประเทศตะวันตก.

เอกสารเสนอในการประชุมสัมมนาการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา ชมรมวิจัยเชิงคุณ
ภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วันที่ 7-9 เมษายน 2531.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. แนวทางการปฏิบัติงานตามรอยพระยุคลบาท. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ระบบการบริหารและจัดการวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

ประชาชน, 2539.

สงวน ศรีอระพิมพ์. ลำพญาอ้อยหัวดอนตาล. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก

ไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2534.

- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชดำรัสเนื่องในพิธีเปิดปีแห่งการรณรงค์ เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมไทย ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย วันศุกร์ที่ 22 เมษายน 2537. ใน **แผนแม่บทโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย พ.ศ. 2538 – 2540.** กรุงเทพมหานคร : นิลนาถการพิมพ์, 2537.
- สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสสมหาเถระ). **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2515.
- สมปอง จันทคง. **วัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญา : ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร.** ปริญญาณิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- สมโภชน์ บรรเทา. สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2546.
- สวิง บุญเจิม. **ผญา : มรดกอีสาน 3.** อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2537.
- สวิง บุญเจิม. สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546.
- सार สารทัศนานันท์. สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2546.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ฉบับต้นแบบ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย**
ธนาคารไทยพานิชย์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ 40 พรรษาใน พ.ศ. 2538, หน้า 72.
- สำลี รักสุทธี. **ผญา : ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2540.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. **พลังท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), 2547.
- สุกัญญา สุขฉายา. **เพลงปฏิพากย์ : การศึกษาเชิงวรรณคดีวิเคราะห์.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- สุจิต มีจันทน์. **การควบคุมทางสังคม : ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณีวัฒนธรรมจากวรรณกรรมพื้นบ้าน.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- สุเทพ สุนทรภัสส์. **สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, 2511.
- สุนทร วีระภัทร. **ผญาของชาวผู้ไทยกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.** ปริญญาณิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- สุพรรณ ทองคล้าย. **ผญา มรดกทางภูมิปัญญาของชาวอีสาน. ศิลปวัฒนธรรม 10** (สิงหาคม 2525) : 70 – 71.

- สุพิศวง ธรรมพันทา. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ดี ดี บุ๊คส์ไตร์, 2532.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุภารัตน์ ศรีไธศำ. สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546.
- สุมน อมรวิวัฒน์. การถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรม. ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ
การเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาคณะครุศาสตร์ ครบ 37 ปี วันที่ 8-9
กรกฎาคม 2537**. หน้า 21-34. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุวัฒนา วิบูลย์เศรษฐี และคณะ. **การศึกษาความสัมพันธ์ของประชากรต่างวัยในครอบครัว
ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันประชากร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). **วัฒนธรรมเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยมิตรการพิมพ์, 2524.
- แสง ไชยโสภา. สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546.
- แสงว แสงศรี. สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2546.
- อดิศร เพียงเกษ. **หลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องบุญ บาป ที่ปรากฏในผลฎาอิสาน**. วิทยา
นิพนธ์ปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย, 2543.
- อนุমানราชธน, พระยา. **วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, 2515.
- อภิศักดิ์ ไสมอินทร์. **โลกทัศน์อิสาน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2534.
- อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนัก
พิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อนันท์ กาญจนพันธุ์. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์**. เอกสารประกอบ
การสัมมนา ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป.
- อุดม บัวศรี. **วรรณคดีอิสาน**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2540.
- อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอิสาน**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2540.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้าน
ไทยภาพรวมภูมิปัญญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง, 2544.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิต และกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ศักราชภาพในไทยวิถี.** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

ภาษาอังกฤษ

A. R. Radcliff-Brown. **The Andaman Islanders.** New York : Free Press. 1940.

Broce Gerald. **History of Anthropology.** Minneapolis : Burgess Publishing Company, 1973.

Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend. ed. Maria Leach. New York : Funk and Wagnalls, 1949.

Firth Raymond. **Man and culture. An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski.** London : Routledge and kegan Paul, 1957.

Functionalism. Available from : <http://emuseum.mnsu.edu/cutural/anthropology/functionalism.htm> [8/6/2545]

Goldschmidt Walter. **Functionalism.** In **Encyclopedia of Cutural Anthropology.** Vol 2. David Levinson and Melvin Ember, eds. New York : Henry Holt and Company, 1996.

Haviland, William A. **Cultural Anthropology.** New York : Thomas Y. Crowell Company, 1972.

Jarvic, I.C. **Functionalism.** Minneapolis : Burgess Publishing Company, 1973.

Jessica Edwards and Kimberley Neutzling. **Functionalism.** Available from : <http://www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/function.htm> [8/6/2545]

Malinowski. **Anthropology. Encyclopedia Britanica.** supp. Vol 1. London and New York, 1936. p 192.

MarkGlazer.**Functionalism.** Available from : <http://www.panam.edu/faculty/mhlazer/Theory/functionism.htm> [8/6/2545]

Merwyn S. Garbarino. **Sociocultural Theory in Anthropology : A Short History.** แปลโดย จุไรรัตน์ จันทร์ธำรง และยุพา คลังสุวรรณ. กรุงเทพมหานคร : แผนกอิสระ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (ม.ป.ป.)

Robert K. Merton. **Social Theory and Social Structure**. New York : Free Press, 1957.

Watson – Gegeo, Karen Am. **Raymond Finth**. In **International Dictionary of Anthropologists**. Christopher Winters, ed. New York : Garland Publishing, 1991.

William R. Bascom. Four Function of Folklore. In **The Study of Folklore**. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1965.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพการดำรงอยู่ของผญาจำนวน 3 กลุ่มอายุ รวมทั้งสิ้น 106 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลุ่มอายุระหว่าง 15-25 ปี จำนวน 39 คน

1. นางสาวปรีศนีย์ สุขพอ อายุ 15 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 37 หมู่ 2 ต.สีสุก อ.แก้งสนามนาง จ.นครราชสีมา 30440
2. นางสาวปรีญานุช ศรีสวะ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ หอวีระศักดิ์ 319 หมู่ 8 อ.เมือง จ.เลย 42000
3. นางกฤษณา แทนรินทร์ อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 118 หมู่ 2 ต.สีสุก อ.แก้งสนามนาง จ.นครราชสีมา 30440
4. นายบุญชู นานี อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 56 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
5. นางสาวภัชราวดี กำประทุม อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 46 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
6. นายสมร จำพร อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 80 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
7. นายวรุดิ กรมทอง อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 19 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 111 บ. หินตั้ง ต.จอมศรี อ. เชียงคาน จ.เลย 42110
8. นางสาวเพ็ญภา วงษ์จันลา อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 27 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 208 ม. 5 ต.หนองปลาหมอก กิ่ง อ.โนนศิลา จ. ขอนแก่น 40110
9. นายอมร หงษ์ทอง อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 25 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 175 บ.นาศรี ต. จอมศรี อ. เชียงคาน จ.เลย 42110
10. นางสาววารุณี มะนาว อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 92/16 บ. นาแก ต. นาหนองทุ่ม อ. แก้งคร้อ จ. ชัยภูมิ 36150
11. นางสาวจริญวดี บำรุงเขต อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 53/3 บ.นาหนองทุ่ม ต.นาหนองทุ่ม อ. แก้งคร้อ จ. ชัยภูมิ 36150
12. นางสาวกฤษมาวดี ศรีสมวงศ์ อายุ 25 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 69/7 บ. นาหนองทุ่ม ต.นาหนองทุ่ม อ.แก้งคร้อ จ. ชัยภูมิ 36150
13. นายบัลลังก์ ไชยสิงหา อายุ 17 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 205 หมู่. 3 บ. ผาสวรรค์ ต. บ้านเพิ่ม อ.ผาขาว จ.เลย 42240

14. นายพิศาล นิลยง อายุ 19 ปี สัมภาษณ์วันที่ 29 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 384 หมู่. 9 ต. โนนป่าซาง อ.ผาขาว จ. เลย 42240
15. นายเสน่ห์ เสาธง อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 28 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 40/1 ต. บ้านแก้ง อ. แก้งคร้อ จ.ชัยภูมิ 36150
16. นางสาวอรสา สมบูรณ์ศักดิ์ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 17 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 184 หมู่.11 ถ.เลย-เชียงใหม่ อ.เมือง จ.เลย (หอพักจรี) 42000
17. นางสาวพรสวรรค์ ชันเงิน อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 17 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 184 หมู่. 11 ถ.เลย-เชียงใหม่ อ.เมือง จ.เลย (หอพักจรี) 42000
18. นางสาวมยุรา เพชรแสน อายุ 23 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ หอพักหญิงบุญชิต 2 ต. เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
19. นายสมชิต รัตนบำรุง อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 27 มิถุนายน 2546
154 หมู่ 8 บ. โนนสำราญ ต.กุดขอนแก่น อ. ภูเวียง จ. ขอนแก่น 40150
20. นายศุภกุล บุตรยุทธ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 30 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 181 หมู่ 9 บ.หนองวางใน ต.หนองมะเขือ อ.น้ำพอง จ. ขอนแก่น 40140
21. นางสาวสุดาวดี ดาวังป่า อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 90 หมู่ 13 บ.ศิลาทิพย์ ต. พระยีน อ.เชียงยืน จ.ขอนแก่น 40320
22. นายณัฐพล บรรณารักษ์ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 15 หมู่ 2 ต.ท่าบ่อ อ. ท่าบ่อ จ.หนองคาย 43110
23. นายชิตพล ชินอาจ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 87 หมู่ 5 ต.ศรีฐาน อ.ภูกระดึง จ.เลย 42180
24. นางสาวลัดดา อุบลชัย อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 72 หมู่ 6 ต. นาด้วง อ. นาด้วง จ. เลย 42210
25. นางสาวลักขณา ดีสุทธิ อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 5 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 44 หมู่ 1 บ. เอื้อง ต. ผังแดง อ.นากลาง จ. หนองบัวลำภู 39000
26. สามเณรบุญมี อำไพ อายุ 25 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ วัดบ้านปากภู ต.ปากภู อ. เมือง จ.เลย 42000
27. นายอดุล พันธบัวศรี อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ หอพักรุ่งโรจน์ ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
28. นายพงษ์ ศึกษา อายุ 19 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ หอพักบุญชิต ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000

29. นางสาวชไมพร หะพระวงศ์ อายุ 19 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 234/3 หมู่ 6 ต.ธาตุ อ. เชียงคาน จ. เลย 42110
30. นางสาวพรพิมล สาที่ อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 184 หมู่ 11 บ. เพชรเจริญ อ. เลย-เชียงคาน อ.เมือง จ. เลย 42000
31. นางสาวอัมรินทร์ เกื้อหนูน อายุ 24 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 39 หมู่ 4 บ. หัน ต. บ้านหัน อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ 36120
32. นางสาวอนงค์ สิ้นชัย อายุ 21 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 2 หมู่ 11 บ. กำเนิดเพชร ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
33. นางสาววิชรา กำลิ่งมาก อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 45 หมู่ 1 บ. หัน ต.บ้านหัน อ.เกษตรสมบูรณ์ จ. ชัยภูมิ 36120
34. นายสมชิต รัตนบำรุง อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 145 หมู่ 8 บ.โนนสำราญ อ. ภูเวียง จ.ขอนแก่น 40150
35. นางสาวต้อม แก้วกัณหา อายุ 19 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 189 หมู่ 8 ต.นาดี อ. สุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู 39270
36. นางสาวสุภาวดี จันทร์สวัสดิ์ อายุ 19 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 49/3 บ. สวนสวรรค์ ต. บ้านใหม่ อ.สีชมพู จ.ขอนแก่น 40220
37. นางสาวกาญญาจนา ปันขวา อายุ 20 ปี สัมภาษณ์วันที่ 26 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 115/4 ต.โนนเมือง อ.โนนสัง จ. หนองบัวลำภู 39140
38. นายสาคร ชัยพระอินทร์ อายุ 23 ปี สัมภาษณ์วันที่ 25 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 47/2 บ. ป่าเป้า ต.โสกนกเต็น อ.พล จ.ขอนแก่น 40120
39. นางสาวพีรยา หล่มเป้า อายุ 22 ปี สัมภาษณ์วันที่ 26 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 108 หมู่ 5 ต.ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ.เลย 42180

2. กลุ่มอายุระหว่าง 26 - 45 ปี จำนวน 38 คน

1. นายไสว แก้วกัณหา อายุ 26 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 10 หมู่ 4 ต. เชียงกลม อ. ปากชม จ. เลย 42150
2. นางสาวยุพาพร สุทะโรจน์ อายุ 44 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 10 หมู่ 9 บ. หนองขาม ต.หนองไผ่ อ.ชุมแพ จ. ขอนแก่น 40130
3. นางสาวนุชนาถ ทิสนงัว อายุ 45 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 219 หมู่ 9 บ.หนองขาม อ.ชุมแพ จ. ขอนแก่น 40130

4. นายทองสาย เอกตาแสง อายุ 44 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 34/1 บ.กระนวน กิ่งอ.ท่าสูง จ.ขอนแก่น 40170
5. นายบัลลัง ครอบก อายุ 40 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 30/2 บ.กระนวน กิ่งอ.ท่าสูง จ.ขอนแก่น 40170
6. นายสุชาติ พรรณขาม อายุ 40 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 59/3 บ.กระนวน กิ่งอ.ท่าสูง จ.ขอนแก่น 40170
7. นายเอกชัย อุดมรัตน์พงษ์ อายุ 42 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 43/1 ถ.ร่วมใจ ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
8. นายไกรฤกษ์ แสงพล อายุ 30 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 33/1 หมู่ 12 ถ.ร่วมใจ ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
9. นางสาวเจนจิรา แสงไชย อายุ 28 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 137 หมู่ 1 บ.นาบอน ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
10. นางดวงสุดา เจริญวงศ์ อายุ 27 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 129/2 ถ. เจริญรัฐ ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
11. พระเสกสรรค์ อายุ 28 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ วัดศรีบุญเรือง อ.เมือง จ.เลย 42000
12. นางสุมิตตา แกมชัยภูมิ อายุ 41 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 370 หมู่ 1 ต.ท่ามะไฟหวาน อ.แก้งคร้อ จ.ชัยภูมิ 36150
13. นายชูพงษ์ เหล่าประเสริฐ อายุ 31 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 288 หมู่ 11 ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
14. นายธีรยุทธ อินทชัย อายุ 35 ปี สัมภาษณ์วันที่ 18 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 509 หมู่ 11 บ.เพชรเจริญ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
15. นางอัจฉรา อินทิพย์ อายุ 32 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ้านพักครูโรงเรียนนาดังวิทยา ต.นาดัง อ.นาดัง จ.เลย 42210
16. นายสุวิทย์ สารเงิน อายุ 41 ปี สัมภาษณ์วันที่ 19 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 184 หมู่ 6 ต.นาดัง อ.นาดัง จ.เลย 42210
17. อาจารย์อรุณ ศรีมนตรี อายุ 41 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 184/7 ต.นาดัง อ.นาดัง จ.เลย 42210
18. นายประสิทธิ์ สมทรัพย์ อายุ 30 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.ท่าลาด ต.หนองเรือ อ.โนนสัง จ.หนองบัวลำภู 39140

- 19 นายอภิวัฒน์ ว่างกลาง อายุ 30 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.ท่าลาด ต.หนองเรือ อ.โนนสัง จ.หนองบัวลำภู 39140
- 20 นางฐิติมาภรณ์ สมทรัพย์ อายุ 27 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.ท่าลาด ต.หนองเรือ อ.โนนสัง จ. หนองบัวลำภู 39140
- 21 นางสิงหา แก้วดวงดี อายุ 36 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 54 หมู่ 5 ต. นาดอกคำ อ.นาดวง จ.เลย 42210
- 22 นางนงลักษณ์ แคนคำ อายุ 31 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 38 หมู่ 5 ต.โนนเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40000
- 23 นายสุชิน ผ่องพิสิทธิ์ อายุ 27 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 96 หมู่ 11 ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 24 นางหนัน สิมสี อายุ 43 ปี สัมภาษณ์วันที่ 1 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 230 หมู่ 2 ต.ม่วงหวาน อ.น้ำพอง จ. ขอนแก่น 40140
- 25 นางนวล สืบสุนทร อายุ 43 ปี สัมภาษณ์วันที่ 28 มีนาคม 2546
ที่อยู่ 173 หมู่ 10 บ.สาทร ต.เชียงกลม อ.ปากชม จ.เลย 42150
- 26 นางจุมทอง สุวรรณชัย อายุ 39 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มีนาคม 2546
ที่อยู่ 10/1 หมู่ บ.สาทร ต.เชียงกลม อ. ปากชม จ. เลย 42150
- 27 พระสุพรรณคร สุวรรณชโร อายุ 26 ปี สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ วัดศรีสุธาवास (วัดเลยหลง) ต. กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 28 นางฉลาด สีลาเลข อายุ 43 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 127 หมู่ 2 ต. ห้วยพิชัย อ.ปากชม จ. เลย 42150
- 29 นางสาวอรทัย แก้วมณีรัตน์ อายุ 44 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 29 หมู่ 6 บ. สามแยก ถ.เลย - เชียงคาน ต.เมือง อ.เมือง จ. เลย 42000
- 30 นางทองสา เรียงดี อายุ 40 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 49 หมู่ 6 บ. เทพศรี ต.เทพศรี อ.นาวัง จ.หนองบัวลำภู 39170
- 31 นางนาตยา จันทโพธิ์ อายุ 42 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 149 หมู่ 5 บ.ท่าสังข์ ต.หนองหว้า อ. กุมภวาปี จ. อุดรธานี 41110
- 32 นางจวี เสนามาตร อายุ 35 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 135 หมู่ 5 บ.ท่าสังข์ ต. หนองหว้า อ. กุมภวาปี จ. อุดรธานี 41110
- 33 นางสุพรรณิ สิงห์เพียง อายุ 44 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 92 หมู่ 2 ต.ลำราญ อ.เมือง จ. ขอนแก่น 40000

- 34 นางสาวบัวเรียน สัปสาร อายุ 40 ปี สัมภาษณ์วันที่ 19 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 74 หมู่ 2 ต.บ้านเปิด อ. เมือง จ. ขอนแก่น 40000
- 35 นางหนูลิ้ม อินโสม อายุ 43 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 3/3 บ. สวนสวรรค์ ต. บ้านใหม่ อ.สีชมพู จ. ขอนแก่น 40220
- 36 นางประดิษฐ์ ทองดี อายุ 39 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 117/5 ต. ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ.เลย 42180
- 37 นายประยูร เกษทองมา อายุ 39 ปี สัมภาษณ์วันที่ 28 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 95 หมู่ 15 ต.ผาน้อย อ. วังสะพุง จ.เลย 42130
- 38 นายวิจิตร ลาดภูเขียว อายุ 35 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 27 หมู่ 5 ต. ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ.เลย 42180

3. กลุ่มอายุระหว่าง 46- 60 ปีขึ้นไป จำนวน 39 คน

1. นายรัตน สุวรรณชัย อายุ 52 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 9 หมู่ 4 ต. เชียงกลม อ.ปากชม จ.เลย 42150
2. นายแสงจันทร์ สืบสุนทร อายุ 54 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 105 หมู่ 10 ต. เชียงกลม อ.ปากชม จ.เลย 42150
3. นายบัวลา แสนพันศิริ อายุ 74 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 120 หมู่ 2 บ้านปากคาน ต. หนองผือ อ.ท่าลี่ จ.เลย 42140
4. นายอู๊ดชัย สีทองนาค อายุ 55 ปี สัมภาษณ์วันที่ 27 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 46 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
5. นายรัก อำคา อายุ 54 ปี สัมภาษณ์วันที่ 27 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 56 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
6. นางดวงจันทร์ คำบุ อายุ 48 ปี สัมภาษณ์วันที่ 28 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 85 หมู่ 5 ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น 40110
7. นายถวิล สาพันธ์ อายุ 49 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 62/3 บ. คอนสา ต. เชียงกลม อ.ปากชม จ.เลย 42150
8. นายบุญ ไชยแสง อายุ 48 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 108 หมู่ 8 ต. เขาแก้ว อ.เชียงคาน จ.เลย 42110
9. นายปราโมทย์ การส อายุ 51 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 260/1 บ. ห้วยป่อเชื้อ อ. ปากชม จ.เลย 42150

- 10 นายกลอง อุ่นเครื่อง อายุ 60 ปี สัมภาษณ์วันที่ 18 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 29/12 ถ. ฟากนา ต.นาอาน อ.เมือง จ.เลย 42000
- 11 นายเอนก ไสตาจันทร์ อายุ 69 ปี สัมภาษณ์วันที่ 11 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 1/12 ถ.เลย-นาดัง ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 12 นายเครื่อง ลำมายศ อายุ 75 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 3/3 ถ.เจริญรัฐ อ.เมือง จ.เลย 42000
- 13 นางเตือน บุญไตรย์ อายุ 79 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 13 หมู่ 2 ต.ห้วยทอง อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น 40150
- 14 นางเสถียร บางบุญยืน อายุ 80 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 67 หมู่ 2 ต.ห้วยทอง อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น 40150
- 15 นางกี เทียงสูงเนิน อายุ 80 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 30 หมู่ 9 บ.วังประทุม ต.อุทัยสวรรค์ อ.นากลาง จ.หนองบัวลำภู 39170
- 16 นายสมศักดิ์ โคบำรุง อายุ 60 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 230 ถ.เจริญรัฐ ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 17 นายทองดี อธิสุขมงคล อายุ 75 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 85 หมู่ 1 ต.นาอ้อ อ.เมือง จ.เลย 42000
- 18 นายसार สารทัศนานันท์ อายุ 87 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 16 บ.แะ ถ.ถลนเชียงคน ซ.1 ต.กุดป่อง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 19 นางลำไพ ศรีฉลวย อายุ 56 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.กุดฮู ต.นาด่าน อ.สุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู 39270
- 20 นายกิจ คำหวาย อายุ 52 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.กุดฮู ต.นาด่าน อ.สุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู 39270
- 21 นายปลิว ศรีฉลวย อายุ 60 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ บ.กุดฮู ต.นาด่าน อ.สุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู 39270
- 22 นางยอด เส้นเศษ อายุ 71 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 7 หมู่ 13 ต.นาดอกคำ อ.นาดัง จ.เลย 42210
- 23 นางสมหมาย แสนโคตร อายุ 52 ปี สัมภาษณ์วันที่ 18 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 121 หมู่ 11 ต.เมือง อ.เมือง จ.เลย 42000
- 24 นายโสภณ สุพรมอินทร์ อายุ 58 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 56 หมู่ 3 ต.วังหิน อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น 40190

- 25 นายบุญมา วงษ์สำราญ อายุ 79 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 132 หมู่ 3 ต.บ้านหัน อ. เกษตรสมบูรณ์ จ. ชัยภูมิ 36120
- 26 นายเสา นามวิจิต อายุ 83 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 6 หมู่ 15 ต.บ้านหัน อ. เกษตรสมบูรณ์ จ. ชัยภูมิ 36120
- 27 นายลำเพียง ยศเฉลิม อายุ 50 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 11/7 หมู่ 3 ต. บ้านหัน อ.เกษตรสมบูรณ์ จ. ชัยภูมิ 36120
- 28 นางบรรเทา บุญนาม อายุ 60 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 130 หมู่ 2 ต. ห้วยพิชัย อ. ปากชม จ. เลย 42150
- 29 นายฤทธิ์ ทองโคตร อายุ 69 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 36 หมู่ 2 ต. ห้วยพิชัย อ. ปากชม จ. เลย 42150
- 30 นายชาติ ชัยหานาม อายุ 65 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 10 หมู่ 2 ต. ห้วยพิชัย อ. ปากชม จ. เลย 42150
- 31 นายหนู น้อยศรี อายุ 59 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 29 หมู่ 3 บ. ผาสวรรค์ ต. บ้านเพิ่ม อ. ผาขาว จ.เลย 42240
- 32 นายแดง ปฏิเตนัง อายุ 48 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 71 หมู่ 5 บ. ท่าสังข์ ต. หนองหว่า อ. กุมภวาปี จ. อุดรธานี 41110
- 33 นางคำกอง อุทธา อายุ 50 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 117 หมู่ 3 บ. ผาสวรรค์ ต. บ้านเพิ่ม อ. ผาขาว จ. เลย 42240
- 34 นางบุญล้วน พุทธสอน อายุ 53 ปี สัมภาษณ์วันที่ 12 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 30/1 หมู่ 2 ต. สำราญ อ. เมือง จ. ขอนแก่น 40000
- 35 นายเปลี่ยน สัปสาร อายุ 64 ปี สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2546
ที่อยู่ 74 หมู่ 2 ต. บ้านเป็น อ. เมือง จ. ขอนแก่น 40000
- 36 นายวัฒน์ ป้อมหัน อายุ 54 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 121/3 บ. สวนสวรรค์ ต. บ้านใหม่ อ. สีชมพู จ.ขอนแก่น 40220
- 37 นางศิริ ลูกภูเขียว อายุ 60 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 26 หมู่ 5 ต. ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ. เลย 42180
- 38 นายพุดม ศรีหวัง อายุ 70 ปี สัมภาษณ์วันที่ 22 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 82 หมู่ 5 ต. ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ. เลย 42180
- 39 นางทองอินทร์ ทองดี อายุ 68 ปี สัมภาษณ์วันที่ 21 มิถุนายน 2546
ที่อยู่ 31 หมู่ 5 ต. ห้วยส้ม อ. ภูกระดึง จ. เลย 42180

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพรสวรรค์ สุวรรณศรี เกิดวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2505 ที่อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ปีการศึกษา 2527 สำเร็จการศึกษาปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ปีการศึกษา 2532 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2543

ปัจจุบันรับราชการที่คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเลย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย